

การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานผ่านการผลิตสื่อ

แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

THE BUDDHA DHAMMA LEARNING IN SATTAMAHĀSATHĀN
BASED ON THE YOUTHS PARTICIPATORY MEDIAS CREATION

นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานผ่านการผลิตสื่อ
แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Buddha Dhamma Learning In Sattamahāsathān Based on the
youths Participatory Medias Creation

Mr. Polsan Siridechanon

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
“การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน” เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.ปรุฑม์ บุญศรีตัน)

กรรมการ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทรแรง)

กรรมการ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

กรรมการ

(ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์)

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ

ประธานกรรมการ

ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์)

ชื่อคุณิพนธ์ : การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วม
ของเยาวชน

ผู้วิจัย : นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

: ผศ. ดร.พูนชัย ปันนิยะ, พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.ม. (ปรัชญา),
Ph.D. (Buddhist Studies)

: ดร.พิสิฐ โคตรสุโพธิ์, ป.ธ.๙, พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy),
Ph.D. (Philosophy)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๘ มกราคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานและการผลิตสื่อวีดิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ๓) เพื่อวิเคราะห์การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานผ่านการผลิตสื่อวีดิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีผลการวิจัย ดังนี้

ด้านความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน เป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ภายหลังการตรัสรู้ ตลอด ๗ สัปดาห์ เป็นช่วงที่พระพุทธองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขในอิริยาบถต่าง ๆ กัน ทั้งประทับนั่ง ประทับยืน และดำเนิน ตำแหน่งของการเสวยวิมุตติสุขทั้งเจ็ดแห่ง เรียกว่า สัตตมหาสถาน แปลว่า สถานที่อันยิ่งใหญ่ ๗ แห่ง ได้แก่ สัปดาห์ที่ ๑ โพธิบัลลังก์ สัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจดีย์ สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจกรมเจดีย์ สัปดาห์ที่ ๔ รัตนขรเจดีย์ สัปดาห์ที่ ๕ อชปาลนิโครธ สัปดาห์ที่ ๖ สระมุจลินท์ และสัปดาห์ที่ ๗ ราชายตนะ

ด้านหลักพุทธธรรม ในสัตตมหาสถานได้พบพุทธธรรมหลายหมวดจำแนก ได้ดังนี้ ในโพธิบัลลังก์ คือ ปฏิจจสมุปบาท อริยสัจ ๔ ในอนิมิสเจดีย์ คือ กตัญญูกตเวที สมาธิ ในรัตนจกรมเจดีย์ คือ สติปัฏฐาน ๔ ในรัตนขรเจดีย์ คือ พระอภิธรรม ในอชปาลนิโครธ คือ บัวสี่เหล่า ๔ เหล่า ในสระมุจลินท์ คือ ความสงัด ความสุข นิพาน ในราชายตนะ คือ หลักพุทธธรรมเรื่องทาน, ศีล และภาวนา ด้านการผลิตสื่อการเรียนรู้ พบว่า คะแนนทดสอบก่อนเรียน ๒๐.๘๕ คะแนน และคะแนนหลังเรียน ๔๐.๐๘ คะแนน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ก่อนเรียน ๕.๔๘ และหลังเรียน ๕.๗๐ คะแนน เมื่อ

เปรียบเทียบค่า D. ๖.๓๘ และค่า t. ๕๒.๖๑ ผลคะแนนสอบหลังเรียนของเยาวชนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

ด้านการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของ เยาวชน โดยการประเมิน ๕ ด้าน ได้แก่ ๑. ด้านความคิดสร้างสรรค์ ค่าเฉลี่ยรวมที่ ๓.๗๖ และค่า SD ที่ ๐.๗๑ อยู่ในระดับมาก ๒. ด้านเนื้อหา ด้านความคิดสร้างสรรค์ ค่าเฉลี่ยรวมที่ ๓.๗๖ และค่า SD ที่ ๐.๖๘ อยู่ในระดับมาก ๓. ด้านเทคนิคการเล่าเรื่อง ค่าเฉลี่ยรวมที่ ๓.๘๒ และค่า SD ที่ ๐.๗๑ อยู่ในระดับมาก ๔. ด้านการใช้ภาษาและดนตรี ค่าเฉลี่ยรวมที่ ๓.๗๖ และค่า SD ที่ ๐.๗๓ อยู่ในระดับมาก ๕. ด้านคุณภาพในการผลิต ค่าเฉลี่ยรวมที่ ๓.๗๙ และค่า SD ที่ ๐.๗๑ อยู่ในระดับมาก ในภาพรวมทั้ง ๕ ด้าน ค่าเฉลี่ยรวม ทั้งหมด ๓.๗๘ ค่า SD ที่ ๐.๗๑ อยู่ในระดับมาก แสดงถึงสื่อการเรียนรู้ มีความเหมาะสมอย่างน่าพอใจ

Dissertation Title : The Buddha Dhamma Learning in Sattamahāsathān Based on the youths Participatory Medias Creation
Researcher : Mr. Ponsan Siridechanont
Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)
Dissertation Supervisory Committee
: Asst. Prof. Dr. Phoonchai Punthiya, B.A. (Religions),
M.A. (Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies)
: Dr. Phisit Kotsupho, Pali IX, B.A. (Philosophy),
M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
Date of Graduation : January 28, 2019

Abstract

The dissertation entitled “The Buddha Dhamma Learning in Sattamahāsathān Based on the youths Participatory Medias Creation” is of three objectives: 1) to study the background and importance of the Sattamahāsathān. 2) to learn the Buddha Dhamma in the Sattamahāsathān, and create the medias by the youth’s participation and 3) to analyze the learning Buddha Dhamma in Sattamahāsathān based on the youths’ Participatory Medias Creation. This work is done by the Participatory Action Research-PAR with the Experimental Design. The results are as follows:

On the background and importance of the Sattamahāsathān, it is closely concerned with the 7 weeks situations after the Buddha enlightened and enjoyed the happiness of liberation with the various gestures, such as sitting and standing and walking in 7 weeks around the Great 7 Places known as the “The Sattamahāsathān”. Those 7 places are: the first; the Bodhipallanga, the second; the Animissacetiya, the third; the Rattanakammacetiya, the fourth; the Rattanagharacetiya, the fifth; the Ajapalanigrodha, the sixth ; the Muccalinda Pond, the seventh; the Rajayatana.

On Buddha Dhamma in Sattamahāsathān, Manifests of Buddha Dhamma were found such as : the Inter-dependent Origination, the Four Noble Truth, in Bodhipallanga, the gratitude and meditation in Animissacetiya, the Four Foundations of Mindfulness, Meditation, Wisdom in Rattanakammacetiya, the 7 Abhidhamma, in Rattanagharacetiya, the four Kinds of Human Beings in Ajapalanigrodha, the Calmness, Happiness and Nibbana in Muccalinda, and Giving, Morality and Mental Development in Rajayatana. Meantime, the youths have to create the Medias of learning Buddha Dhamma by participatory action, the results were found that the Pre-test scores were 20.85 points, and the post-test scores were 40.09, the pre-test standard deviation scores 5.48 and post-test scores were 5.80. When comparing the values between D. 8.36 and Value t. 52.11, the post-test scores were higher than pre-test scores at the statistical significance .05.

The analysis on learning Buddha Dhamma in Sattamahāsathān based on the youths’ Participatory Medias Creation was evaluated into 5 aspects : 1) On the

creativity, the total average at 3.6 and SD at 0.61 are at a high level. 2) On the creative content, the total average at 3.6 and SD at 0.76 are also at the high level. 3) On the story telling technique, the average total at 3.62 and the SD at 0.91 are at a high level. 4) On the use of language and music, the total average at 3.6 and SD at 0.73 are at a high level. 5) On the production quality, the average total at 3.6 and SD at 0.61 are at the high level. In the whole evaluations, the average value is at 3.6 and SD is at 0.71. That is valued at a high level. This ensures that the learning medias are indeed satisfactory tools.

กิตติกรรมประกาศ

ดุขฎีนิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดุขฎีนิพนธ์นี้ได้สำเร็จ สมบูรณ์ได้นั้นด้วยคุณูปการจากหลายฝ่าย ซึ่งมีส่วนให้การช่วยเหลือเกื้อกูลในทุกด้าน จนสามารถ สำเร็จเป็นรูปเล่มได้ ซึ่งมานำมากล่าวเพื่อเป็นสังกย่องเชิดชูไว้ ดังนี้

ประธานกรรมการควบคุมดุขฎีนิพนธ์หลัก ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ ดร.พิสิฐ ุคตรสุโพธิ์ กรรมการควบคุมดุขฎีนิพนธ์รองที่ให้ความอนุเคราะห์ในเรื่องการให้คำแนะนำการจัดทำโครงร่างและ วิธีเขียนและได้ตรวจสอบงานดุขฎีนิพนธ์จนทำให้เล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์

คณาจารย์ทั้งอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่มีส่วนทำให้งานดุขฎีนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ ตลอดจน พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมการตรวจสอบดุขฎี นิพนธ์ทุกท่าน รวมถึงผู้ทำงานด้านเอกสารงานธุรการทุกท่านด้วย ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและ ดำเนินงานให้สำเร็จสมบูรณ์

สาระความรู้ คุณความดี และบุญกุศลใดๆ ที่เกิดจากดุขฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อม บูชาแด่พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ อุปัชฌาย์ อาจารย์ คุณบิดามารดา คุณพ่อคำผล คุณแม่แหลมทอง โสภาราช คุณพ่อดวงจันทร์ คุณแม่ทองพาส แสนจำลา คุณแม่ศรีประไพ วิภูสันติ คุณแม่รัศมี ภักดี คุณแม่นวลศรี อุจันตาและผู้มีพระคุณทุกท่าน ไว้ ณ โอกาสนี้ และหวังเป็นอย่าง ยิ่งว่า ผลงานดุขฎีนิพนธ์เรื่องนี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการจรจรโลงพระสัทธรรมในพระพุทธศาสนาและเกิด ประโยชน์ต่อผู้ที่มีความสนใจ ใคร่ศึกษาตามสมควร หากมีข้อบกพร่องหรือผิดพลาดประการใด ผู้วิจัย ขออภัยในความบกพร่องนั้นและยินดีน้อมรับคำแนะนำด้วยความเต็มใจยิ่ง

นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์

๒๘ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๘
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ	๙
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐
๒.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน	๑๐
๒.๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญ	๑๑
๒.๑.๒ สัตตมหาสถาน ในเจ็ดสัปดาห์	๑๔
๒.๒ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๗ แห่ง	๓๖
๒.๒.๑ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๑.โพธิ์บัลลังก์	๓๗
๒.๒.๒ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๒.อนิมิสเจดีย์	๖๑
๒.๒.๓ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๓.รัตนจงกรมเจดีย์	๖๒
๒.๒.๔ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๔.รัตนฆรเจดีย์	๖๓
๒.๒.๕ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๕.อชปาลนิโครธ	๗๓
๒.๒.๖ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๖.มิจลินท์	๘๔
๒.๒.๗ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๗.ราชายตนะ	๘๖
๒.๓ แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้	๙๒
๒.๔ ประเภทของรูปแบบการเรียนการสอน	๙๙

๒.๕ แนวคิดว่าด้วยสื่อวีดิทัศน์	๑๐๒
๒.๕.๑ ความหมายของสื่อวีดิทัศน์	๑๐๒
๒.๕.๒ ประเภทของสื่อวีดิทัศน์	๑๐๔
๒.๕.๓ องค์ประกอบที่สำคัญของบทสื่อวีดิทัศน์	๑๐๕
๒.๕.๔ ประโยชน์ของสื่อวีดิทัศน์	๑๐๗
๒.๕.๕ ทฤษฎีจิตวิทยาการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างสื่อวีดิทัศน์	๑๐๘
๒.๕.๖ หลักการประเมินผลการใช้สื่อ	๑๑๐
๒.๖ รูปแบบการผลิตสื่อเพื่อการเรียนรู้พุทธธรรมในสัตตมหาสถาน	๑๑๑
๒.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๑๓
๒.๗.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง	๑๑๓
๒.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๒๔
๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๓๓
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินงานวิจัย	๑๓๔
๓.๑ ระเบียบวิธีวิจัย	๑๓๔
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๑๓๕
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๓๖
๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๕๐
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๕๑
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๑๕๕
๔.๑ ผลสัมฤทธิ์การจัดกิจกรรมทางการเรียนรู้หลักพุทธธรรม	
ในสัตตมหาสถานผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน	๑๕๕
๔.๑.๑ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของเยาวชนก่อนเรียน	
หลังเรียนของกลุ่มควบคุม	๑๕๖
๔.๑.๒ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ด้านความก้าวหน้า	
การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของเยาวชนในกลุ่มควบคุม	๑๖๔
๔.๑.๓ ผลวิเคราะห์การสังเกตการพฤติกรรมของเยาวชน	
ในระหว่างร่วมกิจกรรมของกลุ่มควบคุม	๑๖๔
๔.๑.๔ ผลวิเคราะห์การอภิปรายกลุ่มระหว่างการจัดกิจกรรม	
การเรียนรู้ของกลุ่มควบคุม	๑๖๖
๔.๑.๕ ผลวิเคราะห์ประเมินความพึงพอใจ	
ที่มีต่อกิจกรรมการเรียนรู้ของกลุ่มควบคุม	๑๖๗

๔.๑.๖ ผลวิเคราะห์การประเมินสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน	
ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชนกลุ่มทดลอง	๑๗๐
๔.๒ สรุป	๑๗๖
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๗๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๗๙
๕.๒ อภิปรายผล	๑๘๑
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๘๔
บรรณานุกรม	๑๘๖
ภาคผนวก ก	๑๙๓
ภาคผนวก ข	๒๐๐
ภาคผนวก ค	๒๑๓
ภาคผนวก ง	๒๑๕
ประวัติผู้วิจัย	๒๖๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ดุขฎฐิณิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงโดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.สี. (บาลี) ๙/๓/๓๖ หมายถึง สุตตันตปิฎกที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๓ หน้า ๓๖, ที.สี.(ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎกที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระวินัยปิฎก

วินย. (ไทย) = วินัยปิฎก (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

อง.ทุก	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สกนนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ที่ฆนิกาย มหาวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ที่ฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ที่ฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.ปฏี	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามคฺคพระอภิธรรมปิฎก	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวส	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
ปฏี.ส.อ.	(ไทย)	=	ปฏิสัมภิตามคฺคอฏฐกเถา	(สทฺธมมปกาสิณี)

อ.อ.,อุทาน.อ. (ไทย)	=	อุทาน อฏฐกถา	(ปรมตถทีปนี)
อิตฺติ.อ. (ไทย)	=	อิตฺติวุตฺตก อฏฐกถา	(ปรมตถทีปนี)
วิสุทฺธิ. (ไทย)	=	วิสุทฺธิมคฺค	
วิสุทฺธิ.ฎีกา (ไทย)	=	วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา	(ปรมณณชฺสา)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธเจ้าแรกตรัสรู้ ณ ควางตันโปธิพฤกษ์ เรื่องทรงมนสิการปฏิจจนุปบาท สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันโปธิพฤกษ์^๑ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว^๒ เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันโปธิพฤกษ์เป็นเวลา ๗ วัน ที่นั่น พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการปฏิจจนุปบาท^๓ โดยอนุโลม และปฏิโลมตลอดปฐมยามแห่งราตรีว่า^๔ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขปรับปรุง (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้ “การศึกษา” หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และในมาตรา ๒๒ ระบุว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถ พัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพและ มาตรา ๒๓ ระบุการจัดการศึกษา^๕ โดยยึดหลักผู้เรียนเป็นสำคัญหรือผู้เรียน เป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษาสอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ยกย่องว่าการศึกษาเป็นวิถีชีวิต และเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life-long Education) และยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในพุทธปรัชญาเถรวาทซึ่งคงเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนาสังคม โดยเริ่มการสอนเน้นไปที่ปัจเจกบุคคลเป็น

^๑ ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑-๔/๙๓-๙๖

^๒ วิมุตติ.ฎีกา (ไทย) ๒/๑/๑๐๘

^๓ วิ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓

^๔ วิ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓

^๕ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสกายบุ๊กจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙-๒๑.

อันดับแรก คือสอนตามจริตของบุคคล^๖ ซึ่งจากการศึกษาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก พบว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูเอกของโลก พระองค์ทรงได้รับความสำเร็จในงานสอน^๗

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นแผนที่ระบบถึงนโยบายนำทางการพัฒนาประเทศทั้งทางด้ายเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งนโยบายการศึกษาตามปัจจัยของเศรษฐกิจและสังคมตามแต่ละช่วงปีที่ผ่านมา ซึ่งปัจจุบันที่บรรยายการศึกษา คือ การมุ่งเน้นการพัฒนาคนทุกช่วงวัยให้เข้าสู่สังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนให้ความสำคัญกับการนำหลักคิดหลักปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเสริมสร้างศักยภาพของคนในทุกมิติทั้งด้านร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงมีสติปัญญาที่รอบรู้และมีจิตใจที่สำนึกในศีลธรรมคุณธรรมจริยธรรมและมีภูมิคุ้มกันการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งกรหนุนทางปัญญาเชื่อมโยงการค้นคว้าวิจัยและพัฒนาสู่การเสริมสร้างขีดความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีพและการดำรงชีวิตที่เหมาะสมในแต่ละช่วงวัย^๘

การเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่เกิดจากการค้นหาและได้รับความรู้ใหม่ หรือเป็นการพัฒนาความรู้ที่มีอยู่เดิม ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์และการปฏิบัติด้านต่าง ๆ ที่ต้องใช้ความรู้ ทักษะ รวมถึงการแสดงออกในเรื่องทัศนคติและค่านิยม การเรียนรู้สามารถพัฒนาได้โดยการศึกษา การฝึกปฏิบัติ และการเสริมแรง และเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต^๙ การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) เป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่มีพื้นฐานจากทฤษฎีการสร้างความรู้หรือทฤษฎีสรณนิยม (Constructivism) ที่เน้นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญที่สุดในกระบวนการจัดการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นประสบการณ์ การรวบรวมข้อมูลและสรุปความเห็น โดยใช้กิจกรรมการจัดการเรียนรู้หลากหลายที่น่าสนใจซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนประยุกต์ใช้ความรู้และประสบการณ์เดิมของตนและเชื่อมโยงองค์ความรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์ในการ

^๖ แสง จันทร์งาม, **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร: กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๖๐-๖๑.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธวิธีสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^๘ พระมหาญาณวฑฺฒน์ วิฑฺฒโน, “นโยบายการศึกษาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ”, **วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๙):๓๐ – ๔๖.

^๙ สุบิน ไชยยะ, พุทธิ ศิริบรรณพิทักษ์, และปิยพงษ์ สุเมตติกุล, ทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์: กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี, ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ฉบับที่ ๓ ปีที่ ๒๕๕๘.

เรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างความรู้ด้วยตนเอง^{๑๐} การจัดการศึกษาให้เกิดผลดี มีประสิทธิภาพ ตรงตามความต้องการของประชาชน โดยเฉพาะผู้ปกครอง ต้องอาศัยกระบวนการนำกระบวนการมีส่วนร่วมมาใช้ ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ในมาตรา ๘ (๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๕๘ ได้บัญญัติเรื่องการมีส่วนร่วมไว้ว่า บุคคลย่อมมีสิทธิ มีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการปฏิบัติราชการทางปกครอง อันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ สถานศึกษาที่จัดการศึกษาทุกระดับจึงต้องปฏิบัติตามโดยการเปิดโอกาสให้ประชาชน ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทั้งนี้เพราะเมื่อผู้ปกครองควรมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ย่อมจะช่วยขับเคลื่อนให้การบริหารจัดการศึกษาดำเนินไปตามความต้องการของผู้ปกครองและชุมชน ช่วยให้สถานศึกษาได้รับการยอมรับจากชุมชน ชุมชนรักและหวงแหนสถานศึกษา ซึ่งส่งผลให้ผู้ปกครองและชุมชนสนับสนุนทรัพยากรการศึกษา และให้ความร่วมมือกับสถานศึกษาในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ สื่อวิทัศน์เปรียบเสมือนจริงมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนในวิชาจริยศึกษาและประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากสื่อประเภทนี้สามารถสร้างจินตนาการของผู้เรียนให้เป็นรูปธรรมได้ดีกว่าสื่อประเภทอื่นๆ อีกทั้งภาพและเสียงยังมีความใกล้เคียงกับประสบการณ์ของผู้เรียน จึงทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้สูงสุดเมื่อเทียบกับสื่ออื่นๆ แต่มีข้อด้อยในเรื่องขั้นตอนในการผลิตที่ซับซ้อนและต้องใช้งบประมาณสูง ส่วนสื่อวิทัศน์แบบสัญลักษณ์นั้นให้ผลดีมากในการใช้อธิบายขั้นตอนและลำดับเนื้อหาของบทเรียน อีกทั้งยังสามารถผลิตได้ง่ายและรวดเร็ว

วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง เป็นวัดที่มีความสำคัญและเก่าแก่แห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ มีโบราณสถานโบราณวัตถุที่ล้ำค่าจนเรียกได้ว่า มีครบทุกประการ คือ มีสถานะธรรมสถานะวัดถุ สถานะบุคคล สถานะพิธีที่บรรพชนได้กระทำและปลูกสร้างไว้เป็นวัดที่มีชื่อเสียงทั้งในอดีตและปัจจุบันที่ชาวพุทธรู้จักดีเพราะเป็นวัดที่พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งราชวงศ์เม็งราย สถาปนาขึ้นและวัดนี้ยังใช้เป็นสถานที่ประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลกเมื่อ ๕๖๓ ปีที่ผ่านมาแล้วโบราณสถานต่าง ๆ ในวัดนี้ได้สร้างความประทับใจให้แก่แขกผู้มาเยี่ยมชมอยู่ตลอดไปอย่างมีลิ้มเลือน “สัตตมหาสถาน” เป็นอีกโบราณสถานสำคัญที่สร้างในวาระการประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกแต่ครั้งสมัยนั้น ซึ่งเป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่พุทธศาสนิกชนในปัจจุบันให้ความเคารพนับถือ

^{๑๐} วรพงษ์ แสงประเสริฐ, การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อส่งเสริมความสามารถในการพูดภาษาอังกฤษอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย, วารสารการศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ: ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑, ๒๕๖๐.

และยังนับว่าเป็นสื่อการถ่ายทอดพุทธประวัติและพระจริยาวัตรของพระพุทธองค์ได้ดีที่สุด จึงควรให้ความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชน ซึ่งมุ่งส่งเสริมให้มีการศึกษาเรียนรู้หลักธรรมพุทธธรรม ณ สัตตมหาสถาน พร้อมกับการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อเป็นการปลูกฝังความสำนึกรักและหวงแหน ศาสนสถานอันมีค่าแก่ลูกหลานชาวพุทธ

ผู้วิจัยได้ดำเนินโครงการธรรมะสัตตมหาสถาน วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ๒๕๕๖ เพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในสถานศึกษาทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และในพื้นที่ภาคเหนือได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ในพระพุทธศาสนา ตามรอยพระบรมศาสดา ณ สัตตมหาสถาน ตลอดจนการฝึกให้ได้เรียนรู้และปฏิบัติธรรม ปฏิบัติตนตามหลักคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งมุ่งหวังเพื่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ธรรม และจิตอาสาบำเพ็ญประโยชน์เพื่อพระศาสนา เป็นศูนย์กลางเรียนรู้หรือ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมร่วมกันของคนในสังคม คือ บ้าน วัดและโรงเรียน เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลกิจกรรมโครงการที่ผ่านมา มีข้อค้นพบ ที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน เพื่อส่งเสริมและเผยแผ่หลักธรรม นำธรรมะสู่เยาวชนในสถานศึกษา โดยมุ่งหวังให้เยาวชนเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ที่เป็นหลักฐานปรากฏรูปธรรมตั้งอยู่ โดยถ่ายทอดเป็นนามธรรม เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมผ่านช่องทางกิจกรรมการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน เป็นการสร้างสื่อสร้างสรรค์และปลอดภัย เกิดประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติ และยังนำมาเป็น “สื่อการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนา” เป็นสื่อการถ่ายทอดพุทธประวัติและพระจริยาวัตรของพระพุทธองค์ได้ดีที่สุด จึงควรให้ความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชน ซึ่งมุ่งส่งเสริมให้มีการศึกษาเรียนรู้หลักธรรมพุทธธรรม ณ สัตตมหาสถาน พร้อมกับการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อเป็นการปลูกฝังความสำนึกรักและหวงแหนศาสนสถานอันมีค่าแก่ลูกหลานชาวพุทธต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขปรับปรุง (ฉบับที่๒) พ.ศ.๒๕๔๕ มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้ “การศึกษา”

งานวิจัยชิ้นนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่าการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน มีความน่าสนใจที่จะศึกษาในประเด็นเหล่านี้ คือ ด้านความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน และด้านหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานและการผลิตสื่อวีดิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ซึ่งเป็นปัญหาที่ควรค่าแก่การศึกษาวิจัย เพื่อนำเสนอในการประยุกต์ใช้หรือบูรณาการในด้านวิชาการ ด้านการศึกษาหลักธรรม และด้านการดำเนินชีวิตของคนไทยในยุคปัจจุบัน

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานและการผลิตสื่อวีดิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

การวิจัยในครั้งนี้ผู้ศึกษาต้องการทราบดังนี้

๑.๓.๑ ต้องการทราบความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถานเป็นอย่างไรและมีวิธีเรียนรู้อย่างไรและจะนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้อย่างไร

๑.๓.๒ ต้องการทราบหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน และการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

๑.๓.๓ ต้องการทราบผลสัมฤทธิ์ของความรู้หลักพุทธธรรมในกระบวนการผลิตสื่อวีดิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน กลุ่มควบคุม

๑.๓.๔ ต้องการทราบผลสัมฤทธิ์ของความรู้และความพึงพอใจจากการใช้สื่อวีดิทัศน์ ของเยาวชนกลุ่มทดลอง มีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานเป็นอย่างไร

๑.๓.๕ ต้องการทราบว่ากลุ่มทดลองมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) ประเด็นวิจัย ได้แก่ แนวคิด หลักการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน เป็นการเรียนรู้แล้วลงมือปฏิบัติและวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของการเรียนรู้ ตามแผนงาน/โครงการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ของวิจัยดังนี้

๑) การเรียนรู้ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน

๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานและการผลิตสื่อวีดิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

๓) เพื่อวิเคราะห์การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

โดยใช้กิจกรรมโครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานเป็นแหล่งเรียนรู้หรือศูนย์กลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านช่องทางกิจกรรมเรียนรู้สัตตมหาสถาน โดยมีพระวิทยากร/วิทยากร เอกสารเกี่ยวกับการเรียนรู้พุทธธรรมในสัตตมหาสถาน พระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เอกสาร ตำรา นิทรรศการ หนังสือที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน

ผู้วิจัยได้กำหนดหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและค้นคว้าข้อมูลเพิ่มจากสื่อวีดิทัศน์และสื่อต่างๆ นำมาประกอบการเรียนรู้และขยายผลหลักธรรมแตกแยกย่อยเพิ่มขึ้นเกิดองค์ความรู้ (know Ledge) ผู้วิจัยได้กำหนดการจัดกิจกรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

กิจกรรมที่ ๑ เรียนรู้ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน

กิจกรรมที่ ๒ เรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน

กิจกรรมที่ ๓ เรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ศึกษาจากเอกสารหลักฐานที่เป็นชั้นปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสาร หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มประชากร ได้แก่ เยาวชนจากสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปกรรมศาสตร์ จำนวน ๔๐๐ คน โดยมีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกเยาวชนจากสถาบันการศึกษาในมหาวิทยาลัย ๑ แห่ง ในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกให้มีลักษณะเดียวกัน เพื่อการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อน (Control Extraneous Variables) ดังนี้

๑) เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปกรรมศาสตร์

๒) นักศึกษาใหม่หลักสูตรการบัญชี รุ่นที่ ๑

๓) เป็นนักศึกษาใหม่หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้จัดกิจกรรม โดยได้แบ่งกลุ่มเรียนรู้ออกเป็น ๒ กลุ่มๆ ละ ๒๐๐ คน รวม ๔๐๐ คน ที่ได้จากวิธีการสุ่มตัวอย่างง่าย (Simple random Sampling) โดยการจับฉลาก ให้อาจารย์ประจำหลักสูตรเป็นตัวแทนในการจับฉลาก เพื่อคละกันและผลการจับฉลาก กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑ หลักสูตรการบัญชี ชั้นปีที่ ๑ จำนวน ๒๐๐ คน เรียนรู้และผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน และกลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ ชั้นปีที่ ๑ จำนวน ๒๐๐ คน เป็นกลุ่มเรียนรู้ตามปกติและประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์ของกลุ่มเรียนรู้ที่ ๑ ปรากฏผลตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๓.๒ รายชื่อสถาบันการศึกษา/หลักสูตร

ลำดับที่	คณะ	จำนวน	หมายเหตุ
๑.	หลักสูตรการบัญชี (เรียนรู้และผลิตสื่อวีดิทัศน์)	๒๐๐	(กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑)
๒.	หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ(เรียนรู้และประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์ของกลุ่มเรียนรู้ที่ ๑)	๒๐๐	(กลุ่มเรียนรู้ที่ ๒)
รวม		๔๐๐	

๑.๔.๓.๑ ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ เยาวชนจากสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ จำนวน ๔๐๐ คน

๑.๔.๓.๒ กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๑) **กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑** เป็นเยาวชนหลักสูตรการบัญชี ชั้นปีที่ ๑ รุ่นที่ ๑ จำนวน ๒๐๐ คน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้มาจากการสุ่มตัวอย่างง่าย (Simple random Sampling) โดยการจับฉลาก ให้อาจารย์ประจำหลักสูตรเป็นตัวแทนในการจับฉลาก เพื่อคละกันระหว่างกลุ่มเรียนรู้ที่ ๑ และกลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ โดยมีกำหนดเข้าร่วมกิจกรรมโครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ระหว่างวันที่ ๒๑-๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๑

๒) กลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ เยาวชนจากสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ ชั้นปีที่ ๑ กลุ่มที่ ๒ จำนวน ๒๐๐ คน โดยมีกำหนดการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการเรียนรู้ และเป็นผู้ประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ระหว่างวันที่ ๑๘-๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑ สถานที่ สัตตมหาสถานจำลองวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๔.๔ ระยะเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยทดลอง ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ถึง ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑ สถานที่จัดกิจกรรม : สัตตมหาสถานจำลองวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑. การเรียนรู้หลักพุทธธรรม หมายถึง การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๗ แห่ง ประกอบด้วย หลักพุทธธรรม ๑) โพธิบัลลังก์ เช่น อริยสัจ ๔ ปฏิจ্ঞสมุปบาท ๒) อนิมิสเจดีย์ หลักธรรมเรื่องสมาธิ และกตัญญู ๓) รัตนจกรมเจดีย์ หลักธรรมเรื่อง สติปัฏฐาน ๔ สมาธิ และปัญญา ๕) รัตนขจรเจดีย์ หลักธรรมเรื่องอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ๕) อชปาลนิโครธ กิเลส ๖) สรรมุจลินท์ หลักธรรมเรื่อง ความสงบ ความสุข แลนิพาน และ๗)ราชายตนะ หลักธรรมเรื่อง ทาน ศีล และภาวนา

๒. สัตตมหาสถาน หมายถึง สถานที่ที่ยิ่งใหญ่เจ็ดแห่ง ที่พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข (สุขจากการหลุดพ้น) หลังจากการตรัสรู้ที่พุทธคยาและ และสัตตมหาสถานทีสร้างในดินแดนที่ล้อมใส่ พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์ ได้แก่ สัตตมหาสถานจำลองวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย ประกอบด้วย ๑) โพธิบัลลังก์ ๒) อนิมิสเจดีย์ ๓) รัตนจกรมเจดีย์ ๔) รัตนขจรเจดีย์ ๕) อชปาลนิโครธ ๖) มุจลินท์ และ ๗) ราชายตนะ

๓. การผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้และการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๗ แห่งของเยาวชน ซึ่งประกอบด้วยหลักพุทธธรรม ได้แก่ ๑.โพธิบัลลังก์ เช่น อริยสัจ ๔ ปฏิจ্ঞสมุปบาท ๒) อนิมิสเจดีย์ หลักธรรมเรื่องสมาธิ และกตัญญู ๓) รัตนจกรมเจดีย์ หลักธรรมเรื่อง สติปัฏฐาน ๔ สมาธิ และปัญญา ๕) รัตนขจรเจดีย์ หลักธรรมเรื่องอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ๕) อชปาลนิโครธ กิเลส ๖) สรรมุจลินท์ หลักธรรมเรื่อง ความสงบ ความสุข แลนิพาน และ ๗) ราชายตนะ หลักธรรมเรื่อง ทาน ศีล และภาวนา

๔. สื่อ หมายถึง สื่อดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักๆ ๖ ประเภท ที่แตกต่างกันออกไป แต่จะประยุกต์ออกแบบสื่อดิจิทัลเพื่อการมีส่วนร่วมผลิตสื่อหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานของเยาวชน

ใช้การเรียนรู้โดยใช้วิดีโอเป็นฐาน (Video Based Learning) สอดคล้องกับวิธีเรียนรู้ที่ตอบสนอง
ลักษณะการเรียนรู้ในยุค ๔.๐

๕. เยาวชน หมายถึง เยาวชนจากสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษา จากมหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปกรรมศาสตร์ ชั้นปีที่ ๑ อายุระหว่าง ๑๘-๒๕
ปี อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๖.๑ ได้ทราบเกี่ยวกับพุทธประวัติความเป็นมาและความสำคัญของสัทตมหาสถาน
- ๑.๖.๒ ได้หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสัทตมหาสถาน
- ๑.๖.๓ เยาวชนได้มีส่วนร่วมการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัทตมหาสถาน
- ๑.๖.๔ ได้สื่อนำเสนอวีดิทัศน์หลักพุทธธรรม ๗ เรื่อง ที่เกิดประโยชน์และสร้างสรรค์
- ๑.๖.๕ เยาวชนมีความรู้และภาคภูมิใจที่ถ่ายทอดหลักธรรมจากหลักฐานที่เป็นรูปธรรม
ปรากฏตั้งอยู่ในศาสนสถานผ่านช่องทางสื่อวีดิทัศน์ ให้ความเจริญงอกงามเป็นนามธรรม
สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์กับสังคม

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมहाสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย ดังนี้

๒.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมहाสถาน

๒.๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญ

ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมहाสถาน ผู้วิจัยศึกษาคัมภีร์หลักที่เกี่ยวข้องกับสัตตมहाสถาน ซึ่งมีจำนวน ๑๒ เล่ม จะได้นำเสนอข้อมูลตามลำดับชั้นของคัมภีร์ ดังนี้ ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทดั้งเดิม จำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎกภาษาบาลี พระวินัยของนิกายมุลสรวาสติวาท, สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก, นิทานกถา, ในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พุทธจรีต, มหาวิศุ, ลลิตวิศุ, ชินจรีต, และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย ชินมหานิทาน, สมภารวิบาก, ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา, และ ปฐมสมโพธิกถา ฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมาณูชิตชินอรส

ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท โดยเฉพาะในพระวินัยปิฎกภาษาบาลี มหาวรรค มหาขันธกะ แสดงการเสวยวิมุตติสุขจากการหลุดพ้นหลังตรัสรู้ธรรมเพียง ๔ สัปดาห์ ได้แก่ ๑) โพธิกถา ๒) อชปาลกถา ๓) มุจลินทกถา ๔) ราชายตนกถา หรือ ปรากุสสัตตมहाสถานเพียง ๔ ตำบล คือ, ๑ โพธิมูล (โพธิบัลลังก์) ๒ อชปาลนิโครธ ๓ มุจลินท์ ๔ ราชายตนะ ส่วนคัมภีร์รุ่นหลัง คือ สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก ได้เพิ่มเข้ามาอีก ๓ ตำบล คือ ๑ อนิมิสสเจตีย์ ๒ รัตนจกรมเจตีย์ และ ๓ รัตนฆรเจตีย์ รวมเป็น ๗ ตำบล ซึ่งสถานที่ทั้ง ๗ ตำบล เกี่ยวกับการตรัสรู้ธรรม การพิจารณาและทบทวนธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ เพื่อเผยแผ่แก่เวไนยสัตว์ มีเหตุการณ์สำคัญ ที่ทรงชนะการยั่วยวนของอิตามาร ทั้ง ๓ กิติ การที่ทรงท้อถอยว่า ธรรมที่ทรงตรัสรู้นั้น แสนยาก ละเอียด ยากที่คนจะรู้ตามได้ จนมีพรหมมาอาราธนาให้แสดงธรรม โปรดสัตว์ที่พร้อมจะบรรลุธรรม เพียงแต่ขาดคนแนะนำ อุปมาด้วย บัว ๓ เหล่า ที่พร้อมจะบานเมื่อได้แสงอรุณ ภายหลังเป็น บัว ๔ เหล่า เหตุการณ์ ที่ พานิช ๒ คน มานับถือเป็นอุบาสกที่ถึงพระพุทธและพระธรรม เป็นสรณะ

(เทววาจิกอุบาสก) เหล่านี้ล้วนเป็นเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับสัตตมหาสถานโดยตรง สมควรที่ศึกษาหลักธรรมและนำมาเผยแพร่แก่สังคมอย่างยิ่ง

๒.๑.๒ สัตตมหาสถาน ๗ สัปดาห์

๒.๑.๒.๑ สัปดาห์ที่ ๑. โพธิมูล / โพธิบัลลังก์

ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน “ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทดั้งเดิม” จำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎกภาษาบาลี พระวินัยของนิกายมุลสรวาสติวาท สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก และนิทานกถา คัมภีร์ที่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การเสวยวิมุตติสุข สัตตมหาสถาน ในสัปดาห์ที่ ๑ โพธิบัลลังก์ ดังนี้

๑) คัมภีร์พระพระวินัยปิฎก มหาวรรค มหาขันธกะ กล่าวว่า โพธิกา ว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์ เรื่องทรงมนสิการปฏิจจสมุปบาท สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์^๑ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว^๒ เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์เป็นเวลา ๗ วัน ที่นั่น พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการปฏิจจสมุปบาท^๓ โดยอนุโลมและปฏิโลมตลอดปฐมยามแห่งราตรี^๔

๒) คัมภีร์วินัยของนิกายมุลสรวาสติวาท^๕ กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๑ โพธิมูล / ควางตันโพธิ พิจารณาปฏิจจสมุปบาท

๓) ในอรรถกถาในสมันตปาสาทิกายกขยายความคัมภีร์วินัยปิฎก มีการเพิ่มเติมพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขให้จำนวนสัปดาห์ถึง ๗ สัปดาห์ ซึ่งเป็นประเด็นที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของคัมภีร์มหายาน เช่น มหาวิสตุ และ ลลิตวิสตระ อย่างชัดเจน คือได้อธิบายขยายความสัตตมหาสถานจากพระวินัยปิฎก มหาวรรค ขันธกะ เพิ่มสถานที่ประทับ ณ ควางตันไม้ จากเดิม ๔ สัปดาห์เป็น ๗ สัปดาห์^๖

^๑ “ดูรายละเอียดใน” ชุ.อ. (ไทย) ๒๕/๑-๔/๙๓-๙๖.

^๒ “ดูรายละเอียดใน” วิมตติ.ฎีกา (ไทย) ๒/๑/๑๐๘.

^๓ “ดูรายละเอียดใน” วิ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓.

^๔ “ดูรายละเอียดใน” วิ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓.

^๕ R. Gnoli, *The Gilgit Manuscript of Sanghabhedavastu*, pp. 121-129

^๖ วิ.อ. (ไทย) ๓/๔-๖/๘-๑๒, ชุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๔๑๙-๔๒๐.

๔) คัมภีร์นิทานกถากล่าวว่า หลังจากตรัสรู้ พระพุทธองค์ประทับนั่งทำสมาธิอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์บนบัลลังก์แห่งชัยชนะ ทรงพิจารณาว่าเพื่อให้ได้บัลลังก์นี้ พระองค์ต้องเกิดในชาติจำนวนนับไม่ถ้วน ต้องบริจาคอวัยวะ ครอบครัวยุติ ห่วงเหงา ห่วงใจ ภรรยา และบุตร ตัวอย่างเช่น กัณหา และมัทรี ด้วยเหตุนี้จึงมีพระประสงค์ที่จะประทับนั่งอยู่ต่อไปอีก ๗ วัน^๗

“ส่วนในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน” มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ที่กล่าวถึงพุทธประวัติสัตตมหาสถาน ประกอบด้วย พุทธจริต, มหาวัสสุ, ลลิตวิสตระ, ชินจริต มีรายละเอียด ดังนี้

๑) คัมภีร์พุทธจริต^๘ กล่าวว่า โสลกบทที่ ๙๔-๑๐๓ ทำสมาธิใต้ต้นโพธิ์ เทวดา ๒ องค์ กล่าวโศลกสรรเสริญ

๒) คัมภีร์มหาวัสสุ^๙ กล่าวว่า หลังจากการตรัสรู้ พระพุทธองค์ยังคงประทับนั่งใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ตลอด ๗ วัน ระหว่างนั้นทรงตรัสว่า “นี่คือโคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ซึ่งเราได้ชนะมารแห่งกิเลสและมารเทพบุตร ที่นี้เราได้เห็นผลแห่งคำอธิษฐานที่เราได้ตั้งจิตในปีก่อนหน้าจำนวนนับไม่ถ้วน” ทันใดนั้นเทวดาและพรหมนับพันมาชุมนุมกันบนท้องฟ้า ท้องฟ้าและต้นพระศรีมหาโพธิ์ถูกตกแต่งด้วยฉัตรและธงจำนวนมาก สัตว์โลกและสัญลักษณ์มงคลทั้งมวลหันหน้าไปสู่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทันใดนั้นได้เกิดรัศมีแผ่ออกมาจากพระพุทธองค์ทำให้ไฟนรกอันร้อนแรงดับลง และทำให้สัตว์โลกในพุทธเกษตรหลุดพ้น ขณะนั้นเองพญามารผู้กำลังโคกเศร้าจากการพ่ายแพ้ได้นั่งลงกับพื้น ชีตพ่นด้วยไม้และกล่าวว่าพระศากยสิงห์ได้ชนะเขาเสียแล้ว

๓) คัมภีร์ลลิตวิสตระ^{๑๐} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๑ หลังจากตรัสรู้ พระพุทธองค์ยังคงประทับนั่งอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ตลอด ๗ วัน ในขณะเดียวกันทรงลืมนพระเนตรจ้องต้นโพธิ์อย่างไม่กระพริบพระเนตรในช่วงสุดท้ายของสัปดาห์ เทวดาทั้งมวลจากกามาจรและรูปวจรภพ

^๗ N.A. Jayawickrama, *The Story of Gotama Buddha (Jataka-Nidana)*, pp. 103-108. อ้างใน *The Jatakatogether with its commentary*, edited by V. Faosboll, Vol. 1, (Oxford: Pali Text Society, 1990), pp. 77-81, นิทานกถา: พระพุทธประวัติตอนต้น, แปลโดย ธนิต อยู่โพธิ์ (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), ๑๑๔-๑๒๑.

^๘ B.C. Law, *A Study of the Mahavastu*, (Calcutta: Thacker Spink & Co., 1930). Pp. VI-VII.

^๙ J.J. Jones, *The Mahavastu*, Vol. III, *Sacred Book of the Buddhists*, Vol. XIX, (London: Luzac&Co.Ltd., 1956), pp. 261-274, 287-298.

^{๑๐} B. Goswami, *Lalitavistara: English Translation With notes*, (Kolkata: The Asiatic Society. 2001), pp. 336-366., คัมภีร์ลลิตวิสตระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ตอนที่ ๒๖, แปลโดย ศาตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, (พระนคร ช กรมศิลปากร, ๑๕๑๔), หน้า ๘๙๒-๙๒๐.

รวมถึงนาค ครุฑ อสูร กินนร ฯลฯ จำนวนนับไม่ถ้วน ได้นำหม้อน้ำที่เต็มไปด้วยน้ำหอมมาส่งพระพุทธรองค์และต้นพระศรีมหาโพธิ์ หลังจากนั้นเทวดาองค์หนึ่งชื่อว่า สมันตกุสุมะ ได้สรรเสริญพระพุทธรองค์ด้วยโคลก ๗๒ บท

๖) คัมภีร์ชินจริต^{๑๑} กล่าวว่า พิจารณาบุญกุศลในอดีตชาติ

๗) คัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย ชินมหานิทาน, สมภารวิปาก, ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา, และ ปฐมสมโพธิกถา ฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังนี้

(๑) คัมภีร์ชินมหานิทาน^{๑๒} กล่าวว่า ปฐมสัตตหกถา พระพุทธรองค์ทำสมาธิภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขณะนั้นธงแห่งชัยชนะซึ่งมีความสูงไปถึงพรหมโลกถูกยกขึ้นในทุกทิศของหมื่นจักรวาล พันธุ์ไม้ทั้งหลายผลิดอกบาน ในหมื่นจักรวาลเต็มไปด้วยดอกไม้และกลิ่นธูปหอม แผ่นดินซึ่งโดยปกติแล้วสามารถรองรับเขาพระสุเมรุและมหาสมุทรกลับไม่สามารถรองรับคุณอันหนักได้ แผ่นดินจึงสั่นไหว สัตว์โลกที่เป็นศัตรูกัน เช่น ครุฑกับนาค สิงห์กับกวาง แมวและหนู กลายเป็นมิตรกัน เทวดาและอสูรทั้งมวลต่างประโคมดนตรีทิพย์ ผู้ป่วย และพิการทั้งปวงหายจากโรคร้ายและเกิดแสงสว่างในขุมนรกอันมืดมน พระพุทธรองค์ได้ตัดสินพระทัยจะทำสมาธิต่อไปอีก ๗ วัน และทรงพิจารณาว่าด้วยบารมีของพระองค์จึงทำให้พระองค์ตรัสรู้บุตรสันมาสัมโพธิญาณ

(๒) คัมภีร์สมภารวิปาก^{๑๓} กล่าวว่า หลังจากตรัสรู้ พระพุทธรองค์ยังคงประทับนั่งทำสมาธิอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงพิจารณาว่า เพื่อให้ได้บัลลังก์แห่งชัยชนะนี้พระองค์ต้องทรงบำเพ็ญบารมีมานับชาติไม่ถ้วน ต้องบริจาคบุตร ธิดา ภรรยา หรือแม้แต่อวัยวะของร่างกาย เหตุนี้พระองค์จึงประสงค์จะประทับบนบัลลังก์นี้เสวยวิมุตติสุขต่อไปอีก ๗ วัน

(๓) ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา^{๑๔} กล่าวว่า หลังจากตรัสรู้ พระพุทธรองค์ประทับนั่งอยู่บนบัลลังก์แก้ว ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ โดยทรงระลึกว่า พระองค์ต้องทรงบำเพ็ญบารมีมานับชาติไม่ถ้วน จึงยังไม่ควรจะลุกหนีไปจากบัลลังก์ พระองค์จึงประทับต่อไปและเสวยวิมุตติสุขโดยการทำสมาธิ

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖-๑๖๘.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘-๑๑๔

^{๑๓} สมภารวิปาก, แปลโดย ,พระธรรมมหาวิธานวัตร (กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๔), ๕๐๗-๕๔๐.

^{๑๔} บำเพ็ญ ะวิน, ปฐมสมโพธิตำนานล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕). ๘๓-๘๘.

(๔) คัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส^{๑๕} กล่าวว่า หลังจากการตรัสรู้ได้เกิดแผ่นดินไหวและฝนตกอย่างอัศจรรย์เกิดรัศมีส่องสว่างในทุกชั้นฟ้าและดอกไม้สวรรค์เบ่งบาน เขาพระสุเมรุได้อ่อนระทวยลงเพื่อถวายความเคารพต่อพระพุทธรองค์ สัตว์โลกทั้งหลายได้กลายเป็นเพื่อนกัน สัตว์โลกที่เจ็บป่วยและพิการได้หายจากอาการนั้น ไฟนรกได้ดับลงและแสงสว่างส่องเข้าไปในนรกอันมืดมนเหล่านั้น เครื่องดนตรีทั้งหลายประโคมเองโดยปราศจากผู้เล่น ธงแห่งชัยชนะได้รับการยกขึ้นในทุกทิศของหมื่นจักรวาล เทวดาและอมนุษย์ทั้งหลายล้วนแต่ยินดีในการตรัสรู้จึงเข้ามาเฝ้า ณ โพธิมณฑลเพื่อถวายความเคารพแด่พระพุทธรเจ้า พระพุทธรองค์ทรงทำสมาธิภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ตลอด ๗ วัน เข้าสมาบัติอยู่หลายโกฏีครั้ง

สัตตมหาสถานในพระพระวินัยปิฎก มหาวรรค มหาขันธกะ ของเถรวาท นั้นมีเพียง ๔ สัปดาห์^{๑๖} ได้แก่ ๑) โพธิกถา ๒) อชปาลกถา ๓) มุจลินทกถา ๔) ราชายตนกถา เป็นการเสวยวิมุตติสุข สุขจากการหลุดพ้นหลังตรัสรู้ธรรม ณ ควางตันไม้โพธิ์ และทรงพิจารณาทบทวนธรรมที่ตรัสรู้ “ปฏิจจนมุขปาถ” ส่วนในอรรถกถา ได้อธิบายขยายความสัตตมหาสถานจากพระวินัยปิฎก มหาวรรค ขันธกะ เพิ่ม ๓ ตำบล คือ อนิมิสเจตีย์ รัตนจกกรมเจตีย์ และรัตนขมรเจตีย์ อีก ๓ สัปดาห์ เป็น ๗ สัปดาห์^{๑๗}

สรุป คัมภีร์กลุ่มที่ ๒ คือ คัมภีร์มหายาน ชื่อว่า มหาวัสดุ และลลิตวิสตระ เมื่อศึกษาพบว่า สัตตมหาสถาน ที่พระพุทธรองค์เสวยวิมุตติสุข นั้นมี ๗ สัปดาห์แล้ว ซึ่งอีก ๓ สัปดาห์ที่เหลือเป็นการทำสมาธิด้วยการยืนและการเดิน เนื่องจากคัมภีร์มหายานมีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความเป็นวิบุรุษ จึงมีการแทรกปาฏิหาริย์เข้าไปมากมาย การพัฒนาจาก ๔ สัปดาห์ ในคัมภีร์แรก ๆ กลายเป็น ๗ สัปดาห์ ในมหาวัสดุ และ ลลิตวิสตระ การพัฒนาจากการทำสมาธิเฉพาะในอิริยาบถนั่งใต้ต้นไม้ มาเป็นการทำสมาธิหลายอิริยาบถโดยไม่จำเป็นต้องมีต้นไม้ก็ได้ การเพิ่มเรื่องปาฏิหาริย์โดยในมหาวัสดุ และ ลลิตวิสตระ นั้นเรื่องปาฏิหาริย์ถูกเพิ่มเติมมากที่สุด

๒.๑.๒.๒ สัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจตีย์

ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน “ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทดั้งเดิม” จำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎกภาษาบาลี พระวินัยของนิกายมูลสรวาสติวาท สมันต

^{๑๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), ๑๐๐-๑๐๖.

^{๑๖} B.C. Law, A History of Pali Literature, Vol. 1 (Varavasi: Bhartiya Publishing House, n.d.) pp. 14, 61.

^{๑๗} วิ.อ.(ไทย) ๓/๔-๖/๘-๑๒, ชุ.พุทฺธ.อ.(ไทย).๔๑๙-๔๒๐.

ปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัยปิฎก และนิทานกถา คัมภีร์ ที่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การเสวยวิมุตติสุข สัตตมหาสถาน ในสัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจตีย์ ดังนี้

๑) คัมภีร์วินัยปิฎกภาษาบาลี และ คัมภีร์วินัยของมูลสรรวาสติวาท ไม่ได้ปรากฏ อนิมิสเจตีย์

๒) คัมภีร์สมันตปาสาทิกา^{๑๘} กล่าวว่า การแสดงยมกปาฏิหาริย์ การจ้องตันโพธิ์โดยไม่กระพริบพระเนตร สถานที่นั้นเรียกว่า “อนิมิสเจตีย์”

๓) นิทานกถา^{๑๙} กล่าวว่า เทวดาบางกลุ่มได้เกิดความสงสัยว่าเหตุใดจึงไม่ทรงกระทำสิ่งใดเลย เพื่อจัดความสงสัยนั้นพระองค์จึงทรงเหาะขึ้นไปบนท้องฟ้าและแสดงยมกปาฏิหาริย์ โดยมีลักษณะเหมือนกับยมกปาฏิหาริย์ที่โคนต้นมะม่วงที่เมืองสาวัตถ์ จากนั้นทางประทับยืนอยู่ที่ศตวันออกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์และจ้องบัลลังก์ด้วยพระเนตรที่ไม่กระพริบตลอด ๑ สัปดาห์ โดยทรงพิจารณาว่า บัลลังก์นี้คือที่ที่พระองค์ทรงได้รับผลจากการบำเพ็ญบารมีในกัปที่ไม่อาจนับจำนวนได้ สถานที่ที่ทรงจ้องบัลลังก์เป็นเวลา ๑ สัปดาห์นั้น สถานที่นั้นเรียกว่า “อนิมิสเจตีย์” หรือ สถานที่แห่งการไม่กระพริบพระเนตร

“ส่วนในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน” มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ที่กล่าวถึงพุทธประวัติสัตตมหาสถาน ประกอบด้วย พุทธจริต, มหาวิสตุ, ลลิตวิสตระ, ชินจริต มีรายละเอียด ดังนี้

๑) คัมภีร์พุทธจริต^{๒๐} กล่าวว่า เมื่อพระองค์ทรงตัดสินพระทัยที่จะเสด็จไปยังพาราณสีเพื่อโปรดปัญจวัคคีย์ ก่อนการเสด็จ พระองค์ทรงลี้พระเนตรอย่างไม่กระพริบพระเนตร(อนิมิสเจตีย์) ไปยังต้นพระศรีมหาโพธิ์ (โคลกบทที่ ๑๐๗-๑๐๘)

๒) คัมภีร์มหาวิสตุ กล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้จ้องตันโพธิ์โดยไม่กระพริบพระเนตร

๓) คัมภีร์ลลิตวิสตระ ไม่ปรากฏ อนิมิสเจตีย์

๔) คัมภีร์ชินจริต^{๒๑} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจตีย์ เทวดาบางพวกเกิดข้อสงสัยว่า พระองค์ควรกระทำบางสิ่งมากกว่านี้ แต่พระองค์ยังไม่ทรงสละจากบัลลังก์ พระพุทธเจ้าจึงทรงเหาะ

^{๑๘} G.P. Malalasekera, *The Pali Literature of Ceylon*, (Columbo: M.D. Gunasene&Co. Ltdl, 1958), pp. 80-81, 91, 94-95.

^{๑๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ปฐมสมโพธิกถา*, หน้า ๑๑๔-๑๒๑.

^{๒๐} B.C. Law, *A Study of the Mahavastu*, (Calcutta: Thacker Spink & Co., 1930). Pp. VI-VII.

^{๒๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ปฐมสมโพธิกถา*, หน้า ๒๖๓-๒๗๔.

ขึ้นไปบนฟ้าและแสดงยมกปาฏิหาริย์เพื่อขจัดความสงสัยของเทวดา จากนั้นจึงได้ประทับยืนและแสดงความเคารพต่อบัลลังก์แห่งชัยชนะโดยการเพ่งมองด้วยพระเนตรที่ไม่กระพริบ (ฉันทบทที่ ๒๖๖-๒๖๙)

คัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติสัตตมहाสถาน มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย ชินมหานิทาน, สมภารวิบาก, ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา, และ ปฐมสมโพธิกา ฉบับสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ดังนี้

(๑) ชินมหานิทาน^{๒๒} กล่าวว่า การแสดงยมกปาฏิหาริย์ การจ้องตันโพธิ์โดยไม่กระพริบพระเนตร ทูตยัสตตทกกา ขณะนั้นเทวดาบางพวกได้เกิดความสงสัยว่าพระพุทธรองค์อาจยังไม่ทรงตรัสรู้เนื่องจากยังไม่หมดความอาลัยในบัลลังก์ พระพุทธรองค์จึงทรงเหาะขึ้นไปในอากาศและแสดงยมกปาฏิหาริย์ยมกปาฏิหาริย์นั้นเป็นสิ่งที่พระปัจเจกพุทธและพระสาวกไม่อาจแสดงได้ พระพุทธรองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์โดยให้มือน้ำพุพุ่งออกมาจากพระวรกายทุกส่วนที่อยู่ตรงข้ามกัน เช่น ทรงให้มือน้ำพุพุ่งออกมาจากพระอังสาขวาก็ทรงให้มือน้ำพุพุ่งออกมาจากพระอังสาซ้ายด้วย เป็นต้น

จากนั้นทรงประทับยืน ณ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์และจ้องพระบัลลังก์ตลอด ๑ สัปดาห์ ด้วยพระเนตรไม่กระพริบตา ทรงบูชาพระศรีมหาโพธิ์ด้วยพระเนตรที่ประดุจดอกบัว ขณะเดียวกันนั้นทรงพิจารณาว่า บัลลังก์นี้ คือที่ที่พระองค์ทรงบรรลุผลแห่งบารมีที่ทรงบำเพ็ญตลอดสี่สงฆ์แสนมหากัป สถานที่นั้นเรียกว่า “อนิมิสเจตีย์”

(๒) คัมภีร์สมภารวิบาก^{๒๓} สัปดาห์ที่ ๒ กล่าวว่า จากนั้นพระพุทธรองค์ทรงประทับยืนอยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงระลึกถึงคุณูปการของต้นพระศรีมหาโพธิ์จึงทรงจ้องตันพระศรีมหาโพธิ์ด้วยพระเนตรไม่กระพริบตาเป็นเวลา ๗ วัน สถานที่นั้นเรียกว่า “อนิมิสเจตีย์”

(๓) ปฐมสมโพธิล้านนา^{๒๔} กล่าวว่า จ้องตันโพธิ์โดยไม่กระพริบพระเนตร สัปดาห์ที่ ๒ จากนั้นพระพุทธรองค์ประทับยืนทิศตะวันออกเฉียงเหนือจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงระลึกถึงคุณูปการ

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘-๑๑๔.

^{๒๓} สมภารวิบาก, แปลโดย พระธรรมมหาวิราญวัตร, (กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๔), ๕๐๗-๕๔๐.

^{๒๔} บำเพ็ญ ะวิน, ปฐมสมโพธิล้านนาฉบับล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕). ๘๓-๘๘.

^{๒๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกา, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), ๑๐๐-๑๐๖.

ของพระศรีมหาโพธิ์จึงทรงจ้องต้นพระศรีมหาโพธิ์ด้วยพระเศตรไม่กระพริบเป็นเวลา ๗ วัน สถานที่นั้นเรียกว่า “อนิมิสเจตีย์”

(๔) คัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับสมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส^{๒๕} กล่าวว่าจ้องต้นโพธิ์โดยไม่กระพริบพระเนตร

๒.๑.๒.๓ สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรมเจตีย์

ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน “ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทดั้งเดิม” จำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎกภาษาบาลี พระวินัยของนิกายมุลสรวาสติวาท สมณตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก และนิทานกถา คัมภีร์ ที่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การเสวยวิมุตติสุข สัตตมหาสถาน ในสัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรมเจตีย์ ดังนี้

๑) พระวินัยปิฎกภาษาบาลี ไม่ปรากฏ รัตนจงกรมเจตีย์

๒) ในคัมภีร์วินัยของมุลสรวาสติวาท ได้กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรมเจตีย์ พระพุทธองค์เสด็จไปยังพิภพของมุลจินทนาคราชประทับนั่งสมาธิอยู่ภายใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง (ในคัมภีร์ไม่ระบุชื่อต้นไม้)

๓) สมณตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก และ นิทานกถา กล่าวว่า ในสัปดาห์นี้ พระพุทธองค์ทรงเนรมิตทางจงกรมแก้วซึ่งพาดจากทิศตะวันออกไปสู่ทิศตะวันตกระหว่างบัลลังก์แห่งชัยชนะกับอนิมิสเจตีย์ จากนั้นทรงเดินจงกรมตลอด ๑ สัปดาห์ สถานที่นี้เรียกว่า “รัตนจงกรมเจตีย์” หรือสถานที่แห่งทางจงกรมแก้ว

“ส่วนในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน” มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ที่กล่าวถึงพุทธประวัติสัตตมหาสถาน ประกอบด้วย พุทธจริต, มหาวิสตุ, ลลิตวิสตระ, ชินจริต มีรายละเอียด ดังนี้

๑) คัมภีร์พุทธจริต ไม่ปรากฏรัตนจงกรมเจตีย์

๒) คัมภีร์มหาวิสตุ^{๒๖} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรมเจตีย์ พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุขด้วยการเดินจงกรม ขณะนั้นพญามารซึ่งกำลังนั่งบนพื้น ไม่ไกลจากพระพุทธองค์มากนัก ได้ใช้ไม้ขีดลงบนพื้นและรำพึงว่า “พระโคตมะได้ออกไปจากอำนาจของเราแล้ว” ตันตรีและอรรถิธามาร ๒ นางได้เข้าเฝ้าบิดา หลังจากที่ถูกสาปแล้ว นางจึงเข้าไปหาพระพุทธเจ้า เดินไปและ

^{๒๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๐-๑๐๖.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๑-๒๗๔, ๒๘๗-๒๘๘.

กลับตามพระพุทธรองค์ เนื่องจากอิติมาารคิดว่าปกติแล้ว บุรุษย่อมมีความปรารถนาต่างกัน อิติมาารจึงกลายร่างเป็นผู้หญิงในวัยต่างๆ กัน ครั้งแรกแปลงเป็นเด็กหญิงอายุ ๑๕ ต่อมาแปลงเป็นหญิงพร้อมด้วยบุตร ๑ คน และ ๒ คน ผู้หญิงในวัยกลางคน และหญิงแก่ ตามลำดับ อย่างไรก็ตามพระพุทธรองค์ไม่ได้ใส่พระทัย อิติมาารจึงถามคำถามบางประการแล้วกลับไปหาบิดาของตน ในที่สุดพญามารได้มาเฝ้าพระพุทธรเจ้า

๓) คัมภีร์ลลิตวิสตร^{๒๗} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๓ พระพุทธรองค์ทรงจ้องไปยังบัลลังก์แห่งการตรัสรู้โดยไม่กระพริบพระเนตร ขณะเดียวกันก็ทรงรำพึงว่าการตรัสรู้ของพระองค์ทำให้การเกิดแก่ เจ็บ ตาย จบสิ้นลง

๔) คัมภีร์ชินจริต^{๒๘} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๓ พระพุทธรองค์ทรงเดินจงกรมในทางจงกรมอันงดงาม ซึ่งแต่งด้วยเพชรพลอย (ฉันทบทที่ ๒๗๐)

คัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติสังคัมภีร์มีจำนวน ๔ คัมภีร์ประกอบด้วย ชินมหานิทาน, สมภารวิปาก, ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา, และ ปฐมสมโพธิเถา ฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังนี้

(๑) ชินมหานิทาน^{๒๙} กล่าวว่า ตติยสัตตทกกา จากนั้นทรงบันดาลให้เกิดทางจงกรมระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์กับอนิมิสเจดีย์ แล้วทรงเดินจงกรมตลอดสัปดาห์ สถานที่นั้นเรียกว่า “รัตนจงกรมเจดีย์”

(๒) คัมภีร์สมภารวิปาก กล่าวว่า ในกาลนั้นเทวดาบางพวกได้สงสัยว่า เหตุใดพระพุทธรองค์จึงมีพุทธกิจเพียงเท่านี้ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงทรงบันดาลให้เกิดทางจงกรมแก้ว ปูด้วยทรายที่นำมาจากพื้นของหมื่นจักรวาล ขนาบด้วยเสาทองคำซึ่งก็คือเขาพระสุเมรุของหมื่นจักรวาล พระอาทิตย์และพระจันทร์ของหมื่นจักรวาลกลายเป็นโคมไฟ และดวงดาวทั้งหลายกลายเป็นเพดาน พระพุทธรองค์ทรงเดินจงกรมตลอด ๗ วันในทางจงกรมแก้วนี้สถานที่นั้นเรียกว่า “รัตนจงกรมเจดีย์”

(๓) ปฐมสมโพธิล้านนา^{๓๐} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๓ ในกาลนั้นเทวดาบางพวกได้สงสัยว่า เหตุใดพระพุทธรองค์จึงมีพุทธกิจเพียงเท่านี้ เมื่อพระองค์ทรงทราบ จึงทรงบันดาลให้เกิดทางจงกรม

^{๒๗} อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๑.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖-๑๖๘.

^{๒๙} กรมศิลปากร, ชินมหานิทาน, เล่ม ๒. (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๙๘-๑๑๔.

^{๓๐} ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร, “ปฐมสมโพธิ์สำนวนล้านนา”, ใน ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๕, (มีนาคม ๒๕๔๑): ๗๒.

แก้วอันชนาด้วยเสาทองคำ ปูด้วยทรายที่นำมาจากพื้นของหมื่นจักรวาล และวางอยู่บนยอดเขาพระเมรุของหมื่นจักรวาล พระอาทิตย์และพระจันทร์ของหมื่นจักรวาลกลายเป็นโคมไฟและดวงดาวทั้งหลายได้กลายเป็นเพดาน หลังจากที่แสดงยมกปาฏิหาริย์แล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงเดินจงกรมตลอด ๗ วัน สถานที่นี้เรียกว่า “รัตนจกกรมเจดีย์”

(๔) คัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตนิโนรส^{๓๑} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๓ ในกาลนั้นเทวดาบางพวกได้สงสัยว่า เหตุใดพระพุทธองค์จึงมีพุทธกิจเพียงเท่านี้ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงทรงบันดาลให้เกิดทางจกกรมแก้ว ปูด้วยทรายที่นำมาจากพื้นของหมื่นจักรวาล ชนาคด้วยเสาทองคำซึ่งก็คือเขาพระสุเมรุของหมื่นจักรวาล พระอาทิตย์และพระจันทร์ของหมื่นจักรวาลกลายเป็นโคมไฟ และดวงดาวทั้งหลายกลายเป็นเพดาน พระพุทธองค์ทรงเดินจงกรมตลอด ๗ วันในทางจกกรมแก้วนี้สถานที่นี้เรียกว่า “รัตนจกกรมเจดีย์”

๒.๑.๒.๔ สัปดาห์ที่ ๔ รัตนฆรเจดีย์

ความเป็นมาและความสำคัญของสถมมหาสถาน “ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทดั้งเดิม” จำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎกภาษาบาลี พระวินัยของนิกายมุลสรวาสติวาท สมันตปาสาทิกอารรณกถาพระวินัยปิฎก และนิทานกถา คัมภีร์ ที่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การเสวยวิมุตติสุขสถมมหาสถาน ในสัปดาห์ที่ ๔ รัตนฆรเจดีย์ ดังนี้

๑) พระวินัยปิฎกภาษาบาลี และ คัมภีร์วินัยของมุลสรวาสติวาท ไม่ปรากฏ รัตนฆรเจดีย์

๒) นิทานกถา^{๓๒} กล่าวว่า เหล่าเทวดาได้เนรมิตเรือนแก้วทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธองค์ประทับนั่งภายในเรือนแก้วนั้น และพิจารณาคัมภีร์สมันตปาฐานในพระอภิธรรมปิฎกตลอด ๗ วัน อนึ่ง อาจารย์บางท่านได้อธิบายว่า เรือนแก้วนี้มีไขเรือนแก้วที่ประกอบด้วยเพชร พลอย แต่เป็นคำอุปมาว่า พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งในเรือนที่ประกอบด้วยคัมภีร์อภิธรรมปิฎก ๗ คัมภีร์ ผู้แต่งคัมภีร์ นิทานกถา ได้ให้ความเห็นว่า แนวความคิดนี้น่าเชื่อถือทั้งสองทฤษฎี สถานที่เสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์ที่ ๔ เรียกว่า “รัตนฆรเจดีย์” หรือ สถานที่แห่งเรือนแก้ว

“ส่วนในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน” มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ที่กล่าวถึงพุทธประวัติสถมมหาสถาน ประกอบด้วย พุทธจริต, มหาวัสตุ, ลลิตวิสตระ, ชินจริต มีรายละเอียด ดังนี้

๑) คัมภีร์มหาวัสตุ ไม่ปรากฏ รัตนฆรเจดีย์

^{๓๑} กรมศิลปากร, ชินมหานิทาน, เล่ม ๒, หน้า ๑๐๐-๑๐๖.

^{๓๒} กรมศิลปากร, ชินมหานิทาน, เล่ม ๒, หน้า ๑๐๓-๑๐๘, ๗๗-๘๑, ๑๑๔-๑๒๑.

๒) คัมภีร์ลลิตวิสตรระ^{๓๓} กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงเดินจงกรมด้วยการก้าวสั้น ระหว่างมหาสมุทรฝั่งตะวันออก และตะวันตก ทันใดนั้นพญามารได้เข้าเฝ้าและทูลเชิญให้พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน แต่พระองค์ปฏิเสธและตรัสว่าตราบใดที่พุทธบริษัท ๔ ยังไม่สมบูรณ์และตราบใดที่บรรดาพระโพธิสัตว์ยังมิได้รับพุทธทำนาย พระองค์จะยังไม่ทรงปรินิพพาน

หลังจากที่ทราบว่พระพุทธองค์ได้พ้นไปจากอำนาจของตน พญามารได้นั่งลงกับพื้นอย่างโศกเศร้า และขีดพื้นดินด้วยไม้ ทันใดนั้นธิดามาร ๓ นาง คือ รติ อรติ และตฤชณาได้เข้าไปหาบิดาของตน หลังจากไต่ถามจนทราบสาเหตุแล้ว ทั้งสามจึงได้เข้าไปยังทางจงกรมของพระพุทธเจ้า แปลงตนเป็นหญิงหลายวัย เช่น หญิงแรกรุ่น หญิงกลางคน หญิงพร้อมกับการลูก แล้วพยายามยั่ววน แต่พระพุทธองค์กลับไม่สนพระทัย ทันใดนั้นธิดามารทั้งสามได้กลายเป็นหญิงแก่โดยปาฏิหาริย์ ทั้งสามจึงกลับไปหาบิดา พญามารสั่งให้ธิดามารทั้งสามไปทูลขอขมาจากพระพุทธองค์ ธิดามารได้ทำตามคำสั่งของบิดาและพระพุทธองค์ก็ให้อภัยนางทั้งสาม

๓) คัมภีร์ชินจริต กล่าวว่า พระพุทธองค์ประทับอยู่ภายในเรือนแก้วและพิจารณาธรรมะอันบริสุทธิ์ (ฉันทบทที่ ๒๗๐)

คัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติสัตตมหาสถาน มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย ชินมหานิทาน, สมภารวิปาก, ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา, และ ปฐมสมโพธิกถา ฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังนี้

(๑) ชินมหานิทาน กล่าวว่า จตุตถสัตตมหกถา ในสัปดาห์นี้เทวดาได้เนรมิตเรือนแก้วในทิศตะวันตกเฉียงเหนือจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธองค์ทรงประทับนั่งภายในและพิจารณาสมันตปัญญาและอธิธรรมปิฎก แท้จริงเรือนนี้ไม่ใช่เรือนที่สร้างด้วยแก้วแต่เป็นเรือนที่อุปมาจากการที่พระองค์ทรงพิจารณาอธิธรรมทั้งเจ็ด หลังจากทรงพิจารณา คัมภีร์ มหาปัญญา ฉัพพรรณรังสีได้แผ่ออกมาจากพระองค์ไปยังทุกทิศของจักรวาล ฉัพพรรณรังสีนั้นสว่างมากจนกระทั่งแสงอาทิตย์ แสงจันทร์ แสงดวงดาว และรัศมีของเทวดาทั้งมวลไม่อาจเทียบได้ ประหนึ่งแสงหิ่งห้อยที่ไม่อาจแข่งแสงอาทิตย์ได้ แผ่นดินและแผ่นน้ำทั้งหมดได้กลายเป็นสีทองด้วยอานุภาพแห่งพุทธะรังสี อนึ่ง พุทธะรังสีนั้นออกมาจากพระองค์ ๘๐ ศอก สถานที่นี้เรียกว่า “รัตนฆรเจดีย์”

^{๓๓} กรมศิลปากร, ชินมหานิทาน, เล่ม ๒, หน้า ๓๓๖, ๘๙๒-๙๒๐.

(๒) คัมภีร์สมภารวิปาก^{๓๔} กล่าวว่า พระพุทธองค์ประทับอยู่ภายในเรือนแก้วทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ เรือนแก้วดังกล่าวนี้โดยอุปมาแล้ว สร้างมาจากพระธรรม คือ สติปัฏฐาน ๔ เป็นพื้น อธิติบาท ๔ เป็นเสา สัมมปธานเป็นผนัง และพระอภิธรรมเป็นหลังคา ในขณะที่ทรงพิจารณาพระวินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก ในสามสัปดาห์ก่อนหน้านี้ พระองค์ยังไม่มีรัศมีใด ๆ หลังจากทรงพิจารณาหาปัญฐาน ฉัพพรรณรังสีหรือรัศมี ๖ สี อันได้แก่ เขียว เหลือง แดง ขาว หงสบาท และประภัสสรได้แผ่ออกมาจากพระวรกาย

(๓) ปฐมสมโพธิลัณนา^{๓๕} กล่าวว่าสัปดาห์ที่ ๔ เทวดาทั้งหลายได้เนรมิตเรือนแก้วหรือรัตนขระในทิศตะวันตกเฉียงใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธองค์ทรงประทับทำสมาธิภายใน และพิจารณาพระอภิธรรมปิฎก ๗ คัมภีร์ เรือนแก้วนี้แท้จริงคือการอุปมาของธรรมะ เช่น อธิติบาท ๔ เป็นเสา สติปัฏฐาน ๔ เป็นพื้น วินัยปิฎกและอภิธรรมปิฎกเป็นหลังคา ก่อนหน้านี้พระพุทธองค์ไม่มีรัศมี ต่อมาในสัปดาห์นี้เมื่อทรงพิจารณาหาปัญฐาน ฉัพพรรณรังสีได้แผ่ออกมาจากพระวรกาย

(๔) คัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตินโนรส กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๔ พระพุทธองค์ทรงทำสมาธิทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ภายในเรือนแก้วซึ่งประกอบขึ้นมาจากพระไตรปิฎกเช่น พระวินัยปิฎกเป็นผนัง อภิธรรมปิฎกเป็นหลังคา ภายในพระพุทธองค์ทรงพิจารณาพระไตรปิฎกทั้งสาม

หลังจากการพิจารณาคัมภีร์ มหาปัญฐาน ฉัพพรรณรังสีได้แผ่ออกมาจากพระวรกาย ไปยังทุกทิศในจักรวาล สว่างมากเสียจนแสงของพระอาทิตย์ พระจันทร์ แสงดาวและรัศมีของเทพทั้งมวลไม่อาจเทียบได้ประดุจแสงหิ่งห้อยไม่อาจเทียบได้กับแสงอาทิตย์ รัศมีนั้นแผ่ออกมาจากพระพุทธองค์ ๑๖ ศอก เรือนแก้วที่พระพุทธองค์ทรงทำสมาธิ เรียกว่า “รัตนขระเจดีย์”

๒.๑.๒.๕ สัปดาห์ที่ ๕ อชปาลนิโครธ

ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน “ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทดั้งเดิม” จำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎกภาษาบาลี พระวินัยของนิกายมุลสรวาสตีวาท สมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัยปิฎก และนิทานกถา คัมภีร์ ที่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การเสวยวิมุตติสุข สัตตมหาสถาน ในสัปดาห์ที่ ๕ อชปาลนิโครธ ดังนี้

^{๓๔} กรมศิลปากร, ขิณมทานิทาน, เล่ม ๒, หน้า ๕๐๗-๕๔๐.

^{๓๕} กรมศิลปากร, ขิณมทานิทาน, เล่ม ๒, หน้า ๘๓-๘๘.

๑) คัมภีร์วินัยปิฎกภาษาบาลี^{๓๖} ได้กล่าวว่า อชปาลนิโครธกถา จากนั้นพระพุทธองค์ทรงประทับนั่งทำสมาธิได้ตั้งไพรของคนเลี้ยงแพะตลอด ๗ วัน ในขณะนั้นพราหมณ์ชื่อ “หุหุงกาชาติกะ” ทูลถามพระองค์เกี่ยวกับคุณสมบัติของพราหมณ์ที่แท้จริง พระพุทธองค์ตรัสสุทธานว่า (โดยย่อ) “พราหมณ์ที่แท้จริงคือผู้ที่ปราศจากความชั่วทั้งปวง ไม่ตวาดคนดัง หีหี”

๒) คัมภีร์สมันตปาสาทิกา^{๓๗} กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปประทับนั่ง ณ ต้นไพรของคนเลี้ยงแพะ หรือ “อชปาลนิโครธ” ต้นไพรต้นนี้อยู่ทางทิศตะวันออกของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขณะนั้นมีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อ “หุหุงกาติกะ” เข้ามาถามคำถามกับพระพุทธเจ้า พระพุทธโฆสจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า พราหมณ์คนนี้มีชื่อจริงว่า “ทัญญิมังคฺลิกะ” แต่เนื่องจากเขามักตวาดใส่คนอื่นด้วยความโกรธว่า หี หี จึงเป็นที่มาของชื่อดังกล่าว

๓) นิทานกถา^{๓๘} กล่าวว่า พระพุทธเจ้าประทับนั่งทำสมาธิอยู่ใต้ต้นไพรของคนเลี้ยงแพะ ขณะนั้นพญามารที่กำลังโศกเศร้าเนื่องจากตระหนักว่าพระพุทธองค์ได้พ้นไปจากอำนาจของตน ได้นั่งลงกับพื้น ชิดเส้น ๑๖ เส้นและรำพันว่าบารมี ๑๖ ประการของตนนั้นไม่อาจเทียบกับพระพุทธองค์ได้ทันใดนั้นธิดามารทั้งสาม คือ ตัณฑา รากา และอรติได้เข้าไปหาบิดาบิดา พญามารได้เตือนธิดามารว่า ไม่มีผู้ใดสามารถนำพระพุทธองค์เข้ามาไว้ในอำนาจได้อีกแล้ว แต่ธิดามารกลับคิดว่า ธรรมดาหญิงยอมยั่วกามารมณชายได้ จึงไปยังต้นอชปาลนิโครธ แปลงตนเองเป็นผู้หญิงวัยต่าง ๆ กันในแต่ละครั้ง เช่น หญิงอายุสิบห้า หญิงกับลูก ๑ คน หญิงกับลูก ๒ คน หญิงในวัยกลางคนและหญิงชรา และพยายามจะยั่วชวนพระพุทธองค์ ธิดามารทำเช่นนั้นไปถึง ๖ ครั้ง แต่พระองค์กลับไม่ใส่ใจพระทัย พระพุทธองค์ตรัสว่า “จงไปเถิด พวกเจ้ากำลังทำอะไร การกระทำของพวกเจ้าควรกระทำกับคนที่เต็มไปด้วยกิเลสตัณหา แต่เราคือผู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงแล้ว กิเลสต่าง ๆ ของเราได้ถูกดับแล้ว” ธิดามารจึงกลับไปสู่ที่อยู่แห่งบิดาของตน

“ส่วนในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน” มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ที่กล่าวถึงพุทธประวัติสัตตมหาสถาน ประกอบด้วย พุทธจริต, มหาวิสตุ, ลลิตวิสตระ, ชินจริต มีรายละเอียด ดังนี้

^{๓๖} กรมศิลปากร, **ชินมหานิทาน**, เล่ม ๒, หน้า ๑๕.

^{๓๗} Buddhaghosa, **Samantapasadika: Buddhaghose's Commentary of The vinayaPitaka**, edited by J. Takakusu, Vol. 5, (Oxford: Pali Text Society, 1998), pp. 951-971. และพระสูตรและอรรถกถาฉบับแปลภาษาไทยของมหาหมกุฎราชวิทยาลัย.

^{๓๘} N.A. Jayawickrama, **The Story of Gotama Buddha (Jataka-Nidana)**, pp. 103-108. สามารถภาษาบาลีได้ใน The Jatakatogether with its commentary, edited by V. Faosboll, Vol. 1, (Oxford: Pali Text Society, 1990), pp. 77-81 และธนิต อยู่โพธิ์ (ผู้แปล), นิทานกถา: พระพุทธประวัติตอนต้น, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑๔ – ๑๒๑.

๑) คัมภีร์พุทธจริต^{๓๙} กล่าวว่า เหตุการณ์ที่ ๒ พระพุทธองค์ทรงรับบาตร ๔ ใบจาก จตุโลกบาลและทรงรวมบาตรเป็นหนึ่ง (โคลกบทที่ ๑๐๔) จากนั้นพ่อค้าทั้งสองคนได้รับการเชิญชวน จากเทวดาให้ถวายอาหารมื้อแรกแด่พระพุทธเจ้า (โคลกบทที่ ๑๐๕)

๒) คัมภีร์มหาวัสตุ^{๔๐} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๖ หลังจากเสวยวิมุตติสุขในพิภพของมุลลิน ทนาคราช เทวดาชื่อ นยโครธะ ผู้อาศัยอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้ทูลเชิญพระพุทธองค์ให้เสด็จไป ประทับใต้ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะริมแม่น้ำเนรัญชราพระพุทธองค์จึงทรงเสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์นี้อยู่ ที่โคนต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ

อนึ่ง ก่อนการตรัสรู้ ขณะที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา คนเลี้ยงแพะคนหนึ่งได้เห็นพระองค์ จึงตัดสินใจปลุกต้นไม้ขึ้นต้นหนึ่งสำหรับพระองค์ จากนั้น คนเลี้ยงแพะได้ทูลเชิญว่าเมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้วขอให้เสด็จมาใช้ต้นไม้ต้นนี้

หลังจากนั้นคนเลี้ยงแพะได้รดน้ำและดูแลต้นไม้ ต้นไม้เติบโตมีขนาดใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยพุทธานาถ และด้วยความปรารถนาใจจึงเกิดใหม่เป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แวดล้อมไปด้วยบริวาร จากนั้นนยโครธเทพบุตรได้ลงมายังโลกมนุษย์เพื่ออัญเชิญพระพุทธเจ้าไป ประทับใต้ต้นไทรที่ตนเคยปลูก

๓) คัมภีร์ลลิตวิสตระ^{๔๑} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๕ พระพุทธองค์ประทับ ณ ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ ขณะนั้นมีนักบวชนอกพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่น ปรีพาสก อาชีวก นิครนธ์ ทูลถามว่า พระองค์ทรงผ่านสัปดาห์แห่งพายุฝนด้วยความสบายหรือไม่ พระพุทธองค์จึงทรงอุทานว่า “ความสบายเกิดขึ้นจากการสันโดษ และการเอาชนะบาปทั้งปวง

๔) คัมภีร์ชินจริต^{๔๒} กล่าวว่า คัมภีร์ชินจริต กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๕ ที่โคนต้นไทรแห่ง คนเลี้ยงแพะ พระองค์ได้ทำให้ใบหน้าอันงดงามไร้ที่ติประดุจดอกบัวของธิดามารเหียวเฉา (ฉันทบทที่ ๒๗๑)

^{๓๙} B.C. Law, *A Study of the Mahavastu*, (Calcutta: Thacker Spink & Co., 1930). Pp. VI-VII.

^{๔๐} J.J. Jones, *The Mahavastu*, Vol. III, *Sacred Book of the Buddhists*, Vol. XIX, (London: Luzac&Co.Ltd., 1956), pp. 261-274, 287-298.

^{๔๑} B. Goswami, *Lalitavistara: English Translation With notes*, (Kolkata: The Asiatic Society. 2001), pp. 336-366. และศาสตราจารย์ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, *คัมภีร์ลลิตวิสตระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ตอนที่ ๒๖*, (พระนคร ช กรมศิลปากร, ๑๕๑๔), 892-920.

^{๔๒} Ibid., pp. 166-168.

คัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติสัตตมหาสถาน มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย ชินมหานิทาน, สมภารวิปาก, ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา, และ ปฐมสมโพธิกา ฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังนี้

(๑) ชินมหานิทาน^{๔๓} กล่าวว่า ปัญจมัสตตหกลา พระพุทธองค์ทำสมาธิใต้ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ ขณะนั้นพญามารได้เข้ามาเฝ้าและทูลเชิญให้ปรินิพพาน แต่พระพุทธเจ้ากลับตรัสว่า ตราบใดที่พุทธบริษัทสี่ยังไม่ได้รับการสถาปนาให้มั่นคง พระองค์จะยังไม่ปรินิพพาน เมื่อทราบว่าพระพุทธองค์ได้พ้นจากอำนาจของตน พญามารจึงนั่งลงกับพื้นด้วยความเสียใจ เขียน ๑๖ ขีดลงบนพื้น และรำพันว่าบารมี ๑๖ ประการของตนนั้นไม่อาจเทียบได้กับพระพุทธเจ้า igitamar ทั้งสามคือ ตัณหาราคา และอรดี จึงได้เข้าหาบิดาของตนและถามสาเหตุของความโศกเศร้านี้

เมื่อทราบความ igitamar ทั้งสามจึงปรารถนาจะไปยั่ววนพระพุทธเจ้า พญามารได้ห้ามไว้และกล่าวว่าไม่มีใครสามารถควบคุมพระพุทธองค์ไว้ในอำนาจได้แล้วแต่ igitamar เห็นว่า โดยปกติแล้วความเป็นหญิงย่อมทำให้ชายเกิดกามารมณ์ พวกนางจึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แปรกายเป็นหญิงจำนวนมากในวัยต่าง ๆ กัน เช่น หญิงอายุสิบห้า หญิงกับลูก ๒ คน หญิงในวัยกลางคนและหญิงชรา igitamar พยายามยั่ววนพระพุทธเจ้าถึง ๖ ครั้งแต่พระองค์กลับไม่สนพระทัย

พระพุทธองค์ตรัสว่า “จงไปเถิด การกระทำของพวกเจ้าควรกระทำกับคนที่เต็มไปด้วยกิเลสตัณหา แต่เราคือผู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงแล้ว กิเลสต่าง ๆ ของเราได้ถูกดับแล้ว ” เมื่อ igitamar ตระหนักว่าตนไม่อาจเปลี่ยนพระทัยของพระพุทธองค์ได้จึงกลับไปหาบิดาของตน

(๒) คัมภีร์สมภารวิปาก^{๔๔} กล่าวว่า พระพุทธองค์ประทับใต้ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ อันเคยเป็นที่อยู่ของคนเลี้ยงแพะ ขณะนั้นพญามารได้เข้ามาเฝ้าและทูลเชิญให้ปรินิพพาน แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ตราบใดที่พุทธบริษัทสี่ยังไม่ได้รับการสถาปนาให้มั่นคง พระองค์จะยังไม่ปรินิพพาน เมื่อทราบว่าพระพุทธองค์ได้พ้นจากอำนาจของตน พญามารจึงนั่งลงกับพื้นด้วยความเสียใจ เขียน ๑๖ ขีดลงบนพื้นและรำพันว่าบารมี ๑๖ ประการของตนนั้นไม่อาจเทียบได้กับพระพุทธเจ้า igitamar ทั้งสาม คือ ตัณหาราคา และอรดี จึงได้เข้าไปหาบิดาของตนและถามสาเหตุของความโศกเศร้านี้ igitamar ปรารถนาจะไปยั่ววนพระพุทธเจ้า พญามารได้ห้ามไว้แต่ igitamar กลับเห็นว่า โดยปกติแล้วความเป็นหญิงย่อมทำให้ชายเกิดกามารมณ์ พวกนางจึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แปรกายเป็นหญิงจำนวนมากในวัยต่าง ๆ กันและพยายามยั่ววนพระพุทธเจ้า เช่น หญิงอายุสิบห้า หญิง

^{๔๓} กรมศิลปากร, **ชินมหานิทาน**, เล่ม ๒. (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๘๘-๑๑๔.

^{๔๔} พระธรรมมหาวิราจุนันท์, **สมภารวิปาก**, (กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๔), หน้า ๕๐๗-๕๕๐.

กับลูก ๑ คน หญิงกับลูก ๒ คน หญิงในวัยกลางคน และหญิงชรา แต่พระองค์กลับไม่สนใจพระทัย และตรัสว่า “จงไปเถิด การกระทำของพวกเจ้าควรกระทำกับคนที่เต็มไปด้วยกิเลสตัณหา แต่เราคือผู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงแล้ว กิเลสต่าง ๆ ของเราได้ถูกดับแล้ว” เมื่อธิดามารตระหนักว่าตนไม่อาจเปลี่ยนพระทัยของพระพุทธองค์ได้จึงกลับไปหาบิดา

(๓) ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา และ คัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตนิโนรส ^{๔๕} กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงทำสมาธิใต้ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ ขณะนั้นพญามารตระหนักแล้วว่าพระพุทธองค์ได้พ้นจากอำนาจของตนจึงนั่งลงกับพื้นด้วยความเสียใจ เขียน ๑๖ ขีดลงบนพื้นและรำพันว่าบารมี ๑๖ ประการของตนนั้น ไม่อาจเทียบได้กับพระพุทธเจ้า ธิดามารทั้งสามคือ ตัณหา ราคะ และอหังการ ได้เข้าไปหาบิดาของตนและถามสาเหตุของความโศกเศร้านั้น เมื่อทราบแล้วธิดามารทั้งสามจึงปรารถนาจะไปช่วยชวนพระพุทธเจ้า แต่พญามารห้ามไว้และกล่าวว่าไม่มีใครสามารถควบคุมพระพุทธองค์ไว้ในอำนาจได้แล้ว แต่ธิดามารเห็นว่า โดยปกติแล้วความเป็นหญิงย่อมทำให้ชายเกิดกามารมณ์ พวกนางจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แปลงกายเป็นหญิงจำนวนมากในวัยต่าง ๆ กัน เช่น หญิงอายุสิบห้า หญิงกับลูก ๑ คน หญิงกับลูก ๒ คน หญิงในวัยกลางคน และหญิงชรา พยายามยั่วชวนพระพุทธเจ้าถึง ๖ ครั้งแต่พระองค์กลับไม่สนพระทัย พระพุทธองค์ตรัสว่า จงไปเถิด การกระทำของพวกเจ้าควรกระทำกับคนที่เต็มไปด้วยกิเลสตัณหา แต่เราคือผู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงแล้ว กิเลสต่าง ๆ ของเราได้ถูกดับแล้ว เมื่อธิดามารตระหนักว่า ตนไม่อาจเปลี่ยนพระทัยของพระพุทธองค์ได้จึงกลับไปหาบิดา

๒.๑.๒.๖ สัปดาห์ที่ ๖ มุจลินท์

ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน “ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทดั้งเดิม” จำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎกภาษาบาลี พระวินัยของนิกายมุลสรวาสตีวาท สมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัยปิฎก และนิทานกถา คัมภีร์ ที่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การเสวยวิมุตติสุข สัตตมหาสถาน ในสัปดาห์ที่ ๖ มุจลินท์ ดังนี้

๑) คัมภีร์พระพระวินัยปิฎก มหาวรรค มหาขันธกะ ^{๔๖} กล่าวว่า **มุจลินทกถา** ว่าด้วยเหตุการณ์ขณะประทับอยู่ ณ ควางตันมุจลินท์ เรื่องทรงเปล่งอุทานปรารภความสุข ครั้นล่วงไป ๗ วัน

^{๔๕} บำเพ็ญ ะวีน, ปฐมสมโพธิ์ล้านนาล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕). หน้า ๘๓-๘๘.

^{๔๖} B.C. Law, A History of Pali Literature, Vol. 1 (Varavasi: Bhartiya Publishing House, n.d.) pp. 14, 61.

พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น แล้วเสด็จ จากควงต้นอชปาลนิโครธไปยังควงต้นมุจลินท์^{๔๗} ครั้นถึงแล้ว จึงประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียวเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควงต้นมุจลินท์เป็นเวลา ๗ วัน ครั้นนั้น ได้บังเกิดเมฆใหญ่ขึ้นในสมัยมิใช่ฤดูกาล เป็นฝนเจือลมหนาวตกพรำตลอด ๗ วัน ลำดับนั้น พญานาค มุจลินท์ได้ออกจากที่อยู่ของตนไปโอบรอบพระกายของ พระผู้มีพระภาคด้วยขนด ๗ รอบ แผ่พังพาน ใหญ่ปกคลุมเหนือพระเศียรด้วยหวังว่า “ความหนาว อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค ความร้อน อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค สัมผัสจากเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลานอย่าได้เบียดเบียน พระผู้มีพระภาค” ครั้น ๗ วันผ่านไป พญานาคมุจลินท์รู้ว่า ฝนหายตลอดเมฆแล้ว จึงคลายขนดออกจากพระกายของพระผู้มีพระภาค จำแลงร่างของตนเป็นมาณพ ยืนประนมมือถวายอภิวาทอยู่เบื้อง พระพักตร์ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า พุทธอุทานคาถา ความสด^{๔๘} เป็นสุขของบุคคลผู้สันโดษ ผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่

ความไม่เบียดเบียน คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก ความปราศจากราคะคือความล่วงกามทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลก ความกำจัดอัสมิมานะ(ความถือตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่) เสียได้ เป็นสุขอย่างยิ่ง^{๔๙}

๒) สมันตปาสาทิกา^{๕๐} กล่าวว่า

๓) คัมภีร์นิทานกถา^{๕๑} กล่าวว่า พระพุทธรองค์ได้เสวยวิมุตติสุขอยู่ภายใต้ต้นมุจลินท์ ตลอด ๗ วัน ในระหว่างนั้นได้เกิดฝนหลงฤดู มุจลินทนาคราชได้ขุดตนเอง ๗ ขด ล้อมรอบพระวรกายเพื่อป้องกันพระองค์จากฝนประหนึ่งพระพุทธรองค์ได้ประทับอยู่ในห้องที่มีความสบาย

“ส่วนในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน” มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ที่กล่าวถึงพุทธประวัติสัตตมहाสถาน ประกอบด้วย พุทธจรีต, มหาวิสด, ลลิตวิสตร, ชินจรีต มีรายละเอียด ดังนี้

^{๔๗} พุ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๐๕.

^{๔๘} วิ.อ. (ไทย) ๓/๕/๑๐.

^{๔๙} พุ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๐๕.

^{๕๐} Buddhaghosa, *Samantapasadika: Buddhaghose' s Commentary of The vinayaPitaka*, edited by J. Takakusu, Vol. 5, (Oxford: Pali Text Society, 1998), pp. 951-971. และ พระสูตรและอรรถกถาฉบับแปลภาษาไทยของมหาวิทยาลัย

^{๕๑} โปรดอ่านรายละเอียดได้ใน G.P. Malalasekera, *The Pali literature of Ceylon*, pp. 125-126.

๑) คัมภีร์พุทธจริต ^{๕๒} กล่าวว่า โสลกบทที่ ๙๔-๑๐๓ ทำสมาธิได้ตันโพธิ์ เทวดา ๒ องค์ กล่าวโศลกสรรเสริญ

๒) คัมภีร์มหาวัสตุ ^{๕๓} กล่าวว่า หลังจากเสวยวิมุตติสุขในภิกขุของมุลลินทนาคราช เทวดาชื่อ นยโครธะ ผู้อาศัยอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้ทูลเชิญพระพุทธองค์ให้เสด็จไปประทับใต้ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะริมแม่น้ำเนรัญชรา พระพุทธองค์จึงทรงเสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์นี้อยู่ที่โคนต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ

อนึ่ง ก่อนการตรัสรู้ ขณะที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา คนเลี้ยงแพะคนหนึ่งได้เห็นพระองค์ จึงตัดสินใจปลุกต้นไม้ขึ้นต้นหนึ่งสำหรับพระพุทธองค์ จากนั้นคนเลี้ยงแพะได้ทูลเชิญว่าเมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้วขอให้เสด็จมาใช้ต้นไม้ต้นนี้

หลังจากนั้นคนเลี้ยงแพะได้นำน้ำและดูแลต้นไม้ ต้นไม้โตมีขนาดใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยพุทธานุภาพ และด้วยความปรารถนาให้เขาจึงเกิดใหม่เป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แวดล้อมไปด้วยบริวาร จากนั้นนยโครธเทพบุตรได้ลงมายังโลกมนุษย์เพื่ออัญเชิญพระพุทธเจ้าไปประทับที่ใต้ต้นไม้ที่ตนเคยปลูก

๓) คัมภีร์ลิตวิสตระ ^{๕๔} กล่าวว่า พระพุทธองค์ประทับ ณ ต้นไม้ของคนเลี้ยงแพะ ขณะนั้นมีนักบวชนอกพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่น บริพาชก อาชีวก นิครนถ์ ทูลถามว่า พระองค์ทรงผ่านสัปดาห์แห่งพายุฝนด้วยความสบายหรือไม่ พระพุทธองค์จึงทรงอุทานว่า “ความสบายเกิดขึ้นจากการสันโดษ และการเอาชนะบาปทั้งปวง”

๔) คัมภีร์ชินจริต ^{๕๕} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๖ ที่โคนของต้นมุลลินท์ พระองค์ได้ทำให้จิตใจของนาคราชที่ประจูดอกบัวขาวให้แบ่งบาน (ฉันทบทที่ ๒๗๑)

^{๕๒} B.C. Law, A Study of the Mahavastu, (Calcutta: Thacker Spink & Co., 1930). Pp. VI-VII.

^{๕๓} J.J. Jones, **The Mahavastu**, Vol. III, Sacred Book of the Buddhists, Vol. XIX, (London: Luzac&Co.Ltd., 1956), pp. 261-274, 287-298.

^{๕๔} B. Goswami, Lalitavistara: English Translation With notes, (Kolkata: The Asiatic Society. 2001), pp. 336-366. และศาสตราจารย์ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, **คัมภีร์ลิตวิสตระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ตอนที่ ๒๖**, (พระนครศรีอยุธยา: กรมศิลปากร, ๑๕๑๔), หน้า ๘๙๒-๙๒๐.

^{๕๕} C. Duroiselle, **Jinacarita or The Career of the Coqueror**, (Delhi: Parimal Publication, 1982), pp. iii-iv,

คัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย ชินมหานิทาน, สมภารวิปาก, ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา, และ ปฐมสมโพธิกถา ฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังนี้

(๑) คัมภีร์ชินมหานิทาน^{๕๖} กล่าวว่า กล่าวว่า ฦๅฐฐัตตทกกา พระพุทธร่องค์ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ภายใต้ต้นมุจลินท์ ขณะนั้น ได้เกิดฝนหลงฤดูขึ้นในจักรวาล มุจลินทนาคราชจึงคิดว่า “พระพุทธร่องค์ทรงประทับใกล้เรา ขณะนี้มหาเมฆได้ปกคลุมท้องฟ้า เราควรถวายที่ประทับแก่พระองค์ จริง ๆ แล้วเราสามารถจะบันดาลพระราชวังอันประดับไปด้วยรัตนหัตถ์เจ็ดได้ แต่ถ้าเราปกป้องพระองค์ด้วยร่างกายของเราเองนั้น เราจะได้กุศลมากกว่า” เมื่อคิดดังนั้นมุจลินทนาคราชจึงแปลงตนให้ใหญ่ขึ้น และครอบพระพุทธร่องค์ ๗ ขด ขนดของพญานาคนั้นอาจเปรียบได้กับบัลลังก์แก้วที่เปล่งประกายหรือคันธกุฎีอันหอมหวาน พระพุทธร่องค์ทรงทำสมาธิภายใต้การปกป้องของนาคราชเป็นเวลา ๗ วัน

(๒) คัมภีร์สมภารวิปาก^{๕๗} กล่าวว่า พระพุทธร่องค์ได้เสด็จไปประทับใต้ต้นมุจลินท์และเสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา ๗ วัน ขณะนั้นเองได้เกิดฝนหลงฤดู มุจลินทนาคราชจึงได้ผุดขึ้นมาจากสระน้ำใกล้ต้นมุจลินท์นั้นและรำพึงว่า “นี่คือยักษ์ คนธรรพ์ ครุฑ วิทยาธร หรือเทวดา ทำไมจึงส่งางามเช่นนี้”

เมื่อมุจลินทนาคราชเข้าไปใกล้จึงทราบได้ว่าเป็นพระพุทธร่องค์ เนื่องจากพระรัศมีที่สว่างไสว มุจลินทนาคราชจึงคำนึงต่อไปว่า “โดยปกติการได้พบพระพุทธร่องค์นั้นยากนัก นี่คือโอกาสอันยิ่งใหญ่ของเราที่จะทำกุศล เมื่อพระองค์เสด็จมายังที่ของเรา เราก็ควรใช้ร่างกายของเราปกป้องพระองค์” คิดดังนั้น มุจลินทนาคราชจึงขมวดร่างกาย ๗ ขดรอบพระวรกายเพื่อป้องกันพระพุทธร่องค์จากฝน เมื่อฝนหยุด นาคราชได้กลายร่างเป็นมาณพหนุ่มและเข้าถวายอัญชลีแด่พระพุทธร่องค์

(๓) ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา^{๕๘} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๖ จากนั้นพระพุทธร่องค์ประทับนั่งทำสมาธิ ณ ต้นมุจลินท์ตลอด ๗ วัน ขณะนั้นได้เกิดฝนหลงฤดูขึ้นในจักรวาล มุจลินทนาคราชคำนึงว่า พระพุทธร่องค์ทรงประทับในที่ของตนเป็นโอกาสที่ดียิ่งในการสร้างกุศล จึงได้ขมวดตนเป็น ๗ ขด

^{๕๖} Ibid., pp. 166-168.

^{๕๗} พระธรรมมหาวิราญวัตร, สมภารวิปาก, (กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๔), หน้า ๕๐๗-๕๔๐.

^{๕๘} บำเพ็ญ ะวิน, ปฐมสมโพธิ์ล้านนาล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๘๓-๘๘

รอบพระวรกายและปรกด้วยพังพานเพื่อป้องกันพระพุทธรองค์จากฝน หลังจากฝนสงบแล้วนาคราชได้แปลงตนเป็นมาณพหนุ่มและถวายอัญชลีต่อพระพุทธเจ้า

(๔) คัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส^{๕๙} กล่าวว่า จากนั้น พระพุทธรองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ภายใต้ต้นมุจลินท์ตลอดสัปดาห์ ขณะนั้นเกิดฝนหลวงฤดูขึ้น มุจลินท นาคราชได้เห็นพระพุทธเจ้าจึงคิดว่า “ท่านผู้นี้คือใคร ทำไมจึงมีรัศมีอันสว่างไสวเช่นนี้” หลังจาก นาคราชได้ทราบว่าท่านผู้นั้นคือ พระพุทธเจ้าแล้ว จึงคิดต่อไปว่า “เมื่อพระพุทธรองค์ได้มาทำสมาธิใน ที่ของเรา เราก็ควรปกป้องพระองค์ด้วยร่างกายของเรา” เมื่อพระพุทธรองค์ได้มาทำสมาธิในที่ของเรา เราก็ควรปกป้องพระองค์ด้วยร่างกายของเรา” นาคราชจึงขดตนเองเป็น ๗ ขดล้อมรอบพระวรกาย และแผ่พังพานป้องพระเศียร หลังจากฝนสงบแล้ว นาคราชได้แปลงตนเป็นมาณพหนุ่มและถวาย อัญชลีต่อพระพุทธเจ้า

๒.๑.๒.๗ สัปดาห์ที่ ๗ ราชายตนะ

ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน “ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทดั้งเดิม” จำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎกภาษาบาลี พระวินัยของนิกายมุลสรวาสตีวาท สมันต ปาสาทิกอารรคกถาพระวินัยปิฎก และนิทานกถา คัมภีร์ ที่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การเสวยวิมุตติสุข สัตตมหาสถาน ในสัปดาห์ที่ ๗ ราชายตนะ ดังนี้

๑) คัมภีร์วินัยปิฎกภาษาบาลี^{๖๐} กล่าวว่า ราชายตนกถา ว่าด้วยเหตุการณ์พระพุทธร องค์เสด็จไปประทับนั่งทำสมาธิใต้ต้นราชายตนะ (ต้นเกด) ตลอด ๗ วันขณะประทับอยู่ ณ ควางตัน ราชายตนะ^{๖๑} ทรงพบกับ ตปุสสะและภัลลิกะ ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธิ นั้น แล้วเสด็จจากควางตันมุจลินท์ไปยังควางตันราชายตนะครั้นถึงแล้วจึงประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันราชายตนะเป็นเวลา ๗ วัน ครั้นนั้น พ่อค้า ๒ คน ชื่อตปุสสะและภัลลิกะ เดินทางไกลจากออกกกลชนบทมาถึงที่นั่น ขณะนั้น เทวดาผู้เป็นญาติร่วมสายโลหิตของตปุสสะและภัลลิกะ พ่อค้าทั้งสอง ได้กล่าวว่า “ท่านผู้นิรทุกข์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันราชายตนะ ท่านทั้งสองจงไปต้อนรับพระองค์ด้วยข้าวตุงและข้าวตูก้อนปรุงด้วยน้ำผึ้งเถิด

^{๕๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๐-๑๐๖.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐-๑๑๒.

^{๖๑} PALI-ENGLISH DICTIONARY, P.569, COL. 2, Edited by T.W. RHYS DAVIDS and WILLIAM STEDE.

การบูชาของท่านทั้งสองจักเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน”ต่อมา ตปุสสะและภัลลิกะ ได้ถือข้าวตุงและข้าวตุก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร กราบทูลว่า “พระองค์ ราชายตนกถา ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดทรงรับข้าวตุงผลและข้าวตุก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้ง ซึ่งจะเป็นไป เพื่อประโยชน์สุขสิ้นกาลนานแก่ข้าพระองค์ทั้งสองเถิด”ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงดำริว่า “พระตถาคตทั้งหลายไม่ทรงรับภัตตาหารด้วยพระหัตถ์เลย เราจะพึงรับข้าวตุงและข้าวตุก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้งอย่างไรหนอ”ทันใดนั้น ท้าวมหाराชทั้ง ๔ ทราบความดำริในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยใจของตนๆ จึงนำบาตรศิลา ๔ ใบมาจาก ๔ ทิศ เข้าไปถวายแล้วทูลว่า “ขอพระองค์โปรดทรงรับข้าวตุงและข้าวตุก่อนปรุงน้ำผึ้ง ด้วยบาตรนี้เถิดพระพุทธเจ้าข้า”พระผู้มีพระภาคทรงรับข้าวตุงและข้าวตุก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้งด้วยบาตรศิลาใหม่เอี่ยมแล้วเสวยต่อมา ตปุสสะและภัลลิกะได้กราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งสองนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรมเป็นสรณะ ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จนตลอดชีวิต”ตปุสสะและภัลลิกะนั้น ได้เป็นเทววาจิกอุบาสก (ผู้กล่าววาจาถึงรัตนะ ๒ ว่าเป็นสรณะ) เป็นพวกแรกในโลกแล^{๖๒}

๒) สมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัยปิฎก ^{๖๓} กล่าวว่า ข้อความทำนองเดียวกันกับพระวินัยปิฎก

๓) คัมภีร์นิทานกถา ^{๖๔} กล่าวว่าสัปดาห์ที่ ๗ พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุขอยู่ภายใต้ต้นราชายตนะตลอด ๗ วัน ระหว่าง ๔๙ วันของการเสวยวิมุตติสุขนั้นพระองค์ไม่เคยล้างพระพักตร์ สรงน้ำหรือเสวยอาหารใด ๆ ท้าวสักกะจึงนำผลสมอมาถวายเป็นยาระบาย ไม้สีพระหนต์ชื่อ นาคลดา และน้ำสรงพระพักตร์จากสระอนินดาต หลังจากทำความสะอาดพระองค์แล้วพระพุทธองค์ได้ประทับอยู่ภายใต้ต้นราชายตนะต่อไป

สองพ่อค้าชื่อ ตปุสสะและภัลลิกะ มาจากอุกกสชนบทพร้อมด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม มุ่งหน้าไปยังมัชฌิมประเทศ เทวดาองค์หนึ่งได้หยุดเกวียน และชวนสองพ่อค้าไปถวายอาหารแด่

^{๖๒} วิ.อ. (ไทย) ๓/๔-๖/๘-๑๒, พุ.พทุ.อ. (ไทย) ๓/๑๐/๔๑๙-๔๒๐.

^{๖๓} G.P. Malalasekera, The Pali Literature of Ceylon, (Columbo: M.D. Gunasene&Co. Ltdl, 1958), pp. 80-81, 91, 94-95.

^{๖๔} N.A. Jayawickrama, **The Story of Gotama Buddha (Jataka-Nidana)**, pp. 103-108. สามารถภาษาบาลีได้ใน The Jatakatogether with its commentary, edited by V. Faosboll, Vol. 1, (Oxford: Pali Text Society, 1990), pp. 77-81 และธนิต อยู่โพธิ์ (ผู้แปล), **นิทานกถา: พระพุทธประวัติตอนต้น**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑๔-๑๒๑.

พระพุทธเจ้า สองพ่อค้าจึงเข้าเฝ้าและทูลพระพุทธองค์ว่า ท่านทั้งสองจะถวายมธุปินทิกา แต่พระพุทธองค์ทรงทราบว่าบาตรของพระองค์ได้หายไปตั้งแต่ครั้งนางสุชาดา ถวายอาหารก่อนการตรัสรู้ จึงมีพุทธปริวิตกว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่รับอาหารด้วยมือ เราจะรับอาหารนี้อย่างไร จตุโลกบาลจึงได้ถวายบาตรสี่เหลี่ยมพราย แต่พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธเนื่องจากไม่เหมาะกับนักบวช ดังนั้นจตุโลกบาลจึงถวายบาตรสี่เหลี่ยมแต่ไม่เลื่อมพราย แต่พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับบาตรทั้งสี่และรวมเป็นหนึ่ง

จากนั้นสองพ่อค้าได้ขอยึดพระพุทธกับพระธรรมเป็นสรณะ ดังนั้นพวกเขาจึงเป็น “เทววาจิกะอุบาสก” หรือ อุบาสกผู้กล่าวถือนสรณะ ๒ ประการ จากนั้นทั้งสองจึงทูลขอบางสิ่งเพื่อการบูชาในภายหลัง พระพุทธองค์จึงทรงลูบพระเศียรและประทานพระเกศาให้ เมื่อพ่อค้าทั้งสองกลับไปยังอุกกละ ท่านได้สร้างสถูปเพื่อบรรจุพระเกศาธาตุไว้ภายใน

“ส่วนในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน” มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ที่กล่าวถึงพุทธประวัติสัตตมหาสถาน ประกอบด้วย พุทธจริต, มหาวัสสุ, ลลิตวิสตระ, ชินจริต มีรายละเอียด ดังนี้

๑) คัมภีร์พุทธจริต –ไม่มี

๒) คัมภีร์มหาวัสสุ^{๖๕} กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ใต้ต้นกษิริกา ขณะนั้นพระพุทธองค์ไม่ได้เสวยสิ่งใดตลอด ๔๙ วัน ในช่วงนั้นเองพ่อค้าสองคนชื่อตปุสสะและภัลลิกะนำเกวียน ๕๐๐ เล่ม มาจากเมืองอุกกละ โดยในขบวนรถของเขามีโคมก ๒ ตัว ชื่อว่า สุชาตะ กับ กิริตตะ โคทั้งสองมีพลังพิเศษคือ ถ้าช้างหน้าจะเกิดภัยอันตราย โคทั้งสองจะไม่เดินไปทางนั้นเมื่อเดินผ่านใกล้ที่ประทับของพระพุทธเจ้า โคทั้งสองกลับหยุดเนื่องจากพลังอำนาจของเทวดาผู้เคยเป็นญาติกับสองพ่อค้าในอดีตชาติ ขณะที่ทั้งสองกำลังตกใจแล้วเทวดาองค์นั้นก็ได้อปรากฏกายต่อหน้าพ่อค้าและเชิญชวนให้ถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้า เทวดากล่าวว่า “พระพุทธองค์ไม่ได้เสวยสิ่งใดมากกว่า ๔๙ วัน โปรดถวายอาหารแด่พระองค์และพวกท่านจะได้บุญอันหาประมาณมิได้” พ่อค้าจึงได้เข้าเฝ้าและถวายอาหารที่ประกอบจากน้ำผึ้งและชีแด่พระพุทธเจ้า แต่พระพุทธองค์ทรงคำนึงว่า พระองค์ไม่ควรรับอาหารใด ๆ โดยปราศจากบาตร เมื่อจตุโลกบาลทราบถึงพุทธปริวิตกนี้จึงเข้าเฝ้าและถวายบาตรที่ทำจากทองคำ ๔ ใบ อย่างไรก็ตามเนื่องจากทองคำเป็นสิ่งมีค่าไม่สมควรที่จะเป็นของใช้ของนักบวช พระพุทธองค์จึงทรงปฏิเสธ แม้จตุโลกบาลจะถวายบาตรที่ทำจากสิ่งของมีค่าอื่น ๆ เช่น บาตรเงิน

^{๖๕} J.J. Jones, *The Mahavastu*, Vol. III, Sacred Book of the Buddhists, Vol. XIX, (London: Luzac&Co.Ltd., 1956), pp. 261-274, 287-298.

บาตรไข่มุก บาตรแก้วผลึก บาตรปะการังขาว บาตรทับทิม ฯลฯ แต่พระพุทธรองค์ก็ไม่ทรงรับเลย สุดท้ายจุฬาลงโลกบาลได้ถวายบาตรศิลา ๔ ใบ พระองค์จึงทรงรับและรวมบาตรทั้งสี่ให้กลายเป็นหนึ่งใบ

หลังจากเสวยอาหารแล้ว พระพุทธรองค์ทรงอำนวยพรแก่พ่อค้าทั้งสองโดยอ้างถึงอำนาจของจุฬาลงโลกบาล คือ ธตตราษฎระ วิรุฒกะ วิรูปากษะ และกุเวร พระยม และพระวรุณ รวมถึงสิ่งที่เป็นมงคลทั้งมวล เช่น กลุ่มดาว ๒๘ กลุ่ม และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งมวล ให้เป็นผู้ปกป้องรักษา พ่อค้าทั้งสองพ่อค้าทั้งสองได้ขออวยพรสิ่งทั้งสาม คือ พระพุทธร พระธรรม และพระสงฆ์ในอนาคต (คือพระสงฆ์) จากนั้นได้ทูลขอของบางสิ่งเพื่อการบูชาในภายหลัง พระพุทธรองค์จึงประทานพระเกศา (ผม) และพระนขา (เล็บ) หลังจากพ่อค้าได้ทูลลาพระองค์แล้วทั้งสองได้สร้างสถูปขึ้น ๒ องค์ โดยหินที่สร้างสถูปนั้นปรากฏเองโดยพุทธานุภาพ

สุดท้ายพระอินทร์ได้ถวายผลหรีดกีหรือผลสมอแด่พระพุทธรเจ้า พระพุทธรองค์ทรงนำผลสมอไปปลูกลงในดิน ต้นสมอนั้นเติบโตขึ้น ๒ องค์ โดยหินที่สร้างสถูปนั้นปรากฏขึ้นเองโดยพุทธานุภาพ

๓) คัมภีร์ลิลิตวิสตร^{๖๖} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๗ พระพุทธรองค์ได้เสด็จไปประทับ ณ โคนต้นราชายะตะตลอดสัปดาห์ ในขณะที่พ่อค้า ๒ คน นามว่า ตปุสสะและภัลลิกะ ผู้อาศัยอยู่ในอุทกทะเล กำลังเดินทางจากใต้ขึ้นเหนือ พวกเขามีโคมก ๒ ตัว ชื่อ สุขาตะ และกิริตตะ ซึ่งสามารถทำนายอันตรายเบื้องต้นได้ เมื่อใดที่จะเกิดอันตรายเมื่อนั้นโคทั้งสองก็จะหยุดเสมอ ขณะที่พ่อค้าทั้งสองกำลังเดินทางพร้อมด้วยโคมกและเกวียน ๕๐๐ เล่ม โคทั้งสองกลับหยุดและล้อเกวียนจมลงไปในปลักเนื่องจากอุปทานุภาพของเทวดาผู้ประจำอยู่ในต้นราชายะตะ พ่อค้าทั้งสองเกรงกลัวอันตราย แต่ทันใดนั้นเทวดาได้ปรากฏกายต่อหน้าทั้งสองและกล่าวว่าโคมกทั้งสองนี้จะนำพ่อค้าไปยังที่ที่พระพุทธรเจ้าประทับอยู่ พ่อค้าทั้งสองจึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้า ในขณะที่เห็นพระพุทธรองค์เป็นครั้งแรกนั้น รัศมีและลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการของพระพุทธรองค์ทำให้พ่อค้าทั้งสองตกตะลึง ต่างก็คิดกันไปว่าเทพเจ้าองค์นี้คือใคร พระพรหม ท้าวสักกะ ท้าวไวศรวัน พระสุริยะ หรือพระจันทร์กันแน่ แต่เมื่อได้เห็นจิวรของพระพุทธรเจ้าจึงทราบว่าพระองค์ทรงเป็นนักรบวช ทั้งสองจึงเข้าไปถวายอาหารซึ่งปรุงจากน้ำผึ้งและน้ำอ้อย แล้วบูชาพระองค์ด้วยการประทักษิณ ๓ รอบ

เมื่อพระพุทธรองค์จะทรงรับอาหารได้ทรงคำนึงถึงพระพุทธรเจ้าองค์ก่อน ๆ ว่า ไม่สมควรที่เราจะรับอาหารด้วยมือ จุฬาลงโลกบาลจึงลงมาเฝ้าและถวายบาตรทองคำ ๔ ใบ แต่พระพุทธร

^{๖๖} แสง มนวิฑูร, คัมภีร์ลิลิตวิสตรพระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ตอนที่ ๒๖, (พระนครศรีอยุธยา: กรมศิลปากร, ๒๕๑๔), หน้า ๘๙๒-๘๙๓.

องค์ แต่พระองค์ทรงปฏิเสธบาตรที่ทำจากโลหะมีค่าซึ่งไม่สมควรที่จะเป็นของใช้ของนักบวช แม้จตุโลกบาลจะถวายบาตรเงิน แก้วผลึก มรกต เพชรพลอย ฯลฯ แต่พระองค์ก็ทรงปฏิเสธทั้งหมด

พระพุทธองค์ทรงคำนึงว่า พระพุทธเจ้าในอดีตทรงใช้บาตรที่ทำจากศิลาจตุโลกบาล ทั้งสี่จึงกลับไปสู่สวรรค์ เข้าเฝ้าเทพ ไวยโรจนะ เพื่อขอก้อนศิลาและกลับมายังสถานที่ประทับของ พระพุทธเจ้าเพื่อถวายบาตรศิลา ๔ ใบนั้น พระพุทธองค์จึงทรงอำนวยพรแก่จตุโลกบาล ซึ่งได้แก่ ท้าว ไวยสรวิณ ฤทธราชกุมาร วิรุฒกะ และวิรูปากษะ แล้วพระองค์ก็รวมสี่บาตรเป็นหนึ่ง

จากนั้นคัมภีร์ได้กล่าวถึงประวัติของสองพ่อค้าว่า เมื่อครั้งยังอยู่ที่บ้านเกิดโคของท่าน ได้ให้นมที่กลายเป็นเนย ความอัศจรรย์นี้ทำให้พรมณ์ผู้ชั่วร้ายกล่าวว่า เป็นอวมงคลและควรจัดพิธี บูชายัญขึ้น แต่พราหมณ์อีกคนหนึ่งชื่อ ศิขันทิ ผู้ซึ่งเคยเป็นญาติของพ่อค้าทั้งสองในอดีตชาติ และใน ชาติปัจจุบันไปเกิดเป็นพรมณ์อยู่ในพรมโลกได้แปลงตนเป็นาคนมาบอกกับพ่อค้าว่า “เนื่องจากคำ อธิษฐานในอดีตชาติ ท่านทั้งสองจะได้ถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้า การที่โคของท่านได้ให้นมที่ กลายเป็นเนยนี้ก็เพราะพุทธานุภาพ” จากนั้นก็กลับไปสู่พรมโลก ดังนั้นพ่อค้าจึงนำนมจากโคพันธุ์ มาทำอาหารสำหรับถวายพระพุทธเจ้า และเตรียมถาดซื้อ จันทระ ไว้สำหรับเป็นภาชนะ เมื่อ พระพุทธเจ้าเสวยอาหารเสร็จ พระองค์ทรงโยนถาดจันทระขึ้นไปในอากาศ เทวดาองค์หนึ่งรับถาด ดังกล่าวแล้วนำขึ้นไปประดิษฐานเพื่อการบูชา ณ พรมโลก

จากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงอำนวยพรแก่พ่อค้าทั้งสองโดยอ้างอำนาจของจตุโลกบาล คือ ฤทธราชกุมาร วิรุฒกะ วิรูปากษะ กุเวร และบุตรของจตุโลกบาลชื่อ อินทระให้เป็นผู้รักษาพ่อค้าทั้งสอง นอกจากนี้ยังทรงอ้างถึงสิ่งที่เป็นมงคลทั้งสิ้นทิศ เช่นกลุ่มดาว ๒๘ กลุ่ม และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง มวล ให้เป็นผู้ปกป้องรักษาพ่อค้าทั้งสองด้วย ด้วยความยินดี พ่อค้าทั้งสองจึงขอยึดสรณะ ๒ ประการ คือ พระพุทธและพระธรรมเป็นที่พึ่ง และทูลลาโดยที่ไม่ได้ทูลขอสิ่งใด

๔) ชินจิริต^{๖๗} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๗ ในวันสุดท้ายที่โคนของต้นราชายตนะ พระองค์ ทรงใช้น้ำจากสระอนินดาต ไม้สีพระหนต์ และเสวยผลสมอที่ถวายโดยพระอินทร์ จากนั้นจึงเสวย มธุปินติกาที่ถวายโดยพ่อค้าทั้งสองภายในบาตรที่ถวายโดยจตุโลกบาล

คัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย ชินมหานิทาน, สมภาร วิบาก, ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา, และ ปฐมสมโพธิกา ฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังนี้

^{๖๗} Ibid., pp. 166-168.

(๑) ชินมหานิทาน ^{๖๘} กล่าวว่า สัตตมัสตตทถา พระพุทธรองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ภายใต้ต้นราชายตนะตลอดสัปดาห์

ราชายตนกถา ระหว่างการเสวยวิมุตติสุข ๔๙ วัน พระพุทธรองค์ทรงอยู่ในสมาธิอันบรมสุข จึงไม่ได้ทรงพระพักตร์ ในวันสุดท้าย ท้าวสักกะจึงถวายผลสมออันเป็นยาระบาย ไม้สีพระทนต์ชื่อนาคลดา และน้ำสรงพระพักตร์จากสระอนินดาต จากนั้นพระพุทธรองค์ได้ประทับใต้ต้นราชายตนะต่อไป

มีพ่อค้าสองคน ชื่อตปุสสะและภัลลิกะกำลังเดินทางไปยังอุกกละ เทวตาคองค์หนึ่งซึ่งเคยเป็นญาติของสองพ่อค้าได้ปรากฏตัวขึ้นและเชิญชวนพ่อค้าให้ถวายอาหารแด่พระพุทธรเจ้า พ่อค้าทั้งสองจึงเข้าเฝ้าและทูลว่าทั้งสองต้องการถวายข้าวสัตตูก่อนสัตตุมง

พระพุทธรองค์ทรงคำนึงว่า ขณะนั้นพระองค์ไม่มีบาตรสำหรับรับอาหารเหล่านี้บาตรใบสุดท้ายนั้นหายไปภายหลังการเสวยอาหารของนางสุชาดาก่อนการตรัสรู้ จึงทรงคิดว่า เมื่อพระพุทธรเจ้าในอดีตไม่รับอาหารด้วยมือ เราจะรับอาหารนี้อย่างไร

จตุโลกบาลจึงได้ถวายบาตรศิลาสี่เหลี่ยมพรายแด่พระพุทธรเจ้าปฏิเสธเนื่องจากไม่เหมาะกับนักบวช ดังนั้นจตุโลกบาลจึงถวายบาตรศิลาสี่เหลี่ยมแต่ไม่เลื่อมพรายแด่พระพุทธรเจ้า พระองค์ทรงรับบาตรทั้งสองและรวมเป็นหนึ่ง

หลังจากนั้นพ่อค้าได้ปฏิญาณตนขอยึดพระพุทธรและพระธรรมเป็นสรณะ พ่อค้าทั้งสองจึงได้เป็น “เทววาจิกะอุบาสก” พ่อค้ายังได้ทูลขอบางสิ่งเพื่อการบูชาในภายหลังพระพุทธรองค์จึงทรงใช้พระหัตถ์ขวาลูบพระเศียร และประทานพระเกศา ๘ เส้น หลังจากกลับถึงบ้านเกิดของตน พ่อค้าทั้งสองได้สร้างสถูปขึ้นเพื่อบรรจุพระเกศธาตุและทำพิธีสมโภชสถูปนั้น

(๒) คัมภีร์สมถภาวิปาก ^{๖๙} กล่าวว่า สัปดาห์ที่ ๗ พระพุทธรองค์ประทับใต้ต้นราชายตนะและเสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา ๗ วัน พระอินทร์ได้คำนึงว่าถึงเวลาแล้วที่พระองค์จะเสวยอาหาร พระอินทร์จึงถวายผลสมอเป็นยา และน้ำสรงพระพักตร์ จากนั้นพระองค์ก็ได้ประทับอยู่ภายใต้ต้นราชายตนะต่อไป

^{๖๘} กรมศิลปากร, ชินมหานิทาน, เล่ม ๒. (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๙๘.

^{๖๙} พระธรรมมหาวิราจุนวตฺร, สมถภาวิปาก, (กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๔), หน้า ๕๐๗-

(๓) ปฐมสมโพธิล้านนา^{๗๐} กล่าวว่า **สัปดาห์ที่ ๗** พระพุทธองค์ได้ทำสมาธิ ณ ต้นราชายตนะตลอด ๗ วัน ขณะนั้นพระอินทร์จึงได้ถวายผลสมอเพื่อเป็นยาและน้ำสรงพระพักตร์ พ่อค้าทั้งสอง ตปุสสะและภัลลิกะเดินทางมาจากอูกกะพร้อมกับเกวียน ๕๐๐ เล่ม มีเทวดาองค์หนึ่งอาศัยอยู่ในต้นไม้ซึ่งเคยเป็นญาติของพ่อค้าทั้งสองได้หยุดขบวนเกวียนและเชิญชวนพ่อค้าให้ถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้า เมื่อพ่อค้าทั้งสองได้เข้าเฝ้า ต่างตะลึงกับความสง่างามของพระพุทธองค์ที่ประกอบไปด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ และอนุพยัญชนะ ๘๐ พ่อค้าได้ทูลว่าพวกตนจะถวายข้าวสัตตูก่อนสัตตุมงแต่พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงคำนึง ขณะนั้นทรงไม่มีบาตรสำหรับอาหารเหล่านี้ บาตรเก่านั้นได้จมลงไปในแม่น้ำเนรัญชราในพิภพของนาคราชชื่อ “กาละ” แล้ว จึงทรงคิดว่า “เมื่อพระพุทธเจ้าในอดีตไม่ทรงรับอาหารด้วยมือแล้ว เราจะรับอาหารนี้อย่างไร” จตุโลกบาลจึงได้เข้าเฝ้าและถวายบาตรศิลา ๔ ใบแด่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงรับมาทั้งหมดและรวมเป็น ๑ ใบ

หลังจากเสวยข้าวสัตตูกแล้ว พ่อค้าได้ขอยึดเอาพระพุทธและพระธรรมเป็นสรณะ และยังได้ทูลขอบางสิ่งเพื่อการบูชาในภายหลัง พระพุทธองค์จึงทรงใช้พระหัตถ์ขวาลูกพระเศียร และประทานพระเกศา ๗ เส้น พ่อค้าทั้งสองนี้ได้กลายเป็น “เทววาจิกะอุบาสก” หรืออุบาสกผู้นับถือสรณะเพียง ๒ ประการ

(๔) คัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส^{๗๑} กล่าวว่า**สัปดาห์ที่ ๗** จากนั้นพระพุทธองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ภายใต้ต้นราชายตนะ ตลอดสัปดาห์ เมื่อการเสวยวิมุตติสุขสิ้นสุดลง ท้าวสักกะได้ถวายผลสมออันเป็นยาระบายและน้ำสรงพระพักตร์ หลังจากเสร็จพุทธกิจแล้ว พระพุทธองค์ทรงประทับใต้ต้นราชายตนะต่อไป

จากนั้นตปุสสะและภัลลิกะ พร้อมด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่มที่กำลังเดินทางไปยังอูกกลชนบทผ่านมาร มีเทวดาองค์หนึ่งซึ่งเคยเป็นญาติของพ่อค้าทั้งสอง ซึ่งอาศัยอยู่ในต้นไม้ต้นหนึ่ง ทันใดนั้นเกวียนกลับเคลื่อนไปไม่ได้ด้วยอำนาจของเทวดา แม้ว่าสองพ่อค้าจะพยายามเคลื่อนเกวียนอย่างไรก็ไม่มีผลจึงทำพิธีกรรมต่อเทวดา เทวดาจึงปรากฏตัวต่อพ่อค้าและเชิญชวนให้ถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้า เมื่อสองพ่อค้าเข้าเฝ้า สองพ่อค้าต่างตะลึงในรูปลักษณ์ของพระพุทธเจ้าที่พร้อมไปด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการและรัศมีอันโชติช่วง ทั้งสองตระหนักในความมีโชคของตน

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า, ๕๐๗-๕๔๐.

^{๗๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๐-๑๐๖.

หลังจากถวายอัญชลีแล้ว สองพ่อค้าจึงทูลว่าพวกตนต้องการถวายข้าวสัตตูก่อนสัตตูปวงแด่พระพุทธองค์

ขณะนั้นพระองค์ไม่มีบาตรสำหรับอาหารเหล่านี้ บาตรเก่านั้นได้จมลงไปในแม่น้ำเนรัญชราในพิภพของนาคราชชื่อ “กาละ” แล้ว จึงทรงคิดว่า “เมื่อพระพุทธเจ้าในอดีตไม่ทรงรับอาหารด้วยมือแล้ว เราจะรับอาหารนี้อย่างไร” จตุโลกบาลจึงได้เข้าเฝ้าและถวายบาตรศิลาสี่เหลี่ยม ๔ ใบแด่พระพุทธเจ้าพระพุทธองค์ทรงรับทั้งหมดและรวมเป็น ๑ ใบ หลังจากเสวยแล้วพ่อค้าได้ขอยึดเอาพระพุทธและพระธรรมเป็นสรณะ พ่อค้าทั้งสองนี้จึงเป็น “เทววาจิกะอุบาสก” หรืออุบาสกผู้นับถือสรณะเพียง ๒ ประการ พ่อค้ายังได้ทูลขอบางสิ่งเพื่อการบูชาในภายหลัง พระพุทธองค์ทรงใช้พระหัตถ์ขวาลูบพระเศียร ประทานพระเกศา ๘ เส้น แล้วพ่อค้าทั้งสองก็ทูลลา

สรุป พุทธประวัติเสวยวิมุตติสุขใน พระวินัยปิฎกภาษาบาลีเก่าแก่ที่สุด มีเพียง ๔ สัปดาห์ แตกต่างจากคัมภีร์มหายาน มักกล่าวถึงการเสวยวิมุตติสุข ๗ สัปดาห์ แล้ว อธิบายถ้อยคำในการเสวยวิมุตติสุข ในพระวินัยปิฎกภาษาบาลี ปรากฏเฉพาะการทำสมาธิโดยการ นั่งได้ต้นไม้ เท่านั้น คือ ได้ควงต้นโพธิพฤกษ์ ต้นอชปาลนิโครธ ต้นมุจลินท์และต้นราชายตนะ คัมภีร์กึ่งมหายานและมหายาน ในกลุ่มนี้คัมภีร์ ๕ เล่ม ได้กล่าวถึงพุทธประวัติเสวยวิมุตติสุข คือ คัมภีร์วินัยมูลสรรวาสติวาท พุทธจริต มหาวัสตุ ลลิตวิสตระ และคัมภีร์หลักที่เกี่ยวกับสัตตมหาสถาน ซึ่งมีจำนวน ๑๒ เล่ม ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทั้งเดิม จำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎกภาษาบาลี พระวินัยของนิกายมูลสรรวาสติวาท, สมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัยปิฎก, นิทานกถา, ในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พุทธจริต, มหาวัสตุ, ลลิตวิสตระ, ชินจริต, และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มีจำนวน ๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย ชินมหานิทาน, สมภารวินิชา, ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา, และ ปฐมสมโพธิกถา ฉบับสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๒.๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสัตตมหาสถาน

ผู้วิจัยขอยกหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสัตตมหาสถานมาแสดง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรียนรู้และค้นคว้าเพิ่มเติม ขยายองค์ความรู้หลักธรรมที่เป็นนามธรรม และถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรม เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ และนำหลักธรรมนั้นมาผลิตสื่อวีดิทัศน์ ให้สามารถสื่อความหมายสร้างความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังที่กล่าวว่า “ภาพเพียง ๑ ภาพ มีค่ามากกว่าคำพูด ๑๐,๐๐๐(หมื่น) คำ” ซึ่งสื่อวีดิทัศน์ที่กลุ่มเยาวชนผลิตขึ้นมานี้ เป็นสื่อที่ปลอดภัย สร้างสรรค์ และเกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างมหาศาล พระพุทธเจ้าหลังจากตรัสรู้ ทรงเสวยวิมุตติสุขและพิจารณาองค์ธรรมที่ได้ตรัสรู้ครอบคลุม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี คำสอนของพระพุทธเจ้าสอนทั้งหมด สรุปประมวลลงในอริยสัจ ๔ และถ้ากล่าวหัวใจสำคัญให้สั้นที่สุด ก็คือ อปปมาทธรรม หรือ ความไม่ประมาท เหมือนรอยเท้าสัตว์

ทั้งโลก สรุปรวมลงที่รอยเท้าช้าง เพราะช้างเป็นสัตว์บกที่มีรอยเท้าใหญ่ที่สุด เป็นเวลาทั้งหมด ๗ สัปดาห์ ในพื้นที่ ๗ ตำบล เพื่อนำมาสั่งสอน มนุษย์และสัตว์โลกที่พอมีดวงตาเห็นธรรม ได้เห็นสังขารธรรมและนำไปปฏิบัติเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ผู้วิจัยจะได้นำหลักพุทธธรรมสำคัญและโดดเด่น ที่พระพุทธเจ้าได้พิจารณา ในแต่ละแห่ง ครบคลุมสถานที่ทั้ง ๗ ตำบล เพื่อเป็นแนวทางการศึกษา ตามลำดับ ดังนี้

๒.๒.๑ หลักพุทธธรรมใน โพธิบัลลังก์

๑) ปฏิจจสมุปบาท พระวินัยปิฎก มหาวรรค มหาขันธกะ โพธิกา ว่าด้วยเหตุการณ์ แรกตรัสรู้ ณ ควางตันโปธิพุกษ์ เรื่องทรงมนสิการปฏิจจสมุปบาท สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันโปธิพุกษ์^{๗๒} ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว^{๗๓} เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันโปธิพุกษ์เป็นเวลา ๗ วัน ที่นั้น พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการปฏิจจสมุปบาท^{๗๔} โดยอนุโลมและปฏิโลมตลอดปฐมยามแห่ง ราตรีว่า^{๗๕}

ความหมายและความสำคัญแห่งปฏิจจสมุปบาท

พระพุทธศาสนาสอนให้เข้าถึงกฎแห่งธรรมชาติในตัวเอง รอบตัวเรา โลก และที่สุด คือ จักรวาล ธรรมชาติเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ต้องพึ่งพิงอาศัยกันเกิด ตั้ง ดับ เป็นวงจรที่ดำเนินไปอย่างไม่มีวันที่สิ้นสุด พระพุทธเจ้าเรียกกฎธรรมชาตินี้ว่า ปฏิจจสมุปบาท ในบทนี้ผู้วิจัยกล่าวถึงปฏิจจสมุปบาท ธรรม อันเกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและอริยสัจ ๔ โดยผู้วิจัยได้กล่าวถึงความหมาย นิยาม ความสำคัญแห่งปฏิจจสมุปบาท ความหมายและสภาวะแห่งปฏิจจสมุปบาทองค์ ๑๒ พระพุทธศาสนาสอนให้เข้าถึงกฎแห่งธรรมชาติในตัวเอง รอบตัวเรา โลก และที่สุดคือ จักรวาล ธรรมชาติเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ต้องพึ่งพิงอาศัยกันเกิด ตั้ง ดับ เป็นวงจรที่ดำเนินไปอย่างไม่มีวันที่สิ้นสุด พระพุทธเจ้าเรียกกฎธรรมชาตินี้ว่า ปฏิจจสมุปบาท

^{๗๒} ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑-๔/๙๓-๙๖.

^{๗๓} วิมตติ.ฎีกา (ไทย) ๒/๑/๑๐๘.

^{๗๔} วิ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓.

^{๗๕} วิ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓.

ความหมายแห่งปฏิจจสมุปบาท

พระนววิมลเถระวิเคราะห์ไว้ในอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ว่า ปัจจยสามคคิ ปฏิจจ สมํ สห จ ผลานํ อุปปาทา เอตสมาติ ปฏิจจสมุปปาโท^{๗๖} แปลว่า ที่ชื่อว่า การเกิดขึ้นผลธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยความสามัคคีแห่งปัจจัยโดยธรรมชาติและพร้อมกันย่อมปรากฏได้แต่ปัจจัยนั้น เหตุนี้ ปัจจัยนั้นชื่อว่า ปฏิจจสมุปบาท พระอุปติสเถระให้ความหมายว่า “ปัจจัยการทั้ง ๑๒ อย่างนี้เป็นปัจจัยแก่กันและกัน เพราะฉะนั้นปัจจัยการเหล่านี้ จึงเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท ปัจจัยการทั้ง ๑๒ อย่าง เป็นภาวะที่เกิดขึ้นพร้อม(กัน)แล้ว”^{๗๗}

พระพุทธโฆสาจารย์ กล่าวว่า ปฏิจจสมุปปาโท ได้แก่ ปัจจัยการ ท่านเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท เพราะวิเคราะห์ว่า อาศัยกันและกัน ยังธรรมที่อยู่ร่วมให้เกิดขึ้น^{๗๘} ด้วยบาลีว่า ปฏิจจสมุปปาหนติ ปัจจยการํ ฯ ปัจจยการโร หิ อนุมณณํ ปฏิจจ สหิตเต ธมเม อุปปาเทตติติ ปฏิจจสมุปปาโทติ วุจจติ^{๗๙}

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์บทแห่งคำว่า “ปฏิจจสมุปปาโท” ว่า ปฏิจจสมุปบาท มีคำอ่านภาษาไทยว่า ปะ-ติด-จะ-สะ-หุม-ปะ-หบาต เดิมมาจากภาษาบาลีว่า ปฏิจจสมุปปาโท แยกออกเป็น ปฏิจจ + ส + อุปปาโท

ปฏิจจ มาจากรากศัพท์ คือ

- ปฏี เป็น บทหน้า แปลว่า เฉพาะ
- อิ ธาตุ ในความไป หรือ ถึง
- ตวา ปัจจัย แปลง บ่งบอกถึงอดีตกาล (แปลว่า แล้ว)

^{๗๖} นววิมลเถระ, “อภิธัมมัตถสังคหฎีกา”, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๐.

^{๗๗} พระอุปติสเถระ, “วิมุตติมรรค”, พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)และคณะ แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๓๑๓.

^{๗๘} วิ.มหา.อ. (บาลี) ๖/๑๐.

^{๗๙} พุทธโฆสมหาเถร, “สมนต อ. ตติโย ภาโค”, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓.

นำมาสนธิ (ต่อกัน) ปฏิ + อิ (ธาตุ) ตามกฎสนธิ คือ เมื่อสระหน้า คือ อิ ที่ ฎ และสระหลัง คือ อิ ธาตุ มีรูปเหมือนกัน ลบสระหน้าที่ ฎ เสีย ต่อเป็น ปฏิ (ปฏิ + อิ) + ตวา ปัจจัย บังคับอดีตกาล^{๘๐} แล้วเปลี่ยน ตวา ปัจจัย เป็น จจ^{๘๑}

สำเร็จรูปศัพท์เป็น ปฏิจจ (ปฏิ + อิ + ตวา) แปลว่า ถึงเฉพาะกัน จดจ่อถึงกัน สมเด็จพระพุทธอาจารย์ แปลว่า ถึงเฉพาะหน้ากัน^{๘๒} พระพุทธโฆสจารย์ อธิบายว่า ปฏิจจจาติ อุปุชชติ วา ปวตตติติ อตโธ^{๘๓} แปลว่า คำว่า ปฏิจจ นั้น หมายถึง เกิดขึ้นและดำเนินไป รวมความแปลว่า อุปการะอาศัยกันและกัน

สํ แปลว่า ร่วมกัน, พร้อมกัน

อุปปาโท แปลว่า เกิดขึ้น^{๘๔} ประกอบด้วย

- อุ แปลว่า ขึ้น
- ปท ธาตุ (root) แปลว่า ถึง ถ้ามี อุ อยู่หน้า ใช้ในความหมายว่า เกิดขึ้น
- ณ ปัจจัย ลบ ณ ที่ฆะ อะ ที่ ปะ เป็น อา สำเร็จรูป เป็น ปาโท

ซ้อนพยัญชนะคือ ป อันมีรูปเสมอกัน ปาท (กฎพยัญชนะ) เป็น อุปาโท สำเร็จรูปเป็นอุปปาโท

เมื่อนำ สํ ประกอบกัน อุปปาท นิคคหิต คือ อ อยู่หน้า สระอยู่หลัง แปลง อ เป็น ม^{๘๕} สำเร็จรูปเป็น สมุปปาโท

^{๘๐} พระอัครวงษ์สเถระ (๒๕๔๕, ข้อ ๑๒๐๓, หน้า ๑๐๘๓) กล่าวไว้ในสัททนิธิตาตุมาลา ด้วยสูตรว่า รจจํ จนรนาทีหิ แปลว่า ท้ายธาตุที่มีพยัญชนะ จ น และ ร เป็นที่สุดเป็นต้น เปลี่ยน **ตวนาทีปัจจัย** เป็น **รจจ** ได้บ้าง บ่งบอกถึงกาลเวลาที่เป็นอดีต แปลว่า แล้ว, สํ เป็นบทหน้า มีความหมายว่า ร่วมกัน, พร้อมกัน

^{๘๑} รณนเตหิ รจจํ, อิ คติมติ รจจาเทโส: ปฏิจจ พุทธปิยมหาเถโร, “**ปทรูปสิทธิ**”, (กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๓๒๑.

^{๘๒} สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล เรียบเรียง, “**วิสุทธิมรรค**”, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (Taiwan: Taiwan R.O.C, ๒๕๔๘), หน้า ๘๖๔.

^{๘๓} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๕๘๗/๑๗๗.

^{๘๔} วิสสุชปาทีหิ โณ. อุปุชชติติ อุปปาโท อังควังสเถระ, “**ธาตุสุตตมालา**”, พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ พระมหานิมิต ธรรมหาโส จำรูญ ธรรมดาแปล, (กรุงเทพมหานคร: ทักษอักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๐๔.

^{๘๕} มทา สเร., พุทธปิยมหาเถระ, “**ปทรูปสิทธิ**”, ๒๕๒๖, ๕๒/๓๐.

เมื่อรวมทั้งสองบท คือ ปฏิจ + สมุปปาโท = ปฏิจสมุปปาโท หมายความว่า ถึงเฉพาะหน้ากันและยังธรรมทั้งหลายที่เป็นไปด้วยกันให้เกิด อธิบายว่า ไปพบหน้ากันหมด ไม่แยกออกจากกันและยังผลให้สำเร็จ โดยไม่มีอะไรขาดตกบกพร่อง^{๘๖}

ปฏิจสมุปปาธธรรมนี้ จึงเป็นการกล่าวถึงอาการของปัจจัย ที่อุปการะแก่กันและกัน ฝ่ายที่ถูกอุปการะเรียกว่าผล แต่ผลเองก็อุปการะแก่เหตุด้วย เหตุกับผลในปฏิจสมุปปาธ จึงเกิดร่วมกัน (สहित) ต่างฝ่ายก็ต่างเป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน โดยสามัคคีธรรม (ปัจจัยสามัคคี ปฏิจ) ยกตัวอย่างเช่น น้ำกาแฟ ต้องประกอบด้วยน้ำ กาแฟ น้ำตาล คอฟฟี่เมท ถ้วยกาแฟ ทั้งหมดเป็นปัจจัยแก่กันและกัน ทุกตัวเป็นทั้งเหตุและผล ซึ่งกันและกัน หรือระบบนิเวศทางธรรมชาติ ต่างฝ่ายก็กันได้ทั้งเหตุและผล และเหตุและผลต้องอยู่ร่วมกัน อย่างนี้เรียกว่า ปฏิจสมุปปาธ ปฏิจสมุปปาธนี้ ยังมีบท(ศัพท์)ที่เรียกแทน หรือนิยามดังนี้ ธรรมภูจิตตา ความตั้งอยู่ตามธรรมตา ธรรมนิยามตา ความแน่นอนแห่งธรรมตา^{๘๗} ความเป็นไปตามธรรมตา ตถตา^{๘๘} ความเป็นอย่างนั้น อวิตถตา ความคลาดเคลื่อน อนณณต ความไม่เป็นอย่างอื่น อิหปฺปจฺยตา^{๘๙} ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้

แต่ในพระไตรปิฎกพระพุทธองค์ตรัสเวลาที่พระองค์ตรัสรู้ใหม่^{๙๐} คือ ก่อนที่จะสอนสรรพสัตว์พระองค์ตรัสเรียกว่า อิหปฺปจฺยตาปฏิจสมุปปาโท^{๙๑} พระพุทธวจนะนี้น่าจะเป็นคำซ้ำ เช่นภาษาไทย ได้แก่ เห็นอกเห็นใจ เป็นต้น เพราะโดยสภาพแล้วก็เป็นสร้อยเดียวกัน ดังที่

พระพุทธโฆสจารย์เถระ ได้วิเคราะห์ไว้ในคัมภีร์สมันตปาติกาว่า “อิหปฺปจฺยตาปฏิจสมุปปาโทติ อิมสฺสํปจฺยา อิหปฺปจฺยา อิหปฺปจฺยา เอว อิหปฺปจฺยตา อิหปฺปจฺยตา จ สา ปฏิจสมุปปาโท จาติ อิหปฺปจฺยตาปฏิจสมุปปาโท”

^{๘๖} พระพุทธโฆสเถระ, “วิสุทธิมรรค”, สมเด็จพระพุทธสาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล เรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (Taiwan: Taiwan R.O.C, ๒๕๔๘), หน้า ๘๗๐.

^{๘๗} สมเด็จพระพุทธสาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล เรียบเรียง, “วิสุทธิมรรค”, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (Taiwan: Taiwan R.O.C, ๒๕๔๘), หน้า ๘๗๐.

^{๘๘} อิมานิ โข ภิกขเว จตตาริ ตถานิ อวิตถานิ อนณณถานิ (ส.ม.ห. (บาลี) ๑๙/๑๐๙๐/....).

^{๘๙} อิหปฺปจฺยยานํ สมฺมูโห อิหปฺปจฺยตา (วิสุทธิ.บาลี. พุติโย ภาโค, หน้า ๑๖๘, มจร.)

^{๙๐} ส.น. (บาลี) ๑๖/๒๐/๓๔-๓๕.

^{๙๑} วิ.ม.ห. (บาลี) ๔/ ๗/๖.

พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า^{๙๒} อาการที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อกันเป็น กระแสเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท^{๙๓} เป็นความจริงของกฎธรรมชาติ แห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ การที่ผลเกิดจากเหตุและเหตุก่อให้เกิดผล เรียกชื่อเต็มว่า อิทัปปัจจยาตาปฏิจจสมุปบาท^{๙๔}

ความสำคัญแห่งปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาทธรรม นับว่า เป็นกระบวนการอันลึกซึ้งที่สุด บุคคลแม้จะมีปัญญามากก็ ยากที่จะเข้าใจอย่างลึกซึ้งได้ กระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาทจึงเป็นธรรมที่คู่กับปัญญาบารมีแห่ง พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น ก่อนที่พระโพธิสัตว์เจ้าจะบรรลุธรรมเป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าทุกองค์ต้องมีการตรัสรู้ธรรม ๓ ขั้นตอนคือ (๑) **ปฐมยาม** ก็ทรงได้บุพเพนิวาสานุส สติญาณ (๒) **มัชฌิมยาม** ก็ทรงชำระทิพยจักขุญาณ (๓) **ปัจฉิมยาม** ก็ทรงหยั่งพระญาณลง **ในปฏิจจสมุปบาท** ทรงพิจารณาวิภูษะและวิวิภูษะ พออรุณอุทัยก็ทรงเป็นพระพุทธเจ้า^{๙๕} ได้ทรง เปลี่ยนอุทานด้วยปฐมพุทธวจนะว่า

อนเกราติสสารี	สนธาวิสสํ อนิพพิสํ
คหการกํ คเวสนโต	ทุกขา ชาติ ปุนปฺปุนํ
คหการกํ ทิฏฺฐโธสิ	ปฺนฺ เคหํ น กาลสิ
สพฺพา เต ฆาสุกา ภคฺคา	คหณฺณํ วิสงฺขตํ
วิสขารคตํ จิตตํ	ตณฺหานํ ขยมฺขณคํ ^{๙๖}

เราตามหานายช่าง ผู้สร้างเรือน^{๙๗} เมื่อไม่พบ
จึงท่องเที่ยวไปในสงสารเป็นอนเกราติ
เพราะการเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์ นายช่างเอ๋ย เราพบท่านแล้ว
ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้อีก ซิโครงทุกซี่^{๙๘} ของท่าน เราหักแล้ว

^{๙๒} วิมหา.อ. (บาลี) ๓/๑๔.

^{๙๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), “พุทธธรรม”, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธ ธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๖๗.

^{๙๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), “จาริกบุญ-จาริกธรรม”, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๘.

^{๙๕} พุทธ.อ. (บาลี) ๗๓/๓๐.

^{๙๖} ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๕๓-๑๕๔/๔๔.

^{๙๗} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๕/๑๐๕.

^{๙๘} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๕/๑๐๖.

ยอดเรือน เราก็อ้วแล้วจิตของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว
เราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาแล้ว^{๙๙}

ดังนั้น แก่นแท้แห่งพระพุทธศาสนาคือการเข้าถึงปฏิจสุมุปาบาทธรรม ถ้าผู้ใดเข้าถึงผู้นั้น
ย่อมพบหลักธรรมแห่งพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ตั้งมโนปณิธานมาเปิดเผยธรรมเหล่านี้ พระพุทธองค์
ตรัสไว้ในมหาหัตถิปโทปมสูตรว่า ‘ผู้ใดเห็นปฏิจสุมุปาบาท ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้น
ชื่อว่าเห็นปฏิจสุมุปาบาท’ อุปาทานขันธ ๕ ประการนี้ ชื่อว่า ปฏิจสุมุปบันนธรรม^{๑๐๐} ชาวพุทธหาก
ไม่รู้ปฏิจสุมุปาบาท ชีวิตย่อมไม่พ้นจากปัญหาและพ้นจากอบายได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า
“อานนท์ เธออย่ากล่าวอย่างนี้ อานนท์ เธออย่ากล่าวอย่างนี้ ปฏิจสุมุปาบาทนี้ เป็นธรรมลึกซึ้ง ทั้ง
มีกระแสความลึกซึ้ง เพราะไม่รู้ ไม่ตรัสรู้ ไม่แทงทะลุตลอดธรรมนี้ หมูสัตว์นี้ จึงเป็นเหมือนเส้นด้าย
ที่ยุ่ง เป็นเหมือนกลุ่มเส้นด้ายที่เป็นปม เป็นเหมือนหย้ามุงกระต่ายและหย้าปล้อง ย่อมไม่ผ่านพ้น
อบาย ทุกคติ วินิบาต สังสาร”

บุคคลควรจะรู้ว่า สังสารวัฏดำเนินมาอย่างหาจุดเริ่มต้นไม่ได้ องค์ของปฏิจสุมุปาบาท ๑๒
อย่าง ไม่ควรจะสอนแยกจากกัน ยิ่งกว่านั้นปฏิจสุมุปาบาท ที่ไม่ครบองค์ประกอบทั้ง ๑๒ อย่าง ก็ไม่
พึงสั่งสอน^{๑๐๑} เมื่อสอนก็อย่างเอนเอียง พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า “ความเข้าใจในปฏิจสุมุปาบาท
เรียกว่า สัมมาทิฐิ หรือเห็นถูกต้องและความเห็นที่ถูกต้องนี้ เป็นความเห็นที่เรียกว่าเป็นกลาง ๆ ไม่
เอียงสุดไปทางใดทางหนึ่ง ปฏิจสุมุปาบาทเป็นหลักหรือกฎที่แสดงความจริงเป็นกลาง ไม่เอียงสุด ที่
เรียกว่า มัชฌิมนธรรมเทศนา”^{๑๐๒} ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า (ก่อนหน้านั้น สัมมาทิฐิ ร้อง
รับปฏิจสุมุปาบาท) “สพฺพมตฺถิติ โข กจฺจาน อยเมโก อนฺโต สพฺพํ นตฺถิติ อโย ทุติโย อนฺโต ฯ เอ เต
กจฺจาน อุโก อนเต อนุปคมม มชฺฌเมน ตถาคโต ธมฺมํ เทเสติ อวิชชาปจฺจยา สงฺขาราสงฺขารปจฺจยา
วิญฺญาณํ ฯ เปฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนธสฺส สมุทฺโท โหติ ฯ อวิชชาเย เตว อเสสฺวิราคะนิโรธา
สงฺขารนิโรธา สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรธาเปฯ เอวเมตสฺส”^{๑๐๓} เกวลสฺสทุกฺขกฺขนธสฺส นิโรธา โหติติ ฯ
แปลว่า “กัจจายนะ ที่สุดอย่างที ๑ นี้ คือ สิ่งทั้งปวงมีอยู่ ที่สุดอย่างที ๒ นี้ คือ สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่
ตถาคตไม่เข้าไปใกล้ที่สุดทั้ง ๒ อย่างนี้ ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ว่า “เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย
สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญานจึงมี ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วย

^{๙๙} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๓-๑๕๔/๔๔.

^{๑๐๐} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๐๖/๓๓๘.

^{๑๐๑} พระอุปัชฌาย์, “วิมุตติมรรค”, หน้า ๓๑๓.

^{๑๐๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), “พุทธธรรม”, หน้า ๑๓๐.

^{๑๐๓} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๕/๔๔.

ประการหนึ่ง เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับวิญญาณจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการดังนี้”^{๑๐๔}

ดังนั้น ปฏิจจสมุปบาท จึงเป็นกฎธรรมชาติ เป็นธรรมชาติ คือภาวะที่ทรงตัวอยู่โดยธรรมดา เป็นธรรมธิตี ภาวะที่ตั้งอยู่หรือยืนตัวเป็นหลักแน่นอนอยู่โดยธรรมดา เป็นธรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติ หรือ กำหนดแห่งธรรมดา ไม่เกี่ยวพันกับผู้สร้างบันดาล^{๑๐๕} กฎแห่งธรรมชาติเหล่านี้มีก่อนพระพุทธรเจ้าจะอุบัติขึ้น เพียงแต่มีบุคคลเข้าไปรู้และเปิดเผย บุคคลที่เข้าไปรู้และเปิดเผยคนแรกจึงชื่อว่า ตถาคต หรือ พระพุทธรเจ้า ดังมีพระบาลีว่า อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคตานํ อนุปปาทา วา ตถาคตานํ จิตาว สา ธาตุ ฌมภูจิตตา ฌมนิยามตา สพเพ สงขารา อนิจจาติ ตํ ตถาคตอ อภิสมุพฺพชฺชติ อภิสมมติ อภิสมุพฺพชฺชิตวา อภิสมตฺวา อาจิกฺขติ เทเสติ ปญญาเปติ ปญฺญเปติ วิวรติ วิชชติ อุตตตานิกโรติ สพเพ สงขารา อนิจจาติ.^{๑๐๖} แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนดเปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง”^{๑๐๗} ดังนั้น กระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาท จึงเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอันเนื่องด้วยสัพพัญญูญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ตั้งแต่ตรัสรู้ จนถึงการพิจารณาธรรมหลังตรัสรู้ สภาวะแห่งปฏิจจสมุปบาทองค์ ๑๒

พระพุทธรองค์ตรัสว่าเป็นกองทุกข์ ทั้งมวลนี้เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท^{๑๐๘} ความเกิดขึ้นปฏิจจสมุปบาทมี ๑๒ ในหัวข้อธรรมหมคนี้ผู้วิจัยได้เขียนพรรณนาความหมายและสภาวะแห่งปฏิจจสมุปบาทแต่ละองค์ และได้นำอำนาจปัจจัย ๒๔ ในคัมภีร์ปฏฐานมารวมอธิบายเพื่อให้เห็นความเป็นห่วงโซ่จากปัจจัยหนึ่งไปสู่ปัจจัยหนึ่งหรือจากเหตุไปสู่ผลเป็นได้อย่างไร ดังต่อไปนี้

๑) อวิชชา แปลว่า ไม่รู้ ในคัมภีร์อภิธานกล่าวไวพจน์แห่งอวิชชา ได้แก่ โมหะ และอัญญาณ^{๑๐๙} พระพุทธรองค์อุปมาอวิชชา ว่า เหมือนกระเปาะไข่อ้อมอยู่ไม่ให้ลูกไก่ออก^{๑๑๐} อวิชชา ชื่อ

^{๑๐๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕/๒๔.

^{๑๐๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), “พุทธธรรม”, หน้า ๖๗.

^{๑๐๖} อัง.ทก. (บาลี) ๒๐/๑๓๗.

^{๑๐๗} อัง.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๖.

^{๑๐๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๒.

^{๑๐๙} พระโมคคัลลานเถระ, “อภิธานปทีปิกา”, จำรูญธรรมดาแปล, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๖๗.

^{๑๑๐} วิมพา. (ไทย) ๑/๑๑/๕.

ว่า ตมะ (ความมืด) เพราะห้วงน้ำคือ อวิชชา ทำให้มืดมิด ลุ่มหลง มีภัยมาก^{๑๑๑} พระองค์ตรัสความไม่รู้ใน ๔ ประการ คือ (๑) ความไม่รู้ในทุกข์ (๒) ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย(เหตุเกิดแห่งทุกข์) (๓) ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ(ความดับแห่งทุกข์) (๔) ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์)^{๑๑๒} พระพุทธโฆสจารย์กล่าวอวิชชา ความไม่รู้ ๗ ประการ คือ

- ๑) ไม่รู้ว่าอกุศลไม่ควรทำหรือวินทียะ
- ๒) ไม่รู้ว่ากุศลธรรมควรได้ทำบำเพ็ญหรือวินทียะ
- ๓) ทำความจริงแห่งสัจจะทั้งหลายไม่ให้ปรากฏ
- ๔) ทำทุกข์สัจจะมือรรถแห่งความบีบคั้นเป็นต้นไม่ให้ปรากฏ
- ๕) ธรรมที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายให้แล่นไปในกำเนิด คติ ภพในสังสารอันปราศจากที่สิ้นสุด
- ๖) ธรรมที่แล่นไปในบัญญัติมีหญิงชายเป็นต้น ไม่รู้ปรมัตถ์ ไม่รู้บัญญัติอันเนื่องด้วยขันธ

อายุตนะ ธาตุ สัจจะ

๗) ปกปิดวัตถุและอารมณ์แห่งวิญญานมีจักขุวิญญานเป็นต้น และธรรม ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาทธรรม(ปัจจัย)และ ปฏิจจสมุพบันน (ผล)^{๑๑๓}

อวิชชานี้นับว่าเป็นแหล่งพลังงานชั้นอันดับแรกของวิญญะ หรือที่เรียกว่า หัวสมองของวิญญะ เรียกว่า สีสวิญญะ เมื่ออวิชชาเป็นต้นตอแห่งวิญญะ พระมหากัจจายนเถระ กล่าวว่า “ข้อที่บุคคลผู้ถึงการท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏอันมีเบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลไปตามอยู่รู้ไม่ได้แล้ว เกิดและตายไปนี้มีอวิชชาเป็นปัจจัย”^{๑๑๔} ดังนั้นสาเหตุแห่งการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เกิดวนเวียนในวิญญะที่แท่นนั้นคือ อวิชชา นี้แหละเป็นตัวการ

ถามว่า แล้วอะไรเป็นเหตุให้เกิดอวิชชา พระสารีบุตรเถระกล่าวว่า “อาสวสมุทยา อวิชชาสมุทยो आसविरोधा अविधानिरोधो”^{๑๑๕} แปลว่า เพราะอาสวะเกิด เหตุเกิดแห่งอวิชชาจึงมีเพราะอาสวะดับ ความดับแห่งอวิชชาจึงมี^{๑๑๖} อาสวะที่เป็นสาเหตุอวิชชา มี ๔ คือ (๑) กามุปาทาน ความยึด

^{๑๑๑} ที.ปา.อ.(ไทย) ๑๖/๓๖๓/๓๐๑.

^{๑๑๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๘.

^{๑๑๓} พระพุทธโฆสเถระ, “วิสุทธิมรรค”, สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล เรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (Taipei: Taiwan R.O.C, ๒๕๔๘), หน้า ๘๗๘.

^{๑๑๔} พระกัจจายนเถระ, “เปฏโฆปเทศปกรณ์”, มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ แปล, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔๙. (โย ย อนุมัติคฤสสาร สมาปนโน ชายเต จ มียเต จ อัย อวิชชาเหตุกา ยานิปิ จ สง ขารานํ ปโยชนานิ ตานิปิ อวิชชาปัจจยานิ).

^{๑๑๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๓.

^{๑๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๓/๙๘.

มันในกาม (๒) ทุจริตปาทาน ความยึดมั่นในทิวฐิ (๓) สิ้นพทุปาทาน ความยึดมั่นในศีลพรต (๔) อุตตวาทุปาทาน ความยึดมั่นในวาทะว่ามีอิตตา^{๑๑๗} ถ้าจะสรุปอุปาทาน ๔ ก็คงเหลือ ๒ คือ โลภะและทิวฐิ ทิวฐินั้นเข้าไปยึดในขันธ ๕ ย่อมเข้าไปหาบุคคลผู้นำสังขารทั้งหลายไปโดยความเป็นตัวตน นั้นของเราเราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเราจึงเป็นที่ตั้งลงของอวิชชา^{๑๑๘}

เมื่ออวิชชาเกิดขึ้นจึงเป็นแหล่งกำเนิดดวงจรแห่งทุกข์ทันที ขณะเดียวกันนั้นนั่นเองก็เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร คือ การปรุงแต่งให้เกิดบุญและบาปตัวใดตัวหนึ่ง

๒) สังขาร คำว่า “สังขาร” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มี กล่าวไว้จำนวนมาก เช่น สังขารขันธ ได้แก่ เจตสิก ๕๐ (เว้นเวทนา สัญญา) สังขารโลก ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ สังขารธรรม ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิกที่ประกอบ ๓๖ รูป ๒๘ อภิสังขาร ได้แก่ เจตนาที่ในอภิสังขาร ๓ และในกายสังขาร วจิสังขาร จิตตสังขาร แต่ในปฏิจจนสมุปปาตนี้หมายเอาเจตนาที่ในสังขาร ๓ ประการ คือ ๑. กายสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งกาย) ๒. วจิสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งวาจา) ๓. จิตตสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งใจ)^{๑๑๙} หรือ กายกรรม วจิกกรรม มโนกรรม^{๑๒๐} นั่นเอง พระอรรถกถาจารย์อธิบายถึงสังขาร ๓ คือ บุญญาภิสังขาร อบุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร

พระนวกวิมลเถระ วิเคราะห์ว่า สงขตมภิสงขโรนตติ สงขารรา, กุสลากุสลกมฺมานิ แปลว่าการปรุงแต่งเพื่อให้เกิดสังขตธรรม คือ ธรรมที่เป็นไปในภุมิ ๓^{๑๒๑} ชื่อว่า สังขาร ได้แก่ บุญญาภิสังขาร : กุสลกรรม ๑๓ คือ มหากุสลเจตนา ๘ รูปาวจรกุสลเจตนา ๕ (เตรส กุสลเจตนา), อบุญญาภิสังขาร : อกุสลกรรม ๑๒ (ทวาทส อกุสลเจตนา), อเนญชาภิสังขาร : อรูปาวจรกุสลเจตนา ๔ (จตสโส อรูปเจตนา)^{๑๒๒}

พระพุทธทวณะว่า อวิชชาปัจจัย สงขาร^{๑๒๓} แปลว่า สังขารเกิดขึ้นได้ เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย หรือ อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร ดังพระบาลีว่า สงขารรา อวิชชานิทานา อวิชชาสมุทฺยา

^{๑๑๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๕.

^{๑๑๘} พระกัจจายนเถระ, “เปฏโกปเทศปรกณ”, หน้า ๑๔๙.

^{๑๑๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๗.

^{๑๒๐} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, “วิมุตติมรรค”, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๓๐๙.

^{๑๒๑} สงเขปนุณณนาฎีกา. ๔/๔๑๒. (โลกุตตรเจตนา วุฏฐกถาภูตตถา อธิ น คหิตา)

^{๑๒๒} อภิ.ฎีกา. ๔/๓๐๖.

^{๑๒๓} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑/๑.

อวิชชาชาติกา อวิชชาปภาวา อวิชชาย สติ สงขารา โหนติ อวิชชาย อสติ สงขารา น โหนติ^{๑๒๔}
 แปลว่า สังขารทั้งหลายมีอวิชชาเป็นเหตุ มีอวิชชาเป็นเหตุเกิด มีอวิชชาเป็นกำเนิดมีอวิชชาเป็นแดน
 เกิด เมื่ออวิชชามี สังขารทั้งหลายจึงมี เมื่ออวิชชาไม่มี สังขารทั้งหลายจึงไม่มี^{๑๒๕}

เมื่อบุคคลไม่รู้จึงเป็นสาเหตุแห่งการสร้างบุญและบาปอันส่งผลเกิดในวิภวภูตต่อไป ดังพระ
 บาลีว่า อวิชชาโคตยํ ภิกขเว บุริสปุคฺคโล ปุณฺณญฺเจ สงฺขาร อภิสงฺขโรติ ปุณฺณูปคฺ โหติ วิญฺญาณ
 อปุณฺณญฺเจ สงฺขารอภิสงฺขโรติ อปุณฺณูปคฺ โหติ วิญฺญาณ ฯ^{๑๒๖} แปลว่า บุรุษบุคคลนี้ตกอยู่ในอวิชชา ถ้าสังขารที่เป็นบุญปรุงแต่งวิญญูณก็
 ประกอบด้วยบุญ ถ้าสังขารที่เป็นบาปปรุงแต่งวิญญูณก็ประกอบด้วยบาปถ้าสังขารที่เป็นอาเนญชา
 ปรุงแต่ง วิญญูณก็ประกอบด้วยอาเนญชา^{๑๒๗} ความความว่า เมื่อไม่รู้กุศล อกุศล ก็มีการปรุงแต่งให้
 เกิดบุญและบาปอันเป็นไปสู่ภพ ภูมิ เมื่อสังเคราะห์ด้วยอำนาจแห่งปัจจัยได้อุปนิสสยปัจจัย เพราะ
 อวิชชาเป็นที่อาศัยให้เกิดสังขาร และอวิชชาปัจจัยนี้มีกำลังอิทธิพลมากทำให้เกิดสังขารจึงได้ด้วย
 อำนาจแห่งปกตูปนิสสยปัจจัยด้วย และอตัลปิปัจจัย เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงเกิดขึ้น
 ขณะเดียวกันสังขารก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญูณต่อไป

๓) วิญญูณ พระพุทธทรงแจ้งว่า “วิญญูณ” หมายถึงนามขันธ์หรือวิญญูณขันธ์ที่
 หมายถึงจิต วิญญูณมี ๖ ประการนี้ คือ

- ๑) จักขุวิญญูณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา)
- ๒) โสตวิญญูณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางหู)
- ๓) ฆานวิญญูณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก)
- ๔) ชิวหาวิญญูณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางลิ้น)
- ๕) กายวิญญูณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย)
- ๖) มโนวิญญูณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางใจ)^{๑๒๘}

^{๑๒๔} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๕๑/๘๐.

^{๑๒๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๑/๑๐๑.

^{๑๒๖} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๕๑/๘๐.

^{๑๒๗} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๕๑/๑๐๑.

^{๑๒๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๗.

พระอุปติสสเถระ อธิบายหมายถึง ปฏิสนธิวิญญาณ ๑๙^{๑๒๙} พระฉัพพัตตเถระ อธิบายว่า หมายถึงจิตที่เป็นวิปากจิต ๓๒ ได้แก่ อเหตุกวิปากจิต ๑๕ มหาวิปากจิต ๘ รูปาวจรวิปากจิต ๕ อรูปาวจรวิปากจิต ๔^{๑๓๐}

ถ้าจะสังเคราะห์ พุทธวจนะและคำอธิบายของพระฉัพพัตตเถระ ได้ดังนี้ ในอเหตุกวิปาก วิญญาณจิต ๑๐ ได้เป็น จักขุวิญญาณ ๒ โสทวิญาณ ๒ ฆานวิญาณ ๒ ชิวหาวิญาณจิต ๒ กาย วิญญาณจิต ๒ วิปากจิตที่เหลือ ๒๒ เป็นมโนวิญญาณ ดังนั้น พระพุทธวจนะและพระภิกษุอาจารย์จึง หมายถึงสิ่งเดียวกัน คือ คำว่า วิญญาณ หมายถึง จิตที่เป็นโลกียวิปากวิญญาณ ๓๒

วิญญาณนี้เป็นผล โดยมีสาเหตุให้เกิด คือ สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณได้ด้วยอำนาจ ๒ ปัจจัย ได้แก่ **อาร์มมณปัจจัย** หมายความว่า สังขารคือการทำกรรม ย่อมเป็นอารมณ์ตอนใกล้ตายด้วยอำนาจแห่งกรรม กรรมนิมิต คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ เมื่อใกล้ตายเรียกว่ามรณราสนะแล้วเป็นปัจจัยต่อปฏิสนธิวิญญาณในภพต่อไปทันที และได้ด้วย อำนาจ**ปกตูปนิสสปัจจัย** หมายความว่า สังขารนี้เป็นเจตนาคือตัวสร้างกรรม ย่อมส่งผลให้เกิด วิญญาณที่เป็นวิปาก มีปฏิสนธิในภพใหม่เป็นต้น และการเป็นปัจจัยโดยความเป็นปกตูปนิสสปัจจัยนี้ กรรมเป็นกรรมที่มีกำลังมากพอที่จะส่งผลได้ เมื่อปฏิสนธิวิญญาณเกิดขึ้นย่อมเป็นปัจจัยต่อนามรูป ทันที

๔) นามรูป (ที่เกิดในภพ ภูมิใหม่) พระพุทธวจนะว่า “นามรูป” นี้แยก ออกเป็น ๒ คือ นามและรูป นาม คือ เวทนา(ความเสวยอารมณ์) สัญญา(ความจำได้หมายรู้) เจตนา(ความตั้งใจ) ผัสสะ(ความกระทบหรือสัมผัส) มนสิการ(ความกระทำไว้ในใจ) นี้เรียกว่า นาม^{๑๓๑}

นามทั้ง ๓ จัดอยู่ในนามชั้น ๓ ได้แก่ เวทนา จัดเป็นเวทนาชั้น สัญญา จัดเป็นสัญญา ชั้น เจตนา ผัสสะ มนสิการจัดเป็นสังขารชั้น พระนวกวิมลเถระจึงกล่าวว่า “ตตถ นามํ อิท เวทนาทฺชฺนตฺย”^{๑๓๒} แปลว่า ในพุทธวจนะว่า นามรูป นั้น คำว่า นาม ในที่นี้หมายถึงชั้น ๓ มีเวทนา ชั้นเป็นต้น เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะเรียกอีกอย่างว่า เจตสิกชั้น ๓ หมายถึง เจตสิกเหล่านี้เกิด ร่วมกับปฏิสนธิวิญญาณ(ดังกล่าวที่ผ่านมาแล้วในเรื่องของวิญญาณ) ส่วนพระพุทธวจนะว่า รูป

^{๑๒๙} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, “วิมุตติมรรค”, หน้า ๓๐๙.

^{๑๓๐} ส.ช.ภิกฺขา (บาลี) ๔/๔๑๒.

^{๑๓๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๗.

^{๑๓๒} อภ.ภิกฺขา. ๔/๓๖.มจร.

หมายถึง มหาภูต ๔ (ได้แก่ ปฐวี อาโป เตโช วาโย) และรูปที่อาศัยมหาภูต ๔ (อุปาหารรูป) นี้เรียกว่า รูป^{๑๓๓} หมายถึงกลลรูปในขณะปฏิสนธิ ที่เกิดจากอดีตกรรมเป็นสมุฏฐาน^{๑๓๔}

พระพุทธรวณะ คือ “นามรูป” จึงหมายถึง เจตสิกชั้น ๓ ที่เกิดร่วมกับปฏิสนธิวิญญาณ และกลลรูป^{๑๓๕} ดังนั้น พระพุทธรวณะนี้ จึงครบชั้น ๕ พอดี คือ เจตสิกชั้น ๓ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร (ปฏิสนธิ) วิญญาณ และรูปชั้น (กลลรูป) ขณะปฏิสนธิใน ๓๑ ภูมิ

นามคือเจตสิก รูปคือกลลกัมมรูปเหล่านี้เกิดขึ้นได้เพราะวิญญาณ(จิต)เป็นปัจจัย คือ ระหว่างวิญญาณเป็นปัจจัยแกื่อนามคือเจตสิก ได้ด้วยอำนาจสัมปยุตตปัจจัย คือ ประกอบร่วมกัน ระหว่างวิญญาณเป็นปัจจัยกลลกัมมรูปในขณะปฏิสนธิได้ด้วยอำนาจสหชาติวิปยุตตปัจจัย คือ อยู่ร่วมกันแต่ไม่ประกอบกัน^{๑๓๖} นามรูปนี้เกิดขึ้นมิได้เกิดขึ้นย่อมเป็นปัจจัยต่ออายตนะภายในให้เกิดขึ้น

๕) สหยาตนะ (อายตนะภายใน ๖) เมื่อนามรูปเกิดย่อมเป็นปัจจัยแก่อายตนะ อายตนะภายใน ๖ เรียกว่า สหยาตนะ ภายใน ๖ ประการ คือ

- ๑) จักขวยตนะ (อายตนะคือตา)
- ๒) โสตายตนะ (อายตนะคือหู)
- ๓) ฆานายตนะ (อายตนะคือจมูก)
- ๔) ชิวหายตนะ (อายตนะคือลิ้น)
- ๕) กายายตนะ (อายตนะคือกาย)
- ๖) มนายตนะ (อายตนะคือใจ)^{๑๓๗}

ในอายตนะทั้ง ๖ เหล่านี้ สงเคราะห์ได้ ๒ ชั้น จักขุ โสตา ฆานะ ชิวหา กายายตนะ จัดเป็นรูปชั้น มนายตนะจัดเป็นวิญญาณชั้น^{๑๓๘} เมื่อสงเคราะห์โดยความเป็นสัจจะ จัดเป็นทุกขสัจจะ

สหยาตนะนี้จึงเกิดจากนาม คือเจตสิก และกัมมรูปในอดีตเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น โดยความเป็นสหชาติวิปยุตตปัจจัย คือ การอยู่ร่วมกันระหว่าง เจตสิก จิตและรูป แต่ไม่ได้ประกอบ

^{๑๓๓} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๗.

^{๑๓๔} อภิ.ฎีกา. (บาลี) ๔/๓๐๖.

^{๑๓๕} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, “วิมุตติมรรค”, หน้า ๓๐๙.

^{๑๓๖} ส.ช.ฎีกา (บาลี) ๔/๔๑๓.

^{๑๓๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๗.

^{๑๓๘} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, “วิมุตติมรรค”, หน้า ๓๑๙.

ร่วมกัน และโดยความเป็นอติปัจจัย คือ เมื่อมีอายตนะทั้ง ๖ ดำรงอยู่จึงเป็นปัจจัยแก่นามและรูปนามรูปนี้เมื่อเกิดขึ้นย่อมเป็นปัจจัยแก่ผัสสะต่อไป

๖) ผัสสะ พระพุทธทรงแจกแจงว่า ผัสสะ นี้ เป็นผัสสะเจตสิก ผัสสะมี ๖ ประการดังนี้

- ๑) จักขุสัมผัส (ความกระทบทางตา)
- ๒) โสตสัมผัส (ความกระทบทางหู)
- ๓) ฆานสัมผัส (ความกระทบทางจมูก)
- ๔) ชิวหาสัมผัส (ความกระทบทางลิ้น)
- ๕) กายสัมผัส (ความกระทบทางกาย)
- ๖) มโนสัมผัส (ความกระทบทางใจ)^{๑๓๙}

ผัสสะเมื่อว่าโดยความเป็นขั้นแล้วจัดเป็นสังขารขั้น^{๑๔๐} มีหน้าที่ไปปรุงแต่งจิตและเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยทางทวารทั้ง ๖ เมื่อว่าโดยสัจจะจัดเป็นทุกขสัจจะ ผัสสะเกิดจากอายตนะทั้ง ๖ เป็นปัจจัย ระหว่างจักขวาทนะ กับ จักขุสัมผัส จนถึง กายายตนะ กับ กายสัมผัส ได้อำนาจแห่งปัจจัย คือ สหชาตวิปยุตตปัจจัย แปลว่า อยู่ร่วมกันแต่ไม่ประกอบกัน และอติปัจจัย แปลว่า เมื่ออายตนะมี ผัสสะจึงปรากฏ ระหว่างมโนตนะ(จิต)กับมโนสัมผัส (เจตสิก) ได้ด้วยอำนาจสัมปยุตตปัจจัย แปลว่า การประกอบร่วมกันแยกจากกันไม่ได้ และอติปัจจัย แปลว่า เมื่อมโนตนะมี มโนสัมผัสจึงปรากฏขึ้น เมื่อผัสสะเกิดขึ้นย่อมเป็นปัจจัยแก่เวทนา

๗) เวทนา พระพุทธทรงแจกแจงว่า เวทนา หมายถึงเวทนาเจตสิก เวทนามี ๖ ประการ คือ

- ๑) จักขุสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางตา)
- ๒) โสตสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางหู)
- ๓) ฆานสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจมูก)
- ๔) ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางลิ้น)
- ๕) กายสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางกาย)
- ๖) มโนสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางใจ)^{๑๔๑}

เวทนาที่เกิดจากจักขุประสาท กับ จักขุผัสสะ มากระทบกัน จึงเกิดเวทนาขึ้นมา เวทนาชนิดนี้เรียกว่า จักขุสัมผัสสชาเวทนา เป็นต้น พระอุปัชฌาย์เถระกล่าวว่า เมื่อสงเคราะห์โดยความเป็น

^{๑๓๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๖.

^{๑๔๐} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, “วิมุตติมรรค”, หน้า ๓๒๐.

^{๑๔๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๖.

ชั้นจัดเป็นเวทนาชั้น เวทนาที่เกิดขึ้นได้เพราะมีผัสสะเจตสิกอันเป็นสังขารชั้นเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น ทั้งผัสสะและเวทนาเป็นเจตสิกเหมือนกัน การเกิดขึ้นร่วมกันทั้งสองจึงเกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจแห่ง สัมปยุตตปัจจัย แปลว่า การนามกับนามประกอบร่วมกันแยกจากกันไม่ได้ และอติปัจจัย แปลว่า เมื่อมีโนสัมผัสสัมผัส จึงทำให้เวทนาปรากฏขึ้นเรียกว่า สัมผัสสาเวทนา เมื่อเวทนาเกิดขึ้นย่อมเป็น ปัจจัยแก่ตัณหา

๘) ตัณหาพระพุทธรูทจะว่า ตัณหา หมายถึง โลกเจตสิก ตัณหา มี ๖ ประการ คือ

- ๑) รูปตัณหา (ความทะยานอยากได้รูป)
- ๒) สัทตตัณหา (ความทะยานอยากได้เสียง)
- ๓) คันธตัณหา (ความทะยานอยากได้กลิ่น)
- ๔) รสตัณหา (ความทะยานอยากได้รส)
- ๕) โผฏฐัพพตัณหา (ความทะยานอยากได้โผฏฐัพพะ)
- ๖) ธัมมตัณหา (ความทะยานอยากได้ธรรมารมณ์)^{๑๔๒}

ในตัณหา ๖ นั้น แต่ละอย่าง แยกย่อยออกเป็น ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา^{๑๔๓} ตัณหาเมื่อเกิดขึ้นทางตา เรียกว่า รูปตัณหา ฯลฯ เมื่อเกิดขึ้นทางใจเรียกว่า ธัมมตัณหา โดยประเภทแห่งกามตัณหา ภวตัณหา(อยากให้อยู่) วิภวตัณหา(อยากให้หมดไป) ตัณหาเมื่อ สงเคราะห์โดยความเป็นชั้น จัดเป็นสังขารชั้น เมื่อสังเคราะห์ในสังขะ จัดเป็นสมุทยสังขะ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “อิหํ โข ปน ทุกขสมุทโย อริยสัจจํ ยายํ ตณฺหา โปโนพฺภวิกา นนฺทิราศสฺสคฺคา ตตฺ ราชตฺตฺราภินนฺทินิ. เสยฺยถิํ. กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา”^{๑๔๔}

ตัณหา ๓ ประการมีสาระดังนี้ คำว่า กามตัณหา ได้แก่ ราคะอันประกอบด้วยเบญจกามคุณ ส่วนราคะในรูปภพและอรุภพจัดเป็นฉานนิกันติ (ความติดใจในฉาน) ราคะที่ประกอบด้วยสัสสตวิธคือการปรารถนาด้วยอำนาจภพ ชื่อว่า ภวตัณหา ราคะที่ประกอบด้วยอุจเฉทวิธ ชื่อว่า วิภวตัณหา^{๑๔๕}

ตัณหา เป็นผล อันเนื่องมาจากมีเวทนาเป็นปัจจัย การที่เวทนาเจตสิกและเป็นนามชั้น เป็นปัจจัยแก่ตัณหา ซึ่งได้แก่ โลกเจตสิกเหมือนกันได้ด้วยอำนาจแห่งสัมปยุตตปัจจัย แปลว่า การนาม

^{๑๔๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๕.

^{๑๔๓} อภ.วิภาวินี. (บาลี) ๔/๓๐๔.

^{๑๔๔} วิมฺหา. (บาลี) ๔/๑๔/๑๔.

^{๑๔๕} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๓๖๓/๒๙๓

กับนามประกอบร่วมกันแยกจากกันไม่ได้ ถ้ากล่าวโดยความเป็นชั้นจัดเป็นสังขารชั้นเหมือนกัน แปลว่า กลุ่มธรรมที่ทำงานร่วมกัน และอติปิฏจัย แปลว่า เมื่อเวทนา มี จึงทำให้ตัณหาปรากฏขึ้น^{๑๔๖} เมื่อตัณหาเกิดขึ้นย่อมเป็นปัจจัยแก่อุปาทาน

๙) อุปาทาน พระพุทธทรงแสดง อุปาทานนี้ อุปาทานมี ๔ ประการนี้ คือ

- ๑) กามุปาทาน (ความยึดมั่นในกาม)
- ๒) ทิฏฐุปาทาน (ความยึดมั่นในทิฏฐิ)
- ๓) สิลัปปตูปาทาน (ความยึดมั่นในศีลพรต)
- ๔) อิตถวาหุอุปาทาน (ความยึดมั่นในวาทะว่ามีอิตถา)^{๑๔๗}

อุปาทานโดยชื่อมี ๔ ประการและนี่ก็เป็นเพียงอาการภาวะเท่านั้นแท้ที่จริงแล้วเมื่อว่าโดย องค์ธรรมหรือคุณสมบัติแล้วมี ๒ คือ ราคะ(โลภะ)และทิฏฐิ ดังพระฉัพพัตตเถระกล่าวว่า “อุปาทานธมมา ราคะทิฏฐิวเสน ทูเว สียิ”^{๑๔๘} แปลว่า แปลว่า อุปาทานธรรม (โดยองค์ธรรม) มี ๒ คือ ราคะและทิฏฐิ

หากมีคำถามว่า ตัณหา กับ ราคะซึ่งเป็นอุปาทาน องค์ธรรมได้แก่ โลกเจตสิกเหมือนกัน ตัณหากับอุปาทานเหมือนและต่างกันอย่างไร คำตอบ ความเหมือนกันคือเป็นสภาพเดียวกันคือโลภะ เหมือนกัน ต่างกันคือตัณหาที่มีกำลังอ่อนพียงเริ่มต้นเกิดขึ้นชื่อว่าตัณหา ส่วนตัณหาที่มีกำลังมากขึ้นต่อ จากตัณหาแรกเรียกว่าอุปาทาน ดังพระฉัพพัตตเถระกล่าวว่า “เอตถ ทูปพลา ตณฺหา ตณฺหา นาม, พลลตี อุปาทาน” แปลว่า ในคำว่า ตัณหา อุปาทานนี้ ตัณหาที่มีกำลังน้อย ชื่อว่า ตัณหา ที่มีกำลังมากขึ้น(ตามลำดับ) ชื่อว่า อุปาทาน

พระสังฆธรรมโชติกะ ฉัมมจริยะ กล่าวอุปมาเปรียบเทียบระหว่างตัณหากับอุปาทานว่า “ตัณหานี้คือความยินดีพอใจที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด กามุปาทาน คือ ความติดใจยึดอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ อย่างไม่ยอมปล่อย

ตัณหาเปรียบเหมือนต้นไม้ที่เพิ่งเริ่มงอกขึ้นใหม่ ๆ กามุปาทาน เปรียบเหมือนต้นไม้ที่งอกงามเจริญโตแล้ว”^{๑๔๙} อุปาทาน นี้เกิดจากมีตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น(ตณฺหาปจฺจยา อุปาทาน) การที่

^{๑๔๖} ส.ข.ฎีกา (บาลี) ๑๒/๔๑๓.

^{๑๔๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๕.

^{๑๔๘} ส.ข.ฎีกา (บาลี) ๔/๔๐๘.

^{๑๔๙} พระสังฆธรรมโชติกะ ฉัมมจริยะ, “ปฏิจจสมุปาททูปนิ”, (กรุงเทพมหานคร: ไพศาลวิทยา, ๒๕๑๒), หน้า ๙๔.

ตัณหาเป็นปัจจัยต่อต่อย่อมได้ด้วยอำนาจสัมปยุตตปัจจัย เพราะเวทนาและตัณหาเป็นเจตสิกเหมือนกันเมื่อว่าโดยความเป็นชั้นจัดเป็นสังขารชั้น(กลุ่มธรรมที่ทำงานร่วมกัน)ย่อมประกอบร่วมกันเสมอ และได้ด้วยอำนาจอติปัจจัย เพราะเมื่อตัณหาปัจจัยเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน^{๑๕๐} เมื่ออุปาทานเกิดขึ้นย่อมเป็นปัจจัยแก่ภพ และอุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพต่อไป

๑๐) ภพ ภพในปฏิจสุมุปาบทมี ๓ ประการนี้ คือ

- ๑) กามภพ (ภพที่เป็นกามาวจร)
- ๒) รูปภพ (ภพที่เป็นรูปาวจร)
- ๓) อรูปภพ (ภพที่เป็นอรูปาวจร)^{๑๕๑}

ภพทั้ง ๓ แต่ละประการมีอีก ๒ ประเภท คือ กรรมภพ และอุปัตติภพ^{๑๕๒} กรรมภพหมายถึงเจตนากรรมที่สร้างใหม่ และ อุปัตติภพหมายถึงการอุบัติขึ้นแห่งวิปากในภพนั้น การที่อุปาทานเป็นปัจจัยทำให้เกิดภพนี้ หมายถึงอุปัตติภพใหม่เท่านั้น ดังมีบาลีว่า “อุปาทานปจฺจยา ภโวติ เจตถ อุปฺปตฺติโกปิ อธิปฺเปโต”^{๑๕๓} แปลว่า ในพระพุทธานุสสว่า อุปาทานปจฺจยา ภโว นี้ พระพุทธานุสสองค์ประสงค์หมายถึงอุปัตติภพ (อุบัติขึ้นในภพใหม่)

สังขารได้แก่เจตนา กัมมภาวะก็ได้แก่เจตนาเหมือนกัน พระสัทธรรมโชติกะ ธัมมาจริยะ กล่าวความแตกต่างกันดังนี้

บุพพเจตนา ที่เกิดก่อนการกระทำกุศล อกุศล ชื่อว่า สังขาร
มูญจเจตนา ที่เกิดขณะกำลังกระทำกุศล อกุศล ชื่อว่า กัมมภาวะ
กุศล อกุศลเจตนาที่เกิดในขณะขณะดวงที่ ๑ ถึง ดวงที่ ๖ ชื่อว่า สังขาร
กุศล อกุศลเจตนาที่เกิดในขณะขณะดวงที่ ๗ ชื่อว่า กัมมภาวะ
กุศล อกุศลเจตนาเจตสิกอย่างเดียว ชื่อว่า สังขาร
จิตเจตสิกที่เกิดพร้อมกับกุศล อกุศลเจตนา ชื่อว่า กัมมภาวะ^{๑๕๔}

^{๑๕๐} ส.ข.ฎีกา (ไทย) ๔/๔๐๘.

^{๑๕๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๕.

^{๑๕๒} อภิ.วิ.มูลฎีกา (ไทย) ๔/๓๐๗.

^{๑๕๓} อภิ.วิ.มูลฎีกา (บาลี) ๔/๓๐๗.

^{๑๕๔} พระสัทธรรมโชติกะ ธัมมาจริยะ, “ปฏิจสุมุปาบทที่ปณิ”, หน้า ๑๑๙.

อุปาทานเป็นปัจจัยทำให้เกิดภพ(อุปาทานปัจจัย ภโว) นั้น ได้ด้วยอำนาจ**มคคปัจจัย** เพราะทวิภูติ ความเห็นผิวย่อมนำไปสู่ปฏิสนธิในภพและ**อติปัจจัย** เพราะเมื่อมีอุปาทานจึงเป็นปัจจัยนำไปสู่ภพ^{๑๕๕} ภพที่จะนำไปสู่ชาตินั้น หมายถึงกรรมภพเท่านั้น ดังมีบาลีว่า “ภวปัจจัย ชาติติ กัมมภโว”^{๑๕๖} แปลว่า พระพุทธทรงแจก ภวปัจจัย ชาติ หมายถึง กรรมภพเท่านั้น กรรมภพ เรียกอีกอย่างว่า ภวสังขาร ได้แก่ กรรมที่แต่งภพใหม่^{๑๕๗}

๑๑) ชาติ พระพุทธทรงแจกว่า “ชาติ” นี้ หมายถึง การเกิดปฏิสนธิในภพใหม่ในภพนั้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า กตมา จ ภิกขเว ชาติฯ ยา เตสฺส เตสฺส สุตตาน ตมฺหิ ตมฺหิ สุตตนิกาเย ชาติ สญชาติ โอฏฺกนฺติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธาน ปาตุภาโว อายตฺตนาณํ ปฏฺฐาโก อโย วุจฺจติ ภิกขเว ชาติฯ^{๑๕๘} แปลว่า ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความบังเกิดเฉพาะ ความบังเกิดขึ้นเฉพาะ ความปรากฏแห่งขันธ ความได้อายตนะในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้ เรียกว่า ชาติ^{๑๕๙} ชาติ คือ การเกิดมี ๒ ประเภทคือ (๑) นามชาติ คือ การเกิดขึ้นของวิญญาณนามขันธ ๔ (๒) รูปชาติ การเกิดขึ้นของกัมมรูป ที่เกิดขึ้นในขณะปฏิสนธิกาล รวมเรียกว่า ปฏิสนธิชาติ ปฏิสนธิชาติมีสถานที่กำเนิดอยู่ ๔ ชาติ คือ

- ๑) ชลาพุชชาติ การเกิดขึ้นในมดลูก
 - ๒) อันทชชาติ การเกิดขึ้นในฟอง
 - ๓) สังเสทชชาติ การเกิดขึ้นในที่ที่มียาง
 - ๔) โอปปาทิกชาติ การเกิดผุดโตขึ้นทันที
- เมื่อว่าโดยขันธมี ๓ ชาติ คือ

- ๑) ปญฺจโวการชาติ การเกิดขึ้นของขันธ ๕ (ได้แก่ ปฏิสนธิของสัตว์ในอบายภูมิ ๔ มนุษย์ ภูมิ ๑ เทวภูมิ ๖ รูปภูมิ ๑๕ เว้นอสัญญสัตตภูมิ)
- ๒) จตุโวการชาติ การเกิดขึ้นของนามขันธ (ได้แก่ ปฏิสนธิของสัตว์ในอรุณภูมิ ๔)

^{๑๕๕} ส.ช.ฎีกา (ไทย) ๑๒/๔๑๔.

^{๑๕๖} อภิ.วิ.มูลฎีกา (ไทย) ๔/๓๐๗.

^{๑๕๗} ที.มหา.อ. (ไทย) ๑๓/๓๙๒.

^{๑๕๘} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑.

^{๑๕๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๔.

๓) เอกโวการชาติ การเกิดขึ้นของรูปชั้นอย่างเดียว (ได้แก่ ปฏิสนธิของสัตว์ในอสังขย สัตตภูมิ)^{๑๖๐}

องค์ปฏิจสมุปบาท คือ (กรรม)ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาตินั้น การอุปการเช่นนี้ได้ด้วย อำนาจ ๒ ปัจจัย คือ (๑) กัมมปัจจัย เพราะเจตนาเป็นตัวสร้างกรรม ได้แก่กุศลกรรมบถ และ อกุศลกรรมบถ เมื่อสำเร็จลง ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ (๒) อุปนิสสยปัจจัย หมายถึง ปกตูปนิสสย ปัจจัย เพราะกรรมที่มีกำลังมากเป็นพิเศษถึงจะมีอำนาจส่งผลให้ไปเกิดชาติใหม่ได้ เมื่อชาติเกิดขึ้น แล้วผลที่ตามมาย่อมมีชราเป็นต้น เป็นผลที่ต้องเกิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๑๒) ขรา มรณะ (โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส) พระพุทธองค์ทรงพิจารณา ขรา มรณะไว้ดังนี้ กตมญจ ภิกขเว ชรามรณํ ฯ ยะ เตสํ เตส สุตตาน ตมहि ตมहि สุตตนิกาเย ขรา ชีรณ ตา ขณฺติจฺจ ปาลิจฺจ วลิตฺตจฺจตา आयुโน สหานิ อินฺทริยาน ปริปาโก อโย วุจฺจติ ขรา^{๑๖๑} ฯ แปลว่า ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีฟันหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยวยุ่น ความเสื่อมอายุ ความ แก่หง่อมแห่งอินทรีย์ ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า ขรา^{๑๖๒}

กตมญจ ภิกขเว มรณ ยะ เตสํ เตส สุตตาน ตมฺหา ตมฺหา สุตตนิกาเย จุติ จวนฺตา เกโท อนฺตรธาน มจฺจุ มรณ กาลกิริยา ขณฺธาน เกโท กเพวรสฺส นิฏฺเฆโป ชีวิตินฺทริยสฺส อุปลฺเณโท อิห วุจฺจติ มรณ^{๑๖๓} มรณะ เป็นอย่างไร คือ ความจุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าว คือ มฤตยู^{๑๖๔} การทำกาละ ความแตกแห่งชั้นความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดแห่ง ชีวิตินทรีย์ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ จากหมู่สัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า มรณะ^{๑๖๕}

ส่วน โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส นั้นไม่ใช่ เป็นธรรมที่เป็นสากล เช่น เทวดา พรหมไม่มีองค์ปฏิจสมุปบาทเหล่านี้

ปฏิจสมุปบาทนี้กล่าวจากเหตุไปหาผล แต่ถ้ากล่าวถึงผลสาวไปหาเหตุ ชื่อว่า ปฏิจสมุป ปันนธรรม ดังที่พระพุทธโฆสาจารย์กล่าวว่า ธรรมที่เป็นปัจจัยทั้งหลาย พึงทราบชื่อว่าชื่อว่า ปฏิจสมุป

^{๑๖๐} พระสังฆธรรมโชติกะ ธัมมาจริยะ, “ปฏิจสมุปบาทที่ปณี”, หน้า ๑๒๓.

^{๑๖๑} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒.

^{๑๖๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๔.

^{๑๖๓} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒/๓.

^{๑๖๔} ส.นิ.อ. ๒๖/๒๖).

^{๑๖๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๔.

บาท ธรรมที่เกิดเพราะปัจจัยทั้งหลายนั้น พึงทราบว่่า ชื่อว่่า ปฏิจจสมุปป็นนธรรม^{๑๖๖} ปฏิจจมุปป็นนธรรมนี้พระพุทธร่องค์จะตรัสปฏิโลมจากชรามรณะ ไปหาชาติตามลำดับแห่งปฏิโลม

ปฏิจจสมุปบาทสายปฏิโลม

อวิชชา เตวว อเสสวिरาคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ สงฺขารนิโรธา วิญญานนิโรโธ วิญญานนิโรธา นามรูปนิโรโธ นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ ชาตินิโรธา ชรามรณ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสอุปายาสา นิรุชฌนฺติ ฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนธสฺส นิโรโธ โหติ^{๑๖๗} แปลว่่า

อนึ่ง เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ

เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

เพราะภพดับ ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสภะ ปรีเทวะ ทุกฺข โทมนัส และอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกฺขทั้งมวลนี้ มิได้ด้วยประการฉะนี้^{๑๖๘}

หลังจากที่พระโพธิสัตว์เจ้ารู้(อภิสมโย)ถึงตรงนี้ เกิดปัญญญาณว่่า เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนธสฺส นิโรโธ โหติ ฯ นิโรโธ นิโรโธติ โข ภิกฺขเว วิปสฺสสฺส โพธิสฺตตสฺส ปุพฺเพ อนฺนสฺส เตสฺส ธมฺเมสฺส จกฺขุ อุตฺปาติ ญาณ อุตฺปาติ ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ^{๑๖๙} แปลว่่า ความดับแห่งกองทุกฺขทั้งมวลนี้ มิได้ด้วยประการฉะนี้ ภิกฺขุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา

^{๑๖๖} พระพุทโธสมเถร, “วิสุทฺธิมรรค”, สมเด็จพระพุทฺธธารจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล เรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (Taiwan: Taiwan R.O.C, ๒๕๔๘), หน้า ๘๖๔.

^{๑๖๗} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑/๒.

^{๑๖๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๒๓.

^{๑๖๙} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๔/๑๐.

แสงสว่างในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนได้เกิดขึ้นแก่พระวิปัสสีโพธิสัตว์ว่า “นิโรธ(ความดับ) นิโรธ(ความดับ)”^{๑๗๐}

พระบรมโพธิสัตว์เจ้าทุกพระองค์ผ่านญาณถึงขั้นนี้แล้ว ย่อมตรัสรู้อาสวักขยญาณ หมดกิเลสอย่างสิ้นเชิง เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์ ดังนั้นกระบวนการปฏิจกสมุปปาตธรรมจึงเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากพระโพธิสัตว์ไปสู่ความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์แบบ กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การบำเพ็ญบารมีของพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งหมด ๒๐ อสงไขยแสนกัปมีเป้าหมายเพื่อตรัสรู้ปฏิจกสมุปปาตธรรมเท่านั้น

ปฏิจกสมุปปาตเชิงสังคม

ปฏิจกสมุปปาตดังกล่าวมา เป็นปฏิจกสมุปปาตเชิงชีวิตของแต่ละคน หรือเฉพาะตนยังมีกระบวนการแห่งปฏิจกสมุปปาตอีกชุดหนึ่งซึ่งจรปฏิจกสมุปปาตในชีวิตเกิดขึ้นภายในจิตใจแล้วมีการสั่นสะเทือนมากขึ้นแสดงออกมาทางกายกรรม วิจิกรรม(กรรมภพ) ที่เกิดขึ้นแก่สรรพสัตว์แล้วยังมีผลกระทบถึงสังคมด้วย พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในพระสูตรตันตปิฎกว่า “อิติ โข ปเนต อานนท เวทน ปฏิจจ ตณหา ตณฺห ปฏิจจ ปริยสนา ปริยสน ปฏิจจ ลาโภ ลาภ ปฏิจจ วินิจฺฉโย วินิจฺฉย ปฏิจจ ฉนฺทราโค ฉนฺทราค ปฏิจจ อหฺมึสาณ อหฺมึสาณ ปฏิจจ ปริคฺคโห ปริคฺคห ปฏิจจ มจฺฉริย มจฺฉริย ปฏิจจ อารกฺโข อารกฺข ปฏิจจ อารกฺขาธิกรณ ทณฺหาทณฺสตาทณฺสกล ทวิคฺคทวิวาทตฺตวเปสฺสญฺญมฺสวาทา อเนเก ปาปกา อกฺกุสลา ธมฺมา สมฺภวณฺตติ”^{๑๗๑} แปลว่า “อานนท ก็ด้วยประการดังนี้แล คำนี้ คือ เพราะอาศัยเวทนาจึงเกิดตัณหา เพราะอาศัยตัณหาจึงเกิดการแสวงหา เพราะอาศัยการแสวงหา จึงเกิดลาภ[การได้] เพราะอาศัยการได้มา จึงเกิดการฝงใจ (ยึดมั่นไม่ปล่อยวาง) เพราะอาศัยการฝงใจจึงเกิดความรักใคร่พึงพอใจ เพราะอาศัยความรักใคร่พึงพอใจ จึงเกิดการพะวง เพราะอาศัยการพะวง จึงเกิดความยึดถือ เพราะอาศัยความยึดถือ จึงเกิดความตระหนี่ เพราะอาศัยความตระหนี่จึงเกิดการรักษาป้องกัน เพราะอาศัยการรักษาป้องกัน จึงเกิดเรื่องในการป้องกันขึ้น อุกุศลธรรมอันชั่วช้าลามกมิใช่น้อย คือการถือไม้ ถือนมิต การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การกล่าวว่ามี มีม การพูดคำส่อเสียด และการพูดเท็จจึงเกิดขึ้น”^{๑๗๒}

กระบวนการนี้เป็นกระบวนการปฏิจกสมุปปาตเชิงสังคม ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์ ที่ทวีความรุนแรงขึ้นจนแสดงผลออกมาเชิงพฤติกรรมทางกาย วาจา กระทบกับสังคม องค์กรสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นกับทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมนักธุรกิจ นักการเมือง ข้าราชการ สงคราม

^{๑๗๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔/๑๓.

^{๑๗๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐ /๑๐๓/๕๔.

^{๑๗๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๐๓/๖๑.

ระหว่างชาติต่าง ๆ การแตกแยกของศาสนา แม้แต่วงการพระสงฆ์ที่ต้องการแสวงหายศ ฐานันดรต่าง ๆ กระบวนการแห่งปัจจุสมุปบาททางสังคม ย่อมเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบและสมบูรณ์เต็มที่ กระบวนการทั้งหมดนี้ หากเกิดขึ้นกับบุคคลใด สังคมใด นับว่าขัดแย้งกับอุดมการณ์เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ทั้งหมดนี้ เมื่อเกิดขึ้น พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นหนทางแห่งการเสื่อมโทรมแก่ตนเองและสังคม ในทางตรงกันข้ามพระองค์ทรงตรัสให้ภิกษุ และชนทุกชั้นวรรณะ ทุกชาติ ศาสนา ว่าหนทางแห่งสันติสุขนั้น ไม่ใช่ได้มาด้วยการแสวงหาขัดแย้ง แต่ทรงตรัสให้ทำความดีด้วยการไม่เบียดเบียนผู้อื่น พระพุทธองค์จึงตรัสไว้ในพระสูตรต้นตปิฏกว่า

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกขา
 นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทธา
 น หิ ปพฺพชิตो ปฺรฺปฺชาตี
 สมโณ โหติ ปรี วิหฺรฺยฺนโต.

ขันตีคือความอดทน เป็นเครื่องเผากิเลสอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า พระนิพพานเป็นธรรมอันสูงสุด ผู้ทำร้ายผู้อื่น ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต [ผู้ละเว้นความชั่ว] ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะเลย [ผู้สงบ] ฯ

สพฺพปาปสฺส อภรณํ กุสฺลสฺสูปสมฺปทา
 สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ

การไม่ทำบาปทุกประการ การทำกุศลให้ถึงพร้อม(ตลอดเวลา) การทำจิตของตนให้ผ่องใส(วิปัสสนา)นี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฯ

อนุปวาโท อนุปฆาโต ปาติโมกฺเข จ สํวโร
 มตฺตถณฺณตา จ ภตฺตสฺมี ปนฺตถจฺจ สยาสนํ
 อธิจฺจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธานสาสนํ^{๑๗๓}.

การไม่กล่าวร้าย การไม่ทำร้าย [ผู้อื่น] ความสำรวมในพระปาติโมกข์[ศีล]ความเป็นผู้รู้ประมาณในการกิน การนอนที่นั่งอันสงัด และการประกอบความเพียรในจิต ทั้งหมดนี้ เป็นคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์^{๑๗๔}

สรุปคำสอนของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ในอดีตและอนาคตจะต้องสอนในเรื่องเดียวกัน คือแนวทางแห่งการดับวงจรปัจจุสมุปบาทสายเกิดหรือสายโลภียะ

^{๑๗๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๔๓.

^{๑๗๔} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๕๑.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าหลังตรัสรู้ปัจจุสมุปาบทแล้ว ทรงได้ใคร่ครวญพิจารณาธรรมนี้อีกครั้งหนึ่งแล้วทรงดำริว่า “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีตไม่เป็นวิสัยแห่งตรรก ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ประชาผู้ร่ำรรมย์ด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย ฐานะอันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือ หลักอทิปปัจจยตา หลักปัจจุสมุปาบท ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากนักกล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะนิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา จะพึงเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา บัดนี้ เราจึงไม่ควรประกาศธรรมที่เราได้บรรลุด้วยความลำบาก เพราะธรรมนี้ ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ถูกราคะและโทสะครอบงำ จะรู้ได้ง่ายแต่เป็นสิ่งที่พาทวนกระแสน ละเอียด ลึกซึ้ง รู้เห็นได้ยาก ประณีต ผู้กำหนดด้วยราคะ ถูกกองโมหะหุ้มห่อไว้ จักรู้เห็นไม่ได้ เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาดังนี้ พระทัยก็น้อมไปเพื่อการชวนชวนน้อย มิได้น้อมไปเพื่อแสดงธรรม ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบความดำริในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยใจของตน ได้มีความดำริว่า “ท่านผู้เจริญเอ๋ย โลกจะฉิบหายหนอ โลกจะพินาศหนอ เพราะพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงน้อมพระทัยไปเพื่อการชวนชวนน้อย มิได้น้อมพระทัยไปเพื่อทรงแสดงธรรม” จึงหายไปจากพรหมโลกมาปรากฏ ณ เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาค เปรียบประหนึ่งบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออก หรือคู้แขนเข้าขณะนั้น แล้วห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่งคุกเข่าเบื้องขวา ลงบนแผ่นดิน ประนมมือไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับกลางทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดแสดงธรรม ขอพระสุคตเจ้าได้โปรดแสดงธรรม เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีจูลีในตาน้อยมีอยู่ สัตว์เหล่านั้นย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้สดับธรรม เพราะจกมีผู้รู้ธรรม” ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหมและเพราะอาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์ ทรงตรววจูโลกด้วยพุทธจักขุ^{๑๗๕} เมื่อทรงตรววจูโลกด้วยพุทธจักขุได้เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีจูลีในตาน้อย มีจูลีในตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มีมีอุปมาเหมือนในกออุบลในกอปทุม หรือในกอบุณฑริก ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นพ้นน้ำ ไม่แต่น้ำ ฉนใด พระผู้มีพระภาคทรงตรววจูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีจูลีในตาน้อย มีจูลีในตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัวก็มี ฉะนั้น ครั้นทรงเห็นแล้ว ได้ตรัสคาถาตอบท้าวสหัมบดีพรหมว่า

^{๑๗๕} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๑/๑๒๔, ๑๑๓/๑๒๖.

สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจะพึง จงปล่อยศรัทธามาเถิด
 เราได้เปิดประตูมตธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว
 ท่านพรหม เพราะเราสำคัญว่าจะลำบาก
 จึงมิได้แสดงธรรมที่ประณีตคล่องแคล่ว ในหมู่มนุษย์^{๑๗๖}

อริยสัจจะ^{๑๗๗} ความหมาย พระโมคคัลลานเถระวิเคราะห์รูปศัพท์อริยสัจจะไว้ โดยแยก
 ออกเป็น ๒ ศัพท์ คือ อริยะ + สัจจะ

คำว่า **อริยะ** ท่านได้ให้ความหมายไว้ ๓ ประการ คือ

- ๑) อริยะ แปลว่า การบรรลุธรรมคือมรรคผล
- ๒) อริยะ แปลว่า ห่างไกลจากกิเลส
- ๓) อริยะ แปลว่า กระทำให้เป็นอริยะ

ส่วนคำว่า **“สัจจะ”** ท่านให้ความหมายไว้ ๗ ประการ คือ

- ๑) สภาพที่ไม่เพี้ยน (วิปลาส) เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ (โลภะ) เป็นเหตุ
- ๒) สภาพเกี่ยวข้องกับสัจจ ๔ ประการ
- ๓) สภาพที่ทำลายทุกข์
- ๔) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระพุทธเจ้าผู้ทำลายกิเลสหรือมรรคญาณและผลญาณเป็น
 ความจริงของพระพุทธเจ้าท่านนั้น)
- ๕) จริงแท้ (ตถา) [ผู้ที่กล่าวความจริงเรียกว่า ตถาคต]
- ๖) ไม่เป็นเท็จ (อวิตถา)
- ๗) ไม่เป็นอย่างอื่น (อนนฺยถา)

พระพุทธโฆสาจารย์ ให้ความหมายว่า เป็นธรรมที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า
 เป็นต้นแห่งตลอด^{๑๗๘}

พระอุปติสสเถระให้ความหมายว่า สัจจะที่ปฏิบัติโดยพระอริยเจ้า ชื่อว่า อริยสัจ (สัจจะ
 ของพระอริยเจ้า) ก็และพระอริยเจ้าพึงรู้แจ้งอริยสัจทั้ง ๔ นั้นแล^{๑๗๙}

^{๑๗๖} วิมหา. (ไทย) ๔/๗-๙/๗-๙.

^{๑๗๗} วิมหา. (ไทย) ๔/๗/๒๔๐.

^{๑๗๘} พุทธโฆสาจารย์, “วิสุทธิมรรค”, หน้า ๘๒๘.

^{๑๗๙} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, “วิมุตติมรรค”, พิมพ์ครั้งที่ ๘,
 (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๓๒๗.

พระภิกษุจารย์กล่าวว่า อริยสัจจะ มีความหมาย ๓ ประการ คือ

๑. ความจริงของพระอริยะ
๒. ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นพระอริยะ
๓. สัจจะที่พระอริยะพึงรู้^{๑๘๐}

พระเรวทาทิศาจารย์ จันทวิมลเถระ สังฆนายกมหาเถระให้คำอธิบาย อริยสัจ ไว้ว่า สภาพธรรมซึ่งเป็นสักแต่ขบวนการความผันแปร มิใช่วัตถุสิ่งของ ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงทน เป็นความจริงอันประเสริฐ เพราะอรรถว่า เป็นธรรมที่ใคร ๆ ไม่อาจหยั่งรู้ได้ด้วยความสามารถของตนเอง (ยกเวพระพุทเจ้า)^{๑๘๑}

จากสรุปวิเคราะห์ของนักปราชญ์พุทธศาสนาและด้านบาลีไวยากรณ์ คำว่า **อริยสัจ** จึงสรุปแปลว่า **ธรรมชาติที่มีสภาพของตนเอง คือ จริง แท้ ไม่แปรผัน ไม่เป็นอย่างอื่น ที่ผู้อบรมบารมี (นับแสนกัป) มีพระพุทเจ้าและพระอริยสาวกเท่านั้น^{๑๘๒} ที่มีปัญญาขั้นสูงสุดเข้าไปรู้ได้** ผู้ที่เข้าไปรู้คนแรกนั้นจึงชื่อว่า พุทโธ

ดังนั้น อริยสัจจะ จึงไม่ได้หมายถึง อริยสัจจะ ๔ ประการเท่านั้น แต่ยังหมายถึงธรรมอย่างอื่นอีกที่ทำให้เป็นพระอริยเจ้า สำหรับธรรมที่ทำให้เป็นพระอริยเจ้าที่หมายถึงพระพุทเจ้าท่านนั้นได้แก่ ตถตาธรรม ตถตาธรรมยังมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า อิทัปปัจจยตา หรือ ปฏิจจสมุปบาทนี้ ยังมีบท(ศัพท์)ที่เรียกแทนหรือนิยามที่แทนสัจจธรรมเหล่านี้ได้ดังนี้^{๑๘๓}

๑. ธมมภูมิจิตตา ความตั้งอยู่ตามธรรมตา

^{๑๘๐} อภ.วิ.มุลฎีกา (ไทย) ๑๘๙/๕๘.

^{๑๘๑} สุนทร พลามิตร, “อริยสัจ ๔”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๔), หน้า คำนำ.

^{๑๘๒} **อภิญาโวสานปารมิตต** สาวกของเราเป็นอันมากได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญา คือ บรรลุอรหัตตอันเป็นที่สุดแห่งอภิญาและอันเป็นบารมีมีแห่งอภิญา (ม.ม.อ. ๒๐/๕๘๔).

^{๑๘๓} บทว่า พุทโธ ประกอบด้วย พุ ธาตุในความตรัสรู้ (อวโพธเน) + ต ปัจจย บ่งบอกถึง ๓ กาล คือ อดีต ปัจจุบัน อนาคต (ฉาทย เตกาลิกา)วิเคราะห์ว่า

๑. พุชฌิตา สจจานิติ พุทโธ แปลว่า อริยสัจ ๔ อันพระองค์ตรัสรู้แล้ว ชื่อว่า พุทธะ (ผู้ตรัสรู้ อริยสัจ ๔)

๒. อปริมิตกบโปจิตปารมิตสสมุทตย ปญญา สพเพ สขตาสขตมเม อพุชฌิ พุชฌติ พุชฌิสสตีติ พุทโธ ผู้ที่ได้ตรัสรู้แล้ว กำลังตรัสรู้ และจักตรัสรู้สังฆธรรมและอสังฆธรรมทั้งปวง ด้วยพระปัญญาที่อบรมสะสม บารมีมานับไม่ถ้วน ชื่อว่า พุทธะ (สุภูติเถระ, **อภิธานปทีปิกาสุจิ**), (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๖๐.

๒. ฌมมเนียมตา	ความแน่นอนแห่งธรรมดา ^{๑๘๔} ความเป็นไปตามธรรมดา
๓. ตถตา	ความเป็นอย่างนั้น
๔. อวิตถตา	ความไม่คลาดเคลื่อน
๕. อนญญตตา	ความไม่เป็นอย่างอื่น
๖. อิหปปัจจยตา	ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้
๗. ปฏิจจสมุปปาโท ^{๑๘๕}	อาศัยกันและกันและยังธรรมที่เกิดร่วมกันให้เกิดขึ้น ^{๑๘๖}

ดังนั้น อริยสัจจะในบทนี้ว่าด้วยกระบวนการทำให้เป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ สัจจธรรมที่ทำให้เป็นอริยะ ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาทธรรม

๒.๒.๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏใน อนิมิสเจติย

เมื่อศึกษาคัมภีร์กลุ่มที่ ๒ คือ คัมภีร์มหายาน ชื่อว่า มหาวิสตุ และลลิตวิสตระ เมื่อศึกษาพบว่า สัตตมหาสถาน ที่พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข นั้นมี ๗ สัปดาห์แล้ว ซึ่งอีก ๓ สัปดาห์ที่เหลือเป็นการทำสมาธิด้วยการยืนและการเดิน เนื่องจากคัมภีร์มหายานมีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความเป็นวิรูปบุรุษ จึงมีการแทรกปาฏิหาริย์เข้าไปมากมาย

หลักพุทธธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนา

๑) กตัญญูกตเวที ในพระไตรปิฎกได้ยกย่องคนกตัญญูไว้ดังนี้

๑. เป็นสัตบุรุษ^{๑๘๗} ได้แก่ คนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา เพราะความกตัญญูกตเวทีเป็นภูมิของสัตบุรุษ
๒. เป็นบุคคลที่หาได้ยาก^{๑๘๘} เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวที ต้องฝึกฝนตนมา ดีสามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใช้จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้
๓. ประสพแต่ความสุข^{๑๘๙} เนื่องจากประพัตินถูกต้อง ชีวิตจึงมีแต่ความเจริญ และยังนำความสุขมาให้แก่บุคคลอื่นๆ ด้วย

^{๑๘๔} สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล เรียบเรียง, “วิสุทธิมรรค”, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (Taiwan: Taiwan R.O.C, ๒๕๔๘), หน้า ๘๗๐.

^{๑๘๕} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๐/๒๖.

^{๑๘๖} วิ.ม.หา. อ. ๖/๑๐.

^{๑๘๗} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๑๘๘} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๑๘๙} อัง.จตุก. (ไทย) ๒๑/๓๓/๗๗.

๔. ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ^{๑๙๐} เพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่ง ประกอบด้วย คุณธรรมอันดี และเป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ได้ จึงสมควรได้รับการยกย่องชมเชย

๕. ประพฤติสิ่งที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต^{๑๙๑} เพราะความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ ก่อให้เกิด สวัสดิมงคลแก่ชีวิต เป็นอุดมมงคลในชีวิต

๒.๒.๓ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏใน รัตนจงกรมเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๓ ในสัปดาห์นี้พระพุทธรองค์ทรงเนรมิตทางจงกรมแก้ว ซึ่งพาดจากทิศ ตะวันออกไปสู่ทิศตะวันตกระหว่างบัลลังก์แห่งชัยชนะกับอนิมิสเจดีย์ จากนั้นทรงเดินจงกรมตลอด ๑ สัปดาห์ สถานที่นี้เรียกว่า “รัตนจงกรมเจดีย์” หลักพุทธธรรมที่สำคัญ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔^{๑๙๒} ก็คือ การใช้สติ เพื่อดับต้นเหตุอาพาทาน ซึ่งก็จักบังเกิดผล ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า ผู้ไม่มีอาพาทานย่อมบรรลु พระนิพพาน^{๑๙๓} รู้เท่าทันกาย รู้เท่าทันเวทนา เพื่อให้เกิดนิพพิทาคลายความยึดความอยากใน เวทนา รู้เท่าทันจิต เพื่อให้เกิดนิพพิทาคลายความยึดความอยากในจิตสังขาร (ความคิด ความนึก ต่างๆ) รู้เท่าทันธรรม เพื่อให้เกิดนิพพิทาและภูมิรู้ภูมิญาณความรู้ความเข้าใจอย่างประมัตถ์ในสิ่งต่างๆ

สติปัฏฐาน ๔

หลักสติปัฏฐาน ๔^{๑๙๓} หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ซึ่งก็คือ หลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นหนทางเดียวเท่านั้นที่เป็นทางดำเนินไปสู่ จุดหมายคือพระนิพพาน ผู้สูงวัย พึงรู้จักพิจารณาและปฏิบัติตามวิปัสสนาที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เพื่อให้จิตใจรู้จักปล่อยวางภาระต่างๆ อันเป็นหน้าที่ทางสังคมของมนุษย์ทั่วไป และหันมาสนใจต่อ ภาระที่ตนพึงปฏิบัติในแต่ละวัน เพื่อให้จิตมีสภาพที่บริสุทธิ์ปลอดโปร่ง ผ่องใส ไม่เศร้าหมอง และเป็น แนวทางไปสู่การพ้นจากสภาวะแห่งทุกข์ทั้งปวง แบ่งเป็นการปฏิบัติ ออกเป็น ๔ อย่างได้แก่^{๑๙๔}

(๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามเป็นจริง ว่า เป็น เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ท่านจำแนกปฏิบัติไว้หลายอย่าง คือ

(๑.๑) อานาปานสติ กำหนดลมหายใจ

(๑.๒) อิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ

(๑.๓) สัมปชัญญะ สร้างสัมปชัญญะในการกระทำเคลื่อนไหวทุกอย่าง

^{๑๙๐} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๒๑/๒๘๒.

^{๑๙๑} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

^{๑๙๒} เวสาลีสูตร ๑๘/๑๒๓.

^{๑๙๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๒-๔๐๕/๓๐๑-๓๔๐.

^{๑๙๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๑.

(๑.๔) ปฏิภูมณสิการ พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้

(๑.๕) ธาตุมนสิการ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ

(๑.๖) นวสีวธิกา พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ อันแปลกกันไปใน ๙ ระยะเวลาให้เห็นคติธรรมดาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น

(๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส และเป็นนิรามิสตามที่ไปอยู่ในขณะนั้นๆ

(๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ เป็นต้น อย่างไรก็ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

(๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิเวธน์ ๕ ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

๒.๒.๔ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสัทตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๔ รัตนขเจติย

พระพุทธองค์ทรงทำสมาธิทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ภายในเรือนแก้วซึ่งประกอบขึ้นมาจากพระไตรปิฎกเช่น พระวินัยปิฎกเป็นผนัง อภิธรรมปิฎกเป็นหลังคา ภายในพระพุทธองค์ทรงพิจารณาพระไตรปิฎกทั้งสาม

หลังจากการพิจารณาคัมภีร์ มหาปัฏฐาน ฉัพพัตถรังสีได้แผ่ออกมาจากพระวรกายไปยังทุกทิศในจักรวาล สว่างมากเสียจนแสงของพระอาทิตย์ พระจันทร์ แสงดาวและรัศมีของเทพทั้งมวลไม่อาจเทียบได้ประดุจแสงหิ่งห้อยไม่อาจเทียบได้กับแสงอาทิตย์ รัศมีนั้นแผ่ออกมาจากพระพุทธองค์ ๑๖ ศอกเรือนแก้วที่พระพุทธองค์ทรงทำสมาธิ เรียกว่า “รัตนขเจติย”

๑) อภิธรรม ๗ คัมภีร์

พระอภิธรรมปิฎก หรือเรียกสั้นๆ ว่า พระอภิธรรม เป็นหมวดที่ประมวลพุทธพจน์อันเกี่ยวกับหลักธรรมที่เป็นวิชาการว่าด้วยเรื่องของปรมัตถธรรม (มี ๔ ประการ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน) (สภาวะธรรม) ล้วนๆ ยกตัวอย่าง เช่นเมื่อกล่าวถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ทางพระอภิธรรม

ถือว่าบุคคลนั้นไม่มี มีแต่สิ่งซึ่งเป็นที่ประชุมรวมกันของ จิต เจตสิก รูป เท่านั้น ส่วนที่เรียกชื่อว่า นาย ก นาย ข นั้นเรียกโดยสมมุติโวหารเท่านั้น ดังนั้น ธรรมะในหมวดนี้จึงไม่มีเรื่องราวของบุคคล เหตุการณ์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสิ่งสมมุติเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย

พระอภิธรรมปิฎกมีอยู่ทั้งสิ้น ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น ๗ แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ เรียกโดยย่อว่า สัง วิ ธา ปุ กะ ยะ ปะ (หัวใจพระอภิธรรม) ได้แก่

๑. คัมภีร์ธัมมสังคณี ว่าด้วยธรรมะที่ประมวลไว้เป็นหมวดเป็นกลุ่ม เรียกว่า กัณฑ์ มี ๔ กัณฑ์ คือ

- ๑) จิตตวิวัตติกัณฑ์ แสดงการจำแนกจิตและเจตสิกเป็นต้น
- ๒) รูปวิวัตติกัณฑ์ แสดงการจำแนกรูปเป็นต้น
- ๓) นิเกชปราสิกัณฑ์ แสดงธรรมที่เป็นแม่บท (มาติกา) ของปรมัตถธรรม
- ๔) อัตถุทธารกัณฑ์ แสดงการจำแนกเนื้อความตามแม่บทของปรมัตถธรรม

๒. คัมภีร์วิภังค์ แสดงการจำแนกปรมัตถธรรมออกเป็นข้อๆ แบ่งออกเป็น ๑๘ วิภังค์ เช่น จำแนกชั้น (หมายถึง ชั้น ๕ อันประกอบด้วย รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และ วิญญาณชั้น รูปชั้น ก็คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น เป็นเจตสิก ส่วนวิญญาณชั้น ก็คือ จิต ดังนั้น ชั้น ๕ ก็คือ จิต เจตสิก รูป) เรียกว่า ชั้นวิภังค์

๓. ธาตุกถา แสดงการจัดหมวดหมู่ของปรมัตถธรรมโดยสังเคราะห์ด้วย ธาตุ (ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน)

๔. คัมภีร์บุคคลบัญญัติ ว่าด้วยบัญญัติ ๖ ประการและแสดงรายละเอียดเฉพาะบัญญัติอันเกี่ยวกับบุคคล

๕. คัมภีร์กถาวัตถุ ว่าด้วยคำถามคำตอบประมาณ ๒๑๙ หัวข้อ อันถือเป็นหลักในการตัดสินพระธรรมวินัย

๖. คัมภีร์ยมก ในคัมภีร์นี้จะยกหัวข้อปรมัตถธรรมขึ้นวินิจฉัยด้วยวิธีถามตอบ โดยตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ๆ

๗. คัมภีร์มหาปัฏฐาน แสดงเหตุปัจจัยและแสดงความสัมพันธ์อันเป็นเหตุ เป็นผลที่อิงอาศัยซึ่งกันและกันแห่งปรมัตถธรรมทั้งปวงโดยพิสดาร

สรุปแล้ว พระอภิธรรมก็คือ ธรรมะหมวดที่ ๓ ในพระไตรปิฎกที่สอนให้รู้จักธรรมชาติอันแท้จริงที่มีอยู่ในตัวเราและสัตว์ทั้งหลายอันได้แก่จิต เจตสิก รูป และรู้จักพระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๒) สติปัฏฐาน ๔

หลักสติปัฏฐาน ๔^{๑๔๕} หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ซึ่งก็คือ หลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นหนทางเดียวเท่านั้นที่เป็นทางดำเนินไปสู่จุดหมายคือพระนิพพาน ผู้สูงวัยพึงรู้จักพิจารณาและปฏิบัติตามวิปัสสนาที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เพื่อให้จิตใจรู้จักปล่อยวางภาระต่างๆ อันเป็นหน้าที่ทางสังคมของมนุษย์ทั่วไป และหันมาสนใจต่อภาระที่ตนพึงปฏิบัติในแต่ละวัน เพื่อให้จิตมีสภาพที่บริสุทธิ์ปลอดโปร่ง ผ่องใส ไม่เศร้าหมอง และเป็นแนวทางไปสู่การพ้นจากสภาวะแห่งทุกข์ทั้งปวง แบ่งเป็นการปฏิบัติ ออกเป็น ๔ อย่างได้แก่^{๑๔๖}

(๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามเป็นจริง ว่า เป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ท่านจำแนกปฏิบัติไว้หลายอย่าง คือ

(๑.๑) อานาปานสติ กำหนดลมหายใจ

(๑.๒) อิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ

(๑.๓) สัมปชัญญะ สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง

(๑.๔) ปฏิกูลมนสิการ พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้

(๑.๕) ธาตุมนสิการ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ

(๑.๖) นวสีวิธิกา พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ อันแปลกกันไปใน ๙ ระยะเวลาให้เห็นคติธรรมดาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น

(๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส และเป็นนิรามิสตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

(๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว พุ่งชานหรือเป็นสมาธิ เป็นต้น อย่างไรก็ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

(๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิวรรณ์ ๕ ชั้น ๕

^{๑๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒-๔๐๕/๓๐๑-๓๔๐.

^{๑๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๑.

อายตนะ ๑๒ โพชนงค์ ๗ อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

๓) อิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ประกอบด้วยคำว่า อิทธิ ที่มีความหมายว่า ฤทธิ์, ความสำเร็จ และคำว่า บาท ที่มีความหมายว่า หนทาง, การถึง มีรูปวิเคราะห์ว่า อิทธิ เอว ปาโท อิทธิปาโท หรือ อิทธิยา ปาโทอิทธิ ภูตฺวา ปาหนติ อิทธิปาโท มีความหมายว่าหนทางแห่งความสำเร็จ หมายถึงคุณธรรมที่สามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จได้ตามที่ปรารถนา มี ๔ ประการคือ

๑) ฉันทะ ความพอใจ หมายถึง ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาที่จะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒) วิริยะ ความเพียร หมายถึง ความขยันหมั่นประกอบสิ่งที่จะทำนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓) จิตตะ ความมีจิตตั้งมั่น หมายถึง ความตั้งใจตรึบรู้อยู่ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตใจฝักใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย

๔) มังสา ความไตร่ตรอง หมายถึง การหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหา เหตุผลและตรวจสอบในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

ดังนั้น อิทธิบาท ๔ ประการนี้ เป็นคุณธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้กิจการงานที่ทำนั้น สำเร็จตามประสงค์ทุกประการ เพราะเมื่อคนเรามีฉันทะ ย่อมทำให้เกิดความต้องการ มนุษย์เมื่อมีการ แนะนำย่อมทำให้เกิดความต้องการที่จะทำงาน มีใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะให้ได้ดียิ่งขึ้นไป วิริยะทำให้คนเรามีความเข้มแข็ง อดทน และลงมือทำงานด้วยความพยายามอย่างต่อเนื่องไม่ทอดทิ้ง จิตตะทำให้จิตของผู้ลงมือทำมีความมั่นคง มุ่งมั่นในงานที่ทำไม่เลื่อนลอย ไม่ฟุ้งซ่าน วิมังสาทำให้เกิดความรอบรู้ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง ใคร่ครวญ หาเหตุผลและวิธีการ ต่างๆ ในการทำงานเพื่อให้งานนั้นสำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย^{๑๔๗}

๔) เจตสิก

เจตสิก หมายถึง ธรรมชาติชนิดหนึ่งซึ่งอาศัยจิตเกิด ประกอบกับจิต ประจักษ์จิตให้มีความ เป็นไปต่าง ๆ มีลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑) เกิดพร้อมกับจิต เอกุปปาตะ

๒) ดับพร้อมกับจิต เอกนิโรธ

^{๑๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗., อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗๖/๓๔๑.

๓) มีอารมณ์เดียวกับจิต เอกาลัมพะนะ

๔) อาศัยวัตถุเดียวกับจิต เอกวัตถุกะ

จิตและเจตสิกที่อิงอาศัยกันนี้ ถ้าเปรียบจิตเป็นน้ำ เจตสิกเป็นสีแดง ผสมกันเป็นน้ำแดง เมื่อผสมกันแล้วไม่สามารถแยกน้ำออกจากสีแดงได้ฉันใด จิตและเจตสิกก็ไม่สามารถแยกออกจากกัน เป็นอิสระได้ฉันนั้น

สภาวะธรรม รวม ๔ ประการของเจตสิก มีดังนี้

๑) ลักษณะของเจตสิกคือ มีการอาศัยจิตเกิดขึ้น

๒) หน้าที่ ของเจตสิกคือ เกิดร่วมกับจิต

๓) อาการที่ปรากฏ ของเจตสิกคือ รับอารมณ์อย่างเดียวกับจิต

๔) เหตุที่ทำให้เจตสิกเกิดขึ้นหรือ เหตุใกล้เคียง คือ การเกิดขึ้นของจิต

เจตสิกนี้แม้ว่าจะเป็นสิ่งปรุงแต่งจิต ให้จิตมีพฤติกรรมเป็นไปตามลักษณะของเจตสิกก็ตามแต่ก็ต้องถือว่าจิตเป็นใหญ่ เป็นประธาน เพราะเจตสิกเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยจิตเกิด ไม่ว่าจะเป็นความพอใจ ความไม่พอใจ ความรัก ความเกลียด ความสงบ หรือฟุ้งซ่านล้วนเป็นคุณสมบัติของเจตสิกทั้งสิ้น แต่เจตสิกเกิดขึ้นเอง และแสดงพฤติกรรมเองไม่ได้ต้องอาศัยจิตเป็นตัวแสดงพฤติกรรมแทน

จึงกล่าวได้ว่า ธรรมชาติของเจตสิกนั้น เกิดพร้อมกับจิต หรือประกอบกับจิตเป็นนิตย หรือ ธรรมชาติ ที่ประกอบกับจิตเป็นนิตย ชื่อว่า เจตสิก

การที่ต้องแบ่งจิตออกไปมากมายนั้น เพราะเจตสิกที่ประกอบจิต มีประเภทต่างๆ กัน จิตสัมพันธ์กับโลกภายนอก โดยการเข้าไปรับรู้โลกเป็นอารมณ์ แต่การรับรู้ที่ต้องอาศัยเจตสิกที่เป็นตัวกระทบอารมณ์ครั้งแรก (ผัสสะเจตสิก) เป็นต้น และเจตสิกอื่นๆ ก็จะร่วมปรุงแต่งจิตให้เป็นไปในอาการต่างๆ การปรุงแต่งของเจตสิก ที่เกิดพร้อมกับจิตนั้น ทำให้จิตมีความสามารถในการรู้อารมณ์พิเศษแตกต่างกันออกไป เช่น รู้เรื่องของกามคุณอารมณ์ เรื่องของรูปฌาน อรูปฌาน จนถึงรู้นิพพานอารมณ์ ที่กล่าวว่าเจตสิก คือ กลุ่มนามธรรมที่เกิดในจิต โดยเป็นไปเนื่องกับจิต หมายถึง กลุ่มธรรมอันมีผัสสะเป็นต้นนั้น มีความเป็นไปของกลุ่มธรรม ที่คล้ายเป็นอันเดียวกับจิตด้วยลักษณะมีการเกิดขึ้นเดียวกับจิตนั่นเอง ข้อความนี้แสดงว่า เหมือนดังดอกไม้ ที่เนืองอยู่ในขั้วเดียวกัน ในช่อดอกไม้ช่อหนึ่ง

สภาธรรม คือ เจตสิก มีใจเป็นผู้นำ มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ หมายความว่า ผัสสะเป็นต้น จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีจิต แต่จิตเป็นไปได้แม้จะไม่มีเจตสิกบางดวงเกิดร่วม เช่น กลุ่มปัญจวิญญาณ ย่อมเกิดขึ้นได้แม้ไม่มีวิตกเจตสิกร่วมด้วย เป็นต้น จิตก็ต้องมีเจตสิกเสมอ อาจมาก หรือ

น้อย ตามเหตุปัจจัย พระบาลีว่า “ สำเร็จด้วยใจ ” หมายความว่า ถูกจิตกระทำให้สำเร็จ กล่าวคือ เป็นอาการของจิต

(๒) ประเภทของเจตสิก

เจตสิกมีลักษณะที่แตกต่างกัน รวม ๕๒ ลักษณะ แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ

(๒.๑) อัญญาสมานาเจตสิก หมายถึง เจตสิกฝ่ายกลางๆ ที่สามารถเข้าประกอบกับจิตได้ ทั้งกลุ่มกุศลจิต กลุ่มอกุศลจิต และกลุ่มจิตที่ไม่ใช่กุศล / อกุศล (อภยากตะจิต) อัญญาสมานาเจตสิกมี ๑๓ ดวง แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม (แถว) ได้แก่

๑) กลุ่มเจตสิก ๗ ดวง เป็นกลุ่มเจตสิกที่ประกอบได้กับจิตทั่วไปทุกดวง (๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง) เจตสิกกลุ่มนี้เวลาเข้าประกอบ จะเข้าพร้อมกันทั้ง ๗ ดวง แยกจากกันไม่ได้ จึงเรียกเจตสิกกลุ่มนี้ว่า สัพพสาธารณะเจตสิก ๗

๒) กลุ่มเจตสิก ๖ ดวง เป็นกลุ่มเจตสิกที่เข้าประกอบได้กับจิตทั่วไปเช่นกัน แต่เวลาเข้าประกอบ จะเข้าไม่พร้อมกันก็ได้ แยกกันประกอบได้ เจตสิกกลุ่มนี้เรียกว่า ปกิณณกะเจตสิก ๖

(๒.๒) อกุศลเจตสิก หมายถึง เจตสิกฝ่ายอกุศล เป็นกลุ่มเจตสิกที่ประกอบได้กับจิตที่เป็นอกุศลเท่านั้น กลุ่มอกุศลจิต มี ๑๔ ดวง แบ่งเป็น ๕ กลุ่ม ความหมายของแต่ละดวง จะกล่าวในบทต่อไป ในที่นี้จะแสดงเพียงชื่อของกลุ่ม และเจตสิกในกลุ่มก่อน กล่าวคือ

๑) กลุ่มโมหะเจตสิก ๔ ดวง (โมหะ ๔) ได้แก่ โมหะ อหิริกะ อโนตตปปะ อุทัจจะ

๒) กลุ่มโลภะเจตสิก ๓ ดวง (โลภะ ๓) ได้แก่ โลภะ ทิฏฐิ มานะ

๓) กลุ่มโทสะเจตสิก ๔ ดวง (โทสะ ๔) ได้แก่ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ

๔) กลุ่มที่ทำให้หดหู่ ท้อถอย (ถิหุกะ ๒) ได้แก่ ถีนะเจตสิก มิตะเจตสิก

๕) กลุ่มความลึกลับสงสัย (วิจิกิฉนา ๑) ได้แก่ วิจิกิฉนาเจตสิก (มีเพียง ๑ ดวง)

(๒.๓) โสภณเจตสิก หมายถึง กลุ่มเจตสิกฝ่ายดีงาม เป็นกลุ่มที่ประกอบได้กับโสภณจิต (ยกเว้นกลุ่มอกุศลจิต และกลุ่มอเหตุกจิตแล้ว จิตที่เหลือชื่อว่าโสภณจิต) โสภณเจตสิกมี ๒๕ ดวง แบ่งเป็น ๔ กลุ่มดังนี้

๑) โสภณสาธารณะเจตสิก ๑๙ ได้แก่ สัทธา สติ หิริ โอตตปปะ เป็นต้น

๒) วிரตีเจตสิก ๓ ได้แก่ สัมมาวาจาเจตสิก สัมมากัมมันตะเจตสิก สัมมาอาชีวะเจตสิก

๓) อัปมัณฺญาเจตสิก ๒ ได้แก่ กรุณาเจตสิก มุทิตาเจตสิก

๔) ปัญญาเจตสิก ๑ ได้แก่ ปัญญาเจตสิก หรือปัญญินทรีย์เจตสิก

การที่จิตและเจตสิกจะประกอบกันได้จำเป็นต้องมีคุณสมบัติที่คล้ายกัน จึงอยู่ในที่เดียวกันได้ เช่น โลภะเจตสิก จะต้องประกอบได้กับโลภะมูลจิตเท่านั้น เมื่อประกอบกันแล้วโลภะจิตดวงนี้จึงจะสามารถแสดงอำนาจความอยากได้ออกมา

โทสะเจตสิกก็ต้องประกอบกับโทสะมูลจิตเท่านั้น โทสะเจตสิกจะ ประกอบกับโลภะจิตไม่ได้ เพราะเป็นสภาพธรรมที่ตรงข้ามกัน คือ โลภะเจตสิกมีสภาพติดใจในอารมณ์ ส่วนโทสะเจตสิกมีสภาพประทุษร้ายทำลายอารมณ์ จึงเข้ากันไม่ได้ ในทำนองเดียวกัน เจตสิกฝ่ายอกุศล ก็จะเข้ากับ โสภณเจตสิกก็ไม่ได้เช่นกัน

กล่าวโดยสรุป ธรรมชาติของเจตสิกนั้นเกิดพร้อมกับจิต หรือประกอบกับจิตเป็นนิตยเมื่อประกอบแล้ว ทำให้จิตเป็นบุญ (กุศล) หรือเป็นบาป (อกุศล) ตามการเข้าประกอบ เจตสิกแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ เจตสิกฝ่ายกลาง เข้าได้กับจิตทุกกลุ่ม เรียกว่า อัญญาสมานาเจตสิก มี ๑๓ ดวง กลุ่มที่ ๒ คือ เจตสิกฝ่ายอกุศลได้แก่ อกุศลเจตสิกมี ๑๔ ดวง เข้าได้กับ กลุ่มอกุศลจิตเท่านั้น กลุ่มสุดท้ายคือเจตสิกฝ่ายดีงาม เข้าได้กับกลุ่มโสภณจิตเท่านั้น โสภณเจตสิกมี ๒๕ ดวง

๕) ชั้นที่ ๕

ชั้นที่ ๕ ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และต้องทำงานประสาน ร่วมกันอย่างสมดุล เพื่อการดำรงชีวิตอย่างให้เป็นไปตามปกติธรรมชาติ

๑) รูป หมายถึงกาย,ตัวตน ซึ่งย่อประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (อย่าสับสนที่ในบางครั้งหรือบางบทหมายถึงสิ่งที่ถูกรู้ได้โดยอายตนะภายในอันคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ เนื่องจากเป็นของที่เกิดการกระทบขึ้นได้โดยอาศัยส่วนกายหรือรูป อันคือ อายตนะภายในต่างๆ ของรูปหรือกาย)

๒) เวทนา การเสวยอารมณ์, การความรู้สึกรับรู้ในอารมณ์ เช่นความรู้สึกรับรู้ที่เกิดแต่การกระทบทางกาย (ผัสสาเจตสิก), อารมณ์ในทางธรรม หมายถึง สิ่งที่จิตไปยึดเหนี่ยวหรือกำหนดหมายในขณะนั้นๆ อันคือเหล่าอายตนะภายนอกนั้นเองอันมี รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ทั้ง ๖ สิ่งที่จิตไปยึดเหนี่ยวหรือกำหนดในขณะนั้นๆ ก็จะทำหน้าที่เป็นอารมณ์ อันเกิดจากการผัสสะหรือการกระทบสัมผัสจากทั้งทางกายและทางใจนั่นเอง (จึงไม่ใช่อารมณ์ที่หมายๆ กันทางโลกๆ เช่น อารมณ์ดี อารมณ์เสีย) เป็นชั้นที่เกิดจากการรับรู้ความรู้สึกตามหน้าที่เท่านั้น ดังเช่นตากระทบดอกไม้, ดอกไม้ทำหน้าที่เป็นอารมณ์ คือดอกไม้เป็นสิ่งที่จิตไปยึดเหนี่ยว หรือไปกำหนดในขณะนั้น จึงเกิดเวทนาคือจิตรับรู้ยึดเหนี่ยวดอกไม้เป็นเป้าหมาย ร่วมกับสัญญาความจำในรูปหรือสิ่งที่ถูกรู้ที่เก็บบันทึกจดจำไว้ จึงเกิดเวทนา คือ ถูกใจ ชอบใจ, ไม่ถูกใจ ไม่ชอบใจ, เฉยๆ (ไม่สุขไม่ทุกข์ หรือ

อทุกขมสุข) อาจกล่าวได้ว่า เวทนาคือความรู้สึกการรับรู้ในอารมณ์ (ดอกไม้) อันเกิดร่วมกับความจำ (สัญญา)

๓) สัญญา ที่แสดงในกระบวนการของจิตแบ่งหน้าที่ทำเป็นหลายส่วนเพื่อให้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้ง เช่น สัญญาชนิดความจำได้ในอารมณ์นั้นๆ และการหมายรู้ในอารมณ์นั้นๆ อันมีหลากหลาย เช่น ตีความหมาย ความเข้าใจ การเปรียบเทียบ การแยกแยะในสิ่งที่จำได้ ตลอดจนสัญญาตญาณ ความรู้ สติและปัญญา บางคราทำหน้าที่นอกจากความจำที่จำเป็นใช้ในการดำเนินชีวิตแล้ว ยังมีความจำชนิดมีกิเลสเจืออันคือความจำอาสวะกิเลสในปฏิจสมุปบาทนั่นเอง

สัญญา เกิดในกระบวนการของขั้น ๕ หลายครั้ง ถ้าแยกแยะอย่างละเอียด (จะมีกล่าวในภายหลัง) แต่ละครั้งทำหน้าที่ต่างๆ กัน แต่ก็ล้วนแล้วคือสัญญา ความจำ ความเข้าใจ ความหมายรู้ต่างๆ อันมีส่วนสัมพันธ์กับสมอง อันเป็นหทัยวัตถุที่เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งของจิต (แต่จิตก็ไม่ใช่สมอง)

๔) สังขาร เป็นผลของกระบวนการขั้น ๕ หรือ การกระทำหรือความคิดอ่านที่จิตใจหรือเจตนาที่แสดงหรือกระทำต่อเวทนาหรืออารมณ์ หรือเจตจำนงค์,เจตนา,จงใจต่ออารมณ์ต่างๆที่มากระทบ เป็นปฏิกิริยาตอบสนองที่จิตริเริ่มเองได้ (เวทนาเป็นการรับรู้เท่านั้น) ซึ่งจักแสดงออกทางกาย (การกระทำ) หรือวาจา (การพูด) หรือใจ (คิดนึก) กล่าวคือกายสังขาร,วจีสังขาร,มโนสังขาร (จิตสังขาร เช่นความคิดนึก เมตตา กรุณา โสทร หลง สติ ปัญญา หตฺหุใจ ฟุ้งซ่านใจ รำคาญใจ อารมณ์สมาธิ มานะ อารมณ์ฉาน อารมณ์ดีอารมณ์เสียต่างๆ-อารมณ์ดี อารมณ์เสียนี้หมายถึงอารมณ์ในทางโลกๆ ไม่ใช่อารมณ์ในทางธรรมตามที่ได้กล่าวมาแล้ว)

สติ และ ปัญญา ก็เกิดมาแต่สัญญา แต่ก็จัดเป็นสังขารขั้นด้วย เพราะเป็นความจงใจเจตนาที่ตั้งใจขึ้นได้ เป็นการริเริ่มได้ด้วยจิตเอง ไม่เป็นเพียงแค่ความจำที่เกิดขึ้นเองจากการรับรู้ และเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวดในการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติธรรม เป็นสิ่งที่ควรเจริญให้เกิดให้มากขึ้น

๕) วิญญาณ มีหน้าที่ในการเชื่อมโยงสื่อสารการทำงานของกายและจิตกับสิ่งแวดล้อม (อายตนะภายนอก) หรืออุปมาดัง ระบบประสาทสัมผัสหรือสื่อสารของชีวิต ในวงการแพทย์ปัจจุบัน วิญญาณทางพุทธศาสนาจึงมี ๖ เช่นกันคือ วิญญาณของ จักขุวิญญาณ (วิญญาณของตา) โสตวิญญาณ (วิญญาณของหู) ฆนะวิญญาณ (วิญญาณของจมูก) ชิวหาวิญญาณ (วิญญาณของลิ้น) กายวิญญาณ (วิญญาณของกาย) และมโนวิญญาณ (วิญญาณของใจหรือจิต)

๖) สัมปยุตธรรม ๗ หรือ ธรรม ๗ ประการ

ในเสขปฏิบัติปาฐุตรซึ่งบรรยายโดยพระอานนท์ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่ประกอบด้วยสัมปยุตธรรม ไว้ ๗ ประการคือ

(๑) เป็นผู้มีความศรัทธา คือเชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้แล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว

(๒) เป็นผู้จำแนกพระธรรม

(๓) เป็นผู้มึหิริ คือ ละอายกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมอันลามก

(๔) เป็นผู้มึโอตตปปะ คือ สะดุ้งกลัวกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมอันลามก

(๕) เป็นพหูสูต ทรงธรรมที่ได้สดับแล้ว สังสมธรรมที่ได้สดับแล้ว ธรรมเหล่าใดงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ธรรมทั้งหลายเห็นปานนั้น อันท่านได้สดับมามาก ทรงจำไว้ได้ สังสมด้วยวาจา ตามเพ่งด้วยใจ แหงตลอดด้วยดี ด้วยความเห็น

(๖) เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้มึสติ คือ ประกอบด้วยสติและปัญญาเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกได้ตามระลึกได้ แม้ซึ่งกิจการที่ทำไว้แล้วนาน แม้ซึ่งถ้อยคำที่พูดไว้แล้วนาน

(๗) เป็นผู้มึปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญา อันเห็นความเกิดและความดับ อันเป็นอริยะขำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

คุณสมบัติของผู้ที่ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ประการ นี้ เรียกว่า สัทธัมมสมันนาโคโต บางทีก็เรียก สัปปุริสธรรม ๗ และในจูฬปุณณมสูตร ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสบรรยาย ความแตกต่างระหว่าง สัตบุรุษและอสัตบุรุษ ทรงแสดงถึง ลักษณะของผู้ประกอบด้วย ธรรมของสัตบุรุษ ๘ ประการ (ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม เรียกธรรมของสัตบุรุษ ๘ ประการ นี้ว่า สัปปุริสธรรม ๘) ได้แก่

(๑) เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ คือ เป็นผู้มีความศรัทธา มีหิริ มีโอตตปปะ มีสุตะมาก มีความเพียรปรารภแล้ว มีสติตั้งมั่น มีปัญญา (คือ สัทธัมมสมันนาโคโต ดังกล่าวไปแล้ว)

(๒) เป็นผู้รักดีต่อสัตบุรุษ คือ มีสมณพราหมณ์ชนิตที่มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตปปะ มีสุตะมาก มีความเพียรปรารภแล้ว มีสติตั้งมั่น มีปัญญา เป็นมิตร เป็นสหาย

(๓) เป็นผู้มีความคิดอย่างสัตบุรุษ คือ ย่อมไม่คิดเบียดเบียนตนเอง ไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งสองฝ่าย

(๔) เป็นผู้มีความรู้อย่างสัตบุรุษ คือ ย่อมไม่รู้เพื่อเบียดเบียนตนเอง ไม่รู้เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่รู้เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งสองฝ่าย

(๕) เป็นผู้มีความถ้อยคำอย่างสัตบุรุษ คือ เป็นผู้งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากคำพูดส่อเสียด งดเว้นจากคำหยาบ งดเว้นจากการเจรจาเพ้อเจ้อ

(๖) เป็นผู้มีการงานอย่างสัตบุรุษ คือ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร

(๗) เป็นผู้มีความเห็นอย่างสัตบุรุษ คือ เป็นผู้มีความเห็นอย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้ว มีผล ยัญที่บูชาแล้ว มีผล สังเวทที่บวงสรวงแล้ว มีผล ผลวิบากของกรรมที่ทำความชั่ว มีอยู่โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดา มี บิดามี สัตว์ที่เป็นอุปาทิกะมี สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ ซึ่งประกาศโลกนี้โลกหน้า ให้แจ่มแจ้งเพราะรู้ด้วยตนเอง ในโลกมีอยู่

(๘) ย่อมให้ทานอย่างสัตบุรุษ คือ ย่อมให้ทานโดยเคารพ ทำความอ่อนน้อมให้ทาน ให้ทานอย่างบริสุทธิ เป็นผู้มีความเห็นว่ามิผล จึงให้ทาน^{๑๔๘}

๗) มรรคมืองค์ ๘

มรรค คือ หนทางสู่ความดับทุกข์ เป็นหนึ่งในอริยสัจ ๔ จึงเรียกอีกอย่างว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือการลงมือปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าอริยมรรคมืองค์ ๘ นี้เป็นทางสายกลาง^{๑๔๙} คือ เป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น

ตามวิมังคสูตร พระพุทธเจ้าทรงอธิบายรายละเอียดไว้ดังนี้^{๑๕๐}

(๑) สัมมาทิฐิ (ความเห็นที่ถูกต้อง) หมายถึง ความรู้ในอริยสัจ ๔

(๒) สัมมาสังกัปปะ (ความคิดที่ถูกต้อง) หมายถึง ความคิดในการออกจากกาม ความไม่พยายาบท และการไม่เบียดเบียน

(๓) สัมมาวาจา (วาจาที่ถูกต้อง) หมายถึง การเว้นจากการพูดเท็จ หยาบคาย ส่อเสียด และเพ้อเจ้อ

^{๑๔๘} อัง.สตุตตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓-๑๔๖.

^{๑๔๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒.

^{๑๕๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๐-๑๓.

(๔) สัมมากัมมันตะ (การปฏิบัติที่ถูกต้อง) หมายถึง เจตนาละเว้นจากการฆ่า โจรกรรม และการประพฤติดีกในกาม

(๕) สัมมาอาชีวะ (การหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง) หมายถึง การเว้นจากมิจฉาชีพ ประกอบ สัมมาชีพ

(๖) สัมมาวายามะ (ความเพียรที่ถูกต้อง) หมายถึง ความพยายามป้องกันอกุศลที่ยังไม่เกิด ละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ทำกุศลที่ยังไม่เกิด และดำรงรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

(๗) สัมมาสติ (การมีสติที่ถูกต้อง) หมายถึง สติปัฏฐาน ๔

(๘) สัมมาสมาธิ (การมีสมาธิที่ถูกต้อง) หมายถึง การบรรลุฌาน ๔

เมื่อเทียบกับหลักไตรสิกขา องค์มรรคข้อ ๑-๒ เป็นปัญญา ข้อ ๓-๔-๕ เป็นศีล และข้อ ๖-๗-๘ เป็นสมาธิ

๘) โพชฌงค์ ๗

โพชฌงค์ หรือ โพชฌงค์ ๗ คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือองค์ของผู้ตรัสรู้ มีเจ็ด อย่างคือ

(๑) สติ (สติสัมโพชฌงค์) ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง

(๒) ธัมมวิจยะ (ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์) ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม

(๓) วิริยะ (วิริยสัมโพชฌงค์) ความเพียร

(๔) ปีติ (ปีติสัมโพชฌงค์) ความอิ่มใจ

(๕) ปัสสัทธิ (ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์) ความสงบกายใจ

(๖) สมาธิ (สมาธิสัมโพชฌงค์) ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์

(๗) อุเบกขา (อุเบกขาสัมโพชฌงค์) ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นตามเป็นจริง^{๒๐๑}

โพชฌงค์ ๗ เป็นหลักธรรมส่วนหนึ่งของ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ (ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่ง ความตรัสรู้ เกื้อหนุนแก่อริยมรรค อันได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมรรค ๘) ทั้งนี้ พระสูตรและปาฐะที่เกี่ยวข้องกับโพชฌงค์ ๗ โดยตรง ได้แก่ มหากัถสप्तโพชฌังคสูตรปาฐะ, มหาโมคคัลลานโพชฌังคสูตรปาฐะ, มหาจุณทโพชฌังคสูตรปาฐะ

๒.๒.๕ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏใน อชปาลนิโครธ

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค อชปาลกถา ว่าด้วยเหตุการณ์ขณะประทับอยู่ ณ ควางตันขอชปาลนิโครธ เรื่องทรงแสดงธรรมเป็นเหตุให้เป็นพราหมณ์ ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออก

^{๒๐๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๒/๑๐๙-๑๑๐.

จากสมาธินั้น แล้วเสด็จจากควงต้นโพธิพฤกษ์ ไปยังควงต้นอชปาลนิโครธ^{๒๐๒} ครั้นถึงแล้ว จึงประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียวเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควงต้นอชปาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วัน

ครั้งนั้น พราหมณ์ทุกชาติ^{๒๐๓} ผู้หนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้ว ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค พอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันและกันแล้วได้ยืน ณ ที่สมควร พราหมณ์นั้นผู้ยืน ณ ที่สมควรแล้วแล ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “พระโคตมผู้เจริญ บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ด้วยเหตุเพียงไรหนอ ก็และธรรมเหล่าไหนที่ทำให้บุคคลให้เป็นพราหมณ์” ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า พราหมณ์ใด ลอยบาปกรรมเสีย ไม่ตวาดผู้อื่นว่า หีหี ไม่มีกิเลสดูจน้าฝาด สำรวมตน^{๒๐๔} เรียบจบพระเวท^{๒๐๕} อยู่จบพรหมจรรย์^{๒๐๖} พราหมณ์นั้น ไม่มีกิเลสเครื่องพัวพันในอารมณ์ไหนๆ ในโลก ควรกล่าววาทะว่า เราเป็นพราหมณ์โดยธรรม^{๒๐๗} ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค พรหมยาจนกถา ว่าด้วยพรหมอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม

๑) ปฏิจสุมุปาบท

ครั้นล่วง ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธิ แล้วเสด็จจากควงต้นราชายตนะไปยังต้นอชปาลนิโครธอีกครั้งหนึ่ง ทราบว่า พระองค์ประทับอยู่ ณ ควงต้นอชปาลนิโครธนั้น ขณะเมื่อทรงหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงเกิดความดำริขึ้นในพระทัยว่า^{๒๐๘} “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรก ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ประชาชนผู้รุ่มร่ามด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย^{๒๐๙} ฐานะอันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือหลักอัมปิปปัจจยตา หลักปฏิจสุมุปาบท ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากนัก กล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดง

^{๒๐๒} นิโครธ แปลว่า ต้นไทร ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Banyan” หรือ “Indian Fig-tree” ไม่จำพวกไทรหรือกร่างของอินเดีย พวกคนเลี้ยงแพะชอบมานั่งที่ร่มเงาของต้นนิโครธนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อชปาลนิโครธ (วิ.อ. ๓/๔/๘ ; PALI-ENGLISH DICTIONARY, P.๓๕๕, Edited by T.W. RHYS DAVIDS and WILLIAM STEDE).

^{๒๐๓} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔/๙๖.

^{๒๐๔} วิ.อ. (ไทย) ๓/๔/๑๐.

^{๒๐๕} วิ.อ. (ไทย) ๓/๔/๙.

^{๒๐๖} วิ.อ. (ไทย) ๓/๔/๑๑-๑๒.

^{๒๐๗} วิ.มहा. (ไทย) ๔/๕/๘-๙.

^{๒๐๘} ม.ม. ๑๒/๒๘๑/๒๔๒, ม.ม. ๑๓/๓๓๗/๓๑๙.

^{๒๐๙} วิ.อ. (ไทย) ๓/๗/๑๓.

ธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะพึงเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา จะพึงเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา”

อนึ่งเล่า อนัจริยคาถาเหล่านี้ที่ไม่เคยทรงสดับมาก่อน ได้ปรากฏแจ่มแจ้งแก่พระผู้มีพระภาคว่า อนัจริยคาถา

บัดนี้ เรายังไม่ควรประกาศธรรมที่เราได้บรรลุด้วยความลำบากเพราะธรรมนี้ ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ถูกราคะและโทสะครอบงำ จะรู้ได้ง่ายแต่เป็นสิ่งที่พาทวนกระแส^{๒๑๐} ละเอียด ลึกซึ้ง รู้เห็นได้ยาก ประณีตผู้กำหนดด้วยราคะ ถูกกองโมหะหุ้มห่อไว้ จักรู้เห็นไม่ได้เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาดังนี้ พระทัยก็น้อมไปเพื่อการชวนชวนน้อย มิได้น้อมไปเพื่อแสดงธรรม

ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบความดำริในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยใจของตน ได้มีความดำริว่า “ท่านผู้เจริญเอ๋ย โลกจะฉิบหายหนอ โลกจะพินาศหนอ เพราะพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงน้อมพระทัยไปเพื่อการชวนชวนน้อย มิได้น้อมพระทัยไปเพื่อทรงแสดงธรรม” จึงหายไปจากพรหมโลกมาปรากฏ ณ เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาค เปรียบประหนึ่งบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออก หรือคู้แขนเข้าฉะนั้น แล้วห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง คูกเขาเบื้องขวาลงบนแผ่นดิน ประนมมือไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับกลางทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดแสดงธรรม ขอพระสุคตเจ้าได้โปรดแสดงธรรม เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในตาน้อยมีอยู่^{๒๑๑} สัตว์เหล่านั้นย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้สดับธรรม เพราะจักมีผู้รู้ธรรม^{๒๑๒}” ท้าวสหัมบดีพรหมได้ทูลอาราธนาดังนี้ แล้วได้ทูลเป็นประพันธคาถาต่อไปว่า พรหมนิคมคาถา

ในกาลก่อน ธรรมที่ไม่บริสุทธิ์อื่นคนที่มิมลทิน^{๒๑๓} คิดค้นไว้ปรากฏในแคว้นมคธ พระองค์โปรดทรงเปิดประตูมตรธรรมนั้นเถิด ขอเหล่าสัตว์ จงฟังธรรมที่พระสัมพุทธเจ้าผู้ปราศจากมลทินได้ตรัสรู้แล้วตามลำดับ

ข้าแต่พระองค์ผู้มีปัญญาดี มีสมันตจักขุ บุรุษผู้ยืนอยู่บนยอดเขาตึลาล้วน พึงเห็นหมู่ชนได้โดยรอบ ฉันทิด พระองค์ผู้หมดความโศกแล้ว ก็ฉันทันั้น โปรดเสด็จขึ้นสู่ปราสาทคือธรรมแล้ว จักได้เห็นหมู่ชนผู้ตกอยู่ในความโศกและถูกชาติชราครอบงำได้ชัดเจน

^{๒๑๐} วิ.อ. (ไทย) ๓/๗/๑๔.

^{๒๑๑} วิ.อ. (ไทย) ๗๘-๘/๑๔-๑๕.

^{๒๑๒} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑/๔๓๕.

^{๒๑๓} วิ.อ. (ไทย) ๓/๘/๑๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียร ผู้ชนะสงคราม ผู้นำหมู่ ผู้ไม่มีหนี้ ขอพระองค์โปรดลุกขึ้นเสด็จจาริกไปในโลก ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดจงทรงแสดง ธรรม เพราะจักมีผู้รู้ธรรม [เมื่อท้าวสัทัมบดีพรหมได้กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกับท้าวสัทัมบดีพรหมว่า พรหม แม้เราเองก็มีความดำริว่า ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้

... จะพึงเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา พรหม อนึ่งเล่า อนันจรรย์คาถาเหล่านี้ที่ไม่เคยสดับมาก่อนได้ปรากฏแจ่มแจ้งแก่เราว่า บัดนี้ เรายังไม่ควรประกาศธรรมที่เราได้บรรลุ ด้วยความลำบาก... แต่เป็นสิ่งที่พาพหุวิเศษ ...พรหม เมื่อเราพิจารณาแจ้งชัดดังนี้ จิตย่อมโน้มไปเพื่อการชวนชวนน้อย หาน้อมไปเพื่อแสดงธรรมไม่ แม้ครั้งที่ ๒ ท้าวสัทัมบดีพรหมก็ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ผู้มีพระภาคได้โปรดแสดงธรรม ... เพราะจักมีผู้รู้ธรรม” แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสว่า “พรหม แม้เราเองก็มีความคิดว่า... หาน้อมไปเพื่อแสดงธรรมไม่” แม้ครั้งที่ ๓ ท้าวสัทัมบดีพรหมก็ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ผู้มีพระภาคได้โปรดแสดงธรรม ... เพราะจักมีผู้รู้ธรรม”] เรื่องทรงพิจารณาเวไนยสัตว์เปรียบด้วยดอกบัว^{๒๑๔}

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหม และเพราะอาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์ ทรงตรวดดูโลกด้วยพุทธจักขุ^{๒๑๕} เมื่อทรงตรวดดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในตาน้อย มีธุลีในตามาก^{๒๑๖} มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี มีอุปมาเหมือนในกออุบล ในกอปทุม หรือในกอบุณฑริก ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่เสมอน้ำ ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นพ้นน้ำ ไม่แต่น้ำ ฉันท

พระผู้มีพระภาคทรงตรวดดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีธุลีในตาน้อย มีธุลีในตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก

^{๒๑๔} ที.ม. ๑๐/๖๙/๓๓.

^{๒๑๕} พุทธจักขุ หมายถึง (๑) อินทรีย์ปโรปริยัตติญาณ คือ ปรินิพพานรู้ความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย คือ รู้ว่า สัตว์นั้น ๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แคไหน เพียงใดมีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีความพร้อม ที่จะตรัสรู้หรือไม่ (๒) อาสนยานุสยญาณ คือ ปรินิพพานรู้ธัมมายุค ความมุ่งหมาย สภาพจิตที่นอนอยู่ (ขุ.ป. ๓๑/๑๑๑/๑๒๔, ๑๑๓/๑๒๖).

^{๒๑๖} วิ.อ. (ไทย) ๓/๙/๑๕.

บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัวก็มี ฉะนั้น

ครั้นทรงเห็นแล้ว^{๒๑๗} ได้ตรัสคาถาตอบท้าวสัทัมบดีพรหมว่า สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจะพึงจงปล่อยศรัทธามาเถิด เราได้เปิดประตูมตธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว ท่านพรหม เพราะเราสำคัญว่าจะลำบาก จึงมิได้แสดงธรรมที่ประณีตคล่องแคล่ว ในหมู่มนุษย์ ขณะนั้น ท้าวสัทัมบดีพรหมได้ทราบบว่า “พระพุทธองค์ได้ทรงประทานโอกาสเพื่อจะแสดงธรรมแล้ว” จึงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคกระทำประทักษิณแล้วอันตรธานไป ณ ที่นั้นแล^{๒๑๘}

๒) กามคุณ ๕

(๑) รูปที่รู้ได้ด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด

(๒) เสียงที่รู้ด้วยโสต อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด

(๓) กลิ่นที่รู้ได้ด้วยฆานะ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด

(๔) รสที่รู้ได้ด้วยชีวาหา อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด

(๕) โผฏฐัพพะที่รู้ได้ด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจเป็นที่รัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด สิ่งเหล่านี้ไม่ชื่อว่ากาม สิ่งเหล่านี้เรียกว่ากามคุณในวินัยของพระอริยเจ้า^{๒๑๙}

คุณและโทษของกาม

(๑) ความสุข ความโสมนัสใด อาศัยกามคุณ ๕ เหล่านี้เกิดขึ้น เป็นคุณของกามการตรากตรำในการเลี้ยงชีวิต เป็นโทษของกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่เห็นๆ กันอยู่ มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นตัวบังคับ เกิดเพราะเหตุแห่งกาม

(๒) ความเศร้าโศก ลำบาก รำพัน คร่ำครวญ ถึงความหลงเลื่อนว่าสิ่งใดเคยเป็นของเรา แม้สิ่งนั้นก็ไม่เป็นของเรา เป็นโทษของกามทั้งหลาย

^{๒๑๗} ที.ม.อ. (ไทย) ๖๖/๖๔-๖๕.

^{๒๑๘} วิ.ม.ห. (ไทย) ๔/๗-๙/๑๑-๑๕.

^{๒๑๙} นิพเพธิกสูตร (ฉบับหลวง) ๒๒/๓๓๔/๓๖๕-๓๖๖.

(๓) ความวิวาทกัน สู้รบกัน ปล้นกัน ฆ่ากัน เพราะมีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นตัวบังคับ เป็นโทษของกามทั้งหลาย^{๒๒๐}

(๔) การประพศิกายทุจริต วิจิตรทุจริต มโนทุจริต เพราะมีกามเป็นเหตุ เมื่อตาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาตนรก เป็นโทษของกามทั้งหลาย

การถ่ายถอนกาม

การละ การกำจัดฉันทะ ราคะในกามทั้งหลาย เป็นการถ่ายถอนของกามบุคคลผู้รู้ชัดคุณของกามทั้งหลาย โดยเป็นคุณ โทษของกามทั้งหลาย โดยความเป็นโทษ และการถ่ายถอนกามทั้งหลาย โดยความเป็นการถ่ายถอน ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นจึกรับรู้กามทั้งหลายด้วยตนเองได้ แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ รู้อย่างนี้ว่าไม่มีเลยที่ความฟุ้งซ่านแห่งใจเกิดขึ้นแก่เราเพราะกามคุณ ๕ นี้ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือเพราะอายตนะใดอายตนะหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า ความกำหนดพอใจในกามคุณ ๕ นี้ เราละได้แล้วด้วยอาการนี้แล เป็นอันเธอรู้สึกตัวในเรื่องกามคุณ ๕^{๒๒๑} ผู้กำหนดแล้ว หมกมุ่นแล้วด้วยกามคุณ ๕ ประการนี้ ถูกกามคุณ ๕ ประการนี้ครอบงำแล้ว ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องถอนออก บริโภคอยู่ เขาจู้จู้ จักเห็น หรือจักทำให้แจ้งชัด ซึ่งญาณทัสนะพิเศษของพระอริยะอย่างสามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้^{๒๒๒} บุคคลใดหลีกออกจากกามด้วยกายแล้ว ทั้งละและระงับความพอใจ ความรักใคร่ ความหลง ความระหยา และความกระวนกระวายเพราะกาม ในกามทั้งหลายเสียด้วยดีในภายในแล้ว บุคคลนั้นแม้เสวยทุกขเวทนาที่กล้า หยาบ เฝ็ดร้อน อันเกิดขึ้นเพราะความเพียรที่ดี หรือไม่ได้เสวยทุกขเวทนาเช่นนั้นก็ดี ก็เป็นผู้ควรเพื่อรู้ เพื่อเห็น และเพื่อความตรัสรู้ดีอันประเสริฐ^{๒๒๓}

๓) ตัณหาวิจิริต ๑๐๘

ตัณหาหรือโลภะความยินดีพอใจติดข้องตัณหาแบ่งเป็น ๓ คือ

- ๑) กามตัณหา
- ๒) ภาตตัณหา (ความยินดีพอใจในความเห็นผิดว่าเที่ยง)
- ๓) วิภวตัณหา (ความยินดีพอใจในความเห็นผิดว่าขาดสูญ)

^{๒๒๐} มหาทุกขัณชัณสูตร (ฉบับหลวง) ๑๒/๑๔๗-๑๔๘/๑๑๕-๑๑๘.

^{๒๒๑} มหาสุญญตสูตร (ฉบับหลวง) ๑๔/๓๔๔/๑๘๔.

^{๒๒๒} สุกสุตตร (ฉบับหลวง) ๑๓/๗๒๓/๔๔๗-๔๔๘.

^{๒๒๓} สุกสุตตร (ฉบับหลวง) ๑๓/๗๒๓/๔๔๗-๔๔๘.

ตัณหา ๑๐๘ ในพระบาลีเดิมเรียก ตัณหาวิจริต (ความเป็นไป หรือการออกเที่ยวแสดงตัวของตัณหา) ตัณหาวิจริต ๑๘ อันอาศัยเบญจขันธ์ภายใน เมื่อมีความถือว่า “เรามี” จึงมีความถือว่าเราเป็นอย่างนี้ เราเป็นอย่างนั้น เราเป็นอย่างอื่น เราไม่เป็นอยู่ เราพึงเป็นอย่างนี้ เราพึงเป็นอย่างนั้น เราพึงเป็นอย่างอื่น เป็นต้น

ตัณหาวิจริต ๑๘ อันอาศัยเบญจขันธ์ภายนอก เมื่อมีความถือว่า “เรามีด้วยเบญจขันธ์นี้” จึงมีความถือว่า เราเป็นอย่างนี้ด้วยเบญจขันธ์นี้ เราเป็นอย่างนั้น ด้วยเบญจขันธ์นี้ เราเป็นอย่างอื่น ด้วยเบญจขันธ์นี้ เป็นต้น

- ๑) แบ่งเป็นตัณหา ๑๘ เมื่อแบ่งในความยินดีพอใจในอายตนะภายใน ๖
- ๒) แบ่งเป็นตัณหา ๑๘ เมื่อแบ่งในความยินดีพอใจในอายตนะภายนอก ๖
- ๓) รวมเป็นตัณหา ๓๖ แบ่งเป็นความยินดีพอใจใน ๑) อดีต ๒) อนาคต ๓) ปัจจุบัน จึงรวมเป็น ตัณหา ๑๐๘

ตัณหาวิจริต ๑๘ อาศัยเบญจขันธ์ภายใน คือ ตัณหาว่า เราพึงเป็นโดยประการอื่น^{๒๒๔}
 ตัณหาวิจริต ๑๘ อาศัยเบญจขันธ์ภายนอก คือ ตัณหาว่า เราพึงเป็นโดยประการอื่นด้วยรูปนี้บ้าง เป็นต้น หรือวิญญูณนี้บ้าง^{๒๒๕}

ตัณหาวิจริต ๑๘ เหล่านี้อาศัยเบญจขันธ์ภายใน ตัณหาวิจริต ๑๘ เหล่านี้อาศัยเบญจขันธ์ภายนอก ด้วยประการฉะนี้ประมวลย่อเข้าเป็นอันเดียวกัน เป็นตัณหาวิจริต ๓๖ ตัณหาวิจริตตามที่กล่าวมานี้เป็นอดีต ๓๖ เป็นอนาคต ๓๖ เป็นปัจจุบัน ๓๖ ประมวลย่อเข้าเป็นอันเดียวกัน เป็นตัณหาวิจริต ๑๐๘^{๒๒๖}

๔) บัว ๔ เหล่า

๑) อุคฆฏิตัญญู ดอกบัวที่ยังอยู่พื้หน้า คือ บุคคลผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน เพียงแต่พอยกหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น เรียกว่า “อุคฆฏิตัญญู” เทียบกับบัวพื้หน้าแต่พอรับสัมผัสมีตวันก็จะบาน ณ วันนั้น

๒) วิปจิตัญญู ดอกบัวที่ยังอยู่ปรี่มน้ำ คือ บุคคลผู้สามารถรู้เข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านอธิบายความพิสดารออกไป เรียกว่า “วิปจิตัญญู” เทียบกับบัวปรี่มน้ำจากบานต่อวันรุ่งขึ้น

^{๒๒๔} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒/๖๒๒.

^{๒๒๕} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒/๖๒๗.

^{๒๒๖} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒/๖๓๓.

๓) เนยยะ ดอกบัวที่ยังอยู่ใต้น้ำ คือ บุคคลผู้พอจะหาทางคอยชี้แจงแนะนำใช้วิธีการยกย่องให้เข้าใจได้ต่อไป เรียกว่า “เนยยะ” เทียบกับบัวงามได้พ้นน้ำจักบานในวันต่อไป

๔) ปทปรมะ ดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ คือ บุคคลผู้แก้ปัญหาไม่ตรงตามมีดมีด ยังไม่อาจให้บรรลुकุณวิเศษได้ในชาตินี้เรียกว่า “ปทปรมะ” เทียบกับบัวจมใต้น้ำจักเป็นรักษาแห่งปลาและเต่า^{๒๒๗}

อุปนิสัยของสัตว์โลกกับธรรมชาติของดอกบัว

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบคำทูลอาราธนาของพระพรหม และทรงอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์ จึงทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยทิพยจักขุได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายบางพวกมีธูลีคือกิเลสในจักขุน้อย บางพวกมีธูลีคือกิเลสในจักขุมาก บางพวกมีอินทรีย์แก่กล้า บางพวกมีอินทรีย์อ่อน บางพวกสอนให้รู้ได้ง่าย บางพวกสอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมีปกติเห็นปรโลก และโทษโดยความเป็นภัยอยู่

ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสคาถาตอบท้าวสหัมบดีพรหมว่า “เราเปิดประตูมตแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใดจะพึงจงปล่อยศรัทธามาเถิด ดูก่อนพรหม เพราะเรามีความสำคัญในความยากลำบาก จึงไม่ทรงแสดงธรรมที่เราคล่องแคล่ว ประณีต ในหมู่มนุษย์”

ดังนั้น จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ท่านผู้อ่านก็คงพอจะมองเห็นว่า การตัดสินพระทัยแสดงธรรมของพระองค์ครั้งนี้ นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการประกาศพุทธธรรม พระองค์มีความเมตตากรุณาต่อหมู่สัตว์อย่างหาประมาณมิได้ การสอนของพระองค์นั้น ให้ความสำคัญกับผู้เรียนเป็นอันดับแรก ไม่ทรงสอนสิ่งที่พระองค์เห็นว่ายาก แต่ทรงสอนเรื่องที่จะเกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังมากที่สุด เหตุการณ์ทั้งหมดที่กล่าวมา เป็นเหตุการณ์ช่วงเสวยวิมุตติสุข มีหลักธรรมหลายข้อที่อยู่ในช่วงนี้ เช่น พรหมณธรรม อวิหิงสธรรม วิราคธรรม การประกาศหลักพุทธธรรมของพระองค์เริ่มขึ้น เมื่อทรงตัดสินพระทัยที่จะแสดงธรรมโปรดชาวโลก

จึงกล่าวได้ว่า การเผยแผ่พุทธธรรม มีความสำคัญต่อการสืบทอดให้ศาสนาคงอยู่ได้ พระองค์ทรงใช้สื่อบุคคล คือตัวพระองค์เองเป็นสื่อในการสอนเบื้องต้น และก่อนที่พระองค์จะตัดสินพระทัยสั่งสอนเวไนยสัตว์ พระองค์ได้ทรงวิเคราะห์ผู้ที่ทรงโปรดโดยพิจารณาถึงระดับของบุคคลเหล่านั้น อย่างที่ทรงพิจารณาก่อนที่จะทรงออกประกาศพระศาสนาว่า “สัตว์ทั้งหลาย ที่มีธูลีคือกิเลสในจักขุน้อยก็มี ที่มีธูลีคือกิเลสในจักขุมากก็มี ที่มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี ที่มีอินทรีย์อ่อนก็มี ที่มีอาการดีก็มี ที่มีอาการทรามก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ยากก็มี ที่มีปกติเห็นปรโลก และโทษโดยความเป็นภัยก็มี มีอุปมาเหมือน ดอกอุบลในกออุบล ดอกปทุมในกอปทุม หรือดอกบุณฑริก ในกอ

^{๒๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๖-๓๗.

บุณฑริก ที่เกิดแล้วในน้ำเจริญแล้วในน้ำองกามแล้วในน้ำบางเหล่า ยังจมในน้ำอันน้ำเลี้ยงไว้ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำบางเหล่าตั้งอยู่พ้นน้ำอันน้ำไม่ติดแล้ว”^{๒๒๘}

๕) สัมมาทิฐิ

สัมมาทิฐิเป็นอย่างไรคือ ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ (ความดับแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์) ภาวทั้งหลาย นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ^{๒๒๙} ในสัมมาทิฐิสูตร พระสารีบุตรอธิบายนัยยะของสัมมาทิฐิไว้ ดังนี้

(๑) รู้ชัดอกุศลและรากเหง้าแห่งอกุศล และรู้ชัดกุศลและรากเหง้าแห่งกุศล

- อกุศล คืออกุศลกรรมบถ 10 รากเหง้าของอกุศล คือโลภะ โทสะ โมหะ

(๒) รู้ชัดอาหาร เหตุเกิดแห่งอาหาร ความดับแห่งอาหาร และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ

แห่งอาหาร

- อาหารคือ อาหาร ผัสสะ เจตนา และวิญญูณ เหตุแห่งอาหาร คือ ตัณหา

- ความดับแห่งอาหาร การดับตัณหา และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอาหาร คือ มรรคมี

องค์แปด

(๓) รู้ชัดทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

- ทุกข์คือ การเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย โสก ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส

และเหตุแห่งทุกข์ คือ ตัณหา

- ความดับแห่งทุกข์ การดับตัณหา และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือ มรรคมีองค์แปด

(๔) รู้ชัดขราและมรณะ เหตุเกิดแห่งขราและมรณะ ความดับแห่งขราและมรณะ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งขราและมรณะ

- เหตุเกิดแห่งขราและมรณะ คือ การเกิด ความดับแห่งขราและมรณะ คือ การดับความเกิด ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งขราและมรณะ คือ มรรคมีองค์แปด

(๕) รู้ชัดชาติ เหตุเกิดแห่งชาติ ความดับแห่งชาติ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งชาติ

- เหตุเกิดแห่งชาติ คือ ภพ ความดับแห่งชาติ คือ การดับภพ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งชาติ คือ มรรคมีองค์แปด

(๖) รู้ชัดภพ เหตุเกิดแห่งภพ ความดับแห่งภพ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งภพ

^{๒๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๒.

^{๒๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

- เหตุเกิดแห่งภพ คือ อุปาทาน ความดับแห่งภพ การดับอุปาทาน และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งภพ คือ มรรคมืองค์แปด

(๗) รู้ชัดอุปาทาน เหตุเกิดแห่งอุปาทาน ความดับแห่งอุปาทาน และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอุปาทาน

- เหตุเกิดแห่งอุปาทาน คือ ตัณหา ความดับแห่งอุปาทาน คือ การดับตัณหา และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอุปาทาน คือ มรรคมืองค์แปด

(๘) รู้ชัดตัณหา เหตุเกิดแห่งตัณหา ความดับแห่งตัณหา และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งตัณหา

- เหตุเกิดแห่งตัณหา คือ เวทนา ความดับแห่งตัณหา คือ การดับเวทนา และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งตัณหา คือ มรรคมืองค์แปด

(๙) รู้ชัดเวทนา เหตุเกิดแห่งเวทนา ความดับแห่งเวทนา และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา

(๑๐) รู้ชัดผัสสะ เหตุเกิดแห่งผัสสะ ความดับแห่งผัสสะ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งผัสสะ

(๑๑) รู้ชัดอายตนะ ๖ ประการ เหตุเกิดแห่งอายตนะ ๖ ประการ ความดับแห่งอายตนะ ๖ ประการ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอายตนะ ๖ ประการ

(๑๒) รู้ชัดนามรูป เหตุเกิดแห่งนามรูป ความดับแห่งนามรูป และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งนามรูป

(๑๓) รู้ชัดวิญญาน เหตุเกิดแห่งวิญญาน ความดับแห่งวิญญาน และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาน

(๑๔) รู้ชัดสังขาร เหตุเกิดแห่งสังขาร ความดับแห่งสังขาร และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขาร

(๑๕) รู้ชัดอวิชชา เหตุเกิดแห่งอวิชชา ความดับแห่งอวิชชา และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอวิชชา

(๑๖) รู้ชัดอาสวะ เหตุเกิดแห่งอาสวะ ความดับแห่งอาสวะ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอาสวะ^{๒๓๐}

๖) กิเลส

กิเลส หมายถึง สิ่งหรือเครื่องที่ทำให้ใจให้เศร้าหมอง ความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิดทำให้จิตใจขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์

กิเลส มีความหมายครอบคลุมทั้งหมดของสิ่ง (ทั้งรูปธรรมและนามธรรม) ที่ทำให้จิตใจเศร้าหมองหรือขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์ทุกชนิด และมีใช้ครอบคลุมแต่เพียงสิ่งที่ทำให้จิตเศร้าหมองในอดีตและปัจจุบันเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงสิ่งที่จักส่งผลหรือยังให้เกิดขึ้นต่อไปในภายหน้าหรืออนาคตอีกด้วย เช่น ราคะ ขณะที่กำลังติดเพลินเสพสมอยู่นั้น ก็แลดูเป็นสุขสนุกสนานอยู่ซึ่งแฝงความเร่าร้อนเผาผลาญแต่ไม่สังเกตเห็นเท่านั้น และย่อมยังให้กายภาคน้ำเกิดอาการอาการคร่ำครวญวิหาคิดถึงในอาการต่างๆ กันไปซึ่งยังให้เกิดกิเลสหรือจิตขุ่นมัวหรือเศร้าหมองเป็นที่สุด

ดังนั้นกิเลสอื่นๆ เช่น อาสวะกิเลส อุปกิเลส ๑๖ อุปกิเลส ๑๐ (วิปัสสนูปกิเลส) กิเลสกามนิรวณูปกิเลสอนุสัย ต่างๆ ที่กล่าวนั้น จนเป็นเหตุให้เกิดความสับสน เกิดวิจิติจนาสงสัยใคร่รู้ กิเลสต่างๆ เหล่านี้ คือ กิเลสสิ่งที่ทำให้จิตขุ่นมัวเศร้าหมองเป็นการจำแนกแตกต่างของกิเลสออกไปเป็นแบบต่างๆ เพื่ออธิบายในแนวทางหรือมุมมองหรือจุดประสงค์ในเรื่องราวที่กล่าวหรือสอนเท่านั้นเอง คือ เพียงเพื่อเป็นสื่อในการสื่อสารหรืออธิบายให้เห็นเหตุเห็นผลในรูปแบบต่างๆ กันไปตามสาระหรือจุดมุ่งหมาย เช่น

อาสวะกิเลส คือ กิเลส แต่เป็นการแจ้งถึงสภาวะหรือสภาพของกิเลสที่อยู่ในสภาวะนอนเนื่องอยู่ในจิต แต่พร้อมที่จะซึมซาบย้อมจิตเมื่อประสบกับอารมณ์ คือ กิเลสที่เคยเกิดขึ้นแล้ว แต่อยู่ในสภาวะนอนเนื่องเป็นสัญญา (ความจำได้ ความหมายรู้) คือ ความจำ ความหมายรู้ซึ่งมีสภาพที่นอนเนื่องอยู่ยังไม่ถูกกระตุ้นเร้าให้เกิดขึ้นมา จึงนอนเนื่องหรือซึมซาบอยู่ในจิตเงียบๆ ราวกับว่าไม่มี แต่ความจริงแล้วมีอยู่แบบนอนเนื่อง เป็นแฉวนอนหวดหรือตะกอนที่นอนกันอยู่จึงเพียงแค่แลดูว่าใสแต่มีสิ่งปะปนแอบแฝงนอนอยู่ พระองค์ท่านได้แบ่งออกเป็น ๕ ตามอาการที่สั่งสมหรือซึมซาบย้อมจิตได้แก่ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส (รายละเอียดอยู่ในปัจจุสมุปบาท)

อุปกิเลส ๑๖ คือ กิเลส แต่เป็นการจำแนกแตกต่างของกิเลสไปในลักษณะอาการที่เกิดหรือแสดงออกมา จำแนกแตกต่างออกเป็น ๑๖ อาการ ดังเช่น โสกะ (ละโมภจ้องจะเอาไม่เลือกควรไม่ควร) โทสะ (คิดประทุษร้าย) โกรธ (โกรธ) อุปนาหะ (ผูกโกรธไว้) มานะ (ถือตัว)

วิปัสสนูปกิเลส หมายถึง กิเลส แต่เน้นแสดงกิเลสทั้ง ๑๐ ที่อาจพัวพันขึ้นจากการปฏิบัติวิปัสสนา เช่น อธิโมกษ์ อุปัญฐาน ญาณ (รายละเอียดอยู่ในบทวิปัสสนูปกิเลส)

นิเวศภูมิภีเลสหรือนิเวศน์ หมายถึง ภีเลส แต่เน้นแสดงถึงภีเลสหรือสิ่งที่ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมหรือบรรลุถึงความดี เช่น ฌานสมาธิที่ยังประโยชน์ในการเจริญวิปัสสนา จำแนกออกเป็น ๕ ประการ ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาทถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา

ภีเลสกาม ก็คือภีเลสแต่นั่นว่าภีเลสที่เป็นเหตุให้เกิดกามหรือความใคร่ ภีเลสที่ทำให้อยาก ภีเลสที่ทำให้เกิดเจตสิกอันคืออาการของจิตอันเศร้าหมองชักให้ใคร่ ให้รัก ให้อยากได้ ได้แก่ ราคะ โลภะ อิจฉา (อยากได้)

๒.๒.๖ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏใน มุจลินท์

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค มุจลินทกถา ว่าด้วยเหตุการณ์ขณะประทับอยู่ ณ ควางตัน มุจลินท์ เรื่องทรงเปล่งอุทานปรารภความสุข^{๒๓๑} ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น แล้วเสด็จจากควางตันขอปลาณีโครธไปยังควางตันมุจลินท์^{๒๓๒} ครั้นถึงแล้ว จึงประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียวเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันมุจลินท์เป็นเวลา ๗ วัน ครั้นนั้น ได้บังเกิดเมฆใหญ่ขึ้นในสมัยมิใช่ฤดูกาล เป็นฝนเจือลมหนาวตกพรำตลอด ๗ วัน ลำดับนั้น พญานาคมุจลินท์ได้ออกจากที่อยู่ของตนไปโอบรอบพระกายของพระผู้มีพระภาคด้วยชนด ๗ รอบ แผ่พังพานใหญ่ปกคลุมเหนือพระเศียร ด้วยหวังว่า “ความหนาว อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค ความร้อน อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค สัมผัสจากเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลานอย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค” ครั้น ๗ วันผ่านไป พญานาคมุจลินท์รู้ว่า ฝนหายปลอดเมฆแล้ว จึงคลายชนดออกจากพระกายของพระผู้มีพระภาค จำแลงร่างของตนเป็นมาณพ ยืนประนมมือ ถวายอภิवाทอยู่เบื้องพระพักตร์ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า ความสด^{๒๓๓} เป็นสุขของบุคคลผู้สันโดษผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่ความไม่เบียดเบียนคือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลกความปราศจากราคะคือความล่วงกามทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลกความกำจัดอัสมิมานะ (ความถือตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่) เสียได้เป็นสุขอย่างยิ่ง^{๒๓๔}

^{๒๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔/๗.

^{๒๓๒} มุจลินท์ คือ ต้นจิกนา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “The Tree BarringtonaiAcutangula” ต้นมุจลินท์นี้เป็นเจ้าแห่งต้นมุจละ (PALI-ENGLISH DICTIONARY, P.๕๓๕, COL. ๑, Edited by T.W. RHYS DAVIDS and WILLIAM STEDE).

^{๒๓๓} วิ.อ. (ไทย) ๓/๕/๑๐.

^{๒๓๔} พุ.อ. ๒๕/๑๑/๑๐๕.

๑) ขรวาสาธรรม ๔

ขรวาสาธรรม ๔ หมายถึง ธรรมสำหรับขรวาสาธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ประกอบด้วย

(๑) สัจจะ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง พุดจริง ทำจริง จริ่งใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไมตรีจิตสนิทต่อกันขาดสัจจะเมื่อใดย่อมเป็นเหตุให้เกิดความระแวงแคลงใจกัน เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริวฉฉาน ซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม

(๒) ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว ฝึกหัดตัดนิสัย ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่อง ของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืน ประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนถือด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน คนที่ขาดธรรมข้อนี้ ย่อม ปล่อยให้อัธยาศัยต่างปลิกย้อยทางอุปนิสัยและการอบรม กลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต จนไม่สามารถแก้ไขได้

(๓) ขันติ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย ตั้งหน้าทำ หน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ทอดถอย นอกจากมีข้อแตกต่างขัดแย้งทางอุปนิสัย การอบรม และยังจะต้องมีความอดทนต่อความลาบกาตรากตรำ และเรื่องหนักใจต่างๆ ในการประกอบกิจการงานอาชีพเป็นต้น มีสติอดกลั้น คิดอุบายใช้ ปัญญาหาทางแก้ไขเหตุการณ์ให้ลุล่วงไปด้วยดี ^{๒๓๕}

(๔) จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนให้ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว ความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ตลอดถึง ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน จะต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย และยังหมายถึงการให้น้ำใจแก่กันการ แสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตัวได้

ขรวาสาธรรม คือหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือน พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในอาฬวกสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค โดยตรัสตอบคำถามของอาฬวกยักษ์ถึงธรรม ๔ ประการนี้ว่า “เชิญท่าน ถามสมณพราหมณ์เป็นอันมากเหล่าอื่นดูเถิดว่า ในโลกนี้มีอะไรที่จะยิ่งไปกว่า สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะเล่า” อนึ่ง ในอาฬวกสูตร ซึ่งว่าด้วยอาฬวกยักษ์ทูลถามปัญหา ที่ปรากฏในขุททกนิกายสูตร นิบาต พระพุทธเจ้าตรัสตอบย้าหมวดธรรมข้อนี้ว่า “เชิญท่านถามสมณพราหมณ์เหล่าอื่นดูเถิดว่า ในโลกนี้

^{๒๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

เหตุให้ได้เกียรติที่ยิ่งไปกว่าสัจจะก็ดี เหตุให้มีปัญญาที่ยิ่งไปกว่าหเมก็ดี เหตุให้ผู้ภุมิตร สหายไว้ได้ที่ยิ่งไปกว่าจาจะก็ดีเหตุให้หาทรัพย์ได้ที่ยิ่งไปกว่าขันตก็ดี มีอยู่ หรือไม่”^{๒๓๖}

๒.๒.๗ หลักธรรมพุทธธรรมที่ปรากฏใน ราชายตนะ

ราชายตนกถา ว่าด้วยเหตุการณ์ขณะประทับอยู่ ณ ควงตันราชายตนะ เรื่องทรงพบกับตปุตตะและภัลลิกะ

ครั้งล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น แล้วเสด็จจากควงตันมุจลินท์ไปยังควงตันราชายตนะ^{๒๓๗} ครั้นถึงแล้วจึงประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควงตันราชายตนะเป็นเวลา ๗ วัน

ครั้งนั้น พ่อค้า ๒ คนซื้อตปุตตะและภัลลิกะ เดินทางไกลจากอุกกกลชนบทมาถึงที่นั้น ขณะนั้น เทวดาผู้เป็นญาติร่วมสายโลหิตของตปุตตะและภัลลิกะพ่อค้าทั้งสอง ได้กล่าวว่า “ท่านผู้นิรทุกข์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควงตันราชายตนะ ท่านทั้งสองจงไปต้อนรับพระองค์ด้วยข้าวตูผงและข้าวตูก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้งเถิด การบูชาของท่านทั้งสองจักเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน”

ต่อมา ตปุตตะและภัลลิกะ ได้ถือข้าวตูผงและข้าวตูก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร กราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดทรงรับข้าวตูผงและข้าวตูก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้ง ซึ่งจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขสิ้นกาลนานแก่ข้าพระองค์ทั้งสองเถิด” ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงดำริว่า “พระตถาคตทั้งหลายไม่ทรงรับภัตตาหารด้วยพระหัตถ์เลย เราจะพึงรับข้าวตูผงและข้าวตูก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้งอย่างไรหนอ”

ทันใดนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ทราบความดำริในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยใจของตนๆ จึงนำบาตรศิลา ๔ ใบมาจาก ๔ ทิศ เข้าไปถวายแล้วทูลว่า “ขอพระองค์โปรดทรงรับข้าวตูผงและข้าวตูก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้ง ด้วยบาตรนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงรับข้าวตูผงและข้าวตูก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้งด้วยบาตรศิลาใหม่เอี่ยมแล้วเสวย

ต่อมา ตปุตตะและภัลลิกะได้กราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งสองนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรมเป็นสรณะ ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่า เป็น

^{๒๓๖} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๙๑/๕๔๕.

^{๒๓๗} ราชายตนะ แปลกันว่า ต้นเกด ชื่อภาษาอังกฤษว่า “BuchaniaLatifolia” และอธิบายเพิ่มเติมว่าเป็นต้นไม้หลวง เป็นที่สิงสถิตของเทพแห่งนางไม้ทั้งหลาย (PALI-ENGLISH DICTIONARY, P.569,COL. ๒, Edited by T.W. RHYS DAVIDS and WILLIAM STEDE)

อุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จนตลอดชีวิต” ตปัสสะและภัลลิกะนั้น ได้เป็นเทววาจิกอุบาสก (ผู้กล่าววาจาถึงรัตนะ ๒ ว่าเป็นสรณะ) เป็นพวกแรกในโลกแล^{๒๓๘}

๑) พุทธานุสติ

พุทธานุสติ (การระลึกถึงพระพุทธเจ้า) ธรรมอันเป็นเอกนี้แลที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายอย่างที่สุด เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อยุติ เพื่ตรัสรู้ เพือนิพพาน ธรรมอันเป็นเอกที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายอย่างที่สุด เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อยุติ เพื่ตรัสรู้ เพือนิพพาน^{๒๓๙} พระคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นมีเป็นเอกประการ สุตที่จะพรรณนา แต่เมื่อรวบรัดกล่าวโดยย่อแล้วก็มี ๙ ประการ คือ

๑. อรหะ เป็นผู้ไกลจากข้าศึก คือ กิเลส^{๒๔๐} อีกนัยหนึ่งว่า เป็นผู้ที่ไม่มียิโรฐาน หมายความว่า แม้แต่ในที่ลับก็ไม่กระทำความ

๒. สมมาสมพุทโธ เป็นผู้ที่ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง^{๒๔๑}

๓. วิชชาจรณสมปนโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ

๔. สุกโต แปลว่า ทรงไปแล้วด้วยดี ซึ่งในที่นี้มีความหมายถึง ๔ นัย^{๒๔๒} คือ

ก. เสด็จไปงาม คือ ไปสู่ที่บริสุทธิ์ อันเป็นที่ที่ปราศจากโทษภัยทั้งปวง ซึ่งหมายถึง อริยสัจทั้ง ๔

ข. เสด็จไปสู่ฐานะอันประเสริฐ คือ อมตธรรม อันเป็นธรรมที่สงบระงับจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง

ค. เสด็จไปในที่ถูกต้อง คือ พ้นจากวิภวภูมิจึงไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

ง. ทรงตรัสไปในทางที่ถูกต้อง คือ ทรงเทศนาในสิ่งที่เป็นความจริงและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้ฟัง ประมวลลักษณะแห่งพระพุทธดำรัสได้เป็น ๖ ลักษณะ ดังนี้

(๑) ไม่จริง ไม่ก่อปรด้วยประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส

(๒) ไม่จริง ไม่ก่อปรด้วยประโยชน์ แม้จะเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ก็ไม่ตรัส

(๓) จริง แต่ไม่ก่อปรด้วยประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส

^{๒๓๘} วิมพา. (ไทย) ๔/๖/๙-๑๐.

^{๒๓๙} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๙๖-๒๙๗/๓๗.

^{๒๔๐} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๖.

^{๒๔๑} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐๓/๓๒๐.

^{๒๔๒} วิ.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๐๘; อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๖๐/๑๖๗-๑๖๙.

- (๔) จริง แต่ไม่ก่อปรด้วยประโยชน์ แม้จะเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ก็ไม่ตรัส
- (๕) จริงและก่อปรด้วยประโยชน์ถึงจะไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่นก็รู้กาลที่จะตรัส
- (๖) จริงและก่อปรด้วยประโยชน์และเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่นด้วยก็รู้กาลที่จะตรัส

๕. โลกวิทู พระพุทธองค์ทรงรู้โลกอย่างแจ่มแจ้งด้วยประการทั้งปวง คือ ทรงรู้จักโลก รู้จักเหตุเกิดของโลก รู้จักธรรมที่ดับของโลก และรู้จักทางปฏิบัติให้ถึงธรรมที่ดับของโลก

อีกนัยหนึ่ง หมายถึงการแจ้งโลกทั้ง ๓ คือ สังขารโลก สัตว์โลก และโอกาสโลก

ก. สังขารโลก หมายถึง สังขารธรรม คือ รูปนาม ได้แก่ จิต เจตสิก รูปทั้งหมด ซึ่งเกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัย ด้วยการปรุงแต่ง ทำให้หมุนเวียนไปในสังสารวัฏฏ์ จำแนกโลกได้เป็นหลายนัย เช่น

โลกนับว่ามี ๑ ได้แก่ สพเพ สดตา อาหารภูฏิกา สัตว์ทั้งหลายย่อมอยู่ได้ด้วยต้องอาศัยอาหารเหมือนกันหมด

โลกนับว่ามี ๒ ได้แก่ นามะ จ รูเป จ คือ นาม ๑ รูป ๑ หรืออีกนัยหนึ่ง ว่า ได้แก่ อุปาทินนสังขาร ๑ อนุปาตินนสังขาร ๑

โลกนับว่ามี ๓ ได้แก่ ตีสุ เวทนาสุ คือ เวทนา ๓ มี สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา

โลกนับว่ามี ๔ ได้แก่ จตุสุ อาหาระสุ คือ อาหาร ๔ มี กพพีการอาหาร ผัสสาหาร มโนสัญเจตนาหาร และวิญญาณาหาร อีกนัยหนึ่งว่า ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔

โลกนับว่ามี ๕ ได้แก่ ปญจสุ อุปาทานกฺขนธสุ คือ อุปาทานขันธ ๕ อีกนัยหนึ่งว่า ได้แก่ อินทริย ๕

โลกนับว่ามี ๖ ได้แก่ ฉสุ อชฺฌตฺติเกสุ อายตเนสุ คืออายตนะภายใน ๖ อีกนัยหนึ่งว่า ได้แก่ นิสสรณียธาตุ ๖

โลกนับว่ามี ๗ ได้แก่ สดตสุ วิญญาณภูฏิตีสุ คือวิญญาณฐิติ ๗ อีกนัยหนึ่งว่า ได้แก่ โพชฌงค์ ๗

โลกนับว่ามี ๘ ได้แก่ อฏฺฐสุ โลกธมฺเมสุ คือ โลกธรรม ๘ อีกนัยหนึ่งว่า ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมัคค ๘

โลกนับว่ามี ๙ ได้แก่ นวสุ สดตาวาเสสุ คือ สัตตาวาส ๙ อีกนัยหนึ่งว่า ได้แก่ โลกุตตรธรรม ๙

โลกนับว่ามี ๑๐ ได้แก่ ทสสุ อกุสลกมฺมปถสุ คือ อกุศลกรรมบถ ๑๐ อีกนัยหนึ่งว่า ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐

โลกนับว่ามี ๑๒ ได้แก่ อายตนะ ๑๒

โลกนับว่ามี ๑๘ ได้แก่ ธาตุ ๑๘

ข. สัตว์โลก บาลีเป็น สัตตโลก หมายถึง บุคคล คือสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งทรงแจ้งประเภท (บุคคล ๑๒) เหตุให้เกิด นิสสัย จริต บารมี แห่งสัตว์เหล่านั้นทั้งสิ้น

ค. โอกาสโลก หมายถึง ภูมิ อันเป็นที่ตั้งแห่งสังขารธรรม คือ เป็นที่อาศัยเกิด อาศัยอยู่ของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งมีจำนวนรวม ๓๑ ภูมิ

๖. อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ ทรงสามารถฝึกอบรมสั่งสอนแนะนำผู้ที่สมควรฝึกได้เป็นอย่างดีเลิศไม่มีใครเสมอเหมือน ทั้งนี้เพราะทรงทราบอริยาศัยของสัตว์นั้นๆ

๗. สตถา เทวมนุสสานํ ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งไม่มีศาสดาใดจะเทียมเท่า เพราะทรงนำสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากกองทุกข์ได้

๘. พุทฺโธ ทรงเห็นทุกอย่าง (สัพพทสสาวิ), ทรงรู้ทุกสิ่ง (สัพพญญู) ทรงตื่น ทรงเบิกบานด้วยธรรม

๙. ภควา ทรงเป็นผู้ที่มีบุญที่ประเสริฐสุด ทรงสามารถจำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ตามควรแก่อัตภาพของสัตว์นั้นๆ

๒) ทานมัย

ทานมัย บุญเกิดจากการให้ทาน การให้ทาน คือ การให้เป็นวัตถุสิ่งของของตนแก่ผู้อื่นเป็นบุญชนิดหนึ่ง เรียกว่า บุญเกิดจากการให้

จุดมุ่งหมายของการให้ทาน มีหลายอย่าง เช่น

๑. ให้เพื่อบูชาคุณ เช่น ให้แก่พระสงฆ์ พ่อแม่ หรือครูอาจารย์ ผู้มีคุณแก่ตนและสังคมโดยส่วนรวม

๒. ให้เพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น มอบเงินทองหรือสิ่งของให้แก่พระศาสนา หรือเพื่อเป็นสาธารณประโยชน์แก่ประเทศชาติ

๓. ให้เพื่ออนุเคราะห์ เช่น ให้แก่ญาติพี่น้อง ลูกหลาน ผู้น้อย เพื่อช่วยเหลือ หรือให้ความรักความเอ็นดู

๔. ให้เพื่อสงเคราะห์ เช่น ให้แก่คนตกทุกข์ได้ยาก คนประสบภัยพิบัติ หรือแก่สัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น

๕. ให้เพื่อชำระกิเลสเพื่อสร้างที่ดี เช่น ให้ทานเพื่อสำเร็จมรรคผล หรือการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้า

การให้ทานทุกชนิดย่อมมีผลทั้งสิ้น แม้แต่บุคคลเท่าน้ำลงในหลุมหรือบ่อเล็กๆ ด้วยหวังว่า จะให้สัตว์ตัวเล็กๆ ได้อาศัยน้ำนี้เป็นอยู่ พระพุทธองค์ยังตรัสว่า เป็นบุญ ไม่จำเป็นต้องพูดถึงทานที่ให้แก่นมนุษย์ แต่ทานที่ให้ผลมากได้นั้น ก็ต้องเป็นทานที่มีลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑. ของที่ให้เป็นทานนั้น เป็นของที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ ไม่ใช่ของที่โกงหรือลักจากผู้อื่น มา

๒. ของที่ให้นั้นเป็นของดี ของบริสุทธิ์หรือของมีค่ามาก

๓. ปฏิภาณผู้รับทาน เป็นผู้มีคุณธรรมสูง มีกิเลสเบาบาง ปฏิบัติเพื่อทำลายกิเลสหรือ ปราศจากกิเลส

๔. ให้แก่สงฆ์ คือเป็นสังฆทาน

๕. ทายกผู้มีใจเลื่อมใส ในกาลทั้ง ๓ คือ

๑. ปุพเพเจตนา ก่อนให้มีใจยินดี

๒. มุญจนเจตนา กำลังให้มีใจเลื่อมใส

๓. อปรเจตนา ให้เสร็จแล้วมีใจเบิกบาน

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ปุพเพเว ทานา สมฺโน ททํ จิตฺตํ ปสาทเย ทตฺวา อตฺตมโน โหติ เอสา ยถุสฺส สมฺปทา” ทายกผู้ให้ทานนั้น ก่อนให้ก็มีใจยินดี กำลังให้ก็ทำใจให้เลื่อมใส ให้เสร็จแล้วก็ มีใจเบิกบาน ข้อนี้คือความสมบูรณ์ของยัญ (ทาน)

๓) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

หมวดทาน

๑. ทานมัย (บุญอันเกิดจากการให้ทาน)

ทานมัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ บุญที่เกิดจากการให้ทาน คือ บุญที่มาจากการสละซึ่ง ทรัพย์ สิ่งของ ความรู้ อวัยวะหรือชีวิตของตนให้แก่ผู้อื่น เพื่อให้ผู้นั้นพ้นจากทุกข์ เมื่อเขาลดหรือพ้น จากทุกข์แล้ว ย่อมยังให้กุศลที่ได้ช่วยเหลือผู้นั้นมาถึงตนด้วยเช่นกัน ประกอบกับจิตขณะให้ทานนั้น ประกอบขึ้นด้วยการละซึ่งความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ถี่เหนียว ย่อมยังผลแห่งจิตที่ละแล้วซึ่งกิเลส นั้น กลายเป็นส่วนบุญมายังตนเช่นกัน

๒. ปัตติทานมัย (บุญอันเกิดจากการอุทิศ และร่วมอุทิศ)

ปัตติทานมัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ บุญที่เกิดจากการตั้งจิตอุทิศส่วนบุญหรือผลกรรม ที่ตนได้ทำมาให้แก่ผู้อื่น ผู้ที่มีบุพการี หรือสรรพสิ่งทั้งปวง และยังรวมหมายถึงจิตที่เกิดจากการยินดีที่

ผู้อื่นที่ได้ร่วมทำกุศลหรืออุทิศกุศลนั้นๆ จิตที่เต็มเปี่ยมด้วยการตั้งมั่นในการอุทิศนี้ ย่อมมาจากจิตอันบริสุทธิ์ และเป็นจิตที่เกิดจากกุศล ดังนั้น บุญกุศลที่เกิดแต่จิตแห่งการอุทิศนี้จึงยังผลมาสู่ตนด้วยเช่นกัน

๓. ปัตตานโมหนามย (บุญอันเกิดจากการอนุโมทนา)

ปัตตานโมหนามย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ บุญที่เกิดจากการตั้งจิตอนุโมทนาต่อความดีที่ผู้อื่นได้กระทำ จิตที่มีจิตอนุโมทนานี้ ย่อมเกิดจากจิตที่บริสุทธิ์ และเห็นชอบกับความดีของผู้อื่น จึงยังจิตให้เกิดแต่ความสงบ และความยินดีในกุศลนั้นๆ กุศลนั้นจึงเกิดแก่ตนด้วยเช่นกัน

หมวดศีล

๔. สีสัมย (บุญอันเกิดจากการรักษาศีล)

สีสัมย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ บุญที่เกิดจากการรักษาศีล การตั้งมั่นอยู่ในศีล หรือประพฤติดี รู้จักประพฤติตน และควบคุมตนให้อยู่ในความปกติในธรรม เพื่อละซึ่งโทษะ (ความโกรธ) และโลภะ (ความโลภ) ปราศจากการกระทำด้วยกาย และวาจาอันผิดต่อคัมภีรของคลองธรรม

๕. อปจายนมัย (บุญอันเกิดจากการอ่อนน้อมถ่อมตน)

อปจายนมัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ บุญที่เกิดจากการรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ และความเคารพ ทั้งต่อผู้ใหญ่ หัวหน้า ครูบาอาจารย์ บิดา-มารดา และผู้ทรงศีลทั้งปวง ซึ่งเป็นการลดซึ่งริฐิ และความเห็นผิดของตนให้น้อยลง

๖. เวยยาวัจจมัย (บุญอันเกิดจากการชวนชวายนในกิจโดยชอบ)

เวยยาวัจจมัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ บุญที่เกิดจากความเพียรในการแสวงหาประโยชน์แก่ตน และผู้อื่นโดยชอบ ด้วยการดำเนินชีวิตหรือการประกอบอาชีพโดยสุจริต และตามคัมภีรของคลองธรรม

หมวดภาวนา

๗. ภาวนามัย (บุญอันเกิดจากการเจริญภาวนา)

ภาวนามัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ บุญที่เกิดจากการภาวนาจิตหรือขัดเกลาจิตให้มีสมาธิ ให้มีความสงบ และละซึ่งกิเลสแห่งโมหะ (ความหลง) ทั้งหลาย พร้อมส่งเสริมให้จิตของตนให้ตั้งมั่นอยู่ในคลองธรรมทั้งในปัจจุบัน และอนาคต

๘. ธัมมัสสวนมัย (บุญอันเกิดจากการฟังธรรม)

ฉัมมัสสวนมัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ บุญที่เกิดจากการรับฟังธรรม อันก่อให้เกิดปัญญา และทางรู้แจ้งแก่ตน ยังตนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันงาม สามารถละหรือลดซึ่งกิเลสทั้งปวง

๙. ฉัมมเทศนามัย (บุญอันเกิดจากการแสดงธรรม)

ฉัมมเทศนามัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ บุญที่เกิดจากการแสดงหรือการสอนธรรมให้แก่ผู้อื่น สามารถเจริญธรรมนี้ทั้งที่เป็นสงฆ์หรือฆราวาส สงฆ์แสดงธรรมแก่ปุถุชนผู้รักาศิล ๕ และศีล ๘ ฆราวาสแสดงหรือสอนธรรมแก่ผู้เยาว์ ทั้งนักเรียนหรือลูกหลานของตน ธรรมที่แสดงนั้น ย่อมส่งผลให้ผู้ฟังรู้แจ้ง หรือเข้าใจในธรรม และพร้อมที่จะละซึ่งความทุกข์ได้ ผู้ที่แสดงธรรมนั้น ย่อมได้รับผลบุญที่ยังให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์

๑๐. ทิฏฐุชกรรม (บุญอันเกิดจากการทำความเห็นให้ตรง)

ทิฏฐุชกรรม แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ บุญที่เกิดจากการรู้จักคิด วิเคราะห์ด้วยจิตอันเป็นกุศล จิตเห็นพ้องในธรรม ภายใต้พื้นฐานของเหตุ และผลที่เป็นจริง

สรุป หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาองค์ธรรมที่ตรัสรู้ ที่ครอบคลุมธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี คำสอนของพระพุทธเจ้าสอนทั้งหมดรวมลงในอริยสัจ ๔ และเท้าช้างที่ใหญ่ที่สุดและรายนันท์รวมลงในอริยสัจ ๔ แล้วธรรมทั้งหมด หัวใจสำคัญ คือ ความไม่ประมาท รู้รักษาความไม่ประมาท คือ รู้อริยสัจ ๔ รู้หลักธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้

การเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่เกิดจากการค้นหาและได้รับความรู้ใหม่ หรือเป็นการพัฒนาความรู้ที่มีอยู่เดิม ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์และการปฏิบัติด้านต่าง ๆ ที่ต้องใช้ความรู้ ทักษะ รวมถึงการแสดงออกในเรื่องทัศนคติและค่านิยม การเรียนรู้สามารถพัฒนาได้โดยการศึกษา การฝึกปฏิบัติ และการเสริมแรง และเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต^{๒๔๓}

การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) เป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่มีพื้นฐานจากทฤษฎีการสร้างความรู้หรือทฤษฎีสรคณิยม (Constructivism) ที่เน้นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญที่สุดในกระบวนการจัดการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นประสบการณ์ การรวบรวมข้อมูลและสรุปความเห็น โดยใช้กิจกรรมการจัดการเรียนรู้หลากหลายที่น่าสนใจซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้

^{๒๔๓} สุบิน ไชยยะ, ทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัย: กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี,สงขลานครินทร์, ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ฉบับที่ ๓, ๒๕๕๘.

ผู้เรียนประยุกต์ใช้ความรู้และประสบการณ์เดิมของตนและเชื่อมโยงองค์ความรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์ในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Seettle.๒๐๑๑:)^{๒๔๔}

ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ.๒๕๕๒ – ๒๕๖๑) ให้ความสำคัญเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของไทยเพื่อพัฒนาคนไทยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัย พัฒนาทักษะให้คนมีการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพตามที่ปรากฏใน “ยุทธศาสตร์การพัฒนาคู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน”^{๒๔๕}

ดวงกมล สีนเพ็ง กล่าวว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนเชื่อมโยงความรู้ ความคิด ทักษะและประสบการณ์ที่มีความสัมพันธ์กันเป็นองค์รวม ทำให้ผู้เรียนเกิดการรู้แจ้ง รู้จริง สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง^{๒๔๖}

บร็อกเกตต์ และเฮมสตรา (Brockett & Hiemstra,๑๙๙๖๓) กล่าวว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge sharing) ถือเป็นกระบวนการและหัวใจสำคัญที่เปิดโอกาสให้กับบุคคลใช้เป็นเวทีหรือพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นการเชื่อมโยงแหล่งความรู้ที่ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้อย่างอิสระและตรงกับความต้องการของผู้เรียนมากที่สุด ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาดตนเอง และเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม นำไปสู่การพัฒนาระบบการทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้มักเกิดขึ้นกับผู้เรียนในวัยผู้ใหญ่ที่เป็นผู้สั่งสมประสบการณ์อย่างต่อเนื่องและอุดมไปด้วยทรัพยากรของความรู้ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง (Internal process) มีการคิดริเริ่มและมีจุดหมายที่สามารถชี้นำตนเองในการเรียนรู้ได้ ซึ่งการเรียนรู้แบบนำตนเอง (Self-directed Learning)เป็นแนวทางการเรียนรู้สนับสนุนผู้เรียนในวัยผู้ใหญ่ และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นแรงจูงใจที่กระตุ้นให้บุคคลมุ่งมั่นที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเองและเกิดการร่วมมือกันกับผู้อื่นในลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม^{๒๔๗}

^{๒๔๔} วรพงษ์ แสงประเสริฐ ,การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อส่งเสริมความสามารถในการพูดภาษาอังกฤษอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย,วารสารวารการศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ : ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑, ๒๕๖๐.

^{๒๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

^{๒๔๖} ดวงกมล สีนเพ็ง, การพัฒนาผู้เรียนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้: การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัททวิ.พรินท์จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๙.

^{๒๔๗} กชพร ดีการกุล,ฐาปนีย์ ธรรมเมธา,พฤติกรรมกรรมการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีมผ่านระบบแลกเปลี่ยนเรียนรู้บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตตามแนวทางการเรียนรู้แบบนำตนเองของบุคลากรทางการศึกษา, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒, ๒๕๕๘.

เซงเก (senge.๑๙๙๔) กล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีมว่ามีอยู่ ๓ ประการด้วยกัน คือ ประการที่หนึ่ง คุณลักษณะของสมาชิกในการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม ซึ่งประกอบด้วย ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านความสามารถและความเข้าใจในการเรียนรู้เป็นทีม ๒) ด้านทัศนคติในการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม ๓) ด้านทักษะในการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม ซึ่งทั้งสามด้านนี้จะเป็พื้นฐานสำคัญทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมในการเรียนรู้ร่วมกันได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ประการที่สอง คือ พฤติกรรมการสื่อสารในการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม ประกอบด้วย การสนทนาและการอภิปรายในการแสดงความคิดเห็นและประสบการณ์ของสมาชิกในทีม ประการที่สาม คือ พฤติกรรมการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม ประกอบด้วย การเรียนรู้จากสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันและการเรียนรู้จากวิธีปฏิบัติ ซึ่งกระบวนการและขั้นตอนดังกล่าวต้องกระทำอย่างต่อเนื่องสลับกันไปมา จากคุณลักษณะทั้งสามประการที่กล่าวมาจะช่วยให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้และกระตุ้นให้เกิดการคิดวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง อีกทั้ง ยังเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลขึ้น เกิดการสร้างองค์ความรู้ที่ช่วยพัฒนางานและเพิ่มพูนสมรรถนะในการปฏิบัติงานของบุคคลให้มีศักยภาพสูงขึ้น^{๒๔๘} การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้เมื่อนักเรียนมีความรู้พื้นฐานที่สามารถเชื่อมโยงกับความรู้ใหม่ ทั้งนี้ นักเรียนต้องเรียนรู้ควบคู่ไปกับการกระทำ และนักเรียนต้องมีการทความเข้าใจความรู้ใหม่ โดยต้องอาศัยประสบการณ์เดิมที่สั่งสมมาเป็นพื้นฐานในรูปแบบของการพัฒนาหรือเปลี่ยนความคิดที่มีอยู่แล้วของนักเรียน การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงแนวคิด เป็นการสร้างและยอมรับความคิดใหม่หรือเป็นการจัดโครงสร้างความคิดที่มีอยู่แล้วใหม่เพื่อนำไปปรับใช้ ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวจะสัมพันธ์กับการมีปฏิสัมพันธ์และประสบการณ์กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการคิดเชิงตรรกะ รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ทางสังคม วัฒนธรรม และการปรับตัวของบุคคลนั้น^{๑๒๔๙}

รูปแบบการจัดการเรียนรู้

รูปแบบการจัดการเรียนรู้ หมายถึง แผนการทำงานเกี่ยวกับการสอนที่จำทำขึ้นอย่างเป็นระบบระเบียบโดยวางแผนการจัดองค์ประกอบและงานเกี่ยวกับการสอน อย่างมีจุดหมายที่เฉพาะเจาะจงที่จะให้ผู้เรียนบรรลุผลสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๑๒๕๐}

^{๒๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๒๔๙} สุชาดา ณ สงขลา, การพัฒนารูปแบบการสอนตามแนวคิดการสร้างองค์ความรู้ตามแนวทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ สำหรับนัก เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓, ๒๕๖๑.

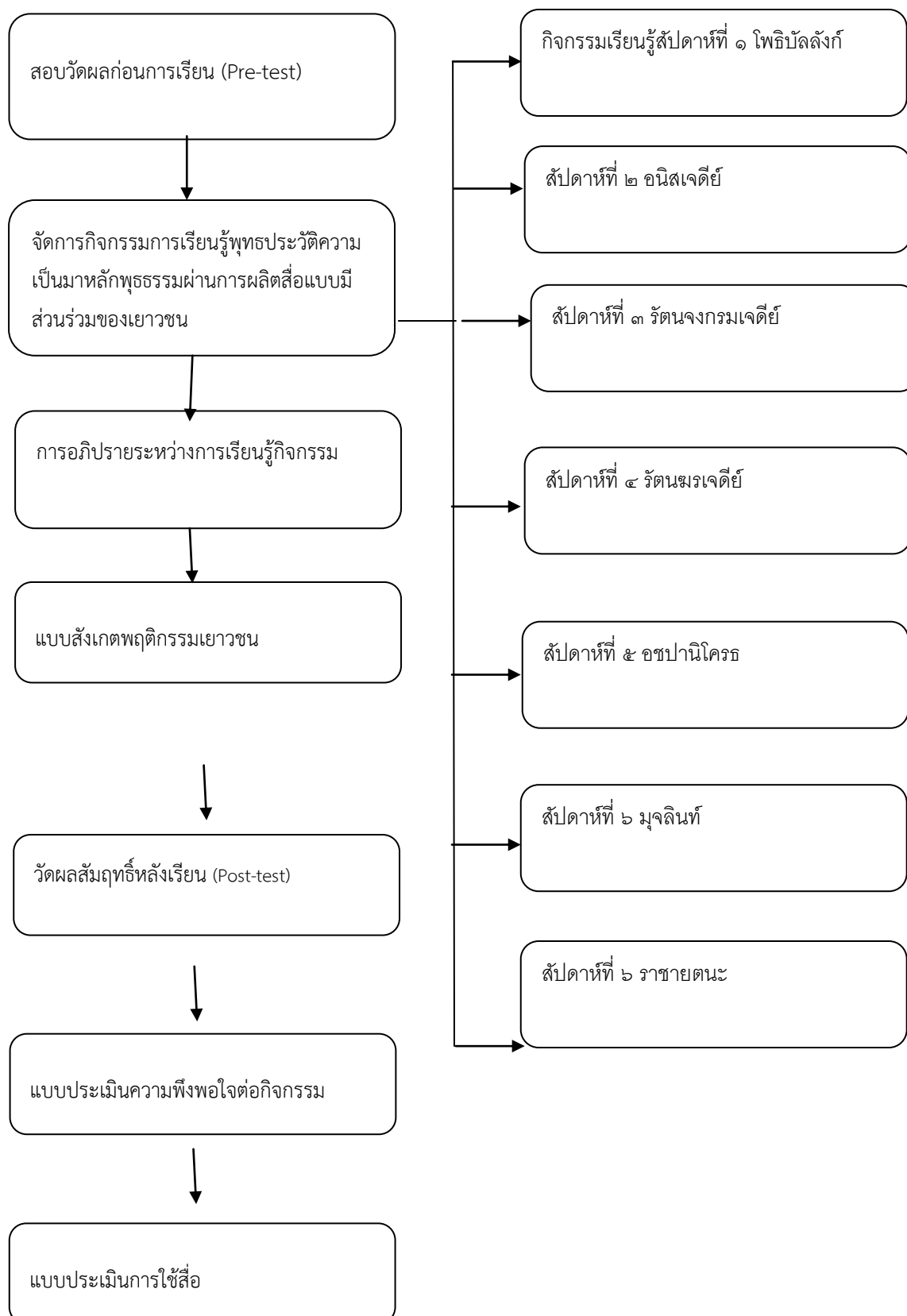
^{๒๕๐} พระณัฐพนธ์ ขอบมี, รูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธีการสอนเพื่อเสริมสร้างจริยธรรมนิสิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยานิพนธ์งานวิจัย, ๒๕๕๘.

รูปแบบการเรียนการสอน

รูปแบบการเรียนการสอน (instructional model) เป็นสภาพลักษณะของการเรียนการสอนที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญซึ่งได้รับการจัดการๆ ไว้อย่างเป็นระเบียบ ตามหลักปรัชญา ทฤษฎี หลักการแนวคิดหรือความเชื่อถือต่างๆ โดยประกอบด้วยกระบวนการหรือขั้นตอนสำคัญในการเรียนการสอน รวมทั้งวิธีสอนเทคนิคการสอนต่างๆ ที่สารช่วยให้สภาพการเรียนการสอนนั้นเป็นไปตามทฤษฎี หลักการหรือแนวคิดที่ยึดถือรูปแบบการเรียนรู้การสอนมีองค์ประกอบสำคัญๆ ดังนี้^{๒๕๑}

^{๒๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

กระบวนการจัดการเรียนรู้เรื่องเรียนรู้พุทธประวัติความเป็นมาหลักพุทธธรรมผ่านการ
ผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

รายละเอียดของการดำเนินงานตามกระบวนการเรียนรู้แต่ละขั้นตอนมี ดังนี้

๑. สอบวัดผลสัมฤทธิ์ก่อนการเรียนรู้ (Pre-test) ก่อนจัดการกิจกรรมสอบการเรียนรู้พุทธประวัติความเป็นมาหลักพุทธธรรมผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

๒. จัดการกิจกรรมการเรียนรู้พุทธประวัติความเป็นมาหลักพุทธธรรมผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชนมีดังนี้

๑) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๑ โพธิบัลลังก์ (บัลลังก์แห่งต้นโพธิ์) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง โดยสามารถรู้แจ้งแทงตลอดตามทั้ง ๔ และญาณ ๓ และรวมทั้งการรู้แจ้งความจริงอันประเสริฐ คือ หลักอริยสัจ ๔ ดังความปรากฏในโพธิราชกุมารสูตร ราชวรรค^{๒๕๒}” พิจารณาปฏิจจนุปบาท: พิจารณาตน หลังจากตรัสรู้แล้วพระพุทธองค์ทรงท้อพระทัยที่จะตรัสสั่งสอนเวไนยสัตว์ในเรื่องที่ทรงตรัสรู้ เพราะเหตุว่าธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นเป็นธรรมที่ลึกซึ้ง รู้ได้ยากเกินกว่าวิสัยของปุถุชนทั่วไปที่ยังมีกิเลสหนา ดังปรากฏในโพธิราชกุมารสูตร ราชวรรค^{๒๕๓}” จากนั้นพระพุทธองค์จึงประทับเสวยวิมุตติสุข คือการพบสุขที่เกิดเพราะความหลุดพ้นจากกิเลส อยู่ในที่ ๗ แห่งๆ ละ ๗ วัน ในเวลากลางคืน ทรงพิจารณาทบทวนปฏิจจนุปบาท แบบย้อนกลับ ในปัจฉิมยาม ทรงมนสิการปฏิจจนุปบาททั้งตามลำดับและย้อนตามลำดับแล้ว

๒) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจตีย์ (สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งการไม่กระพริบพระเนตร)หลักพุทธธรรมกตัญญูและสมาธิ

๓) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรมเจตีย์(สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งทางจงกรมแก้ว) “สติปัฏฐาน ๔” ๒.หลักพุทธธรรม “สมาธิ” ๓.หลักพุทธธรรม และปัญญา

๔) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๔ รัตนขจรเจตีย์(สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งเรือนแก้ว)๑หลักพุทธธรรม “อภิธรรม ๗ คัมภีร์”อภิธรรม ๗ คัมภีร์

๕) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๕ อชปาลโคธ(ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ)หลักธรรมเรื่องกิเลสธรรมเหล่าไหนทำให้เป็นพราหมณ์ พระพุทธองค์ได้เปล่งอุทานว่า “พราหมณ์ใด ลอยบาปกรรมเสียไม่หวาดผู้อื่น ว่า หี หี ไม่มีกิเลสดูน้ำผาด สำรวมตนเรียนจนจบพระเวท อยู่พรหมจรรย์ พราหมณ์นั้นไม่มีกิเลสเครื่องพัวพันในอารมณ์ใดๆ ในโลกควรกล่าวหาว่า เราเป็นพราหมณ์ โดยธรรม

๖) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๖ มุจลินท์(ต้นมุจลินท์) พระพุทธองค์จึงได้ทรงเปล่งอุทานว่า “ความสงัดเป็นสุขของบุคคลผู้สันโดษ ผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่ ความไม่เบียดเบียนคือ ความสำรวมสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก ความปราศจากโรค คือ ความล่วงกามทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลก

^{๒๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๖/๔๐๕-๔๐๗.

^{๒๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๓-๙.

ความกำจัดอสมิมานะ(ความถือตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่)เสียได้เป็นสุขอย่างยิ่ง” หลักพุทธธรรม “สุข คือ นิพพาน

๗) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๗ราชาตะนะ(ต้นไม้เกิด)(๑) หลักพุทธธรรม “ทาน”หลักพุทธธรรม “ศีล” “และภาวนา”

๒.๑ อภิปรายผลการเรียนรู้ระหว่างกิจกรรม

๒.๒ สังเกตและบันทึกพฤติกรรมของเยาวชนในระหว่างร่วมกิจกรรม

๓. สอบวัดผลสัมฤทธิ์หลังการเรียนรู้ (Post-test) หลังจากเยาวชนได้เรียนรู้จากการร่วมกิจกรรมการเรียนรู้จบแล้ว โดยให้นักเรียนทำแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์หลังการเรียนรู้ (Post-test) แบบปรนัย ๔ ตัวเลือก จำนวน ๖๐ ข้อ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ตอนละ ๒๐ ข้อ

๔. จากนั้นนำคะแนนที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ความก้าวหน้าทางการเรียนรู้ โดยใช้ดัชนีประสิทธิผลคำนวณหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสัมประสิทธิ์การกระจาย การทดสอบค่าที่ (t-test) และหาค่าร้อยละ

๕. ประเมินความพึงพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่มีต่อการเรียนรู้พุทธประวัติความเป็นมาหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน จำนวน ๑๗ ข้อ จึงจะถือว่าครบขั้นตอนการจัดการเรียนรู้

๓.๔.๒.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มเรียนรู้ในการวิจัย

การจัดการเรียนรู้ของกลุ่มเรียนรู้ และกลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ ใช้ขั้นตอนการเรียนรู้ที่เหมือนกัน แต่แตกต่างกันในขั้นตอนที่ ๗ คือ กลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ จะเป็นผู้ประเมินจากการใช้สื่อ

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนักเรียนกลุ่มเรียนรู้ ได้ดำเนินการ ดังนี้

๑) จัดการเรียนรู้การสอนตามขั้นตอนของกิจกรรมการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในแผนการจัดการเรียนรู้ โดยมีขั้นตอนการสอน สรุปได้ดังนี้

(๑) ทำแบบทดสอบก่อนเรียน จำนวน ๖๐ข้อ (ใช้ข้อสอบชุดเดียวกันกับแบบทดสอบก่อนเรียน และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์หลังเรียน)

(๒) ดำเนินการเรียนรู้การสอนตามแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้

อภิปรายระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

(๓) สังเกตพฤติกรรมของเยาวชนระหว่างร่วมกิจกรรมการเรียนรู้

(๔) เมื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแผนการจัดการเรียนรู้ การเรียนรู้แล้ว ให้เยาวชนทำแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (หลังเรียน) จำนวน ๖๐ ข้อ

๔.๑) นำคะแนนที่ได้ทั้งหมด มาวิเคราะห์ความก้าวหน้าทางการเรียน โดยใช้ดัชนีประสิทธิผลคำนวณหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที (t-test) และหาร้อยละเพื่อนำไปเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานด้านผู้เรียน

๔.๒) เยาวชนประเมินความพึงพอใจในกิจกรรมการเรียนรู้ และนำผลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์โดยใช้ดัชนีประสิทธิผล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนักเรียนกลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ ได้ดำเนินการดังนี้

๑) ดำเนินการเรียนการสอนตามแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

๒) ประเมินการใช้สื่อจากกลุ่มเรียนรู้

๓) นำผลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์โดยใช้ดัชนีประสิทธิผล เป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า ๕ อันดับ คือ มากที่สุดมาก ปานกลางน้อย และน้อยที่สุด ใช้เกณฑ์แปลผลค่าเฉลี่ย โดยแบ่งระดับคะแนนตามแนวทางของ John (๑๙๙๗),p.๑๙๐) ดังนี้

๔.๕๐ - ๕.๐๐	หมายถึง เห็นด้วย/เหมาะสม/พึงพอใจมากที่สุด
๓.๕๐ - ๔.๙	หมายถึง เห็นด้วย/เหมาะสม/พึงพอใจมาก
๒.๕๐ - ๓.๔๙	หมายถึง เห็นด้วย/เหมาะสม/พึงพอใจปานกลาง
๑.๕๐ - ๒.๔๙	หมายถึง เห็นด้วย/เหมาะสม/พึงพอใจน้อย
๐.๐๐ - ๑.๔๙	หมายถึง เห็นด้วย/เหมาะสม/พึงพอใจน้อยที่สุด

๒.๔ ประเภทของรูปแบบการเรียนการสอน

Cole and chan. (๑๙๙๔ : ๖-๑) ได้แบ่งการเรียนการสอนเป็น ๗ กลุ่ม ดังนี้

๑.personality characteristics Model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้สอนในด้านองค์ประกอบการตัดสินใจ (condieration)ความอบอุ่น (Warmth)และความเข้าใจ(Understanding)ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอน

๒. behaviorist Mdel เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เชื่อว่าผู้สอนมีบทบาทหน้าที่ในการกำกับพฤติกรรมกรเรียนการสอนของผู้เรียนตามหลักจิตวิทยาการเรียนรู้แบบ conditioning ซึ่งส่งผลให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่ค่อยยืดหยุ่นและพัฒนาการบวนการคือขั้นสูงได้น้อย

๓. Subject Netgods model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เฝ้าว่าการเรียนการสอนที่ดีมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับหลักสูตร ทำให้การเรียนการสอนได้รับผลกระทบจากการกำหนดโดยรอบของหลักสูตรต่างๆ ที่บริบทของห้องเรียนแต่ละแห่งมีความแตกต่างและหลากหลายรูปแบบการเรียนการสอนที่เหมาะสมสำหรับการเรียนการสอนแบบหลักสูตรตามรายวิชา

๔. Teaching Skills MModel เป็นรูปแบบการเรียนการสอนให้ความสำคัญกับทักษะที่จำเป็นต่างๆ ซักจะให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถด้านต่างๆ จนเกิดความชำนาญ แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาทักษะอาจจะต้องให้ระยะเวลาอันยาวนานจนอาจทำให้ละเลยการพัฒนาคุณลักษณะด้านอื่นๆ ของผู้เรียน

๕. process-product model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เชื่อว่าผู้สอนและผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนการสอนจึงเน้นทั้งกระบวนการสร้างองค์ความรู้ของผู้เรียนและผลผลิตที่ได้รับจากกระบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสม

๖. Reflective Teacher model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มุ่งเสริมคุณค่าของกรีกแก้ปัญหาและการสะท้อนทางความคิด ซึ่งผู้สอนจะต่อมมีบทบาทที่สำคัญในกระทำหน้าที่กระตุ้นเร้าให้ผู้เรียนได้เกิดกระบวนการทางปัญญาและแก้ปัญหาด้วยการคัดเลือกอย่างเป็นระบบ

๗. Teaching Principles Model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นด้านการนำเทคนิคแบบวิธีการสอน มาปรับใช้ในห้องเรียน โดยอาศัยกระบวนการวิจัยทางการทางการศึกษารูปแบบการเรียนการสอนนี้จะช่วยขยายขอบเขตของการยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนได้ดีตามบริบทของหลักสูตรและการสอนที่เกิดขึ้นตามสภาพจริง

ทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ (Constructivist Theory) เป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลต่อการจัดการเรียนการสอนอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญในตัวผู้เรียนซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ทฤษฎีนี้เน้นว่าความรู้เป็นสิ่งที่ปลูกสร้างขึ้นโดยผู้เรียน ผู้เรียนใช้ความรู้และประสบการณ์ที่อยู่เป็นพื้นฐานในการสร้างความรู้ใหม่ การเรียนรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในตัวผู้เรียนจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก ผู้เรียนแต่ละคนจะสร้างความรู้ด้วยวิธีการแตกต่างกัน ดังนั้นแนวการสอนตามทฤษฎีนี้ จึงเน้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้สื่อสารและมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน โดยผู้สอนคอยช่วยเหลือให้ผู้เรียนนำความรู้ที่มีอยู่ออกมาใช้ และไตร่ตรองสิ่งที่ได้จากการอภิปรายกับผู้อื่น ผู้สอนมีหน้าที่จัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ให้เหมาะสม ตั้งประเด็นปัญหาที่ท้าทาย และช่วยเหลือให้ผู้เรียนสร้างความรู้เองได้ แนวคิดนี้เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการสร้างความรู้โดยนักเรียนเป็นผู้สร้างความรู้ในลักษณะที่มีการต้นตัวหรือการจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ หรือคอนสตรัคติวิซึม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้สอนจัดสถานการณ์ให้นักเรียนสร้างองค์ความรู้ใหม่ของตนเอง โดยให้นักเรียนได้ศึกษา คิด ค้นคว้า

ทดลอง ระดมสมอง ศึกษาจากใบความรู้ สื่อหรือแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งจะมีการเชื่อมโยงความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นกับความรู้เดิมที่นักเรียนมีอยู่แล้ว โดยผู้สอนจะเป็นผู้ช่วยเหลือ มีการตรวจสอบความรู้ใหม่ ซึ่งสามารถกระทำได้ทั้งการตรวจสอบกันเอง ตรวจสอบระหว่างกลุ่ม หรือผู้สอนช่วยเหลือในการตรวจสอบความรู้ใหม่^{๒๕๔}

สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ ได้กล่าวว่า แนวทางการจัดการเรียนการสอนตามแนวคอนสตรัคติวิซึม ดังต่อไปนี้

๑. ผู้สอนมีหน้าที่ให้นักเรียนขยายโครงสร้างทางปัญญา (สร้างความรู้) โดยมีสมมุติฐานดังนี้

๑.๑ นำเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหา ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ต่อสังคมและตัวนักเรียนเอง ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางปัญญา

๑.๒ ความขัดแย้งทางปัญญาเป็นแรงจูงใจให้เกิดกิจกรรมการคิดไตร่ตรองเพื่อสร้างความรู้ที่จะขจัดความขัดแย้งนั้น

๑.๓ การคิดไตร่ตรองบนพื้นฐานของประสบการณ์และโครงสร้างทางปัญญาที่มีอยู่เดิม ภายใต้การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจะกระตุ้นให้มีโครงสร้างทางปัญญาเกี่ยวกับสิ่งนั้นขึ้นมาใหม่

๒. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของนักเรียน คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

๓. จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น และใฝ่เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๔. มีการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

๕. ผู้สอนเปลี่ยนบทบาทจากผู้บอกความรู้เป็นผู้อำนวยความสะดวก โดยการ

๕.๑ จัดบรรยากาศสิ่งแวดลอม

๕.๒ วางแผนการจัดกิจกรรม

๕.๓ สื่อการสอน

^{๒๕๔} สุชาดา ณ สงขลา, การพัฒนารูปแบบการสอนตามแนวคิดการสร้างองค์ความรู้ตามแนวทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๖๑), หน้า ๓.

๕.๔ ให้ความช่วยเหลือนักเรียนให้เกิดการเรียนรู้และสร้างความรู้

๕.๕ กระตุ้นนักเรียนโดยการตั้งคำถาม

๕.๖ ให้กำลังใจ ให้ข้อมูลย้อนกลับ

๖. ผู้สอนรู้ไปพร้อมกับนักเรียนจากกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ และแหล่งวิทยาการต่าง ๆ^{๒๕๕}

จากการศึกษาความหมาย หลักการทฤษฎี วัตถุประสงค์ และกระบวนการเรียนการสอนตามแนวคิดคอนสตรัคติวิซึม รวมทั้งหลักการจัดการศึกษาตามทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์และบรูเนอร์ และหลักการจัดการศึกษาตามทฤษฎีการเรียนรู้ของกานเยน^{๒๕๖}

วรรณทิพา รอดแรงคำ (๕) ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ไว้ดังนี้

๑.บุคคลทุกคนมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวและแสวงหาเพื่ออธิบายสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านี้

๒.ในการหาคำอธิบาย บุคคลทุกคนได้สร้างโมเดลหรือตัวแทนวัตถุ ปรากฏการณ์ และเหตุการณ์ที่ได้พบในสมองของแต่ละบุคคล

๓.โมเดลที่สร้างขึ้นนี้เปลี่ยนแปลงและแตกต่างจากโมเดลของผู้เชี่ยวชาญ

๔.บุคคลทุกคนสร้างความหมายให้กับสิ่งที่ได้รับรู้ ซึ่งความหมายที่สร้างขึ้นนี้อาจได้รับคำแนะนำจากบุคคลอื่นๆรอบตัว

๕.การสร้างคามหมายนี้เกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียน

๖.นักเรียนต้องมีความรับผิดชอบในการเรียนรู้ของตนเอง ครูเป็นเพียงผู้สนับสนุน และอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้เท่านั้น

๗.นักเรียนสร้างความหมายโดยการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น^{๒๕๗}

๒.๕ แนวคิดว่าด้วยสื่อวีดิทัศน์

๒.๕.๑ ความหมายของสื่อวีดิทัศน์

วีดิทัศน์หรือที่นิยมเรียกทับศัพท์ในภาษาอังกฤษ ว่า วิดีโอ (Video) ตามพจนานุกรมเว็บสเตอร์ (Webster) อ่านว่า “วีดีโอ” เป็นภาษาลาติน แปลว่าฉันเห็น (I See) ส่วนคำว่าวีดีโอนี้ ศัพท์านุกรมสื่อสารมวลชนของคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้

^{๒๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๒๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๒๕๗} อ้างแล้ว, หน้า ๕.

ความหมายว่า ส่วนที่มองเห็น (isual) หรือส่วนที่เป็นภาพ (Picture, Image) ในรายการวิทยุโทรทัศน์ หรือจากการฉายภาพหรือภาพยนตร์ ซึ่งแตกต่างจากส่วนของเสียง (Audio)^{๒๕๘}

วิทยุทัศน์มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายซึ่งแต่ละแนวคิดจะกล่าวถึงวิทยุทัศน์แตกต่างกัน ออกไปตามลักษณะแนวคิดของแต่ละมุมมอง ดังนี้

กิตานันท์ มลิทอง กล่าวว่า วิทยุทัศน์ โดยแบ่งเป็นวัสดุ คือ แถบวิทยุทัศน์ และอุปกรณ์ คือ เครื่องเล่นวิทยุทัศน์ แถบวิทยุทัศน์เป็นวัสดุที่ใช้บันทึกภาพและเสียงไว้ได้พร้อมกันในแถบเทป ในรูปแบบของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า และสามารถลบแล้วบันทึกใหม่ได้ และแถบวิทยุทัศน์ทำด้วยสารโพลีเอสเตอร์ (Polyester) มีขนาดความกว้างของเทปหลายขนาด ทั้งนี้แล้วแต่ชนิดและระบบของเครื่องเล่น วิทยุทัศน์นั้นๆ^{๒๕๙}

ประทีน คล้ายนาค กล่าวว่า ในปัจจุบันวิทยุทัศน์มีความหมายกว้างมากจะรวมไปถึง เครื่องมือและอุปกรณ์โทรทัศน์ที่ใช้ตามบ้าน สถาบัน และหน่วยงานต่างๆ ทั้งยังรวมไปถึงอุปกรณ์ตาม สถานีวิทยุโทรทัศน์อีกด้วย เช่น เทปวิทยุทัศน์ (Video Tape) เครื่องบันทึกเทปวิทยุทัศน์ กล้องโทรทัศน์ และเครื่องตัดต่อ^{๒๖๐}

วาสนา ขาวหา กล่าวว่า เทปโทรทัศน์ สามารถบันทึกได้ทั้งภาพและเสียงพร้อมกัน หลัง การบันทึกสัญญาณแล้ว สามารถฉายดูได้ทันที โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการล้างเหมือนฟิล์มภาพยนตร์ และยังสามารถลบสัญญาณเดิม และบันทึกใหม่ได้หลายครั้ง เช่นเดียวกับการบันทึกเสียง เนื้อเทปและ วัสดุที่เคลือบผิวเส้นเทปคล้ายกับเทปบันทึกเสียง ดังนั้นการบันทึกสัญญาณภาพและเสียงลงเทป จึง อยู่ในรูปของสัญญาณแม่เหล็กไฟฟ้า เช่นเดียวกับเทปบันทึกเสียง^{๒๖๑}

วิจิตรา วงศ์ทรัพย์สกุล กล่าวว่า “เทปโทรทัศน์” หมายถึง แถบบันทึกภาพและเสียงที่ผลิต ขึ้นมาโดยมีจุดประสงค์ที่ใช้ในการบันทึกภาพและเสียง สำหรับการนำเสนอเพื่อความบันเทิง ข่าวดสาร

^{๒๕๘} นภาพรณ อัจฉริยะกุล และพิไลพรรณ บุคหุต, “สื่อภาพทัศน์” เอกสารการสอนชุดวิชา ความรู้ เบื้องต้นเกี่ยวกับภาพนิ่ง และภาพยนตร์ หน่วยที่ ๑๔, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๔๘.

^{๒๕๙} กิตานันท์ มลิทอง, เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: อรุณ การพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๘.

^{๒๖๐} ประทีน คล้ายนาค, การผลิตรายการโทรทัศน์ทางการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๓๖.

^{๒๖๑} วาสนา ขาวหา, สื่อการเรียนการสอน (Instrunctional Media), (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนส โตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๐๒.

หรือการศึกษาหาความรู้ โดยมีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ เครื่องเล่นเทปโทรทัศน์ และเครื่องรับโทรทัศน์^{๒๖๒}

สุริยัน ศรีสวัสดิ์กุล ได้ให้คำจำกัดความว่า สัญญาณภาพ เกี่ยวกับสัญญาณของภาพหรือเกี่ยวข้องกับส่วนต่างๆ ของระบบโทรทัศน์ที่นำสัญญาณเหล่านี้ไปในลักษณะของรูปแบบที่ยังไม่ผ่านการ Modulate หรือผ่านการ Modulate แล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๒๖๓}

McInnes (๑๙๘๐) ได้ให้ความหมายของวีดิทัศน์ หมายถึง วิธีการชนิดหนึ่งซึ่งใช้สำหรับสร้างภาพและเสียง ให้เกิดขึ้นพร้อมกัน โดยการใช้กล้องถ่ายภาพทางอิเล็กทรอนิกส์ เครื่องบันทึกเทป และจอฉาย^{๒๖๔}

จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นว่า วีดิทัศน์ คือ ข้อมูลที่เป็นภาพและเสียง อยู่ในรูปแบบแถบแม่เหล็กหรือในรูปแบบอื่นๆ ที่นำไปใช้กับเครื่องเล่นหรืออุปกรณ์ทางอิเล็กทรอนิกส์ แล้วทำให้เกิดภาพและเสียงขึ้นตามที่ได้ทำการเก็บบันทึกไว้และนำไปใช้ได้ทุกที่ทุกโอกาส

๒.๕.๒ ประเภทของสื่อวีดิทัศน์

การจำแนกประเภทของสื่อวีดิทัศน์ สามารถจำแนกออกตามลักษณะได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. สื่อสิ่งพิมพ์ หมายถึง หนังสือและเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่แสดงหรือเรียบเรียงสาระความรู้ต่าง ๆ โดยใช้ตัวหนังสือที่เป็นตัวเขียน หรือตัวพิมพ์เป็นสื่อในการแสดงความหมาย สื่อสิ่งพิมพ์มีหลายชนิด ได้แก่ เอกสาร หนังสือเรียน หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร บันทึกรายงาน เป็นต้น^{๒๖๕}

^{๒๖๒} วิจิตรา วงศ์ทรัพย์สกุล, การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจากเทปโทรทัศน์ การสอนที่ใช้และไม่ใช้กราฟิกส์คอมพิวเตอร์, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๖), หน้า ๖.

^{๒๖๓} สุริยัน ศรีสวัสดิ์กุล, ระบบสื่อสารข้อมูลคอมพิวเตอร์, (กรุงเทพมหานคร: สกายบุ๊ก, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘๑.

^{๒๖๔} ไพรัช นวลขำ, การพัฒนารายการวีดิทัศน์ เรื่องการประชาสัมพันธ์ในสถานศึกษาสำหรับข้าราชการครูที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์, สารนิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา, (บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

^{๒๖๕} โรงเรียนสุราษฎร์ธานี, งานพัฒนาสื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา: การจำแนกประเภทของสื่อการเรียนรู้, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.st.ac.th/av/media_kind.htm. [๑๖ ธ.ค. ๒๕๖๑].

๒. สื่อเทคโนโลยี หมายถึง สื่อการเรียนรู้ที่ผลิตขึ้นใช้ควบคู่กับเครื่องมือโสตทัศนวัสดุ หรือเครื่องมือที่เป็น เทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น แอบบันทึภาพพร้อมเสียง (วีดิทัศน์) แอบบันทึกลีเสียง ภาพนิ่ง สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอน นอกจากนี้สื่อเทคโนโลยี ยังหมายรวมถึงกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนรู้ เช่น การใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการเรียนรู้ การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม เป็นต้น

๓. สื่ออื่นๆ นอกเหนือจากสื่อ ๒ ประเภทที่กล่าวไปแล้ว ยังมีสื่ออื่นๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อเทคโนโลยี สื่อที่กล่าวนี้ได้แก่

๓.๑ บุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญในสาขาต่างๆ ซึ่งสามารถถ่ายทอด สารความรู้ แนวคิดและ ประสบการณ์ไปสู่บุคคลอื่น เช่น บุคลากรในท้องถิ่น แพทย์ ตำรวจ นักธุรกิจ เป็นต้น

๓.๒ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งมีอยู่ตามธรรมชาติและสภาพแวดล้อมตัวผู้เรียน เช่น พืชผักผลไม้ ปรากฏการณ์ ห้องปฏิบัติการ เป็นต้น

๓.๓ กิจกรรมหรือกระบวนการ หมายถึง กิจกรรมหรือกระบวนการที่ผู้สอนและผู้เรียนกำหนดขึ้นเพื่อสร้างเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ ใช้ในการฝึกทักษะซึ่งต้องใช้กระบวนการคิด การปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์และ การประยุกต์ความรู้ของผู้เรียน เช่น บทบาทสมมติ การสาธิต การจัดนิทรรศการ การทำโครงการ เกม เพลง เป็นต้น

๓.๔ วัสดุ เครื่องมือและอุปกรณ์ หมายถึง วัสดุที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้เพื่อประกอบการเรียนรู้ เช่น หุ่นจำลอง แผนภูมิ แผนที่ ตาราง สถิติ รวมถึงสื่อประเภทเครื่องมือและอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานต่างๆ เช่น อุปกรณ์ทดลองวิทยาศาสตร์ เครื่องมือช่าง เป็นต้น

๒.๕.๓ องค์ประกอบที่สำคัญของสื่อวีดิทัศน์

องค์ประกอบที่สำคัญของสื่อวีดิทัศน์ สามารถแบ่งออกตามลักษณะ ดังนี้

๑. ตัวอักษร (Text) ตัวอักษรถือว่าเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญในการเขียนโปรแกรม มัลติมีเดีย โปรแกรมประยุกต์โดยมากมีตัวอักษรให้ผู้เขียนเลือกได้หลายๆ แบบ และสามารถที่จะเลือกสีของตัวอักษรได้ตามต้องการ นอกจากนั้นยังสามารถกำหนดขนาดของตัวอักษรได้ตามต้องการ การโต้ตอบกับผู้ใช้อย่างนิยมใช้ตัวอักษร รวมถึงการใช้ตัวอักษรในการเชื่อมโยงแบบปฏิสัมพันธ์ได้ เช่น การคลิกไปที่ตัวอักษรเพื่อเชื่อมโยงไปนำเสนอ เสียง ภาพกราฟิก หรือเล่นวีดิทัศน์ เป็นต้น นอกจากนี้

ตัวอักษรยังสามารถนำมาจัดเป็นลักษณะของเมนู (Menus) เพื่อให้ผู้ใช้เลือกข้อมูลที่จะศึกษาได้ โดยคลิกไปที่บริเวณกรอบสี่เหลี่ยมของมัลติมีเดียปฏิสัมพันธ์^{๒๖๖}

๒. ภาพนิ่ง (Still Images) ภาพนิ่งเป็นภาพกราฟิกที่ไม่มีการเคลื่อนไหว เช่น ภาพถ่าย หรือ ภาพวาด เป็นต้น ภาพนิ่งมีบทบาทสำคัญต่อมัลติมีเดียมาก ทั้งนี้เนื่องจากจะให้ผลในเชิงของการเรียนรู้ด้วยการมองเห็นไม่ว่าจะดูโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วารสาร เป็นต้น จะมีภาพเป็นองค์ประกอบเสมอ ดังคำกล่าวที่ว่า “ภาพหนึ่งภาพมีคุณค่าเท่ากับคำถึงพันคำ” ดังนั้นภาพนิ่งจึงมีบทบาทมากในการออกแบบมัลติมีเดียที่มีตัวอักษรและภาพนิ่งเป็น GUI (Graphical User Interface) ภาพนิ่งสามารถผลิตได้หลายวิธี เช่น การวาด (Drawing) การสแกนภาพ (Scanning) เป็นต้น

๓. ภาพเคลื่อนไหว (Animation) ภาพเคลื่อนไหวจะหมายถึง การเคลื่อนไหวของลูกสูบ และวาล์วในระบบการทำงานของเครื่องยนต์ ๔ จังหวะ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้สามารถเข้าใจระบบการทำงานของเครื่องยนต์ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นภาพเคลื่อนไหวจึงช่วยตั้งแต่การสร้างภาพด้วยกราฟิกอย่างง่าย พร้อมทั้งการเคลื่อนไหวกราฟิกนั้น จนถึงกราฟิกที่มีรายละเอียดแสดงการเคลื่อนไหวในวงการธุรกิจ ก็มี Autodesk Animator ซึ่งมีคุณสมบัติทั้งในด้านของการออกแบบกราฟิกละเอียดสำหรับใช้ในมัลติมีเดียตามต้องการ

๔. การเชื่อมโยงแบบปฏิสัมพันธ์ (Interactive Links) การเชื่อมโยงแบบปฏิสัมพันธ์จะหมายถึงการที่ผู้ใช้มัลติมีเดียสามารถเลือกข้อมูลได้ตามต้องการ โดยใช้ตัวอักษรหรือปุ่มสำหรับตัวอักษรที่จะสามารถเชื่อมโยงได้จะเป็นตัวอักษรที่มีสีแตกต่างจากอักษรตัวอื่นๆ ส่วนปุ่มก็จะมีลักษณะคล้ายกับปุ่มเพื่อชมภาพยนตร์ หรือคลิกลงบนปุ่มเพื่อเข้าหาข้อมูลที่ต้องการ หรือเปลี่ยนหน้าต่างของข้อมูลต่อไป

๕. วิดิทัศน์ (Video) การใช้มัลติมีเดียในอนาคตจะเกี่ยวข้องกับการนำเอาภาพยนตร์วิดิทัศน์ ซึ่งอยู่ในรูปของดิจิตอลรวมเข้าไปกับโปรแกรมประยุกต์ที่เขียนขึ้น โดยทั่วไปของวิดิทัศน์จะนำเสนอด้วยเวลาจริงที่จำนวน ๓๐ ภาพต่อวินาทีในลักษณะนี้จะเรียกว่าวิดิทัศน์ดิจิตอล (Digital Video) คุณภาพของวิดิทัศน์ดิจิตอลจะทัดเทียมกับคุณภาพที่เห็นจอโทรทัศน์ ดังนั้นทั้งวิดิทัศน์ดิจิตอลและเสียงจึงเป็นส่วนที่ผนวกเข้าไปสู่การนำเสนอและการเขียนโปรแกรมมัลติมีเดีย วิดิทัศน์สามารถนำเสนอได้ทันทีด้วยจอคอมพิวเตอร์ ในขณะที่เสียงสามารถเล่นออกไปยังลำโพงภายนอกได้โดยผ่านการ์ดเสียง (Sound Card)

๒.๕.๔ ประโยชน์ของสื่อวีดิทัศน์

ในยุคปัจจุบันนี้ สื่อวีดิทัศน์นับเป็นสื่อที่ได้รับความนิยมสูงมาก ดังนั้นคุณค่าและความสำคัญของวีดิทัศน์ สรุปได้ดังนี้

เคลลี (Kelly) กล่าวว่า วีดิทัศน์ช่วยอำนวยความสะดวกได้หลายอย่าง ในวงการสอนภาษาเพื่อการสื่อสาร เพราะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ภาษาจริงในสังคมและภายในบทที่สำคัญ คือแสดงให้เห็นภาษาท่าทางและแง่มุมต่างๆ ในการสื่อความหมาย^{๒๖๗}

เดล (Dale) กล่าวว่าประโยชน์ของวีดิทัศน์ต่อการเรียนการสอนและฝึกอบรม คือ เทปโทรทัศน์ สามารถบันทึกภาพและปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาดต่างๆ ในการสาธิตให้ดีขึ้น สามารถแสดงแง่มุมต่างๆ ที่ไม่อาจเห็นได้ด้วยวิธีธรรมดา และยังสามารถนำไปใช้ในครั้งต่อไปได้อีก^{๒๖๘}

ฉลองชัย สุรวัฒนบุรณย์ กล่าวว่า โทรทัศน์และวีดิทัศน์นั้นมีประโยชน์ต่อการเรียนการสอนหลายประการ^{๒๖๙} ได้แก่

๑. ขยายภาพให้เห็นได้ชัดเจน โดยสามารถขยายต้นฉบับให้ใหญ่หรือชัดเจน ตามประสงค์ที่จะใช้งาน
๒. ผู้เรียนจำนวนมากได้รับการสอนจากภาพแหล่งเดียวกัน และในเวลาเดียวกันทำให้ได้รับประสบการณ์อย่างเดียวกัน
๓. เครื่องรับโทรทัศน์จะอยู่ห่างจากกล้องโทรทัศน์เท่าไรก็ได้ ทำให้สามารถส่งบทเรียนไปได้ทุกหนทุกแห่ง
๔. ในการแสดงภาพนั้น สามารถรวมภาพต่างๆ จากแหล่งต่างๆ เข้าด้วยกันได้ เช่น ภาพ ๒ ภาพเข้าด้วยกัน จากฉากที่ต่างๆ กัน หรือซ้อนข้อความบรรยายภาพได้
๕. สามารถเก็บข่าวสารโดยการบันทึกวีดิโอ และสามารถเปิดดูเมื่อไหร่ก็ได้
๖. รายการถ่ายทอดสดต่างๆ ทำให้เห็นเหตุการณ์ได้ ทันเหตุการณ์
๗. โทรทัศน์สามารถสื่อความหมายในการเรียนการสอนได้หลากหลายประการ เช่น สามารถเสนอเนื้อหาได้เป็นกลุ่ม เป็นหมวด หรือสรุปให้เข้าใจได้ง่าย

^{๒๖๗} Kelly, R, Video and Language: An Approach to view in Comprehension, *RELC Journal*, 1985, p.52 – 56.

^{๒๖๘} Dale, Edgar, *Audio Visual Method in Teaching*, 3rd ed, (New York: Holt Rinehart and Winston Dryden Press, 1969), p. 355.

^{๒๖๙} ฉลองชัย สุรวัฒนบุรณย์, *การเลือกการใช้สื่อการสอน*, (กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๓๐๑ - ๓๐๒.

๘. รายการวิธีทัศน์ช่วยทำให้มีเวลาจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

กิดานันท์ มลิทอง กล่าวว่า วิธีทัศน์มีประโยชน์และความสำคัญ ดังนี้^{๒๗๐}

๑. เป็นสื่อที่มีการสอนหลายชนิด เช่น สไลด์ ภาพยนตร์ บันทึกลำเสียง เป็นต้น มาใช้ร่วมกันกับการสอนทางโทรทัศน์ได้อย่างสะดวก เรียกว่า เป็นการใช้สื่อประสมทำให้เกิดการเรียนรู้ที่สมบูรณ์
๒. เป็นอุปกรณ์การสอนที่สำคัญใช้ได้กับผู้เรียนทุกระดับ
๓. สามารถใช้สอนกับผู้เรียนเป็นจำนวนมากในเวลาเดียวกัน
๔. ใช้ในการสาธิตให้เห็นภาพและเสียงได้อย่างชัดเจน
๕. สามารถเอาชนะข้อจำกัดเกี่ยวกับระยะทางและเวลา สถานที่ เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น

๖. ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

๗. สามารถสื่อสารได้รวดเร็ว ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีและชวนให้เกิดการปฏิบัติ

โดยสรุป ประโยชน์ของวิธีทัศน์นั้น มีประโยชน์กับการเรียนการสอนและในการอบรมเป็นอย่างดี มีประสิทธิภาพที่สามารถแสดงให้เห็นทั้งภาพและเสียง จึงนับว่าเป็นสื่อที่มีพลัง ที่สามารถกระตุ้นและเร้าความสนใจให้ผู้ชมเข้าใจและยังสามารถดูซ้ำๆ หลายรอบเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจได้มากขึ้นเป็นอย่างดี และมีประสิทธิภาพ

๒.๕.๕ ทฤษฎีจิตวิทยาการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างสื่อวิธีทัศน์

พยอม วงศ์สารศรี กล่าวว่า การสร้างบทเรียนวิธีทัศน์ต้องอาศัยพื้นฐานทางจิตวิทยาการเรียนรู้ ได้แก่ หลักจิตวิทยาของธอร์นไดค์ (Thondike)^{๒๗๑} และพรณี ช.เจนจิต กล่าวถึงทฤษฎีเสริมแรงของสกินเนอร์ (Skinner)^{๒๗๒} ไว้ดังนี้

ทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไดค์ (Learning theory) หรือที่เรียกว่า (Exercise) ซึ่งความสัมพันธ์ของกฎทั้งสาม สามารถนำมาประยุกต์ในการเรียนการสอนมาก

^{๒๗๐} กิดานันท์ มลิทอง, เทคโนโลยีการศึกษาร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๑.

^{๒๗๑} พยอม วงศ์สารศรี, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สารเศรษฐ์, ๒๕๒๗), หน้า ๘๘ - ๘๙.

^{๒๗๒} พรณี ช.เจนจิต, จิตวิทยาการเรียนการสอน, (จิตวิทยาสำหรับครูในชั้นเรียน), พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๐ - ๑๗๙.

๑) กฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) กฎนี้ได้กล่าวถึงสภาพการณ์ ที่ผู้เรียนมีแนวโน้มที่จะพึงพอใจ หรือลำคาญใจ กับการยอมรับหรือปฏิเสธ ผู้เรียนจะพึงพอใจและยอมรับ เมื่อมีความพร้อมทั้งในแง่การปรับตัว การเตรียมพร้อม ความตั้งใจ ความสนใจและมีทัศนคติ อันก่อให้เกิด กระทำขึ้น ในการสร้างบทเรียนวิชานี้ ผู้สร้างต้องมีการเตรียมพร้อมในด้านต่างๆ เป็นอย่างมาก นับตั้งแต่การเลือกเนื้อหา วิธีการทดลอง เพื่อให้ผู้เรียนก่อนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพเหมาะสม กับบุคลิกภาพ และสภาพของผู้เรียน

๒) กฎแห่งผล (Law of Effect) อธิบายได้ว่า เมื่อใดที่การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองดีขึ้น รางวัลและความสำเร็จจะเป็นการเสริมแรงให้แสดงพฤติกรรมนั้นมากขึ้น ส่วนการลงโทษและความล้มเหลวจะลดการแสดงพฤติกรรม การเรียนรู้ด้วย บทเรียนวิชานี้จะมีการให้รางวัล ชมเชยเป็นระยะๆ และในขณะเดียวกันก็ทราบผลสำเร็จของตัวเองไปด้วย เพื่อให้เกิดสภาพการณ์ที่ทำให้เกิดความพึงพอใจที่อยากจะทำบทเรียนต่อไปจนจบ

๓) กฎแห่งการฝึก (Law of Exercise) อธิบายได้ว่า การเชื่อมโยงระหว่างการตอบสนอง ต่อสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นซ้ำหลายๆ ครั้ง จะช่วยให้การเชื่อมโยงระหว่างสองสิ่งนี้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น หมายความว่า ถ้ากระทำพฤติกรรมใดๆ ซ้ำๆ อยู่เสมอๆ จำทำให้พฤติกรรมนั้นสมบูรณ์ แต่ถ้าพฤติกรรมใดๆ ที่ไม่ได้ทำซ้ำบ่อยๆ ก็มีแนวโน้มว่าจะถูกลืม

ทฤษฎีการเสริมแรงของสกินเนอร์ (Reinforcement theories of motivation) สกินเนอร์ได้นำเสนอการใช้การเสริมแรงเพื่อการจูงใจบุคคลให้เกิดพฤติกรรมใหม่ ทำพฤติกรรมซ้ำหรือหยุดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ตั้งเป็น law of effect โดยมองการเสริมแรงเป็น ๒ ด้าน ได้แก่

๑) การเสริมแรงทางบวก (Positive reinforcement) เป็นการให้ผลตอบแทนในสิ่งที่บุคคลอยากได้ เช่น เงิน ค่ายกย่อง ความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน การเพิ่มสวัสดิการ การให้วันหยุด เป็นต้น เพื่อจูงใจให้บุคคลเกิดแรงจูงใจที่จะกระทำพฤติกรรมพึงประสงค์ต่างๆ

๒) การเสริมแรงทางลบ (Negative reinforcement) เป็นการไม่ให้ผลตอบแทนที่บุคคลไม่ต้องการ โดยมีการกำหนดพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ต้องไม่กระทำและบทลงโทษต่างๆ เช่น ไล่ออก ตัดเงินเดือน ตักเตือน โดยที่หากบุคคลกระทำแต่พฤติกรรมพึงประสงค์ ก็จะไม่ให้ผลตอบแทนทางลบแก่ผู้นั้น

สกินเนอร์และคณะได้นำเสนอวิธีการให้การเสริมแรง (schedule of reinforcement) ไว้ ๕ แบบ ได้แก่

๑) การให้อย่างต่อเนื่อง (continuous reinforcement) เป็นการให้การเสริมแรงทางบวกอย่างต่อเนื่องทุกครั้งที่ทำพฤติกรรมที่กำหนดไว้

๒) การให้ตามปริมาณงาน (Fixed Ratio) เป็นการให้การเสริมแรงตามปริมาณงานที่บุคคลกระทำ หรือการจ่ายค่าตอบแทนการทำงานเป็นชิ้น เช่น ยกของได้ชิ้นละ ๑๐ บาท ยกของไป ๓๐ ชิ้นก็จะได้ ๓๐๐ บาท หากต้องการผลตอบแทนมากก็จะทำงานมาก หากมีความต้องการไม่มากก็จะกระทำเพียงเท่าที่ต้องการเท่านั้น

๓) การให้ตามระยะเวลา (Fixed Interval) เป็นการให้การเสริมแรงเมื่อบุคคลกระทำพฤติกรรมพึงประสงค์ตามระยะเวลาที่แน่นอน เช่น ทุก ๒ สัปดาห์ ทุกเดือน เช่น ค่าจ้าง เงินเดือน ซึ่งทำให้บุคคลกระทำพฤติกรรมในระดับคงที่ และจะแสดงพฤติกรรมพึงประสงค์ได้ให้เกิดขึ้นมากในช่วงใกล้วันรับค่าตอบแทน

๔) การให้ตามปริมาณงานยืดหยุ่น (Variable Ratio) เป็นการให้ตามปริมาณงานแต่ไม่กำหนดตายตัว โดยอาจพิจารณาในด้านคุณภาพร่วมด้วย เช่น พนักงานขายนำเสนอสินค้ากับลูกค้า ๑๐ ราย อาจขายได้ ๑ ราย หรือ ๕ รายก็ได้ โดยยิ่งกระทำมากก็มีโอกาสได้ผลตอบแทนมากขึ้น

๕) การให้ตามระยะเวลายืดหยุ่น (Variable Interval) เป็นการให้การเสริมแรงโดยให้ตามเวลาแต่ไม่มีการกำหนดแน่นอน อาจให้หรือไม่ให้ก็ได้ เช่น จ่ายเป็น ๓ เดือนบ้าง ๖ เดือนบ้าง เป็นการจูงใจให้บุคคลทำพฤติกรรมพึงประสงค์อย่างต่อเนื่อง โดยไม่อาจคาดเดาได้ว่าจะได้รับผลตอบแทนเมื่อใด เช่น การให้รางวัลกับพนักงานดีเด่นเฉพาะในวาระพิเศษเท่านั้น

๒.๕.๖ หลักการประเมินผลการใช้สื่อ

หลักการประเมินผล (Evaluation) การใช้สื่อการเรียนการสอนนั้น มีองค์ประกอบสำคัญอยู่สามประการ คือ ครูผู้ใช้สื่อการสอน ผู้เรียนและสื่อการสอน ดังนั้นการประเมินผลการใช้สื่อการสอนซึ่งประเมินจากองค์ประกอบทั้งสามร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดระบบการเรียนการสอนครั้งต่อไป

การประเมินผลการประเมินผลระบบการใช้สื่อการสอนนั้น กระทำใน ๓ ลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

๑. การประเมินผลกระบวนการสอน เพื่อเป็นการตรวจสอบดูว่าผู้เรียนสามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ ทั้งในด้านผู้สอน สื่อการสอน และวิธีสอน โดยในการประเมินผลนี้สามารถทำได้ทั้งในระยีก่อนการสอน ระหว่างการสอน และหลังสอน

๒. ประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน ซึ่งขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ การประเมินผลสามารถกระทำได้ เช่น จุดประสงค์ที่เป็นเชิงทักษะพิสัย อาจจะต้องเป็นการวัดกระบวนการของพฤติกรรม การตอบคำถามแบบปรนัย ถ้าเป็นเชิงพฤติกรรมจิตพิสัย การประเมินผลอาจต้องใช้การการสังเกตระยะเวลานาน

๓. การประเมินสื่อ เป็นการประเมินเพื่อให้ทราบว่า สื่อการสอนที่นำมาใช้นั้นมีประสิทธิภาพเพียงใดมีส่วนใดบ้างที่ควรได้รับการแก้ไขหรือปรับปรุง ผู้สอนควรบันทึกและประเมินสื่อเก็บไว้ในแฟ้มส่วนตัว เพื่อเป็นข้อมูลในการใช้โอกาสต่อไป^{๒๗๓}

ศิศิษฐ์ คุณชมภู การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาที่ส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน การมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนามี ๕ ขั้นตอน ได้แก่ การริเริ่มการพัฒนาการวางแผนในการพัฒนา ดำเนินการพัฒนา การรับผลประโยชน์จากการพัฒนา และประเมินผลการพัฒนา กิจกรรมของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำแนกได้ดังนี้ การมีส่วนร่วมของผู้ประสานงานและการมีส่วนร่วมของชุมชน หัวใจของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วยร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหารวมวางแผน อภิปราย ร่วมดำเนิน ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล^{๒๗๔}

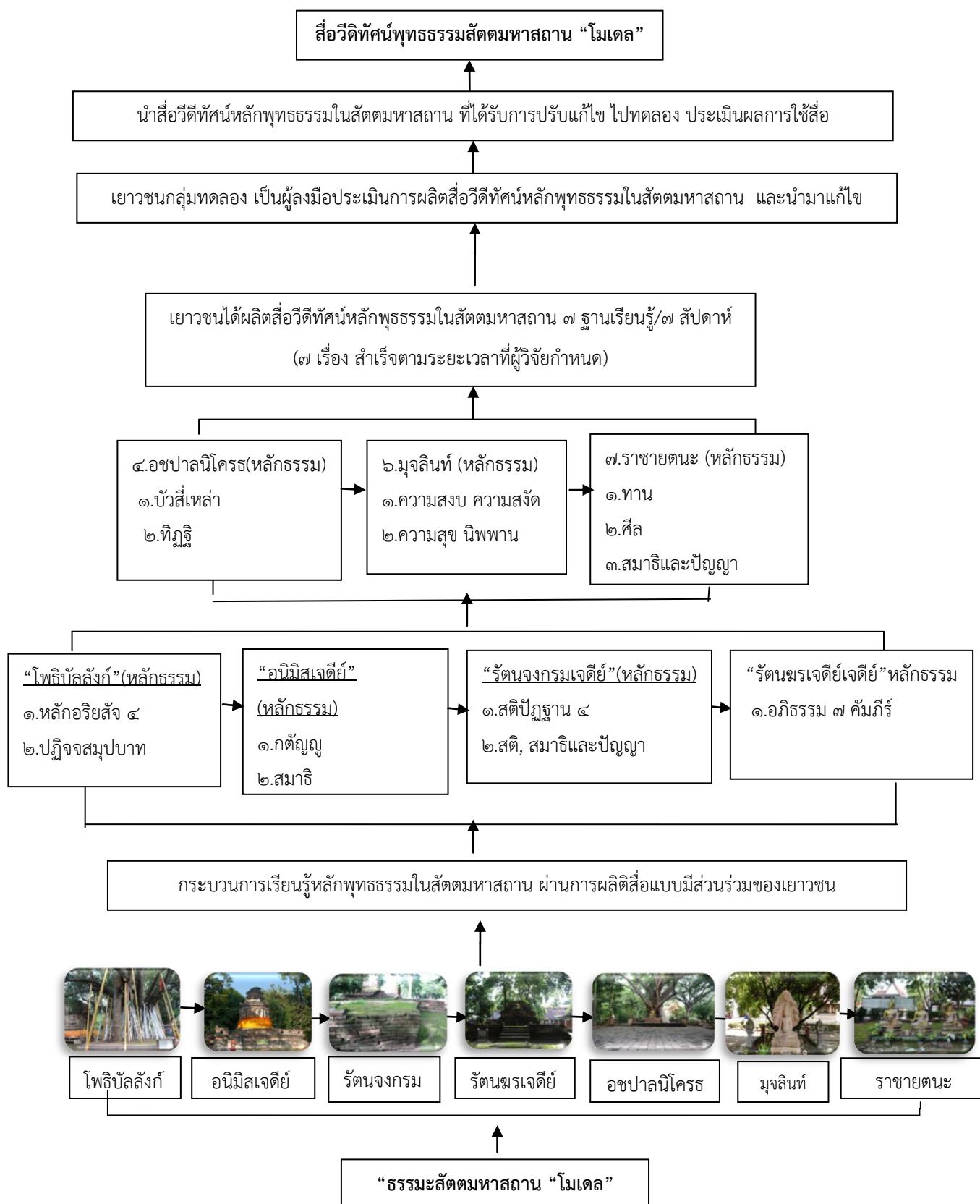
๒.๖ รูปแบบการผลิตสื่อเพื่อการเรียนรู้พุทธธรรมในสัตตมหาสถาน

รูปแบบที่ได้จากทำกิจกรรมที่มุ่งเน้นในด้านการหาความรู้และมีความเข้าใจในหลักธรรมสามารถนำไปสร้าง พัฒนาสร้างสรรค์และต่อยอดกิจกรรมเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) เพื่อเป็นนวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาในยุคการของผู้เรียนรู้ ๔.๐ และเยาวชนสามารถสร้างสรรค์สื่อที่มีคุณค่า ปลอดภัยและเป็นประโยชน์ต่อสังคม ที่เรียกว่า สื่อการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนา โดยการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าผ่านช่องทางสื่อวีดิทัศน์ youtube, เฟสต่างๆ, e-book เป็นการส่งเสริมเผยแพร่พระพุทธศาสนา ในยุคสำหรับการทำงานของผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑

^{๒๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๒๗๔} ศิศิษฐ์ คุณชมภู, “รูปแบบการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม”, วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๑), หน้า ๑๐.

แผนภูมิที่ ๑ แผนงาน/โครงการจัดกิจกรรมเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน มีรูปแบบดังนี้

จากแผนภูมิที่ ๑ แสดงเห็นได้ว่า การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน นั้น เกิดจาก แผนงาน/โครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง จังหวัด เชียงใหม่ สอดคล้องกับแผนการจัดการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙ การเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลก ศตวรรษที่ ๒๑ เน้น ๖ ยุทธศาสตร์ เช่น การจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงของสังคม ๒) การผลิตและ การพัฒนากำลังคน การวิจัยและนวัตกรรมเพื่อสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศเป็น ต้นนอกจากนี้ยังมีแผนงาน/โครงการตามเป้าหมาย เช่น โครงการสนับสนุนการผลิตสื่อ ตำรา สิ่งพิมพ์ สื่อวีดิทัศน์และอิเล็กทรอนิกส์ที่มีคุณภาพผ่านการรับรอง,โครงการสนับสนุน การพัฒนาแหล่ง เรียนรู้ตามมาตรฐานแหล่งเรียนรู้แต่ละประเภท อีกด้วย

จากแหล่งเรียนรู้ธรรมะสัตตมหาสถาน โมเดล เป็นแผนงาน/โครงการเรียนรู้หลักพุทธ ธรรมในสัตตมหาสถาน เป็นการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตามมาตรฐาน ซึ่งเด็กและเยาวชน ได้เข้าร่วมกิจกรรมโครงการเรียนรู้ ได้เรียนรู้ เข้าใจ พุทธประวัติความเป็นมาและความสำคัญของ สัตตมหาสถาน เพื่อเป็นแนวทางในการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้กำหนดหลักธรรมในสัตตมหาสถาน โดย ออกแบบจากแหล่งเรียนรู้มาเป็นฐานเรียนรู้ ๗ ฐานเรียนรู้ และเยาวชนได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมขยาย องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการเรียนรู้ นำมาถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมการเรียนรู้การผลิตสื่อ วีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๗ แห่ง ที่มีการสร้างสัตตมหาสถานจำลองในเอเชียอาคเนย์ ทั้ง ๗ แห่ง แต่ผู้วิจัยได้ศึกษาและออกแบบแหล่งเรียนรู้สัตตมหาสถานจำลองวัดเจ็ดยอด พระอาราม หลวงจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยฐานเรียนรู้และหลักพุทธธรรม ๗ หลักธรรม ดังกล่าวข้างต้นนี้

๒.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

(๑) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในชมพูทวีป เมื่อประมาณ ๒,๖๐๐ ปี ล่วงมาแล้ว ทรงประสูติในวรรณะกษัตริย์ พระนามเดิมว่า เจ้าชายสิทธัตถะ เป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ครองแคว้นศากยะ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของชมพู ทวีป ติดเชิงเขาหิมาลัย ในฐานะโอรสกษัตริย์และเป็นความหวังของราชตระกูล พระองค์จึงได้รับการ ปรนเปรอด้วยโลกิยสุขต่างๆ อย่างเพียบพร้อมและได้ทรงเสวยความสุขอยู่เช่นนี้ เป็นเวลา ๒๙ ปี ทรง มีทั้งพระชายาและพระโอรสในทางการเมือง รัฐบาลรัฐที่ปกครองแบบราชาธิปไตยกำลังเรืองอำนาจ ขึ้น และกำลังพยายามทำสงครามแผ่ขยายอำนาจและอาณาเขตออกไป รัฐบาลรัฐโดยเฉพาะที่ ปกครองแบบสามัคคีธรรม (หรือแบบสาธารณรัฐ) กำลังเสื่อมอำนาจลงไปเรื่อย ๆ บางรัฐก็ถูกปราบ

รวมเข้าในรัฐอื่นแล้ว บางรัฐที่ยังเข้มแข็งก็อยู่ในสภาพตึงเครียด สงครามอาจเกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้ แม้รัฐใหญ่ที่รุ่งเรือง ก็มีการขัดแย้งรบกวนกันบ่อยๆ^{๒๗๕}

(๒) **พระรัตนปัญญาเถร** กล่าวไว้ในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุข ในคัมภีร์วินัยปิฎกปรากฏอยู่เพียง ๔ สัปดาห์ โพธิกา อชปาลนิโครธกา มุจลินทกา ราชายตนกา หลังการตรัสรู้ พระพุทธองค์ยังคงประทับนั่งอยู่ภายใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ เสวยวิมุตติสุข ๗ วัน ในขณะเดียวกันทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท จากนั้นทรงอุทาน ๓ ครั้งว่า “เมื่อผู้ใดเข้าใจธรรมะ ความสงสัยของเขาจะถูกทำลายไปเพราะเขาเข้าใจสาเหตุแห่งการเกิดทุกข์ เมื่อเขาทำลายสาเหตุแห่งการเกิดทุกข์นั้น เขาจะชนะพญามารประการหนึ่ง ดวงอาทิตย์ส่องสว่างในท้องฟ้า พระเจ้าติโลกราช(พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๓๑) ทรงสร้างวัดนี้ขึ้นใน พ.ศ.๑๙๘๙ โดยทรงปลูกต้นโพธิ์ซึ่งพระอุทตมปัญญานำมาจาก ศรีลังกา วัดนี้จึงได้ชื่อว่า วัดมหาโพธาราม จากนั้นพระองค์ได้ทรงจำลองสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้และสัตตมหาสถานขึ้น ดังปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ ว่า “โรเปตวา มารวิชยมหาโพธิสทิสาการิ เวทิจสจตตมหาฐานญจสพพมปิวิธิ การาเปสิ”^{๒๗๖} พระรัตนปัญญาเถร ได้กล่าวว่า สัตตมหาสถาน สถานที่เกี่ยวกับพุทธองค์ ๗ แห่ง ได้แก่ สัปดาห์ที่ ๑ ต้นโพธิ์พระพุทธเจ้าประทับตรัสรู้สัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจดีย์ สถานที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกยืนทอดพระเนตรโพธิบัลลังก์ ๗ วัน เรียกว่า อนิมิสเจดีย์ สัปดาห์ที่ ๓ เสด็จจงกรมไปมาระหว่างต้นโพธิ์กับอนิมิสเจดีย์ เรียกบริเวณนั้นว่ารัตนจงกรมเจดีย์ สัปดาห์ที่ ๔ ประทับอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นโพธิ์ เรียกบริเวณนั้นว่า รัตนจรเจดีย์สัปดาห์ที่ ๕ ประทับอยู่ ณ ต้นอชปาลนิโครธ อยู่ห่างไกลออกไป ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของต้นโพธิ์สัปดาห์ที่ ๖ ประทับอยู่ ณ ต้นมุจลินท์ อยู่ห่างไกลออกไป ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นโพธิ์สัปดาห์ที่ ๗ ประทับอยู่ ณ ต้นราชายตนะ อยู่ห่างไกลออกไป ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของต้นโพธิ์

(๓) **ฉัตรแก้ว ศรีมารักษ์** ได้กล่าวว่า เหตุการณ์แรกพระพุทธองค์ประทับนั่งสมาธิอยู่ภายใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ตลอด ๗ วัน (โคลกบที่ ๙๔) พระองค์ทรงเข้าไปในจิตของพระองค์ พร้อมทั้งทรงมองไปยังโลกด้วยความกรุณาโดยทรงลืมพระเนตรอย่างไม่กระพริบพระเนตร(โคลกบที่๙๔-๙๕) จากนั้นเทวดา ๒ องค์ได้เข้ามาสรรเสริญพระองค์ด้วยบทโคลก ๒ บท และอัญเชิญพระองค์สั่งสอนธรรมะแก่โลก(โคลกบ ๑๐๑-๑๐๒) พระพุทธองค์จึงตรัสสอนพระทัยสั่งสอนธรรมะแก่โลก(โคลกบที่ ๑๐๓) เหตุการณ์ที่ ๒ พระพุทธองค์ทรงรับบาตร ๔ ใบ จากจตุโลกบาลและทรงรวมบาตรเป็น ๑

^{๒๗๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (นครปฐม: พุทธธรรมประดิษฐาน ๒๖ ศตวรรษกาล, ๒๕๕๕).

^{๒๗๖} รัตนปัญญาเถร,**ชินกาลมาลีปกรณ์แปลโดย แสง มนวิฑูร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

บาตร (โศลกบทที่ ๑๐๔) จากนั้นพ่อค้าสองคนได้รับการเชิญชวนจากเทวดาให้ถวายอาหาร มื้อแรกแก่ พระพุทธเจ้า (โศลกบทที่ ๑๐๕) เหตุการณ์ที่ ๓ จากนั้นจึงตัดสินพระทัยที่จะเสด็จไปยังพาราณสีเพื่อโปรดปัญจวคีย์ ก่อนเสด็จพระองค์ทรงลืมนพระเนตรอย่างไม่ว่างพระเนตรไปยังต้นศรีมหาโพธิ์ (โศลกบทที่ ๑๐๗-๑๐๘)

ภายหลังตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ สัปดาห์ พระองค์ทรงดำริจะไม่เผยแผ่คำสอน เพราะพิจารณาถึงสิ่งที่ตรัสรู้คือ อิทัปปัจจยตาปฏิจสมุปปาต ว่าเป็นภาวะลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ยากที่คนมีกิเลสหนาตื้นหามาจะรู้ เข้าใจได้ เป็นภูมิธรรมของผู้เป็นบัณฑิตโดยเฉพาะ เมื่อทรงพิจารณาอย่างนี้จึงดำริจะไม่แสดงธรรมเผยแผ่โปรดสัตว์โลก ดังปรากฏในพระไตรปิฎก มหาวรรค “บัดนี้เรายังไม่ควรประกาศธรรมที่เราได้บรรลุด้วยความลำบาก เพราะธรรมนี้ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ถูกราคะและโทสะครอบงำ จะรู้ได้ง่าย แต่เป็นสิ่งที่พาหวนกระแสะเอียด ลึกซึ้ง รู้เห็นได้ยาก ประณีต ผู้กำหนดด้วยราคะ ถูกกองโมหะหุ้มห่อไว้จะรู้เห็นไม่ได้

ภายหลังการตรัสรู้ เป็นช่วงที่พระพุทธองค์ทรงเสวยวิมุตติสุข หรือสมาธิอันบรมสุขที่เกิดขึ้นจากการหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร (วิมุตติสุข=หลุดพ้น) การเสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ สัปดาห์นั้น พระองค์ทรงทำสมาธิในอิริยาบถต่างๆ กัน ทั้งประทับนั่ง ประทับยืน และดำเนิน สถานที่นี้เรียกว่า สัตตมหาสถาน (สัตตะ=เจ็ด, มหา=ยิ่งใหญ่มาก) สัตตมหาสถานแปลว่าสถานที่ยิ่งใหญ่มาก ๗ แห่ง นั้น การเสวยวิมุตติสุขสัปดาห์แรกเกิดขึ้น ณ โคนต้นศรีมหาโพธิ์ ส่วนสัปดาห์อื่นๆ กระจายอยู่ในทิศทางต่างๆ โดยรอบต้นศรีมหาโพธิ์ การเสวยวิมุตติสุขในแต่ละสัปดาห์ล้วนแต่มีชื่อภาษาบาลีกำหนด ซึ่งชื่อที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในบรรดาผู้นับถือพุทธศาสนาเถรวาทในเอเชียอาคเนย์หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ลงมานั้น ล้วนเป็นชื่อที่ได้รับการระบุไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาและ นิทานกถา ในบทนำของอรรถกถาชาดกซึ่งแต่งขึ้นในศรีลังกาสันยอนราชปุระราชพุทธศตวรรษที่ ๑๐

หลังตรัสรู้พระพุทธองค์ยังคงประทับนั่งอยู่ภายใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ เป็นระยะเวลา ๗ วัน ในขณะที่ทรงพิจารณาปฏิจสมุปปาต จากนั้นทรงอุทาน ๓ ครั้งว่า เมื่อผู้ใดเข้าใจธรรม ความสงสัยของเขาจะถูกทำลายไปเพราะเขาเข้าใจในสาเหตุแห่งการเกิดทุกข์ เมื่อเขาทำลายสาเหตุแห่งการเกิดทุกข์นั้นเขาก็จะชนะพญามารประการหนึ่งดวงอาทิตย์ส่องสว่างในท้องฟ้า^{๒๗๗)}

^{๒๗๗)} ฉัตรแก้ว สิมารักษ์, “ประติมากรรมปูนปั้นรูปเทพชุมนุมประดับผนังวิหารเจ็ดยอด วัดเจ็ดยอด (มหาโพธาราม) จังหวัดเชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑).

(๔) พระราชรัตนรังสี (ว.ป.วีวรยุทโธ) ได้กล่าวถึงสถมมหาสถานไว้ว่าเป็นสถานที่ยับยั้งอยู่เพื่อเสวยวิมุตติสุข หลังจาการตรัสรู้แล้ว ๗ แห่ง ๆ ละ ๗ วัน รวม ๔๙ วัน เพื่อพิจารณาพระโพธิญาณที่ได้ทรงตรัสรู้นั้นแก่พระทัย ตามสถานที่ต่างๆ คือ โพธิบัลลังก์ อนิมิสเจดีย์ รัตนจกรมเจดีย์ รัตนฆรเจดีย์ อชปาลนิโครธ มุจลินท์ ราชายตนะ สถานที่ประทับ ๗ แห่งนี้ ต่อมาถือกันเป็นที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เรียกว่าสถมมหาสถาน นับเป็นพุทธเจดีย์อย่างหนึ่งด้วยและยังได้กล่าวเพิ่มไว้อีกว่า ผู้ใดจาริกมาแล้ว ควรที่จะได้มาถวายสักการะให้ครบทุกแห่งด้วยว่า การพิจารณาธรรมตามพุทธสถานเหล่านั้น จะได้ว่ามีอานิสงส์แก่ผู้ประพาส^{๒๗๘}

(๕) พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา ได้กล่าวถึงสถมมหาสถานไว้ในหนังสือเยือนอินเดียตามรอยอารยธรรมพุทธ ว่า หมายถึง สถานที่สำคัญใหญ่ๆ ๗ แห่ง ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธองค์ กล่าวคือ เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์แล้ว พระองค์ได้เสวยวิมุตติสุข (สุขที่เกิดการหลุดพ้นจากกิเลสอยู่ ๗ สัปดาห์^{๒๗๙}

(๖) เชษฐดิษฐ์ชัย ได้กล่าวว่า ราชายตนะนั้น คือบริเวณใต้ต้นไม้ที่พระพุทธองค์ประทับนั่งสมาธิในสัปดาห์ที่ ๗ แล้วมีพ่อค้าชาวพม่า ๒ ท่าน ได้นำข้าวสาคูต้มและสัตตผงถวาย ราชายตนะถูกกำหนดทิศครั้งแรกในสมันตาปาสาทิกาวาอยู่ในทิศใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์บัลลังก์ เช่นเดียวกับสระมุจลินท์หลวงจีนเหียนจิงระบุว่า หลังจากที่ได้แสวงบุญที่สระมุจลินท์แล้ว ท่านได้ไปนมัสการเจดีย์ที่พระพุทธองค์ทรงรับและเสวยอาหารซึ่งถวายโดยพ่อค้าเคยตั้งอยู่ใกล้เจดีย์ที่พระพุทธองค์ทรงนำในแม่น้ำเนรัญชรา การระบุนัยย่อมแสดงให้เห็นว่า ราชายตนะตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ถัดจากสระมุจลินท์ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เล็กน้อย ซึ่งคาดว่าในปัจจุบันคงถูกน้ำกัดเซาะไปหมดแล้ว^{๒๘๐}

ในเอเชียอาคเนย์ภาคพื้นทวีปตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๔ มีการสร้างสถมมหาสถานจำลองขึ้น ๔ แห่ง ณ เมืองหลวงของ ๔ อาณาจักร คือ วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่ วัดขเวกูจี เมืองหงสาวดี วัดพระธาตุบังพวนใกล้เมืองเวียงจันทน์ และวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร สถมมหาสถานจำลองทั้งสี่แห่งนี้ แสดงถึงประเพณีที่สืบทอดและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในเอเชียอาคเนย์ ทั้งนี้ไม่เคยปรากฏการสร้างสถมมหาสถานจำลองมาก่อนในศิลปะอินเดีย ศิลปะลังกา รวมถึงศิลปะ

^{๒๗๘} พระราชรัตนรังสี (ว.ป.วีวรยุทโธ), *สู่แดนพระพุทธองค์-อินเดีย-เนปาล*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๕).

^{๒๗๙} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, *เยือนอินเดียตามรอยอารยธรรมพุทธ Buddhist pilgrimage in India*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๕).

^{๒๘๐} เชษฐดิษฐ์ชัย, *สถมมหาสถาน: พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๕).

เอเชียอาคเนย์ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐ รวมถึงได้กล่าวในเอเชียอาคเนย์ สัตตมหาสถานจำลอง สามารถแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ สัตตมหาสถานจำลองในพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ ได้แก่ วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่ วัดขเวกจี เมืองหงสาวดี และวัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

กลุ่มที่ ๒ สัตตมหาสถานจำลองในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ได้แก่ สัตตมหาสถานจำลอง วัดสุทัศนเทพวรารามทั้งสองกลุ่มนี้มีอายุห่างกันมากถึง ๓๐๐ ปี โดยประมาณ จึงปรากฏความแตกต่างซึ่งสามารถศึกษาได้ ดังนี้

ประเด็นที่แตกต่างไปจากสัตตมหาสถานจำลองในพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ คือ สัตตมหาสถานจำลอง วัดสุทัศนเทพวราราม ไม่ได้วางผังตามทิศที่กำหนดไว้ในคัมภีร์อีกต่อไปแล้ว แต่กลับวางผังโดยเรียงสัตตมหาสถานจำลองแต่ละแห่งในแนวทิศตะวันตกและตะวันออกอีกด้วยหนังสือ ประวัติของวัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งแต่งโดยพระครูวิจิตรการโกศล ให้ข้อมูลว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๕ พุทธศาสนิกชนได้เคยเวียนเทียนรอบสัตตมหาสถานจำลองในวันวิสาขบูชา ในความเห็นของผู้เขียนสัตตมหาสถานจำลองต้องวางผังเป็นแนวตรง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนสามารถเวียนเทียนรอบสัตตมหาสถานจำลองทั้งเจ็ดแห่งได้ภายในการเวียนรอบเดียว การหันหน้าสลับกันของพระพุทธรูปในสัตตมหาสถานแต่ละแห่งก็อาจเห็นได้ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนสามารถทำการบูชาได้ทั้งการเดินเวียนขึ้นและเทียวลงพระครูวิจิตรการโกศล กล่าวว่าประเพณีการเดินเวียนเทียนรอบสัตตมหาสถานในวันวิสาขบูชาสิ้นสุดลงเมื่อมีการตัดถนนอนุสาวรีย์ ทำให้พื้นที่ทางด้านทิศตะวันออกของสัตตมหาสถานกลายเป็นพื้นที่ถนนนอกวัด

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า คติการสร้างสัตตมหาสถานจำลองริเริ่มขึ้นโดยพระเจ้าติโลกราช โดยสร้างในช่วงเวลาที่พุทธกาลครบ ๒,๐๐๐ ปี และสร้างขึ้นในเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา ประติมานวิทยาที่ริเริ่มใหม่โดยพระองค์จึงอาจมีเหตุผลทางการเมืองและการศาสนาอยู่ด้วย

ในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า “พระเจ้าติโลกราชโปรดให้สร้างสถานที่ซึ่งเหมือนกับพระมหาโพธิ์ที่ทรงชำนะมารและสัตตมหาสถาน” แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้เมืองเชียงใหม่ศักดิ์สิทธิ์เทียบเท่ากับพุทธคยา และเพื่อให้อาณาจักรล้านนามีความศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย เนื่องจากเป็นอาณาจักรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุข ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ประสงค์จะแสวงบุญ

แต่ไม่สามารถเดินทางไปยังอินเดีย ก็สามารถที่จะแสวงบุญที่เชียงใหม่ทดแทนได้ เนื่องจากเมืองเชียงใหม่มีความศักดิ์สิทธิ์เทียบเท่าพุทธคยานั่นเอง^{๒๘๑}

(๗) เกษม บุรกลีกร ได้กล่าวว่า พระเจ้าติโลกราชได้สดับพระธรรมเทศนาเรื่องอนิสังขแห่งการปลุกต้นมหาโพธิ์จากสำนักสงฆ์ลังกาวงศ์ ก็ทรงเลื่อมใสและมีรับสั่งให้พิจารณาสถานที่ที่เหมาะสมได้ทรงสร้างพระอารามขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๙๙๘ ทรงได้พืชมณฑปมหาโพธิ์จากคณะสงฆ์ที่ปลงกัจจโปรดให้นำมาปลูกไว้ที่อารามแห่งนั้น เป็นเหตุให้อารามได้รับขนานนามว่า วัดมหาโพธาราม และโปรดให้ตกแต่งสถานที่แห่งนั้นให้เหมือนสถานที่ฯ พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ทรงสร้างสัตตมหาสถานให้ครบ ๗ แห่ง^{๒๘๒}

(๘) รุจยา อาภากร, ม.ร.ว. และชยันต์วรรณภูติ ได้กล่าวว่า พระเจ้าติโลกราชทรงสร้างสัตตมหาสถาน ในปีวอก พ.ศ. ๒๐๒๐ โปรดให้สร้างมหาวิหารในอารามนั้นและสร้างวัดราชมณเฑียร วัดป่าตาล วัดป่าแดงหลวงมหาวิหาร เป็นต้น ทรงบูรณะต่อเติมเจดีย์หลวง ให้ใหญ่และสูงกว่าเดิม กว้างด้านละ ๓๕ วา สูง ๔๕ วา บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในพระเจดีย์นั้นทรงสร้างโรงอุโบสถในวัดป่าแดงหลวง ซึ่งเป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระราชบิดา (พญาสามฝั่งแกน) และพระราชมารดา เมื่อสร้างพระอุโบสถเสร็จในวันมหาปวารณา จึงทรงร่วมพิธีผูกพัทธสีมาที่วัดป่าแดงนั้นด้วย ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกต จากวัดพระธาตุลำปางหลวง นครเขลางค์ มาประดิษฐานไว้ที่ซุ้มจระนำด้านตะวันออกแห่งเจดีย์หลวงทรงมอบภาระให้สีหโคตเสนาบดีและอาณานิกรจายิบดีมหาอำมาตย์ ดำเนินการหล่อพระพุทธรูปแบบลวปุระขนาดใหญ่ ด้วยทองสัมฤทธิ์หนักสามสิบสามแสน (= ๓,๖๙๐ กิโลกรัม) ณ วัดป่าตาลมหาวิหารทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีพระธรรมทินนมหาเถระเป็นเจ้าอาวาส^{๒๘๓}

อาจกล่าวได้ว่า พุทธประวัติ “ตอนตรัสรู้” เป็นพุทธประวัติที่สำคัญที่สุดตอนหนึ่ง เนื่องจากเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้เจ้าชายสิทธัตถะผู้ซึ่งเป็นเพียงบุคคลธรรมดากลายเป็น

^{๒๘๑} เชษฐดิษฐ์ชัยลี, สัตตมหาสถาน: พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๕).

^{๒๘๒} เกษม บุรกลีกร, หนังสือวัดเจ็ดยอด (มหาโพธารามศิลปะยุคทองของล้านนา), (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดพิมพ์โครงการศึกษาวิจัยศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา, ๒๕๒๖).

^{๒๘๓} รุจยา อาภากร, ม.ร.ว. และ ชยันต์วรรณภูติ, “แนวทางการวิจัยทางวัฒนธรรมของภาคเหนือในอนาคต”, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลง: การสัมมนาผลการวิจัยภาคเหนือ, ๒๖-๒๗ กรกฎาคม ๒๕๓๒ ณ โรงแรมเชียงใหม่ฮิลล์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.

“พระพุทธเจ้า” ผู้อยู่เหนือโลก คัมภีร์พุทธประวัติที่มีการแต่งขึ้นรวมถึงงานศิลปกรรมทางพุทธศาสนา ไม่ว่าจะอยู่ในช่วงเวลาหรือในดินแดนใด ก็มักให้ความสำคัญกับพุทธประวัติตอนนี้เป็นพิเศษเสมอ

ภายหลังการตรัสรู้เป็นช่วงระยะที่พระพุทธองค์ทรงเสวยวิมุตติสุข หรือสมาธิอันบรมสุข ที่เกิดขึ้นจากการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร(วิมุตติ-หลุดพ้น)การเสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ สัปดาห์นั้น พระองค์ทรงทำสมาธิในอิริยาบถต่างๆ กัน ทั้งประทับนั่ง ประทับยืนและดำเนิน

ทั้งนี้ตำแหน่งการเสวยวิมุตติสุขทั้งเจ็ดตำแหน่ง หรือที่เรียกว่า “สัตตมहाสถาน”(สัตต=เจ็ด มหา=ยิ่งใหญ่) สัตตมहाสถาน แปลว่าสถานที่ยิ่งใหญ่ ๗ แห่ง การเสวยวิมุตติสุขสัปดาห์แรกเกิดขึ้น ณ ต้นศรีพระมหาโพธิ์ ส่วนตำแหน่งของการเสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์อื่นๆ กระจายอยู่ในทิศทางต่างๆโดยรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์

ระยะนี้เองที่ในคัมภีร์ระบุว่าได้เกิดปาฏิหาริย์น่าอัศจรรย์ต่างๆ จำนวนมากซึ่งแสดงโดยพระพุทธองค์หรือบรรดาเทวดา

การเสวยวิมุตติสุขในแต่ละสัปดาห์ล้วนแต่มีชื่อภาษาบาลีกำหนด ซึ่งชื่อที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในบรรดาผู้นับถือพุทธศาสนาเถรวาทในเอเชียอาคเนย์หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ลงมานั้น ล้วนเป็นชื่อที่ได้รับการระบุไว้ในคัมภีร์ สมันตปาสาทิกาและ นิทานกถา ในบทนำอรรถกถาชาดก ซึ่งแต่งขึ้นในคริสต์ทศวรรษยอนุราธปุระราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐

ภายหลังพระพุทธองค์ตรัสรู้อนุตรสัมมาโพธิญาณ ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข คือ ความสุขที่เกิดจากความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ที่พุทธคยา ๗ สัปดาห์ รวม ๔๙ วัน สถานที่แห่งนี้ เรียกว่า สัตตมहाสถาน พระองค์ทรงดำริจะไม่เผยแผ่หลักคำสอน เพราะพิจารณาถึงสิ่งที่ตรัสรู้ คือ อทิปปัจจยตาปฏิจจนูปบาท ว่าเป็นภาวะลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะยากที่คนมีกิเลสหนาตื้นหามาจะเข้าใจได้ ละเอียดย บัณฑิตจึงจะรู้ได้ซึ่งในแต่ละ ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน^{๒๘๔}

(๙) พระธรรมปรีชา พระไตรภูมิโลกวินิจจยกถาฐคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจจยกถา กล่าวว่าที่ตั้งของโพธิบัลลังก์และสัตตมहाสถานนั้นเรียกว่า “ปฐพีศิระษะ” หรือ “ศิระษะของแผ่นดิน” ซึ่งเป็นสถานที่แรกที่กำเนิดขึ้นภายหลังการกำเนิดโลก และจะเป็นที่สุดท้ายที่ถูกทำลายโดยไฟบรรลัยกัลป์^{๒๘๕} แม้ว่าคัมภีร์ ไตรภูมิโลกวินิจจยกถา เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งมีอายุรุ่นหลังจากการสร้างวัดมหาโพธารามมาก แต่คัมภีร์ดังกล่าวเป็นคัมภีร์ที่รวมเอาข้อความและคติ

^{๒๘๔} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑,๗/๑,๑๑.

^{๒๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

จากคัมภีร์ที่เก่ากว่าหลายเล่ม ดังนั้นจึงเกิดประเด็นว่า คติ “ปฐพีศีระชะ” เกิดขึ้นมาก่อนสมัยรัตนโกสินทร์หรือไม่

ถ้าคติ “ปฐพีศีระชะ” เกิดขึ้นมาก่อนสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว จะเป็นไปได้หรือไม่ที่พระเจ้าติโลกราชทรงสร้างสัตตมหาสถานจำลองที่วัดมหาโพธารามก็เพื่อให้เชียงใหม่อยู่ในฐานะของ “ปฐพีศีระชะ” คือ เป็นนครที่จะอยู่คู่กับจักรวาลไปจนถึงการทำลายล้างโดยไฟบรรลัยกัลป์ อันเป็นการทำให้แน่ใจว่าในอนาคต (คือ ภายหลังรัชการของพระองค์) อาณาจักรล้านนาจะอยู่คู่กับการดำรงอยู่ของจักรวาล

(๑๐) พระธรรมปรีชา เมื่อพระจักรพรรดิทรงเป็นผู้ครองชมพูทวีปทั้งหมด และในคัมภีร์ไตรภูมิโลกวิจิตรยถา สัตตมหาสถานตั้งอยู่ในมณฑลประเทศซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของชมพูทวีป ดังนั้น พระจักรพรรดิจึงทรงครองจักรวรรดิของพระองค์โดยที่มีสัตตมหาสถานเป็นจุดศูนย์กลาง^{๒๘๖}

(๑๑) B.C. Law พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขที่เก่าแก่ที่สุดปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎกเล่ม มหาวรรค อนึ่ง B.C. Law กล่าวว่า เนื่องจากคัมภีร์มหาวรรค ต้องการกล่าวถึงประวัติการสถาปนาสถานบันพรสงฆ์ ดังนั้น พุทธประวัติตั้งแต่ตอนหลังตรัสรู้ตอนเสวยวิมุตติสุข จนถึงตอนอัคระสาวก จึงปรากฏเป็นส่วนหนึ่งในคัมภีร์เล่มนี้ ส่วนอายุของคัมภีร์นั้น B.C. Law^{๒๘๗} เสนอคัมภีร์คงมีการแต่งเพิ่มเติมมาเรื่อยๆ จนถึงสมัยการสังคายนาครั้งที่ ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๑)

ถ้าข้อสันนิษฐานนี้เป็นจริง ย่อมแสดงว่า พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎกมีอายุเก่าแก่ไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑ ด้วย นับเป็นพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ยังคงหลงเหลือหลักฐานอยู่ในปัจจุบัน

พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขในคัมภีร์วินัยปิฎกปรากฏอยู่เพียง ๔ สัปดาห์เท่านั้น โดยมีรายละเอียดดังนี้ (๑) โพธิกา (๒) อชปาลนิโครธกา (๓) มุจลินทกา (๔) ราชายตนกา^{๒๘๘}

(๑๒) R. Gnoli อธิบายว่าคัมภีร์ วินัยของมูลสรรวาสตีสารท เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึง พระวินัยของพระสงฆ์ ยกเว้นในบทสุดท้ายซึ่งชื่อว่า “สังฆเภทวิสสุ” นั้นกลับกล่าวถึงพุทธประวัติตั้งแต่ตอนประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนาและการเผยแผ่ศาสนาจนมาถึงการแตกแยกของพระสงฆ์ที่นำโดยพระ

^{๒๘๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๐.

^{๒๘๗} Ibid., p. ๑๕.

^{๒๘๘} B.C. Law, *A History of Pali Literature*, Vol. ๑ (Varanasi: Bhartiya Publishing House, n.d.) pp. 14, 61.

เทวทัตในสังฆเภทวิสัยนี้เองที่ปรากฏพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุข แต่เนื้อหากลับไม่ตรงกับคัมภีร์วินัยปิฎกภาษาบาลี^{๒๘๙}

(๑๓) R. Gnoli กล่าวถึงคัมภีร์ดังกล่าวควรมีอายุราวการสังคายนาครั้งที่ ๔ คือรัชกาลพระเจ้ากนิษกะสำหรับพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขในคัมภีร์วินัยของมูลสารวาสตีวาท^{๒๙๐} มีคำกล่าวไว้เพียง ๔ สัปดาห์^{๒๙๑}

(๑๔) E.H. Johnstonกล่าวว่า คัมภีร์นี้ควรมีอายุอยู่ในราวราชวงศ์กุษาณะเนื่องจากในคัมภีร์ปรากฏเรื่องราวของพระเจ้าอโศก แสดงให้เห็นว่าแต่งขึ้นหลังจากรัชกาลพระเจ้าอโศกแล้ว แต่ควรแต่งขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ อันเป็นระยะที่มีการแปลคัมภีร์ดังกล่าวเป็นภาษาจีน^{๒๙๒}

(๑๕) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ "สื่อ" ในภาษาไทยกับคำในภาษาอังกฤษ พบว่ามีความหมายตรงกับคำว่า "media" (ในกรณีที่มีความหมายเป็นเอกพจน์จะใช้คำว่า "medium") คำว่า "สื่อ" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำนี้ไว้ดังนี้ "สื่อ (กริยา) หมายถึง ติดต่อให้ถึงกัน เช่น สื่อความหมาย, ชักนำให้รู้จักกัน สื่อ (นาม) หมายถึง ผู้หรือสิ่งที่ติดต่อให้ถึงกันหรือชักนำให้รู้จักกัน เช่น เขาใช้จดหมายเป็นสื่อติดต่อกัน, เรียกผู้ที่ทำหน้าที่ชักนำให้ชายหญิงได้แต่งงานกันว่า พ่อสื่อ หรือ แม่สื่อ; (ศิลปะ) วัสดุต่างๆ ที่นำมาสร้างสรรค์งานศิลปกรรม ให้มีความหมายตามแนวคิด ซึ่งศิลปินประสงค์แสดงออกเช่นนั้น เช่น สื่อผสม"^{๒๙๓}

(๑๖) R. Gnoli^{๒๙๔} อธิบายว่า “คัมภีร์วินัยของมูลสารวาสตีวาท” เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงพระวินัยของพระสงฆ์ ยกเว้นในบทสุดท้ายซึ่งชื่อว่า “สังฆเภทวิสัย” นั้นกลับกล่าวถึงพระวินัยของพระตบสงฆ์ ยกเว้นในบทสุดท้ายซึ่งชื่อว่า “สังฆเภทวิสัย” นั้นกลับกล่าวถึงพุทธประวัติตั้งแต่ตอนประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนาและการเผยแผ่ศาสนาจนมาถึงการแตกแยกของพระสงฆ์ที่นำโดยพระเทวทัต

^{๒๘๙} R.Gnoli, *The Gilgit Manuscript of Sanghabhedavastu: Being the 17 and Last Section of Vinaya of Mulasarvastivadin Part I*, (Istituto italiano per il medio ed estremo oriente, ๑๙๗๗), pp. XVII-XIX.

^{๒๙๐} R. Gnoli, *The Gilgit Manuscript of Sanghabhedavastu*, pp. 121-129.

^{๒๙๑} Ibid., pp. xvll-xix.

^{๒๙๒} E.H. Johnston, *The Asvaghosa's Buddhacarita, or acts of the Buddha*, (New Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1995), pp. XVI-XVII.

^{๒๙๓} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.

^{๒๙๔} R. Gnoli, *The Gilgit Manuscript of Sanghabhedavastu: Being the 17 and Last Section of Vinaya of Mulasarvastivadin Part I*, (Istituto italiano per il medio ed estremo oriente, 1977), pp. XVII-XIX.

ในสังฆมหกทศนี้เองที่ปรากฏพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุข แต่เนื้อหากลับไม่ตรงกับคัมภีร์ วินัยปิฎกภาษาบาลี

(๑๗) R. Gnol^{๒๙๕} กล่าวว่า ในคัมภีร์วินัยของมูลสารวาสติวาท มีกล่าวไว้เพียง ๔ สัปดาห์ สัปดาห์ที่ ๑ พระพุทธองค์ประทับนั่งทำสมาธิอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ตลอดสัปดาห์แรก ในขณะที่นั้นมีเทวดา ๒ องค์มาเข้าเฝ้าและสรรเสริญพระองค์ด้วยบทโคลก ๒ บท

(๑๘) M. Winternitz^{๒๙๖} กล่าวว่า คัมภีร์มหาวัสดุ นั้นเป็นคัมภีร์วินัยของนิกายโลกุตรวาทอันเป็นส่วนหนึ่งของฝ่ายมหาสังฆิกะ B.C. Law เชื่อว่าคัมภีร์เล่มนี้ควรแต่งขึ้นในคันธาระและกัศมีร์ ราวพุทธศตวรรษที่ ๘-๑๐ โลกุตรวาท เป็นนิกายที่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพัญญูอยู่เหนือโลกสมบุรณ์จนไม่อาจเปรียบเทียบได้

(๑๙) B.C. Law^{๒๙๗} กล่าวว่า การยกย่องพระพุทธเจ้าอย่างมากของนิกายนี้คงเกิดขึ้นจากความต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่า ความเป็นโลกุตระและความบริสุทธิ์ของพระพุทธองค์นั้น สามารถส่งผลให้ผู้ศรัทธาบรรลุนิพพานได้ แนวโน้มดังกล่าว จึงทำให้เกิดการเพิ่มเติมปาฏิหาริย์อย่างมากในพุทธประวัติตอนต่างๆ รวมถึงตอนเสวยวิมุตติสุขในแต่ละสัปดาห์ แต่ละเรื่องในสัตตมหาสถาน มีการเปลี่ยนแปลงจากเรื่องดั้งเดิมมาจนถึงปัจจุบันจึงได้ไปศึกษาในคัมภีร์แต่ละเล่มได้ เช่น โพธิบัลลังก์ ในวินัยปิฎกบอกว่าพระพุทธเจ้าประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์ และพิจารณา ปฏิจจสมุปบาท สำหรับของมหายานมีการกล่าวน่าจะมีการแสดงความยินดี จึงมีการกล่าวว่ามีเทวดาสององค์ มาแสดงความยินดีกับพระพุทธเจ้า สำหรับ มหาวัสดุ-ลลิตวิสตระ จึงมีการกล่าวว่ามีเทวดาจำนวนนับไม่ถ้วนมาแสดงความยินดีกับพระพุทธเจ้า

(๒๐) E.J. Johnston^{๒๙๘} กล่าวว่า คัมภีร์พุทธจริต แต่งขึ้นโดยอัสวโฆษและคงเป็นคัมภีร์พุทธประวัติในระยะแรกของพุทธศาสนา “มหายาน” ซึ่งเริ่มปรากฏปาฏิหาริย์แทรกมากควรมีอายุอยู่ในราวราชวงศ์กุษาณะ เนื่องจากในคัมภีร์ปรากฏเรื่องราวของพระเจ้าอโศก แสดงให้เห็นว่าแต่งขึ้นหลังจากรัชกาลพระเจ้าอโศกแล้วแต่ควรแต่งขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ ๘-๑๐ อันเป็นระยะที่มีการ

^{๒๙๕} R. Gnoli, The Gilgit Manuscript of Sanghabhedavastu, pp. 121-129.

^{๒๙๖} Winternitz, M., A History of Indian Literature, Second edition, (New York: Russell & Russell, 1972), p. 111.

^{๒๙๗} B.C. Law, A Study of the Mahavastu, (Calcutta: Thacker Spink & Co., 1930). Pp. VI-VII.

^{๒๙๘} E.H. Johnston. The Asvaghosa's Buddhacarita, or acts of the Buddha. New Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1995.

แปลคัมภีร์ดังกล่าวเป็นภาษาจีน โศลกบทที่ ๙๔-๑๐๘^{๒๙๙} ในบทที่ ๑๔ กล่าวถึงพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขไว้ดังนี้ เหตุการณ์แรก พระพุทธองค์ประทับนั่งทำสมาธิอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ตลอด ๗ วัน (โศลกบทที่ ๙๔)

(๒๑) สุภาพรรณ ณ บางช้าง^{๒๙๙} กล่าวว่าคัมภีร์สมถภาวิปาก คัมภีร์เล่มนี้แบ่งเป็น ๒๕ กถา เล่าเรื่องตั้งแต่อดีตชาติของพระพุทธเจ้าจนมาถึงพระชาติสุดท้าย ส่วนพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขนั้นเป็นส่วนหนึ่งในกถาที่ ๑๕ ซึ่งมีชื่อว่า “โพธิสัพพัญญู” มีใจความที่เกี่ยวกับสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๑ โพธิบัลลังก์ คือหลังจากตรัสรู้ พระพุทธองค์ยังคงประทับนั่งทำสมาธิอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงพิจารณาว่า เพื่อให้ได้บัลลังก์แห่งชัยชนะนี้พระองค์ต้องทรงบำเพ็ญบารมีมานับชาติไม่ถ้วน ต้องบริจาคนบุตร ธิดา ภรรยา หรือแม้แต่อวัยวะของร่างกาย เหตุนี้พระองค์จึงประสงค์จะประทับบนบัลลังก์นี้เสวยวิมุตติสุขต่อไปอีก ๗ วัน

(๒๒) เชษฐ ติงสัญชลี^{๓๐๐} กล่าวว่า สัตตมหาสถานในคัมภีร์กลุ่มที่ ๒ “คัมภีร์มหายาน” ชื่อว่า มหาวัสถุ และลลิตวิสตรระ เมื่อศึกษาพบว่า สัตตมหาสถาน ที่พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข นั้นมี ๗ สัปดาห์แล้ว ซึ่งอีกสามสัปดาห์ที่เหลือ ซึ่งก็คือมีการทำสมาธิด้วยการยืนและการเดิน เนื่องจากคัมภีร์มหายานมีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความเป็นวีรบุรุษ (Super Hero) จึงมีการแทรกปาฏิหาริย์เข้าไปมากมาย

(๒๓) พระพุทธโฆสจารย์ ได้กล่าวว่า หลังจากที่ได้เสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์แรกแล้ว พระพุทธองค์ไม่ได้เสด็จไปยังต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ ท้นที่ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ มหาวรรค แต่กลับเสวยวิมุตติสุขอยู่ในบริเวณรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น ๓ สัปดาห์ ได้ให้คำเปรียบเทียบกับว่า “ถ้าคนหนึ่งกล่าวว่าฉันกินแล้วนอนก็ได้หมายความว่าผู้นั้นจะกินแล้วนอนทันที เขาอาจทำกิจกรรมบางอย่างก่อนเข้านอน เช่น ล้างมือ สีฟัน เป็นต้น” ท่านกล่าวถึงการประทับยืนอยู่ ณ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์และจ้องต้นพระศรีมหาโพธิ์กับบัลลังก์อย่างไม่กระพริบพระเนตรตลอด ๗ วัน สถานที่นี้เรียกว่า “อนิมิสเจดีย์”

^{๒๙๙} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓).

^{๓๐๐} เชษฐ ติงสัญชลี, สรุปรายการบรรยาย “สัตตมหาสถาน สถานที่เสวยวิมุตติสุข ๗ สัปดาห์ของพระพุทธเจ้า”, ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร ในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๐ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), [ออนไลน์] , แหล่งที่มา [http://www.eighteggs.com/sac/activities_detail.php?lecture_id=24&category_id=4\[๑๐ มกราคม ๒๕๖๑\]](http://www.eighteggs.com/sac/activities_detail.php?lecture_id=24&category_id=4[๑๐ มกราคม ๒๕๖๑]).

(๒๔) พระพุทธโฆสจารย์^๕ สมันตปาสาทิกา อรรถกถาของ อชปาลนิโครธเถระ พระพุทธโฆสจารย์กล่าวว่าหลังจากที่เสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์แรกแล้ว พระพุทธองค์ไม่ได้เสด็จไปยังต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ ทันทีดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ มหาวรรค แต่กลับเสวยวิมุตติสุขอยู่ในบริเวณรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น ๓ สัปดาห์

๒.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(๑) พระครูสุวรรณวิจิตร ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาปฏิจจสมุปบาทกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัย พบว่า ปฏิจจสมุปบาทเป็นแกนแท้หรือหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นหลักแสดงถึงกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่สืบต่อเชื่อมโยงกันทั้งในกระบวนการเกิดและความเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน คือ อวิชชาเป็นจุดเริ่มต้น และชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข โทมนัส อุปายาส เป็นจุดสุดท้าย ทียกอวิชชาขึ้นแสดงก่อนเป็นเพียงการอาศัยอวิชชาเป็นจุดเริ่มต้นเพื่ออธิบายกระบวนการของปฏิจจสมุปบาท หรืออาจเป็นไปได้ว่า อวิชชาเป็นกิเลสเป็นตัวเด่นในวัฏฏะ จึงยกขึ้นแสดงเป็นอันดับแรกด้วยการพิจารณาเหตุปัจจัยในปฏิจจสมุปบาทการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปฏิจจสมุปบาทโดยมีจุดเริ่มต้นที่แตกต่างกันนี้ ก็เป็นการแสดงให้เห็นเหมาะสมกับเทศนาที่แสดงให้แต่ละบุคคล และเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการกำจัดทุกข์ ตัดวงจรสังสารวัฏจนกันอุปมาเหมือนการหาเถาวัลย์ของคนหนึ่ง เมื่อพบเถาวัลย์ตรงโคนเถาก่อนจึงตัดเถาวัลย์ตรงโคนเถานั้น แล้วจึงดึงออกมาทั้งเถานำไปใช้ตามต้องการ คนหนึ่งพบเถาวัลย์ ตรงกลางเถาก่อนจึงตัดตรงกลางเถา แล้วดึงเอาท่อนปลายนำไปใช้ตามต้องการ คนหนึ่งพบเถาวัลย์ตรงปลายเถาก่อน จึงจับปลายเถาสาวเข้าไประบายโคน แล้วตัดที่โคนดึงออกมานำไปใช้ตามต้องการ คนหนึ่งพบเถาวัลย์ตรงกลางเถาก่อน จึงตัดที่โคน แล้วดึงเอาท่อนต้นทั้งหมดนำไปใช้ตามต้องการจากที่ได้นำเสนอวิธีดับวงจรชีวิตหรือวิธีดับปฏิจจสมุปบาท จะพบว่า เป็นการเริ่มต้นดับที่อวิชชาก่อน เมื่ออวิชชาดับไปแล้ว วิชชา (ความรู้แจ้ง) ก็เกิดขึ้นแทน วิธีดับปฏิจจสมุปบาทหรือปัจจัยการนี้ เป็นวิธีเดียวกันกับการดับตัณหาในอริยสัจ ๔ เพราะเป็นปัจจัยเกิดสืบเนื่องมาตามลำดับ เมื่อสามารถดับอวิชชาได้ มีผลให้ดับตัณหาได้ด้วยการทำลายอวิชชา โดยการทำความรู้แจ้งเห็นจริง (วิชชา) ให้เกิดขึ้น จะเป็นหนทางให้สามารถทำลายความเข้าใจผิดหลงผิดนั้นได้ กระทั่งสามารถทำลายความทุกข์ได้ในที่สุด เพื่อจะทำให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงบังเกิดขึ้นก็ต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ แล้ว ในที่สุดก็จะพบความรู้แจ้งเห็นจริง คือ นิพพานเมื่อดับได้อย่างนิรันดร์ของปฏิจจสมุปบาทที่มีการสืบต่อมานานก็ขาดตอนลง วงจรของชีวิตไม่มีการสืบต่อ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีก การเกิดในชาติปัจจุบันนี้ ถือว่าเป็นชาติสุดท้ายการดับวงจรของชีวิตหรือ

ดับปฏิจจนมุขปาธได้ ถือว่าเป็นการบรรลุธรรมขั้นสูงในพระพุทธศาสนา กล่าวคือได้บรรลุอรหัตผล เป็นพระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต จักไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก^{๓๐๑}

(๒) นางสาวนพรัตน์ สมสวาสดี ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อการหลุดพ้นจากกรรม” ผลการวิจัย พบว่า อริยมรรคคือแนวทางในการปฏิบัติ หรือแนวทางการดำเนินชีวิต อันจะนำไปสู่ทางแห่งความดับทุกข์ และหลุดพ้นจากกรรม เป็นวิธีการที่ บุคคลนาเอากฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของ ตน กรรม หมายถึง การกระทำของบุคคลที่ประกอบด้วยเจตนา การกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลส จากหลักวิภูษะ ๓ ซึ่ง หมุนเวียนสืบทอดต่อกันไปทำให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด หรือเป็นวงจรแห่งความทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม วิบาก ซึ่งอธิบายได้ว่า กิเลส เป็นเหตุให้เกิดกรรม เมื่อทำกรรมได้รับวิบากคือผลของกรรมนั้น อันเป็นปัจจัยให้เกิดกิเลสแล้วทำกรรมหมุนเวียนต่อไปอีก และสามารถหลุดพ้นจากกรรมได้โดยการใช้ อริยมรรคมีองค์ ๘ หลักปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘ พุดโดยย่อเป็นศีล สมาธิ ปัญญา ย่อได้อีกเป็น สมณะ-วิปัสสนาหรือ รูปกับนาม เมื่อปฏิบัติตามแล้ว ได้ประโยชน์ปัจจุบันประโยชน์ด้านคุณค่าชีวิต ประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิตรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติ ธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบ คั้นคับข้องจากัดด้วยความยึดติดถือมั่นหวั่นหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผาลนที่ทำให้เศร้าหมอง ชุ่มมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบพร้อม ด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์^{๓๐๒}

(๓) พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเรื่อง การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่าการบรรลุธรรมนั้น สิ่งสำคัญประการ แรก คือ การศึกษาหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมไว้ โดยเฉพาะโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่การบรรลุธรรมโดยเฉพาะ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้ในวาระ ต่างๆกัน เพื่อให้เหมาะกับจริตนิสัยขอแต่ละบุคคล โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ประกอบด้วย สติปัฏ ฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อธิเบทา ๔ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมีองค์ ๘ แต่ละหมวดธรรมมี ความสมบูรณ์อยู่ในตัว ผู้ปฏิบัติจะถือหลักธรรมหมวดไหนในการปฏิบัติก็สามารถบรรลุธรรมได้

^{๓๐๑} พระครูสุวรรณวิจิตร, “การศึกษาปฏิจจนมุขปาธกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๓๐๒} นพรัตน์ สมสวาสดี, “การศึกษาวิเคราะห์อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อการหลุดพ้นจากกรรม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

เช่นเดียวกัน เปรียบเหมือนแม่น้ำทุกสายย่อมไหลลงสู่มหาสมุทรฉันใด การปฏิบัติธรรมตามหมวดธรรมโดยย่อมนำไปสู่การบรรลุธรรมได้ฉันนั้น

สรุป การปฏิบัติธรรมนั้น มี ๒ วิธี คือ สมถกรรมฐาน ถือเป็นหัวใจของการปฏิบัติ ถ้าผู้ปฏิบัติยังไม่สามารถยกจิตเข้าสู่วิปัสสนาญาณได้ การบรรลุมรรคผลจะไม่เกิดขึ้นเลย เมื่อสามารถทำวิปัสสนา- ญาณ ให้แจ้งได้แล้ว การบรรลุมรรคผลจึงเกิดขึ้น^{๓๐๓}

(๔) พระมหาคาวี สร้อยสาครินทร์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความหลุดพ้นในสูตรของเหวี่ยงกลางตามแนวพระสูตรตันตปิฎก” ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติเมื่อได้ศึกษาหลักธรรมจนมีความเข้าใจและจดจำได้เป็นอย่างดีแล้ว จึงลงมือปฏิบัติ ซึ่งต้องเตรียมตัวให้พร้อม ตัดสิ่งวิตกกังวลต่างๆ ออกให้เสียก่อน เมื่อพร้อมแล้วจึงไปสู่สำนักของอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในการสอน แนะนำ แก้ไขข้อขัดข้องต่างๆ ได้ แล้วเริ่มลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง มีความมุ่งมั่น อย่างมีเป้าหมายไม่ท้อแท้ เพียรพยายามปฏิบัติไปตามขั้นตอน และต้องคอยตรวจสอบผลการปฏิบัติอยู่ตลอดเวลา พยายามปรับปรุงแก้ไข วิธีการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักการที่ได้ศึกษามา จนสามารถจัดกิเลสออกจากจิตสันดานและบรรลุมรรคผลตามที่ปรารถนาในที่สุด

ผลของการบรรลุธรรมนั้น มี ๔ ระดับ คือ โสตาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล อรหันตผล ซึ่งผลของการบรรลุธรรมแต่ละระดับ สามารถจัดกิเลสได้ตามลำดับ ตั้งแต่ กิเลสอย่างหยาบไปจนถึงกิเลสอย่างละเอียด พร้อมทั้งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล นั้นๆ ไปด้วย

สภาวะของการบรรลุธรรมและช่วงจังหวะในการบรรลุธรรมนั้น มีความแตกต่างกันแล้วแต่ประสบการณ์และภูมิหลังของแต่ละคน แต่ที่เหมือนกันคือ เมื่อถึงจุดสุดท้ายของการบรรลุธรรม ทุกคนล้วนมองเห็น ความจริงของสรรพสิ่งว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเราเป็นของเรา ทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีใครบังคับบัญชาได้

ผลจากการศึกษาพบว่าหลักธรรมและแนวทางการปฏิบัติมีความสมบูรณ์อยู่แล้ว แต่ยังขาดขั้นตอนการปฏิบัติและแบบแผนในการปฏิบัติที่เป็นระบบเป็นขั้นตอน และการประเมินผลการปฏิบัติที่สามารถนำมาประเมินผลการปฏิบัติงานของทั้งตนเองและผู้อื่นได้ ทั้งส่วนที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้เสนอแผนการปฏิบัติไว้อย่างเป็นขั้นตอน โดยแบ่งเป็น ๓ ระยะคือ

^{๓๐๓} พระมหาอานวย อานนโท(จันทร์เปล่ง), “การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ระยะสั้น ระยะปานกลาง ระยะยาว พร้อมทั้งการประเมินผลการปฏิบัติของตนเองและผู้อื่นไว้ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติและการประเมินการบรรลุธรรมสืบไป^{๓๐๔}

(๕) **แม่ชีจันทรธิดา แสงทรัพย์** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสำคัญของโพธิมณฑลในพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาเหตุการณ์สำคัญ ณ โพธิมณฑล สถานที่ได้ชื่อว่าเป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าสัมมาสัมโพธิญาณ แห่งองค์พระศาสดาผู้ซึ่งเป็นศาสดาเอกในโลก และเป็นที่มาแห่งการประกาศอิสรภาพความเป็นมนุษย์ให้แก่มนุษย์โลกมาอย่างยาวนานถึง ๒๖๐๐ ปี ซึ่งปีนี้ถือเป็นปีแห่งพุทธชยันตี ณ สถานที่แห่งนี้ องค์มหาบุรุษได้ทรงกระทำความเพียรอย่างยิ่งยวดทรงก้าวล่วงพ้นซึ่งทุกข์ทั้งปวงได้และบังเกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในหมู่มนุษย์และเทวดา

จากการศึกษาความสำคัญของโพธิมณฑลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาทคัมภีร์อรรถกถาและเอกสารวิชาการต่างๆ

๑. โพธิมณฑลแห่งนี้ถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์อย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ตรัสรู้สถานที่แห่งนี้เท่านั้นโพธิมณฑลเป็นมณฑลสะ คือแผ่นดินเป็นแผ่นดินผืนแรกเมื่อกำเนิดโลก อีกทั้งจะเป็นแผ่นดินผืนสุดท้ายที่จะหายไปในวันสิ้นโลกและที่สำคัญยังเป็นสถานที่กำจัดกิเลส

๒. สังเวชนียสถานที่ตรัสรู้ที่พระพุทธเจ้าทรงพูดถึงและมีอยู่จริงตามเอกสารที่ปรากฏ การที่ได้ไปดูไปเห็นนั้นเป็นการกระตุ้นเตือนจิตให้เกิดมีความคิดจิตสำนึกระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า โพธิมณฑล ยังได้ชื่อว่าเป็นที่ประกาศอิสรภาพความเป็นมนุษย์และเป็นจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา

๓. โพธิมณฑลเป็นปูชนียสถาน เป็นที่ประดิษฐานสิ่งสำคัญคือ ต้นศรีมหาโพธิ์ซึ่งจัดเป็นบรมโพธิเจดีย์ ต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้เปรียบประดุจองค์แทนพระศาสดาเป็นที่สักการบูชาใน เบื้องต้นภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ต่อมาได้มีการสร้างพระพุทธรูปจำลองขึ้นมาพร้อมทั้งพระมหาเจดีย์และสถูปมหาสถานภายในบริเวณโพธิมณฑล สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าเพื่อให้เป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นศูนย์รวมแห่งความดีและยังเป็นศูนย์รวมแห่งดวงใจชาวพุทธทั่วโลกจนได้รับการยกย่องจากองค์การยูเนสโกให้เป็นมรดกโลกประเภทมรดกทางวัฒนธรรม เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๕^{๓๐๕}

^{๓๐๔} พระมหาภาวีย์ สร้อยสาครา, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความหลุดพ้นในสูตรของเหว่ยหลางตามแนวพระสูตรตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔).

^{๓๐๕} แม่ชีจันทรธิดา แสงทรัพย์, “ความสำคัญของโพธิมณฑลในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

(๖) **ดรุณี ชูประยูร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การน้อมนำหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อการพัฒนาการศึกษาสู่การเป็นบัณฑิตุดมคติ ” สรุปได้ว่า นักศึกษาตระหนักว่า บิดามารดา คือ ผู้มีพระคุณมากที่สุด มีศรัทธาในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและมีความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมในการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วซึ่งการสวดแทรกหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นวิธีหนึ่งของกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษา ถ้ามีการปลูกฝังจริยธรรมให้กับนักศึกษาตั้งแต่ออนเรียนจะช่วยให้ออกไปเป็นคนดีของสังคมต่อไป^{๓๐๖}

(๗) **พระครูศรีสุตโสภณ (เงินชาติเมธี)** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความกตัญญูทเวทิวินฐานะคุณธรรมคำจูนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า ความกตัญญูทเวทิวินหมายถึง การน่านึกในบุญคุณ หรืออุปการคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่นที่มีแก่ตนและการทำตอบแทนคุณด้วยการแสดงออกทางกายและทางวาจาด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยนัยนี้ คำว่า กตัญญูจัดเป็นมโนกรรม และคำว่า กตเวทิจจัดเป็นกายกรรมและวจีกรรม^{๓๐๗}

(๘) **บุญตา อัครจันทร์** ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่อง “ต้นไม้ในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาต้นไม้วัดป่าภูพานในพุทธประวัติและต้นไม้วัดที่ใช้เป็นยา” ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ทรงประกาศพระสัทธรรมที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ และยังได้กล่าวถึงประวัติต้นพระศรีมหาโพธิ์ว่าเป็นต้นไม้วัดป่าภูพานที่ประทับตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นพรรณไม้พื้นเมืองของอินเดียเดิมชื่อ “ต้นนอัสสตะ” เหตุที่ได้ชื่อว่า “ต้นโพธิ์” เพราะเป็นต้นไม้วัดป่าภูพานที่ประทับตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หมายความว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้ที่ต้นไม้วัดป่า (มีชื่อเดิมตามชนิดอย่างไรก็ตาม) ต้นไม้นั้นจะถูกเรียกว่า “ต้นโพธิ์” หรือเรียกเป็นเชิงยกย่องว่า “ต้นพระศรีมหาโพธิ์” โดยความหมายก็คือต้นไม้วัดป่าภูพานที่ตรัสรู้นั่นเอง เพราะคำว่า โพธิ์ มาจาก พุทธ ธาตุ (อ่านว่า พุ-ทะ-ธาตุ) ในภาษาบาลีแปลว่า ตรัสรู้^{๓๐๘}

(๙) **ศศิวรรณ กำลังสินเสริม** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลลิตวิสตระ” ว่าด้วยโพธิ์มณฑลพยุหะปริวรรต ว่าด้วยเรื่องวิมานที่ต้นโพธิ์ แสดงความพร้อมของเหล่าโพธิสัตว์และ

^{๓๐๖} ดรุณี ชูประยูร, “การน้อมนำหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อการพัฒนาการศึกษาสู่การเป็นบัณฑิตุดมคติ”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๕๑).

^{๓๐๗} พระครูศรีสุตโสภณ (เงินชาติเมธี), “ความกตัญญูทเวทิวินฐานะคุณธรรมคำจูนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๓๐๘} บุญตา อัครจันทร์, “ต้นไม้ในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาต้นไม้วัดป่าภูพานในพุทธประวัติและต้นไม้วัดป่าที่ใช้เป็นยา”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙).

เหล่าเทวดาทั้งหลายที่จะมาร่วมอนุโมทนาทันทีที่พระโพธิสัตว์ตรัสรู้ ว่าพระโพธิสัตว์ประทับนั่ง ณ ควาง
ไม้มหาโพธิ์ ทรงเปล่งพระรัศมีชื่อ โพธิสัตว์สัญญาโหมี ทำให้ทิศทั้ง ๑๐ สว่างไสว พระโพธิสัตว์จากทั้ง
๑๐ ทิศได้แก่ ลลิตวายุหะ รัตนฉัตรภูฏัน ธรรมชนะ อินทรชาลี วายุปราชญ์ คุณสมบัติ รัตนสัมภวะ เมฆ
ภูฏาภิครรชิตสวระ เหมชาลา ลังกุต รัตนครรภ และ คคนคณุชะ พร้อมทั้งบริวารมาเข้าเฝ้าพระ
โพธิสัตว์ผู้จะตรัสรู้ที่โคนต้นมหาโพธิ์ เพื่อสร้างวิมานและกล่าวคำสรรเสริญพระโพธิสัตว์ด้วยจิตศรัทธา
เลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง^{๓๐๙}

(๑๐) ฉัตรแก้ว สิมารักษ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประติมากรรมปูนปั้นรูปเทพชุมนุมประดับ
ผนังวิหารเจดีย์ยอด วัดเจดีย์ยอด (มหาโพธาราม) จังหวัดเชียงใหม่ โบราณส่วนหนึ่งในวัดมหาโพธาราม
คงสร้างขึ้นในฐานะ “สถูปมหาสถานจำลอง” ตามที่ระบุไว้ ชินกาลมาลีปกรณ์ โดยที่สถูปมหาสถาน
จำลอง ได้แก่ วิหารเจดีย์ยอด รวมถึงเจดีย์และอาคาร ซึ่งตั้งอยู่โดยรอบวิหารเจดีย์ยอด (หมายเลข ๑-๗
ในแผนผังที่ ๔-๕ ทั้งนี้ไม่นับรวมอุโบสถซึ่งประดิษฐานอยู่พระแก่นจันทน์ และเจดีย์บรรจุอัฐิพระเจ้า
ติโลกราช เนื่องจากน่าจะสร้างขึ้นภายหลังรัชกาลพระเจ้าติโลกราช”^{๓๑๐}

จากการทบทวนเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ได้มีการศึกษาพุทธ
ประวัติของพระพุทธองค์นับแต่ตอนประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา จนถึงเสด็จ
ปรินิพพาน ทั้งนี้เรื่องราวการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า นับว่าเป็นพุทธประวัติสำคัญตอนหนึ่ง แต่เรื่องราว
การเสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ สัปดาห์หลังที่ทรงตรัสรู้นั้นกลับไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก ซึ่งทั้งที่มี
เรื่องราวธรรมะสถูปมหาสถานได้จารึกไว้ในพระไตรปิฎก อรรถกถาและในคัมภีร์ต่างๆ ทั้งยังได้
ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบงานศิลปกรรม ทั้งในงานจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม
ตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาลในดินแดนพุทธภูมิ

(๑๑) สุบิน ไชยยะ, พงษ์ฤทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์, และปิยพงษ์ สุเมตติกุล, ได้กล่าวว่า
การเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่เกิดจากการค้นหาและได้รับความรู้ใหม่ หรือเป็นการพัฒนาความรู้ที่มี
อยู่เดิม ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์และการปฏิบัติด้านต่าง ๆ ที่ต้องใช้ความรู้ ทักษะ

^{๓๐๙} ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลลิตวิสตระ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎี
บัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๓๑๐} ฉัตรแก้ว สิมารักษ์, ประติมากรรมปูนปั้นรูปเทพชุมนุมประดับผนังวิหารเจดีย์ยอด วัดเจดีย์ยอด (มหา
โพธาราม) จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๑).

รวมถึงการแสดงออกในเรื่องทัศนคติและค่านิยม การเรียนรู้สามารถพัฒนาได้โดยการศึกษา การฝึกปฏิบัติ และการเสริมแรง และเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต^{๓๑๑}

(๑๒) **วรพงษ์ แสงประเสริฐ** การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ได้กล่าวว่า เป็นแนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่มีพื้นฐานจากทฤษฎีการสร้างความรู้หรือทฤษฎีสรณนิยม (Constructivism) ที่เน้นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญที่สุดในกระบวนการจัดการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นประสบการณ์ การรวบรวมข้อมูลและสรุปความเห็น โดยใช้กิจกรรมการจัดการเรียนรู้หลากหลายที่น่าสนใจซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนประยุกต์ใช้ความรู้และประสบการณ์เดิมของตนและเชื่อมโยงองค์ความรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์ในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Seattle.๒๐๑๑:)^{๓๑๒}

(๑๓) **บล็อกเกตต์ และเฮมสตรา (Brockett & Hiemstra, ๑๙๙๖๓)** กล่าวว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge sharing) ถือเป็นกระบวนการและหัวใจสำคัญที่เปิดโอกาสให้กับบุคคลใช้เป็นเวทีหรือพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นการเชื่อมโยงแหล่งความรู้ที่ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้อย่างอิสระและตรงกับความต้องการของผู้เรียนมากที่สุด ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาตนเอง และเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม นำไปสู่การพัฒนากระบวนการทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้มักเกิดขึ้นกับผู้เรียนในวัยผู้ใหญ่ที่เป็นผู้สั่งสมประสบการณ์มาอย่างต่อเนื่องและอุดมไปด้วยทรัพยากรของความรู้ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง (Internal process) มีการคิดริเริ่มและมีจุดหมายที่สามารถชี้แนะตนเองในการเรียนรู้ได้ ซึ่งการเรียนรู้แบบนำตนเอง (Self-directed Learning) เป็นแนวทางการเรียนรู้สนับสนุนผู้เรียนในวัยผู้ใหญ่ และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นแรงจูงใจที่กระตุ้นให้บุคคลมุ่งมั่นที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเองและเกิดการร่วมมือกันกับผู้อื่นในลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม^{๓๑๓}

^{๓๑๑} สุบิน ไชยยะ, พงษ์ ธีรบรรณพิทักษ์, และปิยพงษ์ สุเมตติกุล, **ทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัย: กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี, สงขลา นครินทร์, ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ฉบับที่ ๓, ๒๕๕๘.**

^{๓๑๒} วรพงษ์ แสงประเสริฐ, **การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อส่งเสริมความสามารถในการพูดภาษาอังกฤษอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย, วารสารการศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ: ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑, ๒๕๖๐.**

^{๓๑๓} กชพร ดีการกุล, ฐาปณีย์ ธรรมเมธา, **พฤติกรรมกรรมการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีมผ่านระบบแลกเปลี่ยนเรียนรู้บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตตามแนวทางการเรียนรู้แบบนำตนเองของบุคลากรทางการศึกษา: ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒, ๒๕๕๘.**

(๑๔) สุชาดา ณ สงขลา ทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ (Constructivist Theory) ได้กล่าวเป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลต่อการจัดการเรียนการสอนอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญในตัวผู้เรียนซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ทฤษฎีนี้เน้นว่าความรู้เป็นสิ่งที่ปลูกสร้างขึ้นโดยผู้เรียน ผู้เรียนใช้ความรู้และประสบการณ์ที่ทืออยู่เป็นพื้นฐานในการสร้างความรู้ใหม่ การเรียนรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในตัวผู้เรียนจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก ผู้เรียนแต่ละคนจะสร้างความรู้ด้วยวิธีการแตกต่างกัน ดังนั้นแนวการสอนตามทฤษฎีนี้ จึงเน้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้สื่อสารและมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน โดยผู้สอนคอยช่วยเหลือให้ผู้เรียนนำความรู้ที่มีอยู่ออกมาใช้ และไตร่ตรองสิ่งที่ได้จากการอภิปรายกับผู้อื่น ผู้สอนมีหน้าที่จัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ให้เหมาะสม ตั้งประเด็นปัญหาที่ท้าทาย และช่วยเหลือให้ผู้เรียนสร้างความรู้เองได้ แนวคิดนี้เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการสร้างความรู้โดยนักเรียนเป็นผู้สร้างความรู้ในลักษณะที่มีการตื่นตัวหรือการจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ หรือคอนสตรัคติวิซึม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้สอนจัดสถานการณ์ให้นักเรียนสร้างองค์ความรู้ใหม่ของตนเอง โดยให้นักเรียนได้ศึกษา คิด ค้นคว้า ทดลอง ระดมสมอง ศึกษาจากใบความรู้ สื่อหรือแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งจะมีการเชื่อมโยงความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นกับความรู้เดิมที่นักเรียนมีอยู่แล้ว โดยผู้สอนจะเป็นผู้ช่วยเหลือ มีการตรวจสอบความรู้ใหม่ ซึ่งสามารถกระทำได้ทั้งการตรวจสอบกันเอง ตรวจสอบระหว่างกลุ่ม หรือผู้สอนช่วยเหลือในการตรวจสอบความรู้ใหม่ ^{๓๑๔}

(๑๕) ธนสาร บัลลังก์ปัทมา กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสเด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรม ตั้งแต่การศึกษาปัญหา การวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และการประเมินร่วมกัน เพื่อขับเคลื่อนให้กิจกรรมนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม คือ หลักร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผิดชอบ ^{๓๑๕}

(๑๖) ถนอมพร (ต้นพิพัฒน์) เลาหจรัสแสง กล่าวว่า สื่อ หมายถึง สื่อดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้หลักๆ ๖ ประเภท ที่แตกต่างกันออกไป แต่จะประยุกต์ออกแบบสื่อดิจิทัลเพื่อการมีส่วนร่วม

^{๓๑๔} สุชาดา ณ สงขลา, การพัฒนารูปแบบการสอนตามแนวคิดการสร้างองค์ความรู้ตามแนวทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓, ๒๕๖๑.

^{๓๑๕} ธนสาร บัลลังก์ปัทมา CITY EDU / บทบาทประชาชนในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา, พิมพ์ครั้งแรก นิตยสาร Thecity Journal ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๘๕ วันที่ ๑-๑๕ มีนาคม ๒๕๕๑.

ผลิตสื่อหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานของเยาวชน ใช้การเรียนรู้โดยใช้วิดีโอเป็นฐาน (Video Based Learning) สอดคล้องกับวิธีเรียนรู้ที่ตอบสนองลักษณะการเรียนรู้ในยุค ๔.๐^{๓๑๖}

(๑๗) สุชา จันทรเฒและสุรางค์ จันทรเฒ กล่าวว่า การเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ๓ และภาวนา ๔ แต่ในส่วนที่แตกต่างกันคือในทางจิตวิทยาการศึกษาเน้นศึกษาความเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมผู้เรียนเพียงอย่างเดียว คือ ต้องเปลี่ยนพฤติกรรมภายนอก(Overt behavior) ที่สามารถเห็นได้ชัดเจน และต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมภายใน (Covert behavior) ที่กระทำแล้วไม่สามารถสังเกตได้ชัดเจน^{๓๑๗}

(๑๘) นิมพัฒน์ เตชะคุปต์, กล่าวว่า หลักการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการต้องมีองค์ประกอบ ดังนี้ วัตถุประสงค์ สาระ/เนื้อหา กิจกรรมเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้และการประเมินผลการเรียนรู้^{๓๑๘}

(๑๙) Grent Wiggins Jay Mctighe ๒๐๐๖ (อ้างใน เฉลิม พักอ่อน) กล่าวว่า การออกแบบการสอนแบบย้อนกลับ Backward Design, กล่าวว่า เป็นการออกแบบการจัดการเรียนรู้เป็นหน่วยการเรียนรู้ตามมาตรฐานหลักสูตรพุทธศักราช ๒๕๕๑ แต่ละหน่วยการเรียนรู้ประกอบด้วย ตัวชี้วัดชั้นปี ความเข้าใจที่คงทน ความรู้ทักษะ คุณธรรม จริยธรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์เหมาะสมกับทุกรายวิชาและทุกระดับชั้น^{๓๑๙}

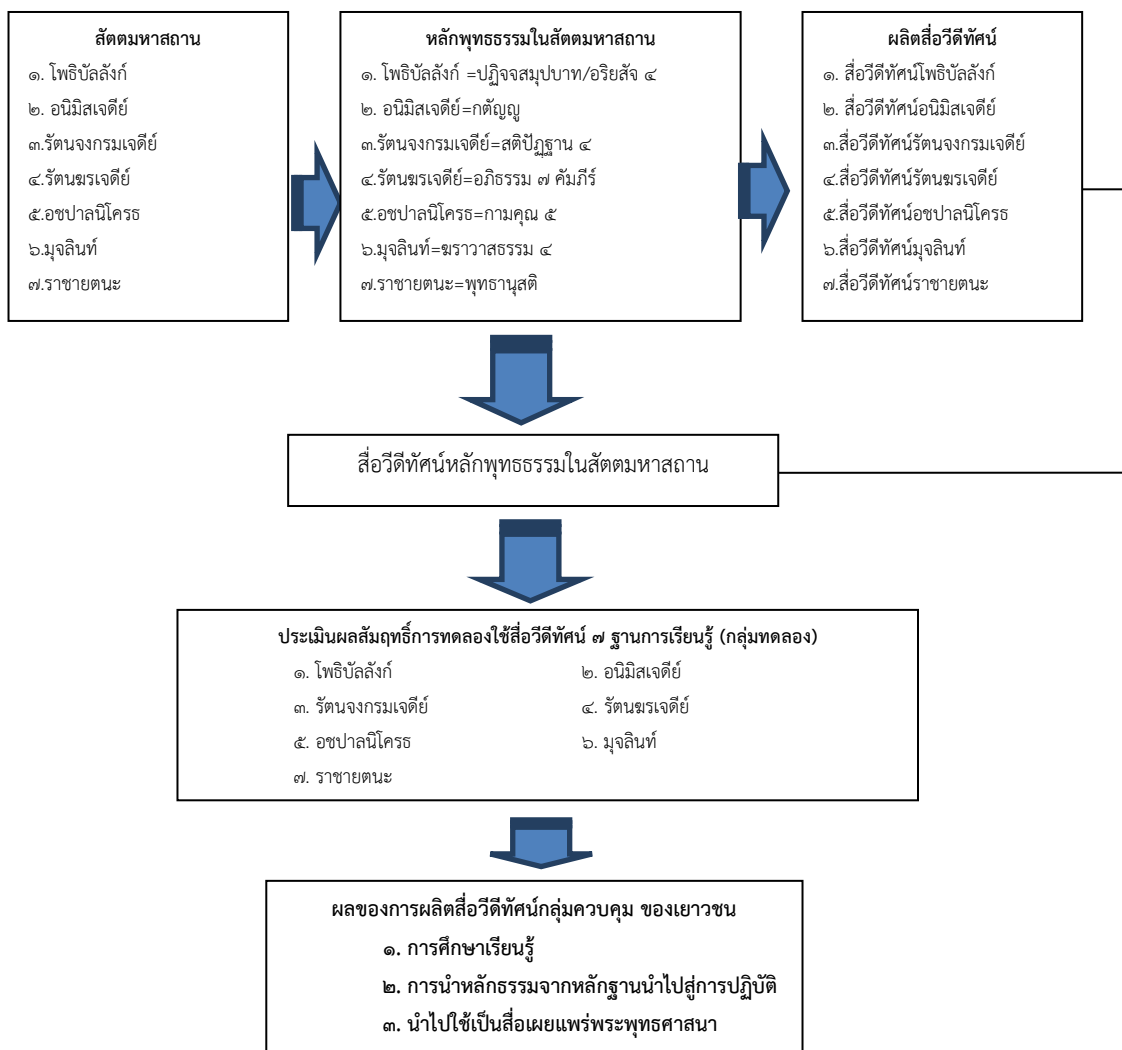
^{๓๑๖} ถนอมพร (ต้นพิพัฒน์) เลขาจรรัสแสง, “นวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาในยุคการเรียนรู้ ๔.๐”, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร: ทองสาม ดีไซน์เชียงใหม่ ,๒๕๕๑).

^{๓๑๗} สุชา จันทรเฒและสุรางค์ จันทรเฒ, จิตวิทยาการเรียนรู้(Psychology of Learning), (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ม.ป.ป.

^{๓๑๘} นิมพัฒน์ เตชะคุปต์, สอนเขียนแผนบูรณาการบนฐานเด็กเป็นสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

^{๓๑๙} เฉลิม พักอ่อน, การออกแบบการจัดการเรียนรู้อยู่มาตรฐานตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑.โดยเทคนิค Backward Design, (ฉะเชิงเทรา: โรงพิมพ์ประสานมิตร, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒-๒๓.

๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชนมีวิธีการดำเนินงานดังนี้

- ๓.๑ ระเบียบวิธีวิจัย
 - ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
 - ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
 - ๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
 - ๓.๕ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
- ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ ระเบียบวิธีวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) มีรายละเอียดการดำเนินงาน ดังนี้

๑) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) โดยผู้วิจัยจะทำการวิจัยในประเด็นและมีวัตถุประสงค์ ๑) ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน ๒) การศึกษาหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ๓) การวิเคราะห์การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ซึ่งผู้วิจัยมีแผนงาน/โครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์หาประสิทธิภาพของการเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีผลสัมฤทธิ์ของการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ในการเสนอดำเนินการวิจัยในครั้งนี้มีรายละเอียด ดังนี้

๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผลงานวิจัยวิทยานิพนธ์ เอกสาร หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ รวมถึงสื่อสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง

๓) แบบทดสอบการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน จำนวน ๖๐ ข้อ แบ่งออกเป็น

- ๔) แบบสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๓ ด้าน
- ๕) แบบสอบถามความพึงพอใจที่มีต่อกิจกรรมการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน
- ๖) แบบประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๕ ด้าน

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๒.๑) เลือกกลุ่มประชากร ได้แก่เยาวชนจากสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปกรรมศาสตร์ จำนวน ๒๐๐ คน โดยมีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกเยาวชนจากสถาบันการศึกษาในมหาวิทยาลัย ๑ แห่ง ในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกให้มีลักษณะเดียวกัน เพื่อการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อน (Control Extraneous Variables) ดังนี้

๑) เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปกรรมศาสตร์

๒) นักศึกษาใหม่หลักสูตรการบัญชี รุ่นที่ ๑

๓) เป็นนักศึกษาใหม่หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดให้มีการแบ่งกลุ่มเรียนรู้ออกเป็น ๒ กลุ่ม ๆ ละ ๒๐๐ คนรวม ๔๐๐ คน โดยให้อาจารย์ประจำหลักสูตรเป็นตัวแทนในการจับฉลาก เพื่อเลือกกลุ่มเรียนรู้ที่ ๑ และกลุ่มเรียนรู้ที่ ๒

๓.๒.๒) กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑ ที่ใช้วิจัยในครั้งนี้ เป็นเยาวชนจากสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ หลักสูตรการบัญชี จำนวน ๒๐๐ คน เข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้และผลิตสื่อวีดิทัศน์ ระหว่างวันที่ ๒๑-๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๑ ณ แหล่งเรียนรู้ที่เรียกว่า “สัตตมหาสถานจำลอง” วัดเจ็ดยอดพระอารามหลวงอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๓.๒.๓) กลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ ที่ใช้วิจัยในครั้งนี้เป็น เยาวชนจากสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจหลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ จำนวน ๒๐๐ คน เข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้และประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์ของกลุ่มที่ ๑ ระหว่างวันที่ ๑๘-๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑ ณ แหล่งเรียนรู้ที่เรียกว่า “สัตตมหาสถานจำลอง” วัดเจ็ดยอดพระอารามหลวงอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ออกแบบเครื่องมือในการวิจัย ดังนี้

๓.๓.๑ เครื่องมือที่ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยเครื่องมือ ๖ ประเภท

๑) แผนงาน/โครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ตามวัตถุประสงค์ของวิจัย ดังนี้ ๑) การเรียนรู้ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน ๒) การศึกษาหลักพุทธธรรมสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ๓) การวิเคราะห์เรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยใช้กิจกรรมโครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานเป็นแหล่งเรียนรู้หรือศูนย์กลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านช่องทางกิจกรรมเรียนรู้สัตตมหาสถาน เรียนรู้โดยมีพระวิทยากร วิทยากร เอกสารเกี่ยวกับการเรียนรู้พุทธธรรมในสัตตมหาสถานพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เอกสาร ตำรา นิทรรศการ หนังสือที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผู้วิจัยได้กำหนดหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ไว้เป็นแนวทางในการศึกษาและเยาวชน ค้นหาข้อมูลเพิ่มสื่อต่างๆ

๒) แบบวัดการเรียนรู้ แบบทดสอบก่อนเรียน-หลังเรียน (pre-test- post-test) การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชนโดยแบบมีโครงสร้างเพื่อสังเคราะห์องค์ประกอบของการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน มีขั้นตอนการสร้างและหาคุณภาพ จำนวน ๓ ตอน ดังนี้

๒.๑ ศึกษาทฤษฎี หลักการ และวิธีการสร้างแบบสอบถามจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมากำหนดโครงสร้างแบบทดสอบ จำนวน ๒ ฉบับๆ ละ ๓ ตอนละ ๒๐ ข้อ รวมทั้งหมด ๖๐ ข้อ ดังนี้

ตอนที่ ๑ ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน จำนวน ๒๐ ข้อ (ก่อน-หลัง)

ตอนที่ ๒ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน จำนวน ๒๐ ข้อ (ก่อน-หลัง)

ตอนที่ ๓ การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน จำนวน ๒๐ ข้อ (ก่อน-หลัง)

๓) แบบสังเกตการณ์พฤติกรรมการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน มีหลักเกณฑ์ในการสังเกตพฤติกรรมตั้งแต่เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรม จนถึงสิ้นสุดการเข้าร่วมกิจกรรม โดยสังเกตจาก

(๑) การสังเกตพฤติกรรมด้านกาย

(๒) การสังเกตพฤติกรรมด้านวาจา

(๓) และการสังเกตพฤติกรรมด้านใจ

๔) แบบอภิปรายกลุ่มเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน เป็นแบบอภิปรายแบบมีโครงสร้าง เพื่อสังเคราะห์ห้วงองค์ประกอบของการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน มีขั้นตอนการสร้างและหาคุณภาพ ในการอภิปรายกลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ และกลุ่มเรียนรู้ ดังนี้

(๑) กำหนดโครงสร้างแบบอภิปราย จำนวน ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ กลุ่ม สี

ตอนที่ ๒ ประเด็นอภิปรายที่มีต่อการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ทั้ง ๗ แห่งการเรียนรู้สัตตมหาสถานจำลองวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวงรวม ๗ กลุ่มจำนวน ๒๐๐ คน เป็นแบบอภิปราย ปลายเปิด

๕) แบบสอบถามความพึงพอใจต่อกิจกรรมอบรมโครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน

(๑) ศึกษาทฤษฎี หลักการ และวิธีการสร้างแบบสอบถามจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

(๒) กำหนดโครงสร้างแบบสอบถาม จำนวน ๕ ตอน จำนวน ๑๘ ข้อ ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ และระดับการศึกษา

ตอนที่ ๒ ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน เป็นอย่างไร จำนวน ๕ ข้อ

ตอนที่ ๓ ความเป็นการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน จำนวน ๘ ข้อ

ตอนที่ ๔ ด้านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน จำนวน ๕ ข้อ

ตอนที่ ๕ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

๖) แบบสอบถามการประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน กลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ ได้แก่เยาวชนจากสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ จำนวน ๒๐๐ คน มีขั้นตอนการสร้างและหาคุณภาพ ดังนี้

(๑) กำหนดโครงสร้างแบบประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์ จำนวน ๕ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ และระดับการศึกษา

ตอนที่ ๒ หัวข้อการประเมิน

๒.๑) ความคิดสร้างสรรค์

๒.๒) เนื้อหา

๒.๓) เทคนิคการเล่าเรื่อง

๒.๔) การใช้ภาษาและดนตรี

๒.๕) คุณภาพในการผลิต

๓.๓.๒ การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

ในการดำเนินงานครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำขั้นตอนการสร้างหน่วยการเรียนรู้ของ Grant Wiggins และ Jay McTighe และ ฆนัท ธาตุทอง มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงาน แต่ละขั้นตอน มีรายละเอียดดังนี้

๑) ขั้นเตรียมการ

ผู้วิจัยได้ดำเนินงานในการจัดทำแผนงาน/โครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมहाสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ตามวัตถุประสงค์ของวิจัย ดังนี้ ๑) การเรียนรู้ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมहाสถาน ๒) หลักพุทธธรรมสัตตมहाสถาน ๓) การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมहाสถานผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยใช้กิจกรรมโครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมहाสถานเป็น

(๑) ศึกษาจากพระคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

(๒) ศึกษาวิธีการออกแบบการจัดการเรียนรู้

(๓) ศึกษาวิธีการสร้างข้อสอบที่ดีที่เน้นกระบวนการคิด วิธีการเขียนคำถามที่สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้

๒) ขั้นดำเนินการและการพัฒนา

๑) จัดกิจกรรมการเรียนรู้ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมहाสถาน

๒) จัดกิจกรรมการเรียนรู้หลักพุทธธรรมสัตตมहाสถาน

๓) จัดกิจกรรมการเรียนรู้กระบวนการผลิตสื่อ

๓) การดำเนินออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้

(๑) การดำเนินออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้พุทธประวัติความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมहाสถานในพระพุทธศาสนา อันเป็นที่มาของสังเวชนียสถานอันสำคัญหลายแห่ง โดยให้เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมได้เรียนรู้พุทธประวัติความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมहाสถานในพระพุทธศาสนา อันเป็นที่มาของสังเวชนียสถานอันสำคัญหลายแห่ง

ตารางที่ ๑ แสดงหน่วยการเรียนรู้ ตามแผนกิจกรรม และกระบวนการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมहाสถานดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ ฐานเรียนรู้สัตตมहाสถานสัปดาห์ที่ ๑ โพธิบัลลังก์

ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่	๑
ชื่อและความหมาย	โพธิบัลลังก์ (บัลลังก์แห่งต้นโพธิ์)
ตำแหน่ง	ต้นพระศรีมหาโพธิ์
การทำสมาธิ	ประทับนั่ง
เหตุการณ์โดยย่อ	- การประทับนั่งทำสมาธิต่อเนื่องจากการตรัสรู้ หลังจากได้ตรัสรู้อนัตตสัมาสัมโพธิญาณแล้ว พระพุทธเจ้าได้ประทับนั่งภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ต่อไปอีก ๗ วัน ระหว่างนั้นทรงพิจารณาว่าเพื่อให้ได้บัลลังก์นี้ พระองค์ต้องเกิดและสะสมบารมีในจำนวนชาติที่นับไม่ถ้วน ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงปรารถนาที่จะประทับต่อไปอีก ๗ วัน - ปาฏิหาริย์และเทพชุมนุม ภายหลังการตรัสรู้ ได้เกิดปาฏิหาริย์ขึ้นมากมาย บรรดาเทพดาจำนวนมากมาชุมนุมเพื่อสรรเสริญและแสดงความยินดีต่อการตรัสรู้ของพระพุทธองค์

ตารางที่ ๓.๒ ฐานเรียนรู้สัตตมहाสถานสัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจดีย์

ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่	๒
ชื่อและความหมาย	อนิมิสเจดีย์ (สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งการไม่กระพริบพระเนตร)
ตำแหน่ง	ตะวันออกเฉียงเหนือจากต้นพระศรีมหาโพธิ์
การทำสมาธิ	ประทับยืน
เหตุการณ์โดยย่อ	- ยมกปาฏิหาริย์ เทวดาเกิดความสงสัยเนื่องจากพระพุทธองค์ทรงนั่งอยู่ พระองค์จึงทรงเหาะขึ้นไปบนฟ้าและแสดงยมกปาฏิหาริย์ เพื่อระงับความสงสัยของเทวดา - การเพ่งต้นไม้พระศรีมหาโพธิ์อย่างไม่กระพริบพระเนตรหลังจากนั้นพระพุทธองค์ได้ประทับยืนและทำสมาธิโดยการเพ่งมองต้นพระศรีมหาโพธิ์และโพธิบัลลังก์อย่างไม่กระพริบพระเนตรตลอด ๗ วัน

ตารางที่ ๓.๓ ฐานเรียนรู้สัตตมहाสถานสัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรมเจดีย์

ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่	๓
ชื่อและความหมาย	รัตนจงกรมเจดีย์(สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งทางจงกรมแก้ว)
ตำแหน่ง	ระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์กับอนิมิสเจดีย์

การทำสมาธิ	ดำเนิน
เหตุการณ์โดยย่อ	- ทรงบันดาลทางจงกรมแก้วอย่างปาฏิหาริย์ พระพุทธรองค์ได้ทรงเนรมิตทางจงกรมที่ประดับไปด้วยแก้วและเพชรพลอยอย่างปาฏิหาริย์ จากนั้นจึงทรงเดินจงกรมตลอด ๗ วัน
ตารางที่ ๓.๔ แหล่งเรียนรู้สัตตมหาสถานสัปดาห์ที่ ๔ รัตนขจรเจดีย์	
ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่	๔
ชื่อและความหมาย	รัตนขจรเจดีย์(สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งเรือนแก้ว)
ตำแหน่ง	ตะวันตกหรือตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์
การทำสมาธิ	ประทับนั่ง
เหตุการณ์โดยย่อ	- เทวดาบันดาลเรือนแก้วและการพิจารณาธรรม เหล่าเทวดาได้เนรมิตเรือนที่ประดับไปด้วยแก้วและเพชรพลอยอย่างปาฏิหาริย์ เพื่อถวายพระพุทธรองค์ พระพุทธรองค์จึงประทับอยู่ในเรือนแก้วนั้น และพิจารณาอิทธิธรรมปฏิภาณตลอด ๗ วัน
ตารางที่ ๓.๕ แหล่งเรียนรู้สัตตมหาสถานสัปดาห์ที่ ๕ อชปาลนิโครธ	
ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่	๕
ชื่อและความหมาย	อชปาลนิโครธ(ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ)
ตำแหน่ง	ตะวันออกของต้นพระศรีมหาโพธิ์
การทำสมาธิ	ประทับนั่ง
เหตุการณ์โดยย่อ	- เส้นขีด ๑๖ เส้นของพญามาร พระพุทธเจ้าทำสมาธิอยู่ที่โคนต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ ขณะนั้นพญามารซึ่งกำลังเสียใจเนื่องจากพระพุทธรองค์ทรงพ้นจากอำนาจของตน ได้นั่งลงกับพื้นและขีดเส้น ๑๖ เส้น พร้อมกับรำพันว่า บารมี ๑๖ ประการของตนไม่อาจเทียบได้กับพระพุทธรองค์ อิตามารทั้งสามคือ ตัณหา ราคะ และ อรติ ได้เข้ามาหาพญามารและถามหาสาเหตุของความโศกเศร้าในครั้งนั้น - การผจญของอิตามาร หลังจากนั้นอิตามารจึงแปลงตนเป็นผู้หญิงจำนวนมากในวัยต่าง ๆ กัน ทั้งเด็ก สาว กลางคน และคนแก่ เข้าไปยั่ววน พระพุทธเจ้าแต่พระพุทธรองค์ไม่สนพระทัย ท้ายสุด อิตามารตระหนักรู้ว่าการยั่ววนของตนไม่อาจเปลี่ยนพระทัยได้ จึงกลับไปหาบิดา

ตารางที่ ๓.๖ แหล่งเรียนรู้สัตตมหาสถานสัปดาห์ที่ ๔ มุจลินท์

ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่	๖
ชื่อและความหมาย	มุจลินท์(ราชาของต้นมูจละ)
ตำแหน่ง	ทิศใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์
การทำสมาธิ	ประทับนั่ง
เหตุการณ์โดยย่อ	- มุจลินทนาคราชปรกพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ประทับนั่งทำสมาธิอยู่ภายใต้ต้นมุจลินท์ (ต้นจิก) ตลอด ๗ วัน ในขณะนั้นเกิดฝนนอกฤดู มีนาคราชตนหนึ่งชื่อมุจลินท์ ได้เข้ามาปรกพระพุทธองค์ด้วยพังพาน และขดล้อมพระองค์ด้วยขดลำตัวตลอดสัปดาห์

ตารางที่ ๓.๗ แหล่งเรียนรู้สัตตมหาสถานสัปดาห์ที่ ๗ ราชายตนะ

สัปดาห์ที่	๗
ชื่อและความหมาย	ราชาตะนะ(ที่อยู่ของพระราชา)
ตำแหน่ง	ทิศใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์
การทำสมาธิ	ประทับนั่ง
เหตุการณ์โดยย่อ	พระพุทธองค์ประทับทำสมาธิภายใต้ต้นราชายตนะ (ต้นเกด) ตลอด ๗ วัน หลังจากนั้นได้เกิดเหตุการณ์จำนวนมาก ดังนี้ - พระอินทร์ถวายผลสมอ เนื่องจากในระหว่าง ๗ สัปดาห์ พระพุทธองค์ไม่ได้ฉันภัตตาหารและสร้งน้ำ พระอินทร์จึงถวายผลสมอเพื่อเป็นยาถ่าย ไม่เสียพระทนต์ และน้ำสร้งพระพักตร์ - เทวดาแจ้งข่าวและสองพ่อค้าถวายมธุปินทิกา ในขณะที่พ่อค้า ๒ คน อันมีนามว่าตปุสสะและภัลลิกะเดินทางพร้อมกับขบวนเกวียน เทวดาซึ่งเคยเป็นญาติในอดีตได้ชักชวนให้พ่อค้าทั้งสองถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้า พ่อค้าทั้งสองจึงเข้าเฝ้าและถวายมธุปินทิกาแด่พระพุทธองค์ (มธุ = น้ำผึ้ง, ปินทิกา = ก้อนข้าวแปลโดยรวมว่า ก้อนข้าวที่หุงด้วยน้ำผึ้ง แต่ผู้แปลเป็นภาษาไทยเรียกว่า ข้าวสัตตูก้อน สัตตุมง - จุโลบาลถวายบาตร ขณะนั้นพระพุทธองค์ทรงคำนึงว่า พระองค์ไม่มีบาตรสำหรับรับอาหาร จตุโลบาลจึงเข้าเฝ้าและถวายบาตรที่ทำจากหินมีค่าแต่พระองค์ไม่รับ ต่อมาจึงได้ถวายบาตรที่ทำจากหินธรรมดา พระพุทธองค์รับบาตรทั้งสี่แล้วรวมเป็นบาตรเดียวโดยปาฏิหาริย์ แล้วจึงใช้บาตรนั้นรับมธุปินทิกาจากพ่อค้า - การแสดงสรวงมนของพ่อค้าทั้งสอง พ่อค้าทั้งสองได้กล่าวคำยึดเอาพระ

พุทธกับพระธรรมเป็นที่พึ่ง ด้วยเหตุนี้พ้อคำทั้งสองจึงเป็นพุทธอุบาสกชุดแรกของโลก ในขณะนั้นยังไม่เกิดพระสงฆ์จึงยังไม่เกิดพระรัตนตรัยครบสาม - ตำนานพระเกศธาตุ หลังจากนั้นพ้อคำทั้งสองได้ทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อการเคารพบูชาในภายหลัง พระพุทธองค์ทรงอุทิศพระเศียรและประทานพระเกศา หลังจากที่ได้กลับไปถึงถิ่นฐานแล้วพ้อคำทั้งสองจึงสร้างสถูปบรรจุพระเกศธาตุ

จากตารางที่ ๓.๑ - ๓.๗ แสดงให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ประกอบด้วย ฐานเรียนรู้ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน ๗ สัปดาห์ ได้แก่

- ๑) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๑ โพธิบัลลังก์ (บัลลังก์แห่งต้นโพธิ์)
- ๒) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจตีย์ (สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งการไม่กระพริบพระเนตร)
- ๓) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรมเจตีย์ (สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งทางจงกรมแก้ว)
- ๔) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๔ รัตนฆรเจตีย์ (สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งเรือนแก้ว)
- ๕) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๕ อชปาลิโครธ (ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ)
- ๖) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๖ มุจลินท์ (ต้นมุจลินท์)
- ๗) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๗ ราชาตะนะ (ต้นไม้เกด)

องค์ประกอบ ได้แก่

- ๑) คณะวิทยากร/ ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักพุทธธรรม และผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตสื่อ
- ๒) ชุดนิทรรศการ เรื่อง ได้แก่ พุทธประวัติสัตตมหาสถาน และหลักพุทธธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา
- ๓) หนังสือ/เอกสารความรู้อ่านประกอบว่าด้วยเรื่องสัตตมหาสถานและเรื่องหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน

สถานที่จัดกิจกรรม: วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

สรุป เยาวชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของหลักฐานที่เรียกว่า “สัตตมหาสถาน” ที่เป็นรูปธรรมตั้งปรากฏอยู่ ผ่านช่องทางกิจกรรมการเรียนรู้เชิงประจักษ์ และได้สัมผัสวิถีปฏิบัติตามรอยพระพุทธเจ้า ณ สัตตมหาสถาน ทั้ง ๗ แห่ง ซึ่งทำให้ได้บรรยากาศเสมือนหนึ่งได้เดินทางตามรอยพระพุทธบาทของพระศาสดา

(๒) การดำเนินออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสถมมหาสถานและปฏิบัติธรรมตามรอยพระศาสดา ณ สถมมหาสถานจำลอง วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการได้เรียนรู้หลักพุทธธรรมในสถมมหาสถาน ได้เรียนรู้การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตลอดจนได้สัมผัสวิถีปฏิบัติตามรอยพระพุทธเจ้า ณ สถมมหาสถานจำลองวัดเจ็ดยอด ทั้ง ๗ แห่ง ซึ่งทำให้ได้บรรยากาศเสมือนหนึ่งได้เดินทางตามรอยพระพุทธเจ้า ตามทฤษฎีการเรียนรู้ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey)^๑ การเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง การปรับตัวให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องสำคัญและจะต้องนำไปใช้เป็นแนวคิดของการศึกษาหรือแก่นแท้ของการศึกษา (Learning by doing) และเยาวชนได้นำความรู้ไปสู่กระบวนการผลิตสื่อวีดิทัศน์ ๗ แห่ง ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อขยายความรู้ที่เรียกว่า (knowledge) ดังรายละเอียดตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๓.๘ ฐานเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสถมมหาสถาน ๗ แห่ง

ฐานเรียนรู้สถมมหาสถาน	หลักพุทธธรรมในสถมมหาสถาน ๗ สัปดาห์	กลุ่ม/สี
สัปดาห์ที่ ๑ โพธิ์บัลลังก์	๑.หลักพุทธธรรม “อริยสัจ๔” ๒.หลักพุทธธรรม “ปฏิจจนุปบาท - อริยสัจ๔ อริยสัจ แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ หรือ ความจริงของพระอริยบุคคล ^๒ หมายความว่า ถ้าผู้ใดสามารถรู้หรืออริยสัจ ๔ ด้วยปัญญา ความหมายของอริยสัจ ๔ ขยายความออกได้ มีดังนี้ ^๓ (๑) ทุกข์ แปลว่า ความทุกข์ หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ ปัญหาต่างๆ ของมนุษย์ (๒) ทุกขสมุทัย เรียกสั้นๆ ว่า สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง (๓) ทุกขนิโรธ เรียกสั้นๆ ว่า นิโรธ แปลว่า	กลุ่มที่ ๑ สีแดง

^๑ Dewey, John, **Democracy and Education**, The Macmillan Company, 1916.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๕.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๘๙๖ - ๘๙๗.

ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่เข้าถึง เมื่อกำจัดอวิชชา
 สรรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกตัณหาย้อมใจหรือฉุดลากไป
 หลุดพ้นเป็นอิสระ เรียกสั้นๆ ว่า นิพพาน

(๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เรียกสั้นๆ ว่า
 มรรค แปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือข้อ
 ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

-อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาทเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
 อิทัปปัจจยตา อันหมายถึง กฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผล
 ของกันและกัน

สัปดาห์ที่ ๒ อนิสเจติย	๑.หลักพุทธธรรม “สมาธิ”	กลุ่มที่ ๒
	๒.หลักพุทธธรรม “กตัญญู” กตัญญูกตเวทิตี ในพระไตรปิฎกได้ยกย่องคนกตัญญูไว้ดังนี้ ๑. เป็นสัตบุรุษ ^๔ ได้แก่ คนดี มีคุณธรรม ๒. เป็นบุคคลที่หาได้ยาก ^๕ ต้องฝึกฝนตนมา ดี สามารถ ยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใ้จะเกิดขึ้นกับคนทุก คนได้ ๓. ประสบแต่ความสุข ^๖ เนื่องจากประพฤตินุญถูกต้อง ๔. ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ ^๗ เพราะเป็นผู้มีจิตใจ สูงส่ง ๕. ประพฤติสิ่งที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต ^๘ เพราะความ กตัญญู	สี่เหลียง
สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรม เจติย	๑.หลักพุทธธรรม “สติปัฏฐาน ๔”	กลุ่มที่ ๓
	๒.หลักพุทธธรรม “สมาธิ”	สี่ชมพู
	๓.หลักพุทธธรรม และปัญญา	

^๔ อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^๕ อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^๖ อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๓/๗๗.

^๗ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๒๑/๒๘๒.

^๘ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

	“สติปัฏฐาน ๔” ก็คือการใช้สติเพื่อดับตัณหาอุปาทานนั่นเอง ซึ่งก็จักบังเกิดผลดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่าผู้ไม่มีอุปาทานย่อมบรรลุพระนิพพาน รู้เท่าทันกาย รู้เท่าทันเวทนา เพื่อให้เกิดนิพพิทาคลายความยึดความอยากในเวทนา รู้เท่าทันจิต เพื่อให้เกิดนิพพิทาคลายความยึดความอยากในจิตสังขาร (ความคิด ความนึกต่างๆ) รู้เท่าทันธรรม เพื่อให้เกิดนิพพิทาและภูมิรู้ภูมิญาณความรู้ความเข้าใจอย่างปรมาตถิในสิ่งต่าง ๆ	
สัปดาห์ที่ ๔ รัตนขรเจดีย์	๑หลักพุทธธรรม “อภิธรรม ๗ คัมภีร์” อภิธรรม ๗ คัมภีร์ หลักพุทธธรรม “อภิธรรม ๗ คัมภีร์” พระอภิธรรมปิฎกมีอยู่ ทั้ง สิ้น ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ เรียกโดยย่อว่า สัง วิ ธา ปุ กะ ยะ ปะ (หัวใจพระอภิธรรม) ได้แก่ สรุปลแล้ว พระอภิธรรมก็คือ ธรรมะหมวดที่ ๓ ในพระไตรปิฎกที่สอนให้รู้จักธรรมชาติอันแท้จริงที่มีอยู่ในตัวเราและสัตว์ทั้งหลายอันได้แก่จิต เจตสิก รูป และรู้จักพระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมาย อันสูงสุดในพระพุทธศาสนาธรรมชาติ ทั้ง ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพานนี้รวมเรียกว่า ปรมาตถธรรม หากแปลตามศัพท์ คำว่า อภิธัมม หรือ อภิธรรม แปลว่า ธรรมอันประเสริฐ ธรรมอันยิ่ง ธรรมที่อยู่แท้จริงปราศจากสมมุติ เนื้อความในพระอภิธรรมเกือบทั้งหมด จะกล่าวถึงปรมาตถธรรมล้วน ๆ โดยไม่มี บัญญัติธรรม (สมมุติโวหาร) เข้ามาเกี่ยวข้อง	กลุ่มที่ ๔ สี่เขียว
สัปดาห์ที่ ๕ อชปานิโครธ	หลักธรรมเรื่องกิเลส ธรรมเหล่าไหนทำให้เป็นพราหมณ์ พระพุทธองค์ได้เปล่งอุทานว่า “พราหมณ์ใด ลอยบาป ธรรมเสียไม่หวาดผู้อื่น ว่า หี หี ไม่มีกิเลสดูจมน้ำผาด สรรวมตนเรียนจนจบพระเวท อยู่พรหมจรรย์ พราหมณ์นั้น ไม่มีกิเลสเครื่องพัวพันในอารมณ์ไหนๆ ในโลกควรกล่าวหาว่า เราเป็นพราหมณ์ โดยธรรม	กลุ่มที่ ๕ สีส้ม
สัปดาห์ที่ ๖ มุจลินท์	พระพุทธองค์จึงได้ทรงเปล่งอุทานว่า “ความสงบเป็นสุข	กลุ่มที่ ๖

	ของบุคคลผู้สันโดษ ผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่ ความไม่เบียดเบียนคือ ความสำรวมสัตว์ทั้งหลาย เป็น สุขในโลก ความปราศจากราคะ คือ ความล่วงเกิน ทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลก ความกำจัดอสมิมานะ (ความถือตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่) เสียได้เป็นสุขอย่างยิ่ง” ๒.หลักพุทธธรรม “สุข ๒ คือ นิพพาน	สีฟ้า
สัปดาห์ที่ ๗ ราชายณะ	พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ต้นราชายณะ(ต้นไม้เกด) พ่อค้าเกิดเลื่อมใสและศรัทธา ถวายข้าวสัตตูก่อน สัตต ผง และ ประ กาศตนเป็นอุบาสก คู่แรก ของ พระพุทธศาสนา หลักพุทธธรรมที่นำประยุกต์ใช้ใน สัปดาห์ที่ ๗ ได้แก่ (๑) หลักพุทธธรรมว่าด้วยเรื่อง “ทาน ศีลและภาวนา”หลักพุทธธรรมที่สำคัญที่สื่อให้ เห็นเรื่องของการให้“ทาน” การรักษา“ศีล” “และการ ภาวนา”ทาน,ศีลและภาวนา ธรรมทั้ง ๓นี้ เป็นรากแก้ว ของความเป็นมนุษย์ และเป็นรากเหง้าของพระ ศาสนา ผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ ต้องเป็นผู้เคยสั่งสมธรรม เหล่านี้มาอยู่ในนิสัย ของผู้จะมาสมร่างเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ด้วยมนุษย์อย่างแท้จริง	กลุ่มที่ ๗ สีม่วง

จากตารางที่ ๓.๘ แสดงให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัปดาห์ที่ ๗ สัปดาห์ ได้แก่

๑) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๑ โพธิบัลลังก์ (บัลลังก์แห่งต้นโพธิ์) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้
 ขอได้โดยพระองค์เอง โดยสามารถรู้แจ้งแทงตลอดตามทั้ง ๔ และญาณ ๓ และรวมทั้งการรู้แจ้ง
 ความจริงอันประเสริฐ คือ หลักอริยสัจ ๔ ดังความปรากฏในโพธิราชกุมารสูตร ราชวรรค”
 พิจารณาปัจจุสมุปบาท: พิจารณาตน หลังจากตรัสรู้แล้วพระพุทธองค์ทรงท้อพระทัยที่จะตรัสสั่ง
 สอนเวไนยสัตว์ในเรื่องที่ทรงตรัสรู้ เพราะเหตุว่าธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นเป็นธรรมที่ลึกซึ้ง รู้ได้ยากเกิน
 กว่าวิสัยของปุถุชนทั่วไปที่ยังมีกิเลสหนา ดังปรากฏในโพธิราชกุมารสูตร ราชวรรค” จากนั้นพระพุทธ
 องค์จึงประทับเสวยวิมุตติสุข คือการพบสุขที่เกิดเพราะความหลุดพ้นจากกิเลส อยู่ในที่ ๗ แห่งๆ ละ
 ๗ วัน ในเวลากลางคืน ทรงพิจารณาทบทวนปัจจุสมุปบาท แบบย้อนกลับ ในปัจจุฉิมยาม ทรง
 มนสิการปัจจุสมุปบาททั้งตามลำดับและย้อนตามลำดับแล้ว

๒) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจตีย์ (สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งการไม่กระพริบ
 พระเนตร) หลักพุทธธรรมกตัญญูและสมาธิ

๓) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรมเจดีย์ (สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งทางจงกรม แก้ว) “สติปัฏฐาน ๔” หลักพุทธธรรม “สมาธิ” และปัญญา

๔) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๔ รัตนฆรเจดีย์ (สถานที่สมควรเคารพบูชาแห่งเรือนแก้ว) ๑ หลักพุทธธรรม “อภิธรรม ๗ คัมภีร์” **อภิธรรม ๗ คัมภีร์**

๕) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๕ อชปาลโคธ (ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ) หลักธรรมเรื่องกิเลส ธรรมเหล่าไหนทำให้เป็นพราหมณ์ พระพุทธองค์ได้เปล่งอุทานว่า “พราหมณ์ใด ลอยบาปกรรมเสียไม่ หวาดผู้อื่น ว่า หี หี ไม่มีกิเลสดูจน้ำผาด สรรวมตนเรียนจนจบพระเวท อยู่พรหมจรรย์ พราหมณ์นั้น ไม่มีกิเลสเครื่องพัวพันในอารมณ์ใดๆ ในโลกควรกล่าวหาว่า เราเป็นพราหมณ์ โดยธรรม

๖) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๖ มุจลินท์(ต้นมุจลินท์) พระพุทธองค์จึงได้ทรงเปล่งอุทานว่า “ความสดเป็นสุขของบุคคลผู้สันโดษ ผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่ ความไม่เบียดเบียนคือ ความ สรรวมสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก ความปราศจากราคะ คือ ความล่วงกามทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลก ความกำจัดอัสมิมานะ (ความถือตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่) เสียได้เป็นสุขอย่างยิ่ง” หลักพุทธธรรม “สุข ๒ คือ นิพพาน

๗) ฐานเรียนรู้สัปดาห์ที่ ๗ ราชาคณะ (ต้นไม้เกด)(๑) หลักพุทธธรรม “ทาน” หลักพุทธ ธรรม “ศีล” “และภาวนา”

องค์ประกอบ ได้แก่

- ๑) คณะวิทยากร/ ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักพุทธธรรม และผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตสื่อ
- ๒) ชุดนิทรรศการ เรื่อง ได้แก่ พุทธประวัติสังเขปมหาสถาน และหลักพุทธธรรมสำคัญใน พระพุทธศาสนา
- ๓) หนังสือ/เอกสารความรู้อ่านประกอบว่าด้วยเรื่องสังเขปมหาสถานและเรื่องหลักพุทธ ธรรมในสังเขปมหาสถาน

สถานที่จัดกิจกรรมวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

สรุป เยาวชนได้เรียนรู้หลักพุทธธรรมในสังเขปมหาสถานที่ปรากฏหลักฐานที่เรียกว่า “ธรรมะสังเขปมหาสถาน” ที่เป็นรูปธรรมตั้งปรากฏอยู่ ผ่านช่องทางกิจกรรมการเรียนรู้เชิงประจักษ์ และได้สัมผัสวิถีปฏิบัติตามรอยพระพุทธเจ้า ณ สังเขปมหาสถาน ทั้ง ๗ แห่ง ซึ่งทำให้ได้บรรยากาศ เสมือนหนึ่งได้เดินทางตามรอยพระพุทธเจ้า ณ สังเขปมหาสถาน เยาวชนเกิดความรู้ (know ledge) และทักษะ (Skill) เรียนรู้ จำ และนำไปใช้สร้างองค์ความรู้ใหม่ พัฒนาและต่อยอดสู่การผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสังเขปมหาสถาน ๗ ฐาน เป็นสื่อสร้างสรรค์และเกิดประโยชน์ในการส่งเสริมเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

องค์ประกอบได้แก่(๑)ฐานเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสังเขปมหาสถาน

(๑) คณะวิทยากร/ ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักพุทธธรรม และผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตสื่อ

(๒) ชุมนิเทศการ เรื่อง ได้แก่ พุทธประวัติสัตตมหาสถาน และหลักพุทธธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา

(๓) หนังสือ/เอกสารความรู้อ่านประกอบว่าด้วยเรื่องสัตตมหาสถานและเรื่องหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน

สถานที่จัดกิจกรรม: สัตตมหาสถานจำลองวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่

(๓) การดำเนินออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้กระบวนการผลิตสื่อในสัตตมหาสถาน

ผู้วิจัยได้ออกแบบการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยมีขั้นตอนและรายละเอียด ดังนี้

๑) ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวิดิทัศน์

๒) ความหมายของสื่อวิดิทัศน์

๓) กระบวนการผลิตสื่อวิดิทัศน์

ขั้นตอนการผลิตรายการวิดิทัศน์ขั้นเตรียมการผลิต (Pre-Production) ขั้นการผลิต (Production) ขั้นการผลิต (Production) ขั้นการผลิต (Production)

ขั้นตอนการผลิตรายการวิดิทัศน์

ก่อนการผลิตรายการวิดิทัศน์ ผู้ผลิตจำเป็นจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการวางแผนการผลิต การเตรียมการผลิต การใช้วัสดุอุปกรณ์ในการผลิต และการประเมินผลการผลิต รายการอย่างไรก็ตามสามารถสรุปเป็นขั้นตอนของการผลิตรายการวิดิทัศน์ได้ ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นเตรียมการผลิต (Pre-Production) ประกอบด้วย ดังนี้

๑.๑ การแสวงหาแนวคิด เป็นการหาแนวทาง เรื่องราวที่จะนำมาผลิตเป็นรายการวิดิทัศน์ ซึ่งถือว่าเป็นภารกิจแรกของผู้ผลิตรายการที่จะต้องตั้งคำถามให้กับตัวเองว่า แนวคิดคิดที่ได้นั้นดีอย่างไร และจะให้ประโยชน์อะไรต่อผู้ชม การหาแนวคิดหรือเรื่องราว จึงเป็นงานที่จะต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการค่อนข้างสูง

๑.๒ การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objective) เมื่อได้เรื่องที่จะทำการผลิตรายการแล้ว เป็นการคาดหวังถึงผลที่จะเกิดกับผู้ชมเมื่อได้รับชมรายการไปแล้ว ทุกเรื่องที่จะนำมาจัดและผลิตรายการโทรทัศน์ ผู้ผลิตจะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ความมุ่งจะให้ผู้รับได้รับหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือพฤติกรรมในด้านใดบ้าง การกำหนดวัตถุประสงค์อาจตั้งหลายวัตถุประสงค์ก็ได้

๑.๓ การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย (Target audience) เมื่อได้กำหนดวัตถุประสงค์แล้ว ขั้นตอนต่อไปวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายหรือผู้ชมว่ามีลักษณะอย่างไร เป็นการทำความรู้ผู้ชมในแง่มุมต่าง

เกี่ยวกับเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ ความสนใจ ความต้องการ และจำนวนผู้ชม เพื่อให้สามารถผลิตรายการได้ตรงความต้องการมากที่สุด

๑.๔ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เป็นกระบวนการศึกษาเนื้อหา และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะทำการผลิตแล้วนำมาวิเคราะห์ เพื่อให้ได้เนื้อหาสาระ และข้อมูลที่ถูกต้อง ทันสมัย น่าสนใจ และเพิ่มความน่าเชื่อถือ การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นหน้าที่ของผู้ผลิตที่จะต้อง ทำการศึกษาจาก ตำรา เอกสาร ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหา และข้อมูล และข้อมูลจากแหล่งต่างๆ อย่าง ครอบคลุม ทำการลำดับเนื้อหาจากง่ายไปยาก เพื่อการนำเสนอที่เหมาะสม และสร้างความรู้ ความ เข้าใจให้กับกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างดี

๑.๕ การเขียนบทวิธีทัศน์ (Script Writing) เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องจากการกำหนด แนวคิดจนถึงการวิเคราะห์เนื้อหา จนได้ประเด็นหลักและประเด็นย่อยของรายการ แล้วนำมาเขียน เป็นบท ซึ่งเป็นการกำหนดลำดับก่อนหลังของการนำเสนอภาพและเสียง เพื่อให้ผู้ชมได้รับเนื้อหา สาระตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยระบุลักษณะภาพ และเสียงไว้ชัดเจน นอกจากนี้บทรายการวิธี ทัศน์ยังถ่ายทอดกระบวนการในการจัดรายการออกมาเป็นตัวอักษรและเครื่องหมายต่างๆ เพื่อสื่อ ความหมายให้ผู้ร่วมการผลิตรายการได้ทราบ และดำเนินการผลิตตามหน้าที่ของแต่ละคน

๑.๖ การกำหนดวัสดุ และอุปกรณ์ในการผลิตรายการ โดยที่ผู้ผลิตรายการจะต้องทราบ ว่าต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ใดบ้าง ซึ่งต้องกำหนดรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ดังกล่าว เพื่อเป็น ข้อมูลพื้นฐานในการจัดหา และเตรียมการต่อไป

๑.๗ การกำหนดผู้แสดง หรือผู้ดำเนินรายการ ต้องเป็นไปตามความเหมาะสมของ เนื้อหาและรูปแบบของรายการที่จะนำเสนอ

๑.๘ การจัดทำงบประมาณ โดยทั่วไปจะมีการตั้งงบประมาณไว้ก่อนแล้ว แต่ในขั้นนี้จะ เป็น การกำหนดการใช้งบประมาณโดยละเอียด ซึ่งจะเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ในการดำเนินการผลิต เช่น ค่าตอบแทนผู้ร่วมดำเนินการผลิตรายการ ค่าผลิตงานกราฟิก ค่าวัสดุรายการ ค่าเบี้ยเลี้ยงเดินทาง ค่าที่พัก และค่าพาหนะ เป็นต้น

ดังนั้นก่อนการผลิตวิธีทัศน์ ผู้ผลิตจำเป็นต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการ วางแผน การเตรียมการผลิต การใช้วัสดุอุปกรณ์ในการผลิต และการประเมินผลการผลิตรายการ

แผนผังที่ ๑ ขั้นตอนการผลิตสื่อ

แผนผังที่ ๑ แสดงให้เห็นว่า เยาวชนได้เรียนรู้กระบวนการผลิตสื่อและขั้นตอนการผลิตสื่อ เยาวชนได้รับความรู้ (know ledge) สร้างองค์ความรู้ใหม่ พัฒนาและต่อยอดสู่กระบวนการผลิตสื่อที่ดีทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน เป็นสื่อสร้างสรรค์และเกิดประโยชน์ในการส่งเสริมเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัย ได้ดำเนินการสัมภาษณ์และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามกลับคืนด้วยตนเอง การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ซึ่งมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนดังนี้

๑. นำหนังสือการวิจัยจากศูนย์บัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เสนอคณะบดี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เพื่อขออนุญาตให้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) จากเยาวชนคณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ ชั้นปีที่ ๑ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยใช้แผนงาน/โครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรม กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑ เยาวชนหลักสูตรการบัญชี ชั้นปีที่ ๒ จำนวน ๒๐๐ คน เข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อวิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยเรียนรู้และผลิตสื่อวิทัศน์ ๗ ฐานเรียนรู้ ณ สัตตมหาสถาน วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ ๒๑-๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๑

และกลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ เยาวชนหลักสูตรบริหาร ชั้นปีที่ ๒ จำนวน ๒๐๐ คน เข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อวีดิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

๒. ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมแบบสอบถามและแบบทดสอบที่ผ่านการวิเคราะห์แล้ว ไปใช้กับกลุ่มเรียนรู้ ก่อนเรียนหลังเรียน เพื่อจะนำผลที่ได้ออกมาเป็นการค้นหาในการเรียนรู้หลักพุทธธรรม ตามหัวข้องานวิจัย

๓. เมื่อการสังเคราะห์ข้อมูล แปลความหมายจากข้อมูล หลักฐานและเอกสาร ค้นหาคำตอบอย่างมีขั้นตอนแล้วก็นำมาเขียนงานวิจัย

๔. นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิจัย โดยนำมาบูรณาการเป็นองค์ความรู้ใหม่และจัดทำเป็นรูปเล่มรายงานผลการวิจัยเชิงพรรณนา

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเอกสาร

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเอกสาร ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

๓.๕.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงทดลอง

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ผู้วิจัยนำมาใช้วิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงทดลองมีดังนี้

๓.๕.๒.๑ วิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) ทดสอบค่าที (t-test) หาค่าร้อยละของนักเรียนที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานของโรงเรียน และเปรียบเทียบความคิดเห็น โดยใช้โปรแกรมเอสพีเอสเอส สำหรับวินโดวส์ (SPSS for windows)

๓.๕.๒.๒ ใช้ค่า IOC ในการหาค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อทดสอบกับจุดประสงค์การเรียนรู้ และการตรวจสอบคุณภาพของหน่วยการเรียนรู้พุทธประวัติความเป็นมาและความสำคัญหลักพุทธธรรมการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชนโดยใช้สูตร ดังนี้^๙

- +๑ แน่ใจว่าข้อสอบนั้นวัดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมที่ระบุไว้จริง
- ๐ ไม่แน่ใจว่าข้อสอบนั้นวัดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมที่ระบุไว้
- ๑ แน่ใจว่าข้อสอบนั้นไม่ได้วัดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมที่ระบุไว้

นำคะแนนที่ได้มาหาค่า IOC จากสูตร

^๙ บุญเชิด ภิญโญ อนันตพงษ์, **นวัตกรรมการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๙-๗๐.

$$IOC = \frac{\sum R}{N} \times 100$$

เมื่อ IOC	คือ	ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อสอบกับจุดประสงค์
R	คือ	คะแนนของผู้เชี่ยวชาญ
$\sum R$	คือ	ผลรวมของคะแนนความคิดเห็นในแต่ละข้อของผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด
N	คือ	จำนวนผู้เชี่ยวชาญ

ค่าดัชนีความสอดคล้องที่ยอมรับได้ต้องมีค่าตั้งแต่ ๐.๕๐ ขึ้นไป ในเครื่องมือนี้ มีผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ คน ได้ค่าเฉลี่ยเกิน ๐.๕๐ ขึ้นไป ถือว่า ได้มาตรฐาน

๓.๕.๒.๔ หาประสิทธิภาพของหน่วยการเรียนรู้ โดยใช้สูตร E_1/E_2 ดังนี้

$$E_1 = \frac{\sum X}{N} \times 100$$

E_1	คือ	ประสิทธิภาพของหน่วยการเรียนรู้ด้านกระบวนการ
$\sum X$	คือ	ผลรวมของคะแนนนักเรียนที่ได้จากการทำแบบฝึกหัดหรือชิ้นงาน
A	คือ	คะแนนเต็มของแบบฝึกหัดหรือชิ้นงานทุกชิ้นที่นำมารวมกัน
N	คือ	จำนวนผู้เรียน

$$E_2 = \frac{\sum F}{N} \times 100$$

E_2	คือ	ประสิทธิภาพของหน่วยการเรียนรู้ด้านผลลัพธ์หลังเรียนของผู้เรียนทั้งหมด
-------	-----	--

$\sum F$	คือ	คะแนนรวมของผลสอบหลังเรียน
B	คือ	คะแนนเต็มของการสอบหลังเรียน
N	คือ	จำนวนผู้เรียน

กำหนดให้เกณฑ์ประสิทธิภาพ E_1/E_2 เท่ากับ ๘๐/๘๐

๓.๕.๒.๓ วิเคราะห์ความคิดเห็นของนักเรียน ที่ได้เรียนรู้พุทธประวัติความเป็นมาและความสำคัญหลักพุทธธรรมผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ใช้สูตรดังนี้^{๑๐}

^{๑๐} บุญเลี้ยง ทุมทอง, การทำวิจัยในชั้นเรียน: ในสไตส์การเขียนรายงานหน้าเดียว, (กรุงเทพมหานคร: ธนัการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๕๗-๕๘.

$$\bar{X} = \frac{\sum fx}{N}$$

เมื่อ $\bar{X}$	คือ ค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นของนักเรียน
X	คือ ค่าระดับความคิดเห็น
f	คือ ความถี่สะสมของระดับความคิดเห็น
N	คือ จำนวนนักเรียนทั้งหมด

$$S.D. = \frac{\sqrt{N \sum fx^2 - (\sum fx)^2}}{N(N-1)}$$

เมื่อ $\bar{X}$	คือ ค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นของนักเรียน
X	คือ ค่าระดับความคิดเห็น
f	คือ ความถี่สะสมของระดับความคิดเห็น
N	คือ จำนวนนักเรียนทั้งหมด

กำหนดเกณฑ์ในการแปลความหมายดังนี้

ค่าเฉลี่ย	๔.๕๑ – ๕.๐๐	หมายความว่า	เห็นด้วยอย่างยิ่ง
	๓.๕๑ – ๔.๕๐	หมายความว่า	เห็นด้วย
	๒.๕๑ – ๓.๕๐	หมายความว่า	ไม่แน่ใจ
	๑.๕๑ – ๒.๕๐	หมายความว่า	ไม่เห็นด้วย
	๑.๐๐ – ๑.๕๐	หมายความว่า	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

๓.๕.๓ การสร้างและการหาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบ

การสร้างแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน มีขั้นตอนการสร้าง ดังนี้

๑. ศึกษาการเขียนแบบทดสอบที่ดี

๒. กำหนดสัดส่วนของจำนวนข้อทดสอบในแต่ละชุดให้ใกล้เคียงกันตามความสำคัญและจัดทำแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยคำนึงถึงความสอดคล้องของมาตรฐานการเรียนรู้ เนื้อหา ตัวชี้วัด และจุดประสงค์การเรียนรู้ ได้ข้อทดสอบจำนวน ๖๐ ข้อ

๓. ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) ความเหมาะสมของภาษา และความสอดคล้องของข้อคำถามกับเนื้อหา (Index of Item Objective Congruence: Ioc) โดยนำแบบทดสอบที่ผ่านการตรวจแก้ไขจากอาจารย์ที่ปรึกษาแล้ว ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ โดยกำหนดเกณฑ์ ดังนี้

ให้คะแนน	+ ๑	ถ้าแน่ใจข้อคำถามนั้นตรงกับเนื้อหา
ให้คะแนน	๐	ถ้าแน่ใจข้อคำถามนั้นตรงกับเนื้อหา
ให้คะแนน	- ๑	ถ้าแน่ใจข้อคำถามนั้นตรงกับเนื้อหา

๔. ปรับปรุงข้อคำถาม และคำนวณหาค่าความสอดคล้องของข้อคำถามกับเนื้อหาโดย
แบบทดสอบมีค่าความสอดคล้องเท่ากับ ๑.๐๐ ทุกข้อ

๕. นำแบบทดสอบที่ผ่านการวิเคราะห์แล้ว ไปใช้กับกลุ่มเรียนรู้ ก่อนเรียนหลังเรียน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานและการผลิตสื่อวีดิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ๓) เพื่อวิเคราะห์การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แผนงาน/กิจกรรมโครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อวีดิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน เป็นฐานในการเรียนรู้ ที่ใช้วิจัยในครั้งนี้ โดยมีประชากรกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เยาวชนจากสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ จำนวน ๔๐๐ คน โดยได้แบ่งกลุ่มในการทำวิจัย ออกเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ “กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑” ที่ใช้วิจัยในครั้งนี้ เป็นเยาวชนจากสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ หลักสูตรการบัญชี จำนวน ๒๐๐ คน เข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ ระหว่างวันที่ ๒๑-๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๑ ณ แหล่งเรียนรู้ที่เรียกว่า “สัตตมหาสถานจำลอง” วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และ “กลุ่มเรียนรู้ที่ ๒” ที่ใช้วิจัยในครั้งนี้เป็น เยาวชนจากสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ จำนวน ๒๐๐ คน เข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ระหว่างวันที่ ๑๘-๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑ ณ แหล่งเรียนรู้ที่เรียกว่า “สัตตมหาสถานจำลอง” วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวงอำเภอ เมืองจังหวัดเชียงใหม่

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แผนงาน/โครงการเรียนรู้ ตามวัตถุประสงค์ โดยมีแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียน-หลังเรียน ๓ ตอนจำนวน ๖๐ ข้อ แบบสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้การอภิปรายกลุ่มเรียนรู้ แบบสอบถามความพึงพอใจที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน จำนวน ๕ ตอน จำนวน ๑๘ ข้อ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาประสิทธิภาพของหน่วยการเรียนรู้เรื่องหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน E_1 และ E_2 เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มเรียนรู้ที่ ๑ และกลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ โดยใช้ค่าที (t-test) และวิเคราะห์ความคิดเห็นของเยาวชน แบบสอบถามการประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน สรุปผลกิจกรรมการเรียนรู้ ได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ในครั้งนี้ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๑) ด้านความเป็นมาและหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน เยาวชนเรียนรู้มีความเข้าใจ แสดงให้เห็นได้จากผลสัมฤทธิ์ของการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน ก่อนเรียนหลังเรียน (pre-test -post-test) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์หลักสูตรการบัญชี ชั้นปีที่ ๑ (กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑) โดยใช้ กิจกรรมเรียนรู้ พบว่า คะแนนทดสอบก่อนเรียนมีค่าคะแนนเฉลี่ย ๒๘.๔๖ คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๔ และ คะแนนหลังเรียนมีค่าคะแนนเฉลี่ย ๔๗.๔ คิดเป็นร้อยละ ๘๒.๗ แสดงว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน

๕.๑.๒ ผลสัมฤทธิ์ของการอภิปรายกลุ่มระหว่างเรียนรู้การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานของเยาวชนหลักสูตรการบัญชี ชั้นปีที่ ๑ (กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑) แบ่งกลุ่มอภิปราย ๗ กลุ่ม พบว่า ผลสัมฤทธิ์ของการอภิปรายกลุ่มเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๗ กลุ่มเรียนรู้ของเยาวชน กลุ่มควบคุม พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

๕.๑.๓ ผลวิเคราะห์การสังเกตพฤติกรรมของเยาวชนระหว่างร่วมกิจกรรม หลักสูตรการบัญชี ชั้นปีที่ ๑ (กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑) โดยวิธีใช้สังเกตพฤติกรรมเยาวชนที่เข้าเข้าร่วมกิจกรรมโครงการเรียนรู้ ๓ ด้าน คือ สังเกตพฤติกรรมด้านกาย สังเกตพฤติกรรมด้านวาจา และ สังเกตพฤติกรรมด้านจิตใจ พบว่า ผลสัมฤทธิ์ของเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ มีพฤติกรรมก่อนเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ ทั้ง ๓ ด้าน ก่อนและหลังเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ตั้งแต่เริ่มกิจกรรมจนถึงสิ้นสุดกิจกรรม เยาวชนมีพฤติกรรมในทางบวกทั้ง ๓ ด้าน

๕.๑.๔ ผลวิเคราะห์ประเมินความพึงพอใจที่มีต่อกิจกรรมการเรียนรู้ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน มีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจในระดับมาก

๕.๑.๕ ผลสัมฤทธิ์ของการประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชนกลุ่มทดลอง โดยเกณฑ์การประเมิน ๕ ด้าน ได้แก่ ๑. ด้านความคิดสร้างสรรค์ ๒. ด้านเนื้อหา ๓. ด้านเทคนิคการเล่าเรื่อง ๔. ด้านการใช้ภาษาและดนตรี ๕. ด้านคุณภาพในการผลิต จากกลุ่มทดลองทั้ง ๗ กลุ่ม ดังนี้

แสดงผลโดยรวมผลสัมฤทธิ์ของการประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน กลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ ตามเกณฑ์การประเมินสื่อทั้ง ๕ ด้านดังนี้ ๑. ด้านความคิดสร้างสรรค์ ค่าเฉลี่ยรวมที่ ๓.๗๖ และค่า SD ที่ ๐.๗๑ อยู่ในระดับมาก ๒. ด้านเนื้อหา ด้านความคิดสร้างสรรค์ ค่าเฉลี่ย

รวมที่ ๓.๗๖ และค่า SD ที่ ๐.๖๘ อยู่ในระดับมาก ๓. ด้านเทคนิคการเล่าเรื่อง ค่าเฉลี่ยรวมที่ ๓.๘๒ และค่า SD ที่ ๐.๗๑ อยู่ในระดับมาก ๔. ด้านการใช้ภาษาและดนตรี ค่าเฉลี่ยรวมที่ ๓.๗๖ และค่า SD ที่ ๐.๗๓ อยู่ในระดับมาก ๕. ด้านคุณภาพในการผลิต ค่าเฉลี่ยรวมที่ ๓.๗๙ และค่า SD ที่ ๐.๗๑ อยู่ในระดับมาก ในภาพรวมทั้ง ๕ ด้าน ค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมด ๓.๗๘ ค่า SD ที่ ๐.๗๑ ในระดับมาก

โดยแยกแสดงผลรวมทั้ง ๕ ด้าน ของความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมहाสถาน ๗ ฐานเรียนรู้ ได้แก่ ฐานเรียนรู้สัตตมहाสถาน สัปดาห์ที่ ๑ โพธิบัลลังก์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๘๙ ฐานเรียนรู้สัตตมहाสถาน สัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจดีย์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๙๗ ฐานเรียนรู้สัตตมहाสถาน สัปดาห์ที่ ๓ รัตนวงกรมเจดีย์ มีค่าเฉลี่ย ๔.๔๓ ฐานเรียนรู้สัตตมहाสถาน สัปดาห์ที่ ๔ รัตนวงกรมเจดีย์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๖๑ ฐานเรียนรู้สัตตมहाสถาน สัปดาห์ที่ ๕ อชปาลนิโคตร มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๘ ฐานเรียนรู้สัตตมहाสถาน สัปดาห์ที่ ๖ มุจลินท์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๕๔ ฐานเรียนรู้สัตตมहाสถาน สัปดาห์ที่ ๗ ราชายตนะ มีค่าเฉลี่ย ๓.๕๔

๕.๑.๖ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยในครั้งนี้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ ดังนี้

๑. เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมได้เรียนรู้และมีความเข้าใจ ความเป็นมาและหลักพุทธธรรมในสัตตมहाสถาน วิเคราะห์ได้จาก แบบวัดความรู้ แบบสังเกตพฤติกรรม แบบสอบถาม และแบบอภิปรายกลุ่มเรียนรู้ แบบประเมินการผลิตสื่อวีดิทัศน์ในครั้งนี้ ซึ่งพบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ได้รับความรู้และมีความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับหลักพุทธธรรมในสัตตมहाสถานเพิ่มขึ้นทุกด้าน

๒. กระบวนการผลิตสื่อวีดิทัศน์ พบว่า เยาวชนสามารถเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมहाสถาน และสามารถนำหลักธรรมมาผลิตสื่อวีดิทัศน์แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน จะเห็นได้จากผลสัมฤทธิ์เยาวชนผลิตสื่อวีดิทัศน์ ๗ เรื่อง เป็นสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมสร้างสรรค์และเกิดประโยชน์ต่อสังคม และสามารถนำมาเป็นสื่อการเรียนรู้การสอนทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้น การเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมโครงงานฯ ทำให้เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจได้ง่ายกว่าการเรียนรู้ในชั้นเรียน และที่สำคัญเยาวชนได้มีส่วนร่วมเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ที่เรียกว่า “สัตตมहाสถาน” เป็นศูนย์กลางเรียนรู้ ทำให้เกิดประสิทธิภาพทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้น เยาวชนเกิดความรักและหวงแหนวัฒนธรรม เกิดจิตสำนึกรักพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น เห็นคุณค่าในโบราณสถานอันล้ำค่าและภูมิใจที่สามารถสร้างสื่อวีดิทัศน์เผยแพร่ได้

๕.๒ อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่องการจัดการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา มีข้อมูลและสรุปผลการวิจัยแล้ว พบว่ามีข้อที่ควรนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

๕.๒.๑ ประสิทธิภาพการจัดการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ หลักสูตรการบัญชี ๒๐๐ (กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑) ผลสัมฤทธิ์ที่ได้จากการจัดกิจกรรมตามแผนงาน/โครงการ (Pre-test - post-test) มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ตามแผนกิจกรรมก่อนเรียนรู้มีคะแนนเฉลี่ย ๒๙.๕๔ คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๒ และหลังกิจกรรมเรียนรู้ มีคะแนนเฉลี่ย ๔๘.๙ คิดเป็นร้อยละ ๘๑.๕ มีประสิทธิภาพสูงขึ้น การเรียนรู้ของนักวิชาการหลายๆท่านและได้สร้างแผนการเรียนรู้แบบบูรณาการตามขั้นตอนของ Grant Wiggins และ Jay McTighe ซึ่งได้ออกแบบการจัดการเรียนรู้แบบย้อนกลับ โดยใช้เทคนิค Backward Design^๑ เอลิม ฟีก่อน^๒ มี ๓ ขั้นตอนซึ่งเป็นกระบวนการออกแบบการจัดการเรียนรู้ที่กำหนดหลักฐานการเรียนรู้ที่เป็นผลจากการเรียนรู้ตามเป้าหมายของหน่วยการเรียนรู้และการออกแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กับมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดตามหลักสูตร ที่สามารถนำมาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันได้สอดคล้องกับทศนา แชมมณี^๓ สอดคล้องกับเอื้อมอร ชลวร มีผลการวิจัยพบว่ากระบวนการสืบทอดพระพุทธศาสนาได้ยาวนาน คือ การใช้หลักไตรสิกขาในการสร้างสังคม^๔ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้จากภายใน สอดคล้องกับพูนสุข มาศรีงสรรค์^๕ ที่ผลการวิจัยพบว่าคนในสถาบันครอบครัวสามารถใช้ประโยชน์จากหลักธรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนาเอกรวาทมาจัดการกับความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณา

^๑ ฆนัท ธาตุทอง, การออกแบบการสอนแบบย้อนกลับ Backward Design, (นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๕-๑๒.

^๒ เอลิม ฟีก่อน, การออกแบบการจัดการเรียนรู้อิงมาตรฐานตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยเทคนิค Backward Design, (ฉะเชิงเทรา: โรงพิมพ์ประสานมิตร, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒-๒๓.

^๓ ทศนา แชมมณี, ศาสตร์การสอน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๕.

^๔ เอื้อมอร ชลวร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^๕ พูนสุข มาศรีงสรรค์, “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

การได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพโดยแปรเปลี่ยนความขัดแย้งเป็นความเข้าใจอันดีต่อกัน (Transformation) หาทางแก้ไขความรุนแรงในระดับต่างๆรวมถึงป้องกันไม่ให้เกิดซ้ำซ้อน (Solution in Terms of Problem Solving and Prevention) และการเยียวยา (Healing) รักษาใจตนเองให้สงบสันติไปพร้อมกับคนในครอบครัวด้วยการฝึกฝนจิตใจให้ตั้งมั่น มีสมาธิและพัฒนาตนให้มีสมาธิ เพื่อลด ละ เลิก ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน

๕.๒.๒ วิเคราะห์ค่าเฉลี่ยกิจกรรมอภิปรายกลุ่มระหว่างการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานของเยาวชน กลุ่มเรียนรู้ที่ ๑ พบว่า เยาวชนเรียนรู้และมีความเข้าใจ ที่ได้รับคะแนนสูงสุด อันดับที่ ๑-๓ ดังนี้ อันดับที่ ๑ คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ ๒๗.๕ % อันดับที่ ๒ คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ ๒๔ % อันดับที่ ๓ คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ ๒๐ %

๕.๒.๓ ผลการสังเกตพฤติกรรมของเยาวชนประกอบ ๓ ด้าน ๑) การสังเกตพฤติกรรมด้านกาย การภาวนา การพัฒนาทางกาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกาย พบว่า ก่อนเข้ารับการอบรม ยังมีความสับสนทางด้านกายไม่ดีเท่าที่ควรนัก แต่เมื่อผ่านกระบวนการทางสังคมาทำให้เยาวชนมีพฤติกรรมทางกายที่เรียบร้อย ๒) การสังเกตพฤติกรรมด้านวาจา ได้แก่ สัมมาวาจา (วาจาชอบ) และสัมมาสังกัปปะ(ความดำริชอบ) พบว่า ก่อน-หลัง คือ ก่อนเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน เยาวชนยังมีวาจาไม่เรียบร้อยเท่าที่ควร เนื่องจากเยาวชนไม่ค่อยคุ้นเคยกับการจัดกิจกรรมในลักษณะนี้ หลังเข้าร่วมกิจกรรมเยาวชนมีพฤติกรรมด้านวาจาที่เรียบร้อยเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากได้รับถูกการขัดเกลากทางสังคมา ๓) ผลการสังเกตพฤติกรรมด้านใจการพัฒนาจิต พบว่า ก่อน-หลัง คือ ก่อนเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานเยาวชนมีจิตใจที่มีความกังวลในเรื่องต่างๆ อาจเป็นเพราะเป็นเหตุผลส่วนตัวทางครอบครัวและสังคมที่สะสมมายาวนานในจิตใจ แต่เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้แล้วทำให้ได้พัฒนาทางจิตใจที่ดีขึ้นสังเกตได้จากการเข้าร่วมทำงานเป็นกลุ่มเยาวชนมีอารมณ์เปลี่ยนจากทางลบมาเป็นเชิงบวกมากขึ้น เป็นผลจากการเข้าเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานและยัง สอดคล้องกับพุนสุ มาศรังสรรค์^๖ ที่ผลการวิจัยพบว่าคนในสถาบันครอบครัวสามารถใช้ประโยชน์จากหลักธรรมต่างๆในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาจัดการกับความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพโดยแปรเปลี่ยนความขัดแย้งเป็นความเข้าใจอันดีต่อกัน (Transformation) หาทางแก้ไขความรุนแรงในระดับต่างๆรวมถึงป้องกันไม่ให้เกิดซ้ำซ้อน (Solution in Terms of Problem Solving and Prevention) และการเยียวยา (Healing) รักษาใจตนเองให้สงบสันติไป

^๖ พุนสุ มาศรังสรรค์, “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

พร้อมกับคนในครอบครัวด้วยการฝึกฝนจิตใจให้ตั้งมั่น มีสัมมาสมาธิและพัฒนาตนให้มีสัมมาทิฐิ เพื่อลด ละ เลิก ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน

๕.๒.๔ ผลประเมินประสิทธิภาพความพึงพอใจต่อกิจกรรมโครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยประเมิน ๓ ด้าน ด้านที่ ๑ ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน ความรู้พุทธประวัติเกี่ยวกับสัตตมหาสถานค่าเฉลี่ยความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด เท่ากับ ๕.๐๐ สอดคล้องกับ ด้านที่ ๒ ความเป็นการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน เยาวชนมี ความรู้ ความเข้าใจค่าเฉลี่ยความพึงพอใจอยู่ในระดับ ๕.๐๐ เท่ากับ มากที่สุด ด้านที่ ๓ ด้านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตสื่อหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานมีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจในค่าเฉลี่ยความพึงพอใจในระดับ ๓.๗๖ เท่ากับมากสอดคล้องกับ ดวงกมล สิ้นเพ็ง^๗ ที่พบว่าการบูรณาการเป็นหน่วย การเรียนรู้ที่มีการผสมผสานสาระต่างๆภายในกลุ่มสาระการเรียนรู้เดียวกันตั้งแต่สองกลุ่มขึ้นไป ซึ่งมีการบูรณาการทั้งด้านเนื้อหาสาระและวิธีการ เป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักทฤษฎีทางการศึกษา ที่มุ่งเน้นการเป็นองค์รวมทุกด้านของนักเรียนกำลังได้รับความนิยมมาก รวมทั้งสอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ที่เน้นให้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นศาสตร์ของการบูรณาการที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนานักเรียนให้เป็นคนดี คนเก่งและมีความสุขในสังคม การออกแบบการเรียนรู้แบบนี้จะช่วยให้ครูสามารถจัดการเรียนรู้ตามมาตรฐานของหลักสูตรและมีการประเมินผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามมาตรฐานสาระการเรียนรู้ที่ได้กำหนดไว้วิธีสอนของพระพุทธเจ้ามาใช้ในปัจจุบันจะช่วยให้ครูสอนนักเรียนได้ง่ายขึ้น

๔.๒.๕ ผลสัมฤทธิ์ของการประเมินสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน กลุ่มเรียนรู้ที่ ๒ โดยประเมินสื่อวีดิทัศน์ ๕ ด้าน ได้แก่ ๑. ด้านความคิดสร้างสรรค์ ๒. ด้านเนื้อหา ๓. ด้านเทคนิคการเล่าเรื่อง ๔. ด้านการใช้ภาษาและดนตรี ๕. ด้านคุณภาพในการผลิต พบว่า สัปดาห์ที่ ๑. โพธิ์ปลั่งรัก ค่าเฉลี่ย ๓.๘๙ สัปดาห์ที่ ๒. อนิมิสเจดีย์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๙๗ สัปดาห์ที่ ๓. รัตนจงกรมเจดีย์ มีค่าเฉลี่ย ๔.๔๓ สัปดาห์ที่ ๔. รัตนฆรเจดีย์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๖๑ สัปดาห์ที่ ๕. อชปาลนิโครธ มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๘ สัปดาห์ที่ ๖. มุจลินท์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๕๔ สัปดาห์ที่ ๗. ราชายตนะ มีค่าเฉลี่ย ๓.๕๔ ซึ่งจะสอดคล้องกับ กิจกรรมการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เข้าใจเนื้อหาหลักธรรมได้ง่าย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดในทางที่ดีขึ้นกับตนเอง ผู้อื่นและสังคมคิดอย่างมีเหตุผล ความรู้จากหลักธรรมนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตจริงและ

^๗ ดวงกมล สิ้นเพ็ง, การพัฒนาผู้เรียนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี.พรินท์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๖๖-๖๙.

สังคมได้ การเรียนรู้พระพุทธศาสนาโดยพุทธวิธีบูรณาการ ทำให้ชีวิตมีความสุขสอดคล้องกับแนวคิดของนักการศึกษาหลายท่าน เช่น แสง จันทร์งาม^{๙๘} กล่าวว่าพุทธวิธีสอนมีการสอนตามลำดับขั้นตอนของการสอน สอนจากนามธรรมไปหารูปธรรม ทรงใช้นิทานต่างๆ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ประกอบในการสอน ทิศนา ขัมมณี^{๙๙} กล่าวว่าการสอนแบบบูรณาการทั้งด้านเนื้อหา สารและวิธีการ เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นองค์รวมทุกด้านของนักเรียนกำลังได้รับความนิยมมาก ชีระชัย ปุณฺณโชติ^{๑๐๐} กล่าวว่า การสอนบูรณาการสามารถเชื่อมโยงกับสิ่งที่นักเรียนเรียนเข้ากับชีวิตจริงได้ และสอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ที่กล่าวว่าการเรียนรู้แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาชีวิต เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ เป็นวิธีสอนหลากหลายสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้รอบตัว เรียนรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ ประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง สามารถเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของผู้เรียนได้ดีขึ้น

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา

จากการศึกษาการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๒ ได้วิธีการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้แผนงาน/โครงการเป็นฐานเรียนรู้ สัตตมหาสถาน โดยใช้แหล่งเรียนรู้เป็นศูนย์กลางในการศึกษาค้นคว้าข้อมูล

๕.๓.๓ ได้กระบวนการผลิตสื่อวีดิทัศน์หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน โดยเยาวชนมีส่วนร่วมกิจกรรม

๕.๓.๔ เยาวชนได้นำสื่อที่ผลิตได้ไปทดลองใช้กับเยาวชนต่างคณะได้ผลสัมฤทธิ์ที่มีประสิทธิภาพ

๕.๓.๕ เยาวชนสามารถสื่อความหมายของหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านช่องทางการผลิตสื่อวีดิทัศน์อย่างสร้างสรรค์และเกิดประโยชน์ต่อสังคม

๕.๓.๖ เยาวชนสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

^{๙๘} แสง จันทร์งาม, *วิธีสอนของพระพุทธเจ้า*, (กรุงเทพมหานคร: กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๕.

^{๙๙} ทิศนา ขัมมณี, *รูปแบบการเรียนการสอนที่หลากหลาย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๐-๕๑.

^{๑๐๐} ชีระชัย ปุณฺณโชติ, *ประมวลบทความการเรียนการสอนและการวิจัยระดับมัธยมศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓.

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

๕.๓.๒ ควรมีการนำวิธีการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Assessment) และประเมินผลการเรียนรู้ของเยาวชนให้ครอบคลุมทุกด้านเป็นการประเมินด้วยวิธีการที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ผลการประเมินที่สะท้อนความสามารถที่แท้จริงของนักเรียน ดังนั้นจึงมีการประเมินทั้งภาคความรู้ (Knowledge) และ การปฏิบัติ (Performance Assessment)

๕.๓.๓ ควรส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ของเยาวชนในลักษณะนี้ต่อไป เพราะเป็นกิจกรรมที่ดีและมีคุณค่าต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน

๕.๓.๔ ควรส่งเสริมและเผยแพร่หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน โดยเผยแพร่หลักธรรมนำธรรมะสู่เด็กและเยาวชนในสถานศึกษา

๕.๓.๕ ควรสนับสนุนให้เยาวชนเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานและนำมาผลิตสื่อในรูปแบบต่างๆ เพื่อเผยแพร่หลักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าให้ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาได้รับรู้ และนำไปปฏิบัติ

๕.๔.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๕.๔.๓.๑ งานวิจัยในครั้งต่อไป ควรศึกษาการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานเชิงลึกและผลิตสื่อหลากหลายรูปแบบ เช่น E book ,YouTube เป็นสื่อในการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

๕.๔.๓.๒ ควรวิจัยเกี่ยวกับโบราณสถานที่เรียกว่าสัตตมหาสถานเปรียบเทียบ

๕.๔.๔ ควรวิจัยสัตตมหาสถานที่พุทธคยาเปรียบเทียบกับสัตตมหาสถานจำลองในเอเชียอาคเนย์

๕.๔.๕ ควรวิจัยเกี่ยวกับสัตตมหาสถานเถรวาทและมหายานเปรียบเทียบ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (พระไตรปิฎก)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มลทินปัญหา ฉบับแปลในมหาวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. อภิธานมัทตสังคหะและอภิธานมัทตภาววินิฉัย ฉบับแปลเป็นไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระพุทโธภาสจารย์ (พระคันธธุลาจารย์). วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระอุปัชฌาย์ (ลังกา). วิมุตติมรรค. แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

เกษม บุรณศิริ. หนังสือวัดเจ็ดยอด(มหาโพธารามศิลปะยุคทองของล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดพิมพ์โครงการศึกษาวิจัยศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา, ๒๕๒๖.

เชษฐ ติงสฺยชฺสี. “หนังสือสัตตมหาสถานพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์”. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๕.

รัตนปัญญาเถร. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิฑูร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถร,ร.บ.). พุทธประวัติทัศนศึกษา, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ประยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
ผลิธีมม์, ๒๕๕๕.

พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถระ,ร.บ.). **พุทธประวัติศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
ชุมนุมสหกรณ์

_____. **พุทธประวัติศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตฺโต). **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร:
สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. **เยือนอินเดียตามรอยอารยธรรมพุทธ Buddhist Pilgrimage in
India**. กรุงเทพมหานคร: หจก. เม็ดทราย พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๑.

รุจยา อาภากร, ม.ร.ว. และ ชัยันต์วรรณภูติ. “แนวทางการวิจัยทางวัฒนธรรมของภาคเหนือใน
อนาคต”. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลง: การสัมมนา
ผลการวิจัยภาคเหนือ. ๒๖-๒๗ กรกฎาคม ๒๕๓๒ ณ โรงแรมเชียงใหม่ฮิลล์ อำเภอ
เมือง จังหวัดเชียงใหม่.

(๒) วิทยานิพนธ์:

พระมหาทวี สร้อยสาคร. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความหลุดพ้นในสูตรของเหว่ยหล่าง
ตามแนวพระสูตรตันตปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

แม่ชีจันทร์ธิดา แสงทรัพย์. “ความสำคัญของโพธิมณฑลในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ฉัตรแก้ว สิมารักษ์. “ประติมากรรมปูนปั้นรูปเทพชุมนุมประดับผนังวิหารเจดีย์ยอด วัดเจดีย์ยอด (มหา
โพธาราม) จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัย ศิลปากร, ๒๕๔๑.

ดร.ณัฐ ชูประยูร. “การน้อมนำหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อการพัฒนาการศึกษาสู่การเป็นบัณฑิต
อุดมคติ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก,
๒๕๕๑.

พระณัฐวัฒน์ ญาณปโป (ตั้งปฐมวงศ์). “ศึกษาข้อความสำคัญในพระพุทธศาสนา”. **สารนิพนธ์**.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

นางสาวนพรัตน์สมสวัสดิ. “การศึกษาวิเคราะห์อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อการหลุดพ้นจากกรรม”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๔.

บุญตา อัจฉรินทร์. “ต้นไม้ในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาต้นไม้ที่ปรากฏในพุทธประวัติและต้นไม้ที่ใช้เป็นยา”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๓๙.

พระบรรจบ อีรวีโส (ศรีแพงมน). “ศึกษาบทบาทและผลงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระครูสุตสารพิมล (พระมหาพิมพา ธรรมทินโน)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระครูสุวรรณวิจิตร. “การศึกษาปัจจัยจลุมพาทกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ขาติเมธี). “ความกตัญญูกตเวที ในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ศศิวรรณ กำลังสินเสริม .“ การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลลิตวิสตระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาอานวย อานนโท (จันทร์เปล่ง). “การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

อรรถพล อนันตวรสกุล. **สภาพและปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. ครุศาสตร์ การสอนสังคมศึกษา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พระสถิตย์ วิสุฎี. **การพัฒนาการผลิตสื่อการเรียนการสอนวิชพระพุทธศาสนา**, วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๙.

ศิริษฐ์ คุณชมพู่. **รูปแบบการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๑.

วิจิตรา วงศ์ทรัพย์สกุล. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจากเทปโทรทัศน์ การสอนที่ใช้และไม่ใช้กราฟิกส์คอมพิวเตอร์. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๖.

สุริยัน ศรีสวัสดิ์กุล. **ระบบสื่อสารข้อมูลคอมพิวเตอร์**. กรุงเทพมหานคร: สกายบุ๊ก, ๒๕๓๙.

ไพรัช นวลขำ. การพัฒนารายการวิดีโอ เรื่องการประชาสัมพันธ์ในสถานศึกษาสำหรับข้าราชการครู ที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ (A VIDEO PROGRAM DEVELOPMENT ON SCHOOL PUBLIC RELATIONS FOR PUBLIC RELATION TEACHERS). สารนิพนธ์ศึกษาศาสตร์ มหาบัณฑิต. สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา. บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕.

(๓) บทความ

กิดานันท์ มะลิทอง. เทคโนโลยีการศึกษาร่วมสมัย, กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๓๑.

สุบิน ไชยยะ. พงษ์ศิริ ธีรบรรณพิทักษ์ และปิยพงษ์ สุ่มตติกุล. ทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัย: กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีสงขลานครินทร์. ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ฉบับที่ ๓ ปีที่. ๒๕๕๘

วรพงษ์ แสงประเสริฐ. การพัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อส่งเสริมความสามารถในการพูดภาษาอังกฤษอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย. วารสารวารสารศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ: ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑, ๒๕๖๐.

วรพงษ์ แสงประเสริฐ. การพัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้เชิงรุก เพื่อส่งเสริมความสามารถในการพูดภาษาอังกฤษอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย. วารสารวารสารศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ: ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑, ๒๕๖๐.

กขพร ดีการกล. พฤติกรรมการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีมผ่านระบบแลกเปลี่ยนเรียนรู้บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตตามแนวคิดการเรียนรู้แบบนำตนเองของบุคลากรทางการศึกษา. ปีที่ ๘ ฉบับที่, ๒ ๒๕๕๘.

ถนอมพร (ต้นพิพัฒน์) เลาหจรัสแสง. นวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาในยุคการเรียนรู้ ๔.๐. พิมพ์ครั้งแรก ต้องสาม ดีไซน์เชียงใหม่, ๒๕๔๑.

สุชาดา ณ สงขลา. การพัฒนารูปแบบการสอนตามแนวคิดการสร้างองค์ความรู้ตามแนวทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓, ๒๕๖๑.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสูตรต้นตอปิฎกที่แต่งในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ฉันทิ ธาตุทอง. การออกแบบการสอนแบบย้อนกลับ Backward Design, นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๔.

เฉลิม ฟ้าอ่อน. การออกแบบการจัดการเรียนรู้มาตรฐานตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑. โดยเทคนิค Backward Design. ฉะเชิงเทรา: โรงพิมพ์ประสานมิตร, ๒๕๕๒.

ดวงกมล สิ้นเพ็ง. การพัฒนาผู้เรียนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้: การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพมหานคร: บริษัทวี.พรินท์จำกัด, ๒๕๕๓.

นิมพัฒน์ เดชะคุปต์. สอนเขียนแผนบูรณาการบนฐานเด็กเป็นสำคัญ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สุชา จันท์เอมและสุรางค์ จันท์เอม,จิตวิทยาการเรียนรู้ (Psychology of Learning) กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์,ม.ป.ป.

นภาพรณ อัจฉริยะกุล และพิไลพรรณ บุคหุต.“สื่อภาพทัศน์” เอกสารการสอนชุดวิชา ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภาพนิ่ง และภาพยนตร์ หน่วยที่ ๑๔. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒.

กิตานันท์ มลิทอง. เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๓.

ประทีน คล้ายนาค. การผลิตรายการโทรทัศน์ทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

วาสนา ชาวหา. สื่อการเรียนการสอน (Instructional Media). กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓.

ฉลองชัย สุรวัฒนบุรณ. การเลือกการใช้สื่อการสอน. กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๘.

กิตานันท์ มลิทอง. เทคโนโลยีการศึกษาร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พยอม วงศ์สารศรี. จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สารเศรษฐ์, ๒๕๒๗.

พรรณี ช.เจนจิต. จิตวิทยาการเรียนการสอน. จิตวิทยาสำหรับครูในชั้นเรียน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

กมลชนก แซ่เล้า. “อุตสาหกรรมท่องเที่ยวอินเดียบูมต่อเนื่อง เอกชนเทเงินลงทุนขยายโครงสร้างพื้นฐาน”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://thaiindia.net/98-insight-india/1611-2014-03-21-06-41-07.html> [๒๑ มีนาคม ๒๕๕๗].

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. ฐานข้อมูลศิลปกรรมในประเทศไทย. “เทวดาปูนปั้น”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://sac.or.th/databases/thaiarts/artwork/48> [๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. ฐานข้อมูลศิลปกรรมในประเทศไทย. “วิหารมหาโพธิ์”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://sac.or.th/databases/thaiarts/artwork/42> [๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

ศูนย์ศึกษาศิลปกรรมโบราณในเอเชียอาคเนย์ คณะโบราณคดี. “วัดพระธาตุบังพวน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.archae.su.ac.th/art_in_thailand/?q=taxonomy/term/367 [๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

โรงเรียนสุราษฎร์ธานี, **งานพัฒนาสื่อวัฒนธรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา: การจำแนกประเภทของสื่อการเรียนรู้**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.st.ac.th/av/media_kind.htm [๑๖ ธ.ค. ๒๕๖๑].

Numfon_videtus, **องค์ประกอบงานวิดิทัศน์**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/namfonvidetus/1> [๑๖ ธ.ค. ๒๕๖๑].

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books :

B.C. Law. **A History of Pali Literature, Vol. 1.** Varanasi: Bhartiya Publishing House, n.d.,

R. Gnoli. **The Gilgit Manuscript of Sanghabhedavastu: Being the 17 and Last Section of Vinaya of Mulasarvastivadin Part I.** Istituto italiano per il medio e oriente, 1977.

E.H. Johnston. **The Asvaghosa's Buddhacarita, or acts of the Buddha.** New Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1995.

G.P. Malalasekera, **The Pali Literature of Ceylon**, (Columbo: M.D. Gunasene & Co. Ltd., 1958), pp. 80-81, 91, 94-95.

G.P. Malalasekera, **Dictionary of Pali Proper Names**, Vol, 2, p. 618

N.A. Jayawickrama, “Introduction,” in **The Story of Gotama Buddha** (Jataka-Nidana). (Oxford: The Pali Text Society, 1990), pp. XI-XII.

Kelly, R, Video and Language: An Approach to view in Comprehension, **RELC Journal**, 1985, p.52 – 56.

Dale, Edgar, **Audio Visual Method in Teaching**, 3rd ed, (New York: Holt Rinehart and Winston Dryden Press, 1969), p. 355.

ภาคผนวก ก

คณะผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ

๑. ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่
ป.ธ.๙ , พธ.บ. (ปรัชญา), M.A.(Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
๒. รศ.ดร.ปฐมภ์ บุญศรีตัน อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ป.ธ.๙ , พธ.บ. (ปรัชญา), ศษ.บ. (ภาษาไทย),
อ.ม. (จริยศาสตร์ศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
๓. รศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ป.ธ.๗ , พธ.บ. (ศาสนา), M.A.(Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐)/ ๖ ๕๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๖๖๗, ๒๖๕๔๔๕, ๒๖๐๔๕๑,
๒๑๐๓๗๕ มือถือ ๐๘๗-๑๘๕๖๓๓๓

โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๒

๑๘ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย	๑. โครงการงานวิจัย	จำนวน	๑ ชุด
	๒. เครื่องมือวิจัย	จำนวน	๑ ชุด

ด้วย นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๔๑๐๕๐๑๓ เป็นนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ภาคสมทบ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำคุณูปการเรื่อง “การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสังคมมหาชน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน THE BUDDHA DHAMMA LEARNING IN SATTAMAHASATAN WITH THE YOUTHS PARTICIPATION”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำคุณูปการของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ ทางบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสารแนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

21-6-2561

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่ โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๔๖๗ ต่อ ๓๑๑
ติดต่อ นิสิต นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์ โทร. ๐๙๓-๓๐๘๕๑๕๑

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสัมภาษณ์ ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	✓			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	✓			
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ชัดเจนและเข้าใจง่าย	✓			
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
9	คำถามในแบบสัมภาษณ์กะทัดรัด สามารถตอบได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
รวม		10			

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(อ. น. พิชญา โคกขันธ์)

ตำแหน่ง.....
๒๑-๕-๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐)/ ว ๕๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐โทร. (๐๕๓) ๒๓๘๕๖๗, ๒๓๕๔๔๕, ๒๓๐๔๕๑,
๒๓๐๓๗๕ มือถือ ๐๘๗-๑๘๕๖๓๗๗

โทรสาร ๐๕๓-๒๓๐๔๕๒

๑๘ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติโครงการในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน รศ.ดร.ปรุฑม์ บุญศรีตัน

สิ่งที่ส่งมาด้วย	๑. โครงการงานวิจัย	จำนวน	๑ ชุด
	๒. เครื่องมือวิจัย	จำนวน	๑ ชุด

ด้วย นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๔๑๐๕๐๑๓ เป็นนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ภาคสมทบ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำคุณนิตินิพนธ์เรื่อง “การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสังคมผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน THE BUDDHA DHAMMA LEARNING IN SATTAMAHASATAN WITH THE YOUTHS PARTICIPATION”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำคุณนิตินิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ ทางบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขออนุมัติโครงการจากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสารแนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อขออนุมัติโครงการในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันยิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่

ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่ โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

ติดต่อนิสิต นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์ โทร. ๐๙๓๓-๓๐๘๕๑๕๑

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน

ช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสัมภาษณ์ ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	✓			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	✓			
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ชัดเจนและเข้าใจง่าย	✓			
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
9	คำถามในแบบสัมภาษณ์กะทัดรัด สามารถตอบได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
รวม		10			

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(รศ.ดร.สุภาวดี บุญสวัสดิ์)

ตำแหน่ง.....

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐)/ ๖ ๕๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๖๖๖, ๒๖๕๑๔๖, ๒๖๐๔๕๑.

๒๕๐๓๖๕ มือถือ ๐๘๖-๑๘๕๖๓๖๓

โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๒

๑๘ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติเคราะห้ในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน รศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์

สิ่งที่ส่งมาด้วย	๑. โครงการงานวิจัย	จำนวน	๑ ชุด
	๒. เครื่องมือวิจัย	จำนวน	๑ ชุด

ด้วย นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์ เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๔๑๐๕๐๑๓ เป็นนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ภาคสมทบ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสังคมมหาชน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน THE BUDDHA DHAMMA LEARNING IN SATTAMAHASATAN WITH THE YOUTHS PARTICIPATION”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำดุษฎีนิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ ทางบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขออนุมัติเคราะห้จากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสารแนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อขออนุมัติเคราะห้ในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่ โทร. ๐-๕๓๒๖๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑๑

ติดต่อ นิต นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์ โทร. ๐๙๓๓-๓๐๘๕๑๕๑

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน

ช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสอบถาม ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

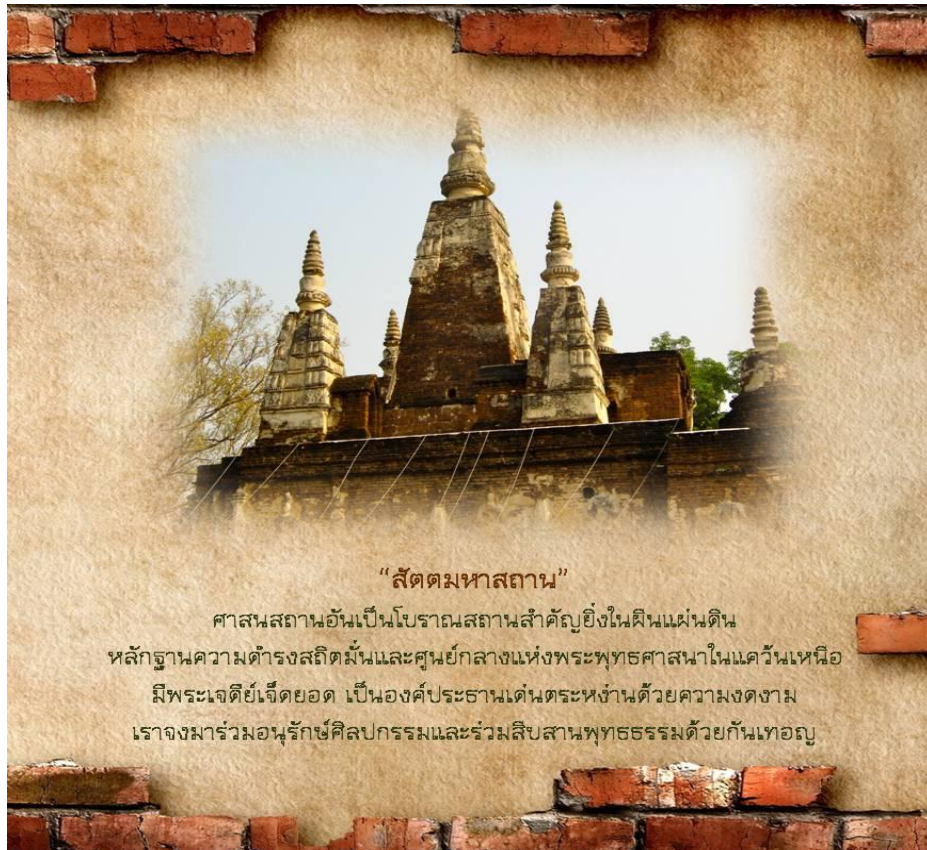
ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	/			
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	/			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	/			
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	/			
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสอบถามถูกต้องและเหมาะสม	/			
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	/			
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสอบถามชัดเจนและเข้าใจง่าย	/			
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสอบถามถูกต้องและเหมาะสม	/			
9	ตัวอักษรในแบบสอบถามชัดเจนและเหมาะสม	/			
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย	/			
	รวม	10			

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(รศ.ดร. วิมลฉัตร)

ตำแหน่ง.....

ภาคผนวก ข

“สัตตมหาสถาน”

ศาสนสถานอันเป็นโบราณสถานสำคัญยิ่งในดินแดนดิน
หลักฐานความดำรงสถิตมั่นและศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนาในแคว้นเหนือ
มีพระเจดีย์เจ็ดยอด เป็นองค์ประธานเด่นตระหง่านด้วยความงดงาม
เราจึงมาร่วมอนุรักษ์ศิลปกรรมและร่วมสืบสานพุทธธรรมด้วยกันเทอญ

ภาพกิจกรรมการดำเนินโครงการอบรม โครงการอบรมเรียนรู้รูป
หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

พระเทพปริยัติ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด ประธานในพิธีกล่าวเปิดโครงการฯ

นักศึกษาลงทะเบียนเข้ารับการอบรมโครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน

นักศึกษาฟังการบรรยายประวัติความเป็นมาพุทธประวัติและหลักธรรมในสัตตมหาสถาน

กิจกรรมเรียนรู้ความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน

ฐานเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๑ โพธิ์บัลลังก์

ฐานเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรมเจดีย์และ สัปดาห์ที่ ๔ รัตนฆรเจดีย์

ฐานเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๕ อพาลนิโครธและ สัปดาห์ที่ ๖ สระมูจลินท์

ฐานเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๗ ราชายตนะ

ภาคผนวก ค

ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน

- ๑) พระเทพปริยัติ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่
- ๒) พระครูปริยัติยานุศาสน์,ดร. วัดฝายหิน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- ๓) พระครูสุตตวัฒนาคม,ดร. อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตเขตเชียงใหม่
- ๔) พระมหาดวงรัตน์ ฐิตโรตโน, ป.ธ.๙ วัดบุพผาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- ๕) ดร.วิสิษฐ โคตรสุโพธิ์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่
- ๖) รศ.ดร.ปฐม บัญศรีตัน อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ๗) อาจารย์เทวัญ เอกจันทร์ ป.ธ.๙ อาจารย์ประจำสาขาบาลี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตเขตเชียงใหม่

คณะผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องด้านกระบวนการผลิตสื่อวีดิทัศน์

- ๑) อาจารย์ ปัทมกร อัครวิรุณ ผู้กำกับภาพยนตร์
- ๒) ผศ.ดร.สัญญา สะสอง อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- ๓) อาจารย์ประทีป พิรทองกลาง อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
- ๔) ผศ.เกษร แก้วภักดี อาจารย์ประจำหลักสูตรออกแบบสื่อสาร สาขาการออกแบบ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

ภาคผนวก ง

ภาคผนวก ง.
ข้อสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
แบบทดสอบก่อนเรียน

การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัทตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

.....

คำชี้แจง

๑.ข้อสอบฉบับนี้มี ๓ ตอน

๒.ตอนที่ ๑ เป็นเรื่องพุทธประวัติสัทตมหาสถาน จำนวน ๒๐ ข้อ

๓.ตอนที่ ๒ เป็นเรื่องหลักพุทธธรรมในสัทตมหาสถานจำนวน ๒๐ ข้อ

๔.ตอนที่ ๓ เป็นเรื่องสื่อและการผลิตสื่อจำนวน ๒๐ ข้อ รวม ๖๐ คะแนน

คำสั่ง จงกากบาทข้อที่ถูกต้องที่สุด เพียงข้อเดียว

๑. สัทตมหาสถานหมายถึงข้อใด ก. การตรัสรู้ ข. สถานที่พระพุทธรองค์เสวยวิมุตติสุข ค. ชื่อแม่น้ำเนรัญชรา ง. สถานที่ใช้พิจารณาธรรม ๒. พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เมื่อแรกตรัสรู้ประทับอยู่ ณ สถานที่ใดต่อไปนี้ ก. สัปดาห์ที่ ๑ ควณฺโณโพธิพฤกษ์ ข. สัปดาห์ที่ ๒ ธรรมมุจลินท์ ค. สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจกกรมเจดีย์ ง. สัปดาห์ที่ ๔ รัตนฆรเจดีย์ ๓. “วิมุตติ”หมายถึงข้อใดต่อไปนี้ ก. หลุดพ้น ข. สุขที่ได้ญาณยังรู้ ค. ความสุขที่ได้แสดงธรรม ง. ความสุขที่ให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์	๔. สัปดาห์ที่ ๓ หลังตรัสรู้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นอย่างไร ก. ถวายปัจจัย ข. พระอินทร์ถวายผลสมอ ค. ถวายเทียน ง. ถวายจีวร ๕. สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนาปริณิพพานของพระพุทธรองค์ เราเรียกว่า ก. สังเวชนียสถาน ข. สัทตมหาสถาน ค. อนิมิสเจดีย์สถาน ง. ถูกทุกข้อ ๖. สัทตมหาสถานมีจำลองอยู่ที่วัดใดบ้างในจังหวัดเชียงใหม่ ก. วัดเจ็ดยอด ข. วัดสวนดอก ค. วัดศรีโสดา ง. วัดพระสิงห์
---	--

๙. ในเอเชียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๔ มีการสร้างสถูปมหาสถานจำลองขึ้นที่ใดบ้าง ก. วัดมหาโพธาราม ข. วัดขเวกจี ค. วัดพระธาตุบังพวน ง. ถูกทุกข้อ ๑๐. พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว ทรงกระทำอะไร ก. บรรทม ข. จำพรรษา ค. นันทราหาร ง. เสวยวิมุตติสุข ๑๑. นั่งโดยบัลลังก์เดียว หมายถึง ก. นั่งพักผ่อนใต้ต้นจิก ข. นั่งให้พรผู้ปฏิบัติธรรม ค. นั่งใต้ต้นอชปาลนิโครธ ง. นั่งขัดสมาธิโดยไม่ลุกขึ้นเลยตลอด ๗ วัน ๑๒. พระองค์ทรงพิจารณาทศปารมีธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้มาเพื่อสำนึกในกตัญญูธรรม ทรงลืมพระเนตร เพ่งต้นโพธิ์โดยไม่กระพริบตาเป็นเวลานานเท่าไร ก. ๗ วินาที ข. ๗ นาที ค. ๗ ชั่วโมง ง. ๗ วัน ๑๓. “สถูปมหาสถานจำลองแห่งแรก”อยู่ที่จังหวัดใดต่อไป	๑๑. “รัตนจงกรมเจดีย์” คือสถานที่ที่พระองค์ทรงเสด็จออกจงกรมในสัปดาห์ที่เท่าไร ก. สัปดาห์ที่ ๑ ข. สัปดาห์ที่ ๒ ค. สัปดาห์ที่ ๓ ง. สัปดาห์ที่ ๔ ๑๒. “สระมุจลินท์” อยู่ทางทิศไหนของต้นมหาโพธิ์ ก. ทิศตะวันออก ข. ทิศใต้ ค. ทิศเหนือ ง. ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ๑๓. “ต้นอชปาลนิโครธ” คือต้นอะไร ก. ต้นสาระ ข. ไม้เกด ค. ไม้จืด ง. ต้นไทร ๑๔. หลังตรัสรู้ได้ ๗ วัน พระองค์ได้เสด็จออกจากร่มไม้มหาโพธิ์ไปประทับ ณ ที่ใด ก. ใต้ต้นอชปาลนิโครธ ข. ใต้ต้นมุจลินท์ ค. ใต้ต้นราชาตะ ง. ใต้ต้นสาละ ๑๕. “ราชาคนะ” หมายถึงต้นอะไร ก. ต้นไม้จืด ข. ต้นแก้ว ค. ต้นเกด
---	--

ก.จังหวัดเชียงใหม่ ข. จังหวัดเชียงราย ค.จังหวัดลำปาง ง. จังหวัดแพร่ ๑๖.ไม้มุจลินท์ หมายถึงต้นไม้อะไร ก.ต้นพิบูล ข. ต้นเกด ค.ต้นไทร ง. ต้นจิก ๑๗.” โพธิบัลลังก์” คือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับในสัปดาห์ที่เท่าไร ก. สัปดาห์ที่ ๑ ข. สัปดาห์ที่ ๒ ค. สัปดาห์ที่ ๓ ง. สัปดาห์ที่ ๔ ๑๘. ต้นไม้แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเรียกว่า ก. ต้นโพธิ์ ข. ต้นสาระ ค. ต้นมะม่วง ง. ต้นจิก ๒๑. โพธิบัลลังก์สัปดาห์ที่ ๑ ให้หลักธรรมอะไรกับเรา ก.การอาศัยซึ่งกันและกัน ข. การพึ่งตนเอง ค.การพึ่งคนอื่น ง. การไม่เบียดเบียนคนอื่น	ง. ต้นไทร ๒๐.ในสัปดาห์ที่ ๗ พระพุทธองค์ทรงปรินิพพานที่ใด ก.อนิมิสเจดีย์ ข. สระมุจลินท์ ค. โพธิบัลลังก์ ง. ราชายตนะ ตอนที่ ๒ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๒๐ คะแนน ๒๑. “ราชายตนะ”ให้คำสอนในเรื่องใด ก.ให้ฝึกฝนตามผู้สอน ข. ให้ดำเนินชีวิตตามผู้ใหญ่ ค.ให้มีความกตัญญู ง. การอยู่ในศีลและประพฤติตามหลักคำสอน ๒๒.การดูแลให้ความอบอุ่นกายและใจ ตรงกับหลักธรรมในสัปดาห์ใด ก. สัปดาห์ ๓ ข.สัปดาห์ ๔ ค.สัปดาห์ ๕ ง. สัปดาห์ ๖ ๒๘. กฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันตรงกับข้อมากที่สุด ก.ปฏิจจสมุปบาท ข. อิทธิบาท ๔ ค. อนิมิสเจดีย์ ง. จิตตะ
---	--

๒๔. “อชปาลนิโครธ” ให้ธรรมะใด ก. ขันติ ข. การชนะใจผู้อื่น ค. การให้ทาน ง. การชนะกิเลส ๒๕. อธิบาป 4 มีอะไรบ้าง ก. ถิ่นทะ, ไตรสิกขา, สมาธิ, จิตตะ ข. ถิ่นทะ, วิริยะ, จิตตะ, วิมังสา ค. สัจจะ, วิริยะ, ถิ่นทะ, วิมังสา ง. ทามะ, ขันติ, จามะ, วิมังสา ๒๖. อธิบาป ๔ อยู่ในหลักคำสอนในสัปดาห์ใด ก. สัปดาห์ที่ ๑ ข. สัปดาห์ที่ ๒ ค. สัปดาห์ที่ ๓ ง. สัปดาห์ที่ ๔ ๒๗. อริสัจ 4 แปลว่า ก. ความจริงอันประเสริฐ ข. ข้อเท็จจริง ค. ข้อคิดเห็น ง. ความเห็นที่ตรงกัน ๓๒. กานดา มีความพอใจโทรศัพท์ที่มีอยู่โดยมิได้ซื้อใหม่ ตามเพื่อนๆ แสดงว่ากานดาอยู่หลักธรรมใด ก. อนิมิสเจดีย์ ข. สระมุจลินท์ ค. โพธิบัลลังก์	๒๕. หลักธรรม สัปดาห์ที่ ๗ สอนในเรื่องใด ก. มีความ ข. ให้มีสัจจะ ค. การให้ทาน ง. ให้มีความกตัญญู ๓๐. ถิ่นทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อยู่ในหลักคำสอนสัปดาห์ใด ก. สัปดาห์ที่ 1 ข. สัปดาห์ที่ 2 ค. สัปดาห์ที่ 3 ง. สัปดาห์ที่ ๓๑. สุดา เป็นเด็กที่เชื่อฟังบิดามารดา วุ่นนอน สอนง่าย ตั้งใจเรียน ตรงกับหลักพุทธธรรมใด ก. อนิมิสเจดีย์ ข. สระมุจลินท์ ค. โพธิบัลลังก์ ง. ราชายคณะ ๓๖. ความรัก และความพอใจในสิ่งนั้นๆ คือ เมื่อทำอะไรก็ทำด้วยความพอใจ หมายถึงข้อใด ก. ถิ่นทะ ข. วิริยะ ค. จิตตะ ง. วิมังสา ๓๗. สัปดาห์ที่ ๗ “ราชายคณะ” เราจะนำหลักคำสอนใดมาใช้ให้เป็นแบบอย่างต่อเยาวชนและประชาชนทั่วไป ก. ให้ฝึกฝนตามผู้สอน ข. ให้ดำเนินชีวิตตามผู้ใหญ่
--	--

ง. ราชายตนะ ๓๓. กัญญาณี มีความกตัญญูต่อบิดา มารดาและสถานบันการศึกษา ตรงกับสัตตมหาสถานข้อใด ก. โพธิบัลลังก์ ข. อนิมิสเจดีย์ ค. รัตนจงกรมเจดีย์ ง. มุจลินท์ ๓๔. สัปดาห์ที่ ๓ “รัตนจงกรมเจดีย์”คือการเดินจงกรมสอนในเรื่องใด ก. กตัญญู ข. ตั้จะ ค. สมานิ ง. ละกิเลส ๓๕. “อชปาลนิโครธ “อยู่ในสัปดาห์ใด ก.สัปดาห์ที่ ๒ ข. สัปดาห์ที่ ๓ ค.สัปดาห์ที่ ๔ ง. สัปดาห์ที่ ๕ ๔๐. กนกพรทำข้อสอบ ได้คะแนนดีกว่า สุวินี และ สุมาลี แสดงว่ากนกพรนำหลักธรรมของสัปดาห์ที่ ๓ มาใช้คืออะไร ก. บารมี ข. สติและสมาธิ ค.ความกตัญญู ง. ความฉลาด ตอนที่ ๓ การผลิตสื่อธรรมะ ๒๐ คะแนน	ก. ให้มีความกตัญญู ง. การอยู่ในศีลและประพฤติตามหลักคำสอน ๓๘. การอาศัยแบบพึ่งพากันตรงกับหลักคำสอนในสัปดาห์ใด ก. สัปดาห์ที่ ๑ ข. สัปดาห์ที่ ๒ ค. สัปดาห์ที่ ๓ ง. สัปดาห์ที่ ๔ ๓๙.บุคคลสี่จำพวก (ตามอุคคกฏัตถุญญสูตร) ก. อุคคกฏัตถุญญ สติปัญญานลาดเฉลิข ข. วิปจิตถุญญ พวกสติปัญญาคี ค. เนยยะ สติปัญญาน้อย ง. ถูกทุกข้อ ๔๔. สื่อมัลติมีเดียเพื่อการศึกษา มี กี่ ประเภท ก. ๒ ข. ๓ ค. ๔ ง. ๕ ๔๕.สื่อ (media) หมายถึง ก. โทรศัพท์ ข.สื่อเทคโนโลยี ค.สื่อออนไลน์ ง.ตัวกลางถ่ายทอดเรื่องราวข่าวสารไปยังผู้รับสาร ๔๖.ขั้นตอนการผลิตสื่อต้องคำนึงถึงอะไรเป็นอันดับแรก ก. ความชอบ ข. ความต้องการของผู้เรียน
---	--

๔๑. สื่อการสอนวีดิทัศน์หมายถึง ก. สื่อที่มีประสิทธิภาพ ข. สื่อเพื่อความเพลิดเพลิน ค. สื่อในชีวิตประจำวัน ง. สื่อที่ใช้นวัตกรรมสูงๆ ๔๒. คำว่า “วีดิทัศน์” ตรงกับคำใดในภาษาอังกฤษ ก. Animataion ข. Special ค. Space ง. Video ๔๓. สื่อดิจิทัลที่เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการทางสังคม (Social Tool) เพื่อใช้สื่อสารระหว่างกันในเครือข่าย ทางสังคม เราเรียกว่าสื่ออะไร ก. สื่อเทคโนโลยี ข. สื่อออนไลน์ ค. สื่อสิ่งพิมพ์ ง. สื่อทางเฟสบุ๊ค ๔๔. “สื่อสร้างสรรค์” หมายถึง ก. สื่อที่มีราคาแพง ข. สื่อนำเสนอในรูปแบบของเทคโนโลยี ค. สื่อที่นำมาถ่ายทอดทางทีวี ง. สื่อทุกชนิด ๔๕. ข้อใดต่อไปนี้เรียกว่านวัตกรรม ก. การผลิตสื่อ ข. การลอกเลียนแบบจากสื่อประเภท	ค. ตำรวจและวิเคราะห์ปัญหา ง. ความสวยงามและคงทนของสื่อ ๔๖. ข้อคำนึงถึงการออกแบบผลิตสื่อใหม่ควรคำนึงถึงอะไรบ้าง ก. ความรู้และทักษะของผู้เรียน ข. ความถนัดของผู้ทำสื่อ ค. ความสวยงาม ง. สื่อต้องมีราคาแพง ๔๗. ลักษณะของวีดิทัศน์ คือ ก. สื่อจับต้องได้ ข. สื่อที่มีทั้งภาพและเสียง ค. สื่อที่มีเนื้อหามากๆ ง. สื่อที่เป็นสามมิติ ๔๘. บทวีดิทัศน์ คือ ก. การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย ข. ตัวกำหนดแนวทางในการผลิตรายการ ค. การตัดต่อวิดีโอ ง. การเรียบเรียงเรื่องราว ๔๙. ข้อใดไม่ใช่ลักษณะของสื่อ ก. ปัจจัยทางด้านการเคลื่อนไหว ข. ปัจจัยทางด้านขนาด ค. ความสัมพันธ์ของภาพและเสียง ง. สื่อต้องมีราคาแพง ๕๐. เอกสาร หนังสือเรียน หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร รายงาน เรา เรียกว่าอะไร ก. สื่อกิจกรรม
---	--

ต่างๆ ก. ความคิด หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ง. การปรับปรุงสื่ออยู่เสมอๆ ๕๐. ข้อใดคือประโยชน์ของการเรียนการสอน ก. การเกิดกระบวนการความเข้าใจ ข. การพัฒนาบุคลากร ค. การวัดผล ง. การสนทนาโต้ตอบ ๕๑. ข้อดีของสื่อวีดิทัศน์ คือ ก. สื่อเพื่อควบคุมเสียง ข. สื่อที่สามารถบันทึกข้อมูลเอง ค. สื่อเพื่อความบันเทิง ง. สื่อที่รวมเอาสื่อต่างๆไว้ในตัวเอง ๕๒. ข้อใดคือรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ก. กระป๋องหนึ่ง ข. สารคดีวิทยาศาสตร์ ค. วัสดุที่เกิดมาคุย ง. เกมฆ่าตัวกัน ๕๓. สื่อดิจิทัลที่เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการทางสังคม (Social Tool) เพื่อใช้สื่อสารระหว่างกันในเครือข่าย ทางสังคม เราเรียกว่าสื่ออะไร ก. สื่อเทคโนโลยี ข. สื่อออนไลน์ ค. สื่อสิ่งพิมพ์ ง. สื่อทางเฟสบุ๊ค ๕๔. สื่อประเภทอุปกรณ์ คืออะไร ก. หุ่นจำลอง เครื่องเล่นวีดิทัศน์	ข. สื่อวารสาร ค. เอกสารการเรียน ง. สื่อสิ่งพิมพ์ ๕๕. ข้อคำนึงถึงการออกแบบผลิตสื่อใหม่ควรคำนึงถึงอะไรบ้าง ก. ความรู้และทักษะของผู้เรียน ข. ความถนัดของผู้ทำสื่อ ค. ความสวยงาม ง. สื่อต้องมีราคาแพง ๖๐. สื่อประเภทอุปกรณ์ คืออะไร ก. หุ่นจำลอง เครื่องเล่นวีดิทัศน์ ข. คู่มือการฝึกปฏิบัติ ค. สถานการณ์จำลอง ง. สิ่งพิมพ์ต่าง
---	--

ข. คู่มือการฝึกปฏิบัติ ค. สถานการณ์จำลอง ง. สิ่งพิมพ์ต่าง	
---	--

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน

การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

๑. ข	๑๑. ค	๒๑. ง	๓๑. ก	๔๑. ก	๕๑. ง
๒. ก	๑๒. ข	๒๒. ง	๓๒. ข	๔๒. ง	๕๒. ข
๓. ก	๑๓. ง	๒๓. ก	๓๓. ข	๔๓. ข	๕๓. ข
๔. ข	๑๔. ก	๒๔. ง	๓๔. ค	๔๔. ก	๕๔. ข
๕. ก	๑๕. ก	๒๕. ข	๓๕. ง	๔๕. ค	๕๕. ง
๖. ก	๑๖. ง	๒๖. ง	๓๖. ก	๔๖. ค	๕๖. ง
๗. ง	๑๗. ก	๒๗. ก	๓๗. ง	๔๗. ก	๕๗. ข
๘. ง	๑๘. ก	๒๘. ก	๓๘. ก	๔๘. ข	๕๘. ค
๙. ง	๑๙. ค	๒๙. ค	๓๙. ง	๔๙. ง	๕๙. ก
๑๐. ง	๒๐. ง	๓๐. ง	๔๐. ข	๕๐. ก	๖๐. ก

ข้อสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

แบบทดสอบหลังเรียน

การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสังคมมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

คำชี้แจง

๑. ข้อสอบฉบับนี้มี ๓ ตอน

๒. ตอนที่ ๑ เป็นเรื่องพุทธประวัติสังคมมหาสถาน จำนวน ๒๐ ข้อ

๓. ตอนที่ ๒ เป็นเรื่องหลักพุทธธรรมในสังคมมหาสถานจำนวน ๒๐ ข้อ

๔. ตอนที่ ๓ เป็นเรื่องสื่อและการผลิตสื่อจำนวน ๒๐ ข้อ รวม ๖๐ คะแนน

คำสั่ง จงกากบาทข้อที่ถูกต้องที่สุด เพียงข้อเดียว

๑. สังคมมหาสถานหมายถึงข้อใด ก. การตรัสรู้ ข. สถานที่พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข ค. ชื่อแม่น้ำในรัฐชรา ง. สถานที่ใช้พิจารณาธรรม ๒. พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เมื่อแรกตรัสรู้ประทับ อยู่ ณ สถานที่ใดต่อไปนี้ ก. สัปดาห์ที่ ๑ ควด้นโพธิพฤกษ์ ข. สัปดาห์ที่ ๒ สระมุจลินท์ ค. สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจกกรมเจดีย์ ง. สัปดาห์ที่ ๔ รัตนจกกรมเจดีย์ ๓. “วิมุตติ”หมายถึงข้อใดต่อไปนี้ ก. หลุดพ้น ข. สุขที่ได้ญาณยังรู้ ค. ความสุขที่ได้แสดงธรรม ง. ความสุขที่ให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ ๔. ในเอเชียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๔ มีการ สร้างสังคมมหาสถานจำลองขึ้นที่ใดบ้าง ก. วัดมหาโพธาราม	๕. สัปดาห์ที่ ๓ หลังตรัสรู้มีเหตุการณ์สำคัญ เกิดขึ้นอย่างไร ก. ถวายปัจจัย ข. พระอินทร์ถวายผลสมอ ค. ถวายเทียน ง. ถวายจีวร ๖. สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา ปรีณิพพานของพระพุทธองค์ เราเรียกว่า ก. สังเวชนียสถาน ข. สังคมมหาสถาน ค. อนิมิสเจดีย์สถาน ง. ถูกทุกข้อ ๗. สังคมมหาสถานมีจำลองอยู่ที่วัดใดบ้างใน จังหวัดเชียงใหม่ ก. วัดเจ็ดยอด ข. วัดสวนดอก ค. วัดศรีโสดา ง. วัดพระสิงห์ ๘. “รัตนจกกรมเจดีย์” คือสถานที่ที่พระองค์
--	---

ข. วัดชเวกวิจิ ค. วัดพระธาตุบังพวน ง. ถูกทุกข้อ ๘. พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว ทรงกระทำอะไร ก. บรรทม ข. จำพรรษา ค. ฉันทราหาร ง. เสวยวิมุตติสุข ๙. นั่งโดยบัลลังก์เดียว หมายถึง ก. นั่งพักผ่อนได้ต้นจิต ข. นั่งให้พรผู้ปฏิบัติธรรม ค. นั่งได้ต้นอชปาลนิโครธ ง. นั่งขัดสมาธิโดยไม่ลุกขึ้นเลยตลอด ๗ วัน ๑๐. พระองค์ทรงพิจารณาทศบารมีธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้มาเพื่อสำนึกในกตัญญูธรรม ทรงลืมพระเนตร เพ่งต้นโพธิ์โดยไม่กระพริบตาเป็นเวลานานเท่าไร ก. ๗ วินาที ข. ๗ นาที ค. ๗ ชั่วโมง ง. ๗ วัน ๑๕. “สถิตมหาสถานจำลองแห่งแรก” อยู่ที่จังหวัดใดต่อไป ก. จังหวัดเชียงใหม่ ข. จังหวัดเชียงราย ค. จังหวัดลำปาง ง. จังหวัดแพร่	ทรงเสด็จออกจกกรรมในสัปดาห์ที่เท่าไร ก. สัปดาห์ที่ ๑ ข. สัปดาห์ที่ ๒ ค. สัปดาห์ที่ ๓ ง. สัปดาห์ที่ ๔ ๑๒. “สระมัจฉลินท์” อยู่ทางทิศไหนของต้นมหาโพธิ์ ก. ทิศตะวันออก ข. ทิศใต้ ค. ทิศเหนือ ง. ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ๑๓. “ต้นอชปาลนิโครธ” คือต้นอะไร ก. ต้นสาระ ข. ไม้เกด ค. ไม้จืด ง. ต้นไทร ๑๔. หลังตรัสรู้ได้ ๗ วัน พระองค์ได้เสด็จออกจากร่มไม้มหาโพธิ์ไปประทับ ณ ที่ใด ก. ได้ต้นอชปาลนิโครธ ข. ได้ต้นมัจฉลินท์ ค. ได้ต้นราชาตะ ง. ได้ต้นสาละ ๑๕. “ราชายตนะ” หมายถึงต้นอะไร ก. ต้นไม้จิก ข. ต้นแก้ว ค. ต้นเกด ง. ต้นไทร ๒๐. ในสัปดาห์ที่ ๗ พระพุทธองค์ทรงปรินิ
---	--

๑๖. ไม้มุจลินท์ หมายถึงต้นไม้อะไร ก. ต้นพิกุล ข. ต้นเกด ค. ต้นไทร ง. ต้นจิก ๑๗. ”โพธิบัลลังก์” คือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับในสัปดาห์ที่เท่าไร ก. สัปดาห์ที่ ๑ ข. สัปดาห์ที่ ๒ ค. สัปดาห์ที่ ๓ ง. สัปดาห์ที่ ๔ ๑๘. ต้นไม้แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเรียกว่า ก. ต้นโพธิ์ ข. ต้นสาระ ค. ต้นมะม่วง ง. ต้นจิก ๒๑. โพธิบัลลังก์สัปดาห์ที่ ๑ ให้หลักธรรมอะไรกับเรา ก. การอาศัยซึ่งกันและกัน ข. การพึ่งตนเอง ค. การพึ่งคนอื่น ง. การไม่เบียดเบียนคนอื่น ๒๔. ”อชปาลนิโครธ” ให้ธรรมะใด ก. ขันติ ข. การชนะใจผู้อื่น ค. การให้ทาน ง. การชนะกิเลส ๒๕. อธิปไตย ๔ มีอะไรบ้าง	พาณ ที่ใด ก. อนิมิสเจดีย์ ข. สระมุจลินท์ ค. โพธิบัลลังก์ ง. ราชายตนะ ตอนที่ ๒ หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ๒๐ คะแนน ๒๑. ”ราชายตนะ” ให้คำสอนในเรื่องใด ก. ให้ฝึกฝนตามผู้สอน ข. ให้ดำเนินชีวิตตามผู้ใหญ่ ค. ให้มีความกตัญญู ง. การอยู่ในศีลและประพฤติตามหลักคำสอน ๒๒. การดูแลให้ความอบอุ่นกายและใจ ตรงกับหลักธรรมในสัปดาห์ใด ก. สัปดาห์ ๓ ข. สัปดาห์ ๔ ค. สัปดาห์ ๕ ง. สัปดาห์ ๖ ๒๘. กฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันตรงกับข้อมากที่สุด ก. ปฏิจจสมุปบาท ข. อธิปไตย ๔ ค. อนิมิสเจดีย์ ง. จิตตะ ๒๙. หลักธรรม สัปดาห์ที่ ๑ สอนในเรื่องใด ก. มีความ ข. ให้มีสัจจะ
---	---

ก.ฉันทะ,ไตรสิกขา,สมาธิ,จิตตะ ข. ฉันทะ,วิริยะ,จิตตะ,วิมังสา ค.สัจจะ,วิริยะ,ฉันทะ,วิมังสา ง.ทามะ,ขันติ,จาณะ,วิมังสา ๒๖.อิทธิบาท ๔ อยู่ในหลักคำสอนในสัปดาห์ใด ก. สัปดาห์ที่ ๑ ข. สัปดาห์ที่ ๒ ค. สัปดาห์ที่ ๓ ง. สัปดาห์ที่ ๔ ๒๗.อริสัจ4 แปลว่า ก. ความจริงอันประเสริฐ ข. ข้อเท็จจริง ค. ข้อคิดเห็น ง. ความเห็นที่ตรงกัน ๓๒.กานดา มีความพอใจโทรศัพท์ที่มีอยู่โดยมิได้ซื้อใหม่ ตามเพื่อนๆแสดงว่ากานอยู่หลักกรรมใด ก.อนิมิสเจติย ข. สระมุจลินท์ ค.โพธิบัลลังก์ ง. ราชายตนะ ๓๓. กัญญาณี มีความกตัญญูต่อบิดา มารดาและสถานบันการศึกษา ตรงกับสัตตมหาสถานข้อใด ก. โพธิบัลลังก์ ข. อนิมิสเจติย ค. รัตนจกกรมเจติย ง. มุจลินท์	ค. การให้ทาน ง. ให้มีความกตัญญู ๓๐. ฉันทะ วิริยะจิตตะ วิมังสา อยู่ในหลักคำสอนสัปดาห์ใด ก.สัปดาห์ที่ 1 ข. สัปดาห์ที่ 2 ค.สัปดาห์ที่ 3 ง. สัปดาห์ที่ ๓๑. สุดา เป็นเด็กที่เชื่อฟังบิดามารดา ว่านอนสอนง่าย ตั้งใจเรียน ตรงกับหลักพุทธธรรมใด ก. อนิมิสเจติย ข. สระมุจลินท์ ค. โพธิบัลลังก์ ง. ราชายตนะ ๓๖. ความรัก และความพอใจในสิ่งนั้นๆ คือเมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความพอใจ หมายถึงข้อใด ก. ฉันทะ ข. วิริยะ ค. จิตตะ ง. วิมังสา ๓๗. สัปดาห์ที่ ๗ “ราชายตนะ”เราจะนำหลักคำสอนใดมาใช้ให้เป็นแบบอย่างต่อเยาวชนและประชาชนทั่วไป ก.ให้ฝึกฝนตามผู้สอน ข. ให้ดำเนินชีวิตตามผู้ใหญ่ ค.ให้มีความกตัญญู ง. การอยู่ในศีลและประพฤติตามหลักคำ
---	---

๓๔. สัปดาห์ที่ ๓ “รัตนจงกรมเจดีย์”คือการเดินจงกรมสอนในเรื่องใด ก. กตัญญู ข. สัจจะ ค. สมาธิ ง. ละกิเลส ๓๕. “อชปาลนิโครธ” อยู่ในสัปดาห์ใด ก. สัปดาห์ที่ ๒ ข. สัปดาห์ที่ ๓ ค. สัปดาห์ที่ ๔ ง. สัปดาห์ที่ ๕ ๔๐. กนกพรทำข้อสอบ ได้คะแนนดีกว่า สุวินี และสุมาลี แสดงว่ากนกพรนำหลักธรรมของสัปดาห์ที่ ๓ มาใช้คืออะไร ก. บารมี ข. สติและสมาธิ ค. ความกตัญญู ง. ความฉลาด ตอนที่ ๓ การผลิตสื่อธรรมะ ๒๐ คะแนน ๔๑. สื่อการสอนวีดิทัศน์หมายถึง ก. สื่อที่มีประสิทธิภาพ ข. สื่อเพื่อความเพลิดเพลิน ค. สื่อในชีวิตประจำวัน ง. สื่อที่ใช้นวัตกรรมสูงๆ ๔๒. คำว่า “วีดิทัศน์” ตรงกับคำใดในภาษาอังกฤษ ก. Animataion ข. Special ค. Space	สอน ๓๘. การอาศัยแบบพึ่งพากันตรงกับหลักคำสอนในสัปดาห์ใด ก. สัปดาห์ที่ ๑ ข. สัปดาห์ที่ ๒ ค. สัปดาห์ที่ ๓ ง. สัปดาห์ที่ ๔ ๓๙. บุคคลสี่จำพวก (ตามอุคคกฏัตถุสสูตร) ก. อุคคกฏัตถุส สติปัญญาฉลาดเฉลียว ข. วิปจิตถุส พวกสติปัญญาดี ค. เนยยะ สติปัญญาน้อย ง. ถูกทุกข้อ ๔๔. สื่อมัลติมีเดียเพื่อการศึกษา มีกี่ ประเภท ก. ๒ ข. ๓ ค. ๔ ง. ๕ ๔๕. สื่อ (media) หมายถึง ก. โทรศัพท์ ข. สื่อเทคโนโลยี ค. สื่อออนไลน์ ง. ตัวกลางถ่ายทอดเรื่องราวข่าวสารไปยังผู้รับสาร ๔๖. ขั้นตอนการผลิตสื่อต้องคำนึงถึงอะไรเป็นอันดับแรก ก. ความชอบ ข. ความต้องการของผู้เรียน ค. สำรวจและวิเคราะห์ปัญหา
--	--

ง. Video ๔๓. สื่อดิจิทัลที่เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการทางสังคม (Social Tool) เพื่อใช้สื่อสารระหว่างกันในเครือข่าย ทางสังคม เราเรียกว่าสื่ออะไร ก. สื่อเทคโนโลยี ข. สื่อออนไลน์ ค. สื่อสิ่งพิมพ์ ง. สื่อทางเฟสบุ๊ค ๔๔. “สื่อสร้างสรรค์” หมายถึง ก. สื่อที่มีราคาแพง ข. สื่อนำเสนอในรูปแบบของเทคโนโลยี ค. สื่อที่นำมาถ่ายทอดทางทีวี ง. สื่อทุกชนิด ๔๕. ข้อใดต่อไปนี้เป็นเรื่องนวัตกรรม ก. การผลิตสื่อ ข. การลอกเลียนแบบจากสื่อประเภทต่างๆ ค. ความคิด หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ง. การปรับปรุงสื่ออยู่เสมอๆ ๕๐. ข้อใดคือประโยชน์ของการเรียนการสอน ก. การเกิดกระบวนการความเข้าใจ ข. การพัฒนาบุคลากร ค. การวัดผล ง. การสนทนาโต้ตอบ ๕๑. ข้อดีของสื่อวีดิทัศน์ คือ ก. สื่อเพื่อความสนุกสนาน ข. สื่อที่สามารถบันทึกข้อมูลเอง ค. สื่อเพื่อความบันเทิง ง. สื่อที่รวมเอาสื่อต่างๆไว้ในตัวเอง	ง. ความสวยงามและคงทนของสื่อ ๔๗. ข้อคำนึงถึงการออกแบบผลิตสื่อใหม่ ควรคำนึงถึงอะไรบ้าง ก. ความรู้และทักษะของผู้เรียน ข. ความถนัดของผู้ทำสื่อ ค. ความสวยงาม ง. สื่อต้องมีราคาแพง ๕๓. ลักษณะของวีดิทัศน์ คือ ก. สื่อจับต้องได้ ข. สื่อที่มีทั้งภาพและเสียง ค. สื่อที่มีเนื้อหามากๆ ง. สื่อที่เป็นสามมิติ ๕๔. บทวีดิทัศน์ คือ ก. การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย ข. ตัวกำหนดแนวทางในการผลิตรายการ ค. การตัดต่อวีดิโอ ง. การเรียบเรียงเรื่องราว ๕๕. ข้อใดไม่ใช่ลักษณะของสื่อ ก. ปัจจัยทางด้านการเคลื่อนไหว ข. ปัจจัยทางด้านขนาด ค. ความสัมพันธ์ของภาพและเสียง ง. สื่อต้องมีราคาแพง ๕๖. เอกสาร หนังสือเรียน หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร รายงาน เรา เรียกว่าอะไร ก. สื่อกิจกรรม ข. สื่อวารสาร ค. เอกสารการเรียนรู้
---	---

๕๒. ข้อใดคือรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ก. กระป๋องมือหนึ่ง ข. สารคดีวิทยาศาสตร์ ค. วัสดุที่เกิดมาคุย ง. เกมซ่าท้าก๊น ๕๓. สื่อดิจิทัลที่เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการทางสังคม (Social Tool) เพื่อใช้สื่อสารระหว่างกันบนเครือข่าย ทางสังคม เราเรียกว่าสื่ออะไร ก. สื่อเทคโนโลยี ข. สื่อออนไลน์ ค. สื่อสิ่งพิมพ์ ง. สื่อทางเฟซบุ๊ก ๕๔. สื่อประเภทอุปกรณ์ คืออะไร ก. หุ่นจำลอง เครื่องเล่นวีดิทัศน์ ข. คู่มือการฝึกปฏิบัติ ค. สถานการณ์จำลอง ง. สิ่งพิมพ์ต่าง	ง. สื่อสิ่งพิมพ์ ๕๕. ข้อคำนึงถึงการออกแบบผลิตสื่อใหม่ควรคำนึงถึงอะไรบ้าง ก. ความรู้และทักษะของผู้เรียน ข. ความถนัดของผู้ทำสื่อ ค. ความสวยงาม ง. สื่อต้องมีราคาแพง ๕๖. สื่อประเภทอุปกรณ์ คืออะไร ก. หุ่นจำลอง เครื่องเล่นวีดิทัศน์ ข. คู่มือการฝึกปฏิบัติ ค. สถานการณ์จำลอง ง. สิ่งพิมพ์ต่าง
--	--

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน

การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสังคมมหาชน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

๑. ข	๑๑. ค	๒๑. ง	๓๑. ก	๔๑. ก	๕๑. ง
๒. ก	๑๒. ข	๒๒. ง	๓๒. ข	๔๒. ง	๕๒. ข
๓. ก	๑๓. ง	๒๓. ก	๓๓. ข	๔๓. ข	๕๓. ข
๔. ข	๑๔. ก	๒๔. ง	๓๔. ค	๔๔. ก	๕๔. ข
๕. ก	๑๕. ก	๒๕. ข	๓๕. ง	๔๕. ค	๕๕. ง
๖. ก	๑๖. ง	๒๖. ง	๓๖. ก	๔๖. ค	๕๖. ง
๗. ง	๑๗. ก	๒๗. ก	๓๗. ง	๔๗. ก	๕๗. ข
๘. ง	๑๘. ก	๒๘. ก	๓๘. ก	๔๘. ข	๕๘. ค
๙. ง	๑๙. ค	๒๙. ค	๓๙. ง	๔๙. ง	๕๙. ก
๑๐. ง	๒๐. ง	๓๐. ง	๔๐. ข	๕๐. ก	๖๐. ก

การวิเคราะห์ค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อสอบกับแผนการจัดการเรียนรู้

ข้อสอบ ข้อที่	คะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			รวม	ค่าเฉลี่ย	สรุปผล
	คนที่ ๑	คนที่ ๒	คนที่ ๓			
๑.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๒.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๓.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๔.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๕.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๖.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๗.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๘.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๙.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๑๐.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๑๑.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๑๒.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๑๓.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๑๔.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้

๑๕.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๑๖.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๑๗.	+๑	+๑	+๑	๑	๑	ใช้ได้
๑๘.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๑๙.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๒๐.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๒๑.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๒๒.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๒๓.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๒๔.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๒๕.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้

การวิเคราะห์ค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อสอบกับแผนการจัดการเรียนรู้ (ต่อ)

ข้อสอบ ข้อที่	คะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			รวม	ค่าเฉลี่ย	สรุปผล
	คนที่ ๑	คนที่ ๒	คนที่ ๓			
๒๖.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๒๗.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๒๘.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๒๙.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๓๐.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๓๑.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๓๒.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๓๓.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๓๔.	๐	+๑	+๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๓๕.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๓๖.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๓๗.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๓๘.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๓๙.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๔๐.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้

๔๑	๐	+๑	+๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๔๒.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๔๓.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๔๔.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๔๕.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๔๖.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๔๗.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๔๘.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๔๙.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๕๐.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้

การวิเคราะห์ค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อสอบกับแผนการจัดการเรียนรู้ (ต่อ)

ข้อสอบ ข้อที่	คะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			รวม	ค่าเฉลี่ย	สรุปผล
	คนที่ ๑	คนที่ ๒	คนที่ ๓			
๕๑.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๕๒.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๕๓.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๕๔.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๕๕.	๐	+๑	+๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๕๖.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๕๗.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๕๘.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๕๙.	+๑	+๑	+๑	๓	๑	ใช้ได้
๖๐.	๐	+๑	+๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้

โครงการเรียนรู้พุทธธรรมในสังคมพหุวัฒนธรรม ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์

หลักสูตรการบัญชี ชั้นปีที่ ๑

ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๓

วัดเจติยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

	รหัสนักศึกษา	รายชื่อ	ชื่อ	ชื่อ	ชื่อ
1	61541206001-9	นาย กิตติพันธ์	กิตติพันธ์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	กิตติพันธ์
2	61541206002-7	น.ส. เกษณี	เกษณี	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	เกษณี
3	61541206003-5	นาย จิระพันธ์	จิระพันธ์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	จิระพันธ์
4	61541206004-3	น.ส. อธิษฐาน	อธิษฐาน	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	อธิษฐาน
5	61541206005-0	น.ส. นิตย	นิตย	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	นิตย
6	61541206006-8	น.ส. ชุมนันท์	ชุมนันท์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ชุมนันท์
7	61541206007-6	นาย เจริญ	เจริญ	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	เจริญ
8	61541206008-4	นาย ศิโรตม์	ศิโรตม์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ศิโรตม์
9	61541206009-2	น.ส. อธิษฐาน	อธิษฐาน	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	อธิษฐาน
10	61541206010-0	นาย อภิวัฒน์	อภิวัฒน์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	อภิวัฒน์
11	61541206045-6	น.ส. ภาวดี	ภาวดี	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ภาวดี
12	61541206046-4	น.ส. วาสนา	วาสนา	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	วาสนา
13	61541206047-2	น.ส. วารินทร์	วารินทร์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	วารินทร์
14	61541206048-0	น.ส. ชรินทร์	ชรินทร์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ชรินทร์
15	61541206063-9	น.ส. เจริญพร	เจริญพร	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	เจริญพร
16	61541206064-7	น.ส. เจริญ	เจริญ	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	เจริญ
17	61541206065-4	น.ส. อภิภา	อภิภา	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	อภิภา
18	61541206066-2	น.ส. อธิษฐาน	อธิษฐาน	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	อธิษฐาน
19	61541206067-0	นาย ชยสิทธิ์	ชยสิทธิ์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ชยสิทธิ์
20	61541206068-8	นาย สุทธิกร	สุทธิกร	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	สุทธิกร
21	61541206069-6	น.ส. อธิษฐาน	อธิษฐาน	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	อธิษฐาน
22	61541206070-4	นาย นพพร	นพพร	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	นพพร
23	61541206071-2	น.ส. นภาพร	นภาพร	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	นภาพร
24	61541206072-0	น.ส. ปิลาภ	ปิลาภ	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ปิลาภ
25	61541206073-8	น.ส. ธีรพร	ธีรพร	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ธีรพร
26	61541206074-6	นาย พร	พร	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	พร
27	61541206075-4	นาย พงษ์	พงษ์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	พงษ์
28	61541206076-2	น.ส. ศิโรตม์	ศิโรตม์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ศิโรตม์
29	61541206077-0	น.ส. ศิโรตม์	ศิโรตม์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ศิโรตม์
30	61541206078-8	น.ส. ศิโรตม์	ศิโรตม์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ศิโรตม์
31	61541206079-6	น.ส. มณีนุช	มณีนุช	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	มณีนุช
32	61541206080-4	น.ส. นันทิดา	นันทิดา	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	นันทิดา
33	61541206081-2	นาย วิชิต	วิชิต	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	วิชิต
34	61541206082-0	น.ส. วชิรา	วชิรา	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	วชิรา
35	61541206083-8	น.ส. วราภรณ์	วราภรณ์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	วราภรณ์
36	61541206084-6	น.ส. ศิโรตม์	ศิโรตม์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ศิโรตม์
37	61541206085-4	น.ส. ศิโรตม์	ศิโรตม์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	ศิโรตม์
38	61541206086-2	นาย สุวิทย์	สุวิทย์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	สุวิทย์
39	61541206087-0	นาย สุวิทย์	สุวิทย์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	สุวิทย์
40	61541206088-8	นาย สุวิทย์	สุวิทย์	บ.บ.บริหารธุรกิจ - การจัดการธุรกิจ (4ปี)	สุวิทย์

โครงการเรียนรู้พุทธธรรมในสังคมพหุวัฒนธรรม ผ่านการมสึดสื่อบนแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์

หลักสูตรการบัญชี ชั้นปีที่ ๓

ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

61521206190-2	น.ส.	ศรีธัญญา	มัยสิน	การจัดการธุรกิจ เทียบโอน ภาคพิเศษ	ศุภมา
61521206191-0	น.ส.	ศิริลักษณ์	โหมใจ	การจัดการธุรกิจ เทียบโอน ภาคพิเศษ	ศิริลักษณ์
61521206192-8	น.ส.	สมพร	สูงเอง	การจัดการธุรกิจ เทียบโอน ภาคพิเศษ	สมพร
61521206193-6	น.ส.	สุทธกัญญา	ชายคำ	การจัดการธุรกิจ เทียบโอน ภาคพิเศษ	ศุภมา
61521206194-4	น.ส.	สุพิชญ์	ปัญญาเนตร	การจัดการธุรกิจ เทียบโอน ภาคพิเศษ	สุพิชญ์
61521206195-1	น.ส.	สุภาภรณ์	เรือนเมืองใจ	การจัดการธุรกิจ เทียบโอน ภาคพิเศษ	สุภาภรณ์
61521206196-9	น.ส.	สุณิศา	ทับทิม	การจัดการธุรกิจ เทียบโอน ภาคพิเศษ	สุณิศา
61521206199-3	น.ส.	อภิญญา	อศิตา	การจัดการธุรกิจ เทียบโอน ภาคพิเศษ	อภิญญา
61541206199-1	นาย	ธนภัทร	เอื้ออาภรณ์	การจัดการธุรกิจ	ธนภัทร
61541206202-9	น.ส.	พรชิตา	วงศ์ทองศรี	การจัดการธุรกิจ	พรชิตา
61541206226-2	นาย	วิญญู	จันทร์เมือง	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	วิญญู
61541206200-7	นาย	นพภัทร	ศรีวิทย์	การจัดการธุรกิจ	นพภัทร
61541206208-0	น.ส.	จิรัชญา	ชนน	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	จิรัชญา
61541206225-4	น.ส.	อริศรา	ทิวา	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	อริศรา
61541206216-3	น.ส.	ทวงกต	ไชยชม	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	ทวงกต
61541206223-9	น.ส.	นิรมล	ปิยะ	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	นิรมล
6154206205-6	นาย			การจัดการธุรกิจ	
61541206213-0	นาย	สุเมธ	จตุรนต์	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	สุเมธ
61541206228-8	น.ส.	วิมลดา	สุระ	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	วิมลดา
61541206221-3	น.ส.	นันทิธร	ชิตินัน	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	นันทิธร
61541206209-8	น.ส.	ชญานันท์	การัน	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	ชญานันท์
61541206229-6	นาย	วิภากร	ประสิทธิ์	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	วิภากร
61541206207-2	นาย	จิตรกร	บุญฤทธิ	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	จิตรกร
61541206201-6	นาย	ชญานนท์	นพานัน	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	ชญานนท์
61541206231-2	น.ส.	อภิญญา	จันทร์เมือง	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	อภิญญา
61541206211-4	น.ส.	ชญานันท์	ชาริณี	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	ชญานันท์
61541206220-5	น.ส.	นราวัลย์	ปองกันทะ	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	นราวัลย์
61541206212-2	นาย	ชัยวัฒน์	ฉัตรชัย	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	ชัยวัฒน์
61541206224-7	นาย	พิรพัฒน์	อินฉิ่ง	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	พิรพัฒน์
61541206219-7	นาย	ธีรภัทร	กัญญา	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	ธีรภัทร
61541206215-5	น.ส.	ณิชาพร	ศรีรักษา	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	ณิชาพร
61541206206-4	น.ส.	นภสร	กานต์	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	นภสร
61541206214-8	น.ส.	ณัฐพร	เสาวจิตร	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	ณัฐพร
61541206217-1	น.ส.	อนพร	อินทรชัย	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	อนพร
61541206230-4	น.ส.	อัญญา	เพ็ญศรี	การจัดการธุรกิจ ภาคพิเศษ	อัญญา

โครงการเรียนรู้พุทธธรรมในสังคมมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์
หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ ชั้นปีที่ ๑
ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑
วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	รหัสนักศึกษา	ชื่อ-นามสกุล	ลงชื่อ
1	61521101001-7	นางสาว กวินทิพย์ วิลาสสูงไก่อ	กวินทิพย์ วิลาสสูงไก่อ
2	61521101002-5	นางสาว กัลยรัตน์ ปัญญาไว	กัลยรัตน์ ปัญญาไว
3	61521101003-3	นางสาว ขวัญกมล เทพพรมงคล	ขวัญกมล เทพพรมงคล
4	61521101004-1	นางสาว ขวัญพร หน้าผ่อง	ขวัญพร หน้าผ่อง
5	61521101005-8	นางสาว ขนิษฐา พึ่งเย็น	ขนิษฐา พึ่งเย็น
6	61521101006-6	นางสาว ทัดดาว รังสรรค์	ทัดดาว รังสรรค์
7	61521101007-4	นางสาว ธนัสสร การรักษ์	ธนัสสร การรักษ์
8	61521101008-2	นางสาว นัทธมน หวันจันทร์กุล	นัทธมน หวันจันทร์กุล
9	61521101009-0	นางสาว น้ำทิพย์ แสงผึ้ง	น้ำทิพย์ แสงผึ้ง
10	61521101010-8	นางสาว ปัทมาพร สมคำ	ปัทมาพร สมคำ
11	61521101011-6	นาย พัฒนา จิตตา	พัฒนา จิตตา
12	61521101012-4	นางสาว วิลาวัลย์ คนเที่ยง	วิลาวัลย์ คนเที่ยง
13	61521101013-2	นางสาว ศิริพร สารวรรณ	ศิริพร สารวรรณ
14	61521101014-0	นางสาว ศิริรัตน์ ภูมิมา	ศิริรัตน์ ภูมิมา
15	61521101015-7	นางสาว สุนทรีลักษณ์ คำอ่อน	สุนทรีลักษณ์ คำอ่อน
16	61521101016-5	นางสาว เหมย ลุงซุง	เหมย ลุงซุง
17	61521101017-3	นาย อนุพงศ์ ดิยวลีศรี	อนุพงศ์ ดิยวลีศรี
18	61521101018-1	นางสาว กรรณิการ์ ชัยเพ็ญ	กรรณิการ์ ชัยเพ็ญ
19	61521101019-9	นางสาว กรรณิการ์ สายคำคำ	กรรณิการ์ สายคำคำ
20	61521101020-7	นางสาว ขนิษฐา เทือกคำขาว	ขนิษฐา เทือกคำขาว
21	61521101021-5	นาย คุณาพัฒน์ ธิตา	คุณาพัฒน์ ธิตา
22	61521101022-3	นางสาว ขนัญชิตา หล่อวงศ์	ขนัญชิตา หล่อวงศ์
23	61521101023-1	นางสาว จิตกานต์ จีแก้ว	จิตกานต์ จีแก้ว
24	61521101024-9	นางสาว นิชาภา ตารินทร์	นิชาภา ตารินทร์
25	61521101025-6	นาย เดชานนท์ เฉพาะธรรม	เดชานนท์ เฉพาะธรรม
26	61521101026-4	นางสาว อัญพร ทิพย์จันทร์	อัญพร ทิพย์จันทร์
27	61521101027-2	นาย อธิศักดิ์ ประดิษฐ์	อธิศักดิ์ ประดิษฐ์
28	61521101028-0	นางสาว นกัสนวรรณ เพ็ชรสวัสดิ์	นกัสนวรรณ เพ็ชรสวัสดิ์

โครงการเรียนรู้พุทธธรรมในสังคมทาสถาผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์

หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ ชั้นปีที่ ๑

ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	รหัสนักศึกษา	ชื่อ-นามสกุล	ลงชื่อ
29	61521101029-8	นางสาว นฤมล สิบดี	นฤมล สิบดี
30	61521101030-6	นางสาว ปรีญารัตน์ นุภาสิต	ปรีญารัตน์ นุภาสิต
31	61521101031-4	นางสาว ปิยธิดา กัญติมา	ปิยธิดา กัญติมา
32	61521101032-2	นาย ฝัฒน พันสุขะ	ฝัฒน พันสุขะ
33	61521101033-0	นางสาว พรหมทิรา บัวแดง	พรหมทิรา บัวแดง
34	61521101034-8	นางสาว พิมพ์ภา จิตรแจ้ง	พิมพ์ภา จิตรแจ้ง
35	61521101035-5	นาย พิศิษฐ์ อุดะมา	พิสิษฐ์ อุดะมา
36	61521101036-3	นางสาว กัสรา วงศ์ทุน	กัสรา วงศ์ทุน
37	61521101037-1	นางสาว มรกต ใจจอมสูง	มรกต ใจจอมสูง
38	61521101038-9	นางสาว โยธิตา มูลอิน	โยธิตา มูลอิน
39	61521101039-7	นางสาว วรัชยา กัทรเกษ	วรัชยา กัทรเกษ
40	61521101040-5	นางสาว วิจิตรา จอมจันทร์	วิจิตรา จอมจันทร์
41	61521101041-3	นางสาว วิภากรณ์ จิงเครือ	วิภากรณ์ จิงเครือ
42	61521101042-1	นางสาว ศิรา วงศ์พิทักษ์วัฒนา	ศิริรา วงศ์พิทักษ์วัฒนา
43	61521101043-9	นางสาว สิริยากร เนติสาร	ศิริยากร เนติสาร
44	61521101044-7	นางสาว สิริรัตน์ สุทธิสน	ศิริรัตน์ สุทธิสน
45	61521101045-4	นางสาว สุณิสา น้อยตัน	สุณิสา น้อยตัน
46	61521101046-2	นางสาว อรทัย เหมกุล	อรทัย เหมกุล
47	61521101047-0	นางสาว อ้อมใจ สมแก้ว	อ้อมใจ สมแก้ว
48	61521101048-8	นางสาว อัญนิภา จำปามณี	อัญนิภา จำปามณี
49	61521101049-6	นางสาว อานาสุข ศรีพิทักษ์	อานาสุข ศรีพิทักษ์
50	61521101050-4	นางสาว อุดมลักษณ์ ไมราสุข	อุดมลักษณ์ ไมราสุข
51	61521101051-2	นางสาว เอรวิณ นันทา	เอรวิณ นันทา
52	61521101052-0	นางสาว เจตปรีชา เมืองมะ	เจตปรีชา เมืองมะ
53	61521101053-8	นางสาว เจนจิรา ไส้คำ	เจนจิรา ไส้คำ
54	61521101054-6	นาย เฉชา ปันหา	เฉชา ปันหา
55	61521101055-3	นางสาว เทียมจันทร์ ใจโต	เทียมจันทร์ ใจโต
56	61521101056-1	นางสาว เพชรรัตน์ ศรีชัยกุล	เพชรรัตน์ ศรีชัยกุล

โครงการเรียนรู้พุทธธรรมในสังคมทาสถาณ ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์
หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ ชั้นปีที่ ๑
ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑
วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	รหัสนักศึกษา	ชื่อ-นามสกุล	จริงชื่อ
57	61521101057-9	นางสาว เมธิณี เพชรสุวรรณ	เมธิณี
58	61521101058-7	นางสาว เมธิตรา จักขุเรือง	เมธิตรา
59	61521101059-5	นางสาว ไร่ ชิตา	ไร่
60	61521101060-3	นางสาว กมลพรรณ ตีมูล	กมลพรรณ
61	61521101061-1	นางสาว กมลารม ชือหลาย	กมลารม
62	61521101062-9	นางสาว กาญจนา ทานแปง	กาญจนา
63	61521101063-7	นาย ขวัญแก้ว ก้อนสินธุ์	ขวัญแก้ว
64	61521101064-5	นางสาว ศัทธยา อินใจ	ศัทธยา
65	61521101065-2	นาย จิรภูมิ สิริปัญญาวงศ์	จิรภูมิ
66	61521101066-0	นางสาว จุฑาทิพย์ อินต๊ะแก้ว	จุฑาทิพย์
67	61521101067-8	นางสาว จุฑามาศ เติชะนัง	จุฑามาศ
68	61521101068-6	นางสาว จุฑามาศ นาก่อน	จุฑามาศ
69	61521101069-4	นางสาว ชนาภานต์ จันทะราช	ชนาภานต์
70	61521101070-2	นาย ธนกฤต ชาติดีวัง	ธนกร
71	61521101071-0	นางสาว ตัญญาลักษณ์ วุฒิศระกุลารม	นันทวรรณ
72	61521101072-8	นางสาว อิตาพร แก้วสุกร	อิตาพร
73	61521101073-6	นาย นพรัตน์ ยาวิชัย	นพรัตน์
74	61521101074-4	นางสาว นาวิรัตน์ โยอินทร์ชัย	นาวิรัตน์
75	61521101075-1	นางสาว นันทมล เกิดใหม่	นันทมล
76	61521101076-9	นางสาว นิตติพร ศำวรณ	นิตติพร
77	61521101077-7	นางสาว บังอร วัฒนประสิทธิ์	บังอร
78	61521101078-5	นางสาว ปทุมวดี ศรีธีราช	ปทุมวดี
79	61521101079-3	นางสาว ปภาวดี สอดสี	ปภาวดี
80	61521101080-1	นาย ประสิทธิ์ สิริปัญญาวงศ์	ประสิทธิ์
81	61521101081-9	นางสาว พรทิพย์ สันบัว	พรทิพย์
82	61521101082-7	นางสาว พรทิพา มงคลสิทธิศิลป์	พรทิพา มงคลสิทธิศิลป์
83	61521101083-5	นางสาว พรนภา มะณี	พรนภา มะณี
84	61521101084-3	นางสาว พัชรี ณ ฤกษ์	พัชรี ณ ฤกษ์

โครงการเรียนรู้พุทธธรรมในสังคมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์

หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ ชั้นปีที่ ๑

ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	เลขที่นักศึกษา	ชื่อ-นามสกุล	หญิง
85	61521101085-0	นางสาว พิมพ์พิสุทธิ จันดาทะ	พิมพ์พิสุทธิ จันดาทะ
86	61521101086-8	นางสาว พุทธธิดา สะเรียบคง	พุทธธิดา สะเรียบคง
87	61521101087-6	นางสาว พุทธธิดา สาธารธรรม	พุทธธิดา สาธารธรรม
88	61521101088-4	นางสาว ภัทจิรา จอมแพง	ภัทจิรา จอมแพง
89	61521101089-2	นางสาว ภัทธีรา นามแดง	ภัทธีรา นามแดง
90	61521101090-0	นาย ภาณุวัฒน์ อมรเวชกุล	ภาณุวัฒน์ อมรเวชกุล
91	61521101091-8	นางสาว มณีรัตน์ ศรีวิชัย	มณีรัตน์ ศรีวิชัย
92	61521101092-6	นางสาว มาลี แซ่เจียง	มาลี แซ่เจียง
93	61521101093-4	นางสาว รวีวรรณ พานิชเจริญกิจ	รวีวรรณ พานิชเจริญกิจ
94	61521101094-2	นางสาว ระวีวรรณ ชำนาญกิจ	ระวีวรรณ ชำนาญกิจ
95	61521101095-9	นางสาว รัชกษา คำชะ	รัชกษา คำชะ
96	61521101096-7	นาย รัฐพงศ์ โฉนดสียาว	รัฐพงศ์ โฉนดสียาว
97	61521101097-5	นางสาว รัตนประภา ล่องลาย	รัตนประภา ล่องลาย
98	61521101098-3	นางสาว สัทธิพรพรหม เทพกัน	สัทธิพรพรหม เทพกัน
99	61521101099-1	นางสาว วรดา เศรษฐชัยวัฒน์	วรดา เศรษฐชัยวัฒน์
100	61521101101-5	นางสาว วาสนา เรียงคำ	วาสนา เรียงคำ
101	61521101102-3	นาย ศตวรรษ บุญญศิริกร	ศตวรรษ บุญญศิริกร
102	61521101103-1	นางสาว ศิริลักษณ์ แอบคำ	ศิริลักษณ์ แอบคำ
103	61521101104-9	นางสาว ศิริวรรณ ทองเจือ	ศิริวรรณ ทองเจือ
104	61521101105-6	นางสาว ศุภลักษณ์ ไกรแก้ว	ศุภลักษณ์ ไกรแก้ว
105	61521101106-4	นางสาว สุกสรรัตน์ ชัยวงศ์	สุกสรรัตน์ ชัยวงศ์
106	61521101107-2	นางสาว สันเปา ศรีวงค์วัน	สันเปา ศรีวงค์วัน
107	61521101108-0	นางสาว สุกัญญา หงษ์มา	สุกัญญา หงษ์มา
108	61521101109-8	นางสาว สุธิญา สะอาด	สุธิญา สะอาด
109	61521101110-6	นางสาว สุภารัตน์ เติมมี	สุภารัตน์ เติมมี
110	61521101111-4	นางสาว สุภัทรา ลายใจ	สุภัทรา ลายใจ
111	61521101112-2	นางสาว สุทธิมาย์ บุณเมือง	สุทธิมาย์ บุณเมือง
112	61521101113-0	นางสาว สมภาณี มือนล	สมภาณี มือนล

โครงการเรียนรู้พุทธธรรมในสังคมทาสสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์
หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ ชั้นปีที่ ๑
ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑
วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	รหัสนักศึกษา	ชื่อ-นามสกุล	ชื่อ
113	61521101114-8	นางสาว อโสมทัย จันทพันธ์	อโสมทัย จันทพันธ์ อโสมทัย จ.
114	61521101115-5	นางสาว อภิญา กิ่งธินา	อภิญา กิ่งธินา
115	61521101116-3	นางสาว อริญา ธรรมวงศ์	อริญา ธรรมวงศ์
116	61521101117-1	นางสาว อริตรา น่วมทอง	อริตรา น่วมทอง
117	61521101118-9	นางสาว อิศริย์ นามกร	อิสริย์ นามกร

118 60821101025-3 นางสาว พิศุทธาภรณ์ กนกคำ พิศุทธาภรณ์ กนกคำ

119 60521101022-4 นางสาว อธิษฐ์ อธิษฐ์ อธิษฐ์ อธิษฐ์

Staff

พ.ศ. ชุตติง ชุตติง
พ.ศ. สุวิภา สุวิภา
พ.ศ. ปวีณา ชื่นชู
พ.ศ. พรพิมล แก้วแก้ว
พ.ศ. กิตติญา แก้วนา
พ.ศ. อรุณี กิ่งสุโข
พ.ศ. ศิรินันท์ พิศุทธาภรณ์
พ.ศ. อธิษฐ์ อธิษฐ์
พ.ศ. มนต์สิทธิ์ ชื่นชู
พ.ศ. ศิรินันท์ ชื่นชู
พ.ศ. เมธาวี อธิษฐ์
พ.ศ. อธิษฐ์ อธิษฐ์
พ.ศ. อธิษฐ์ อธิษฐ์
พ.ศ. อธิษฐ์ อธิษฐ์
พ.ศ. อธิษฐ์ อธิษฐ์
พ.ศ. อธิษฐ์ อธิษฐ์

โครงการเรียนรู้พุทธธรรมในสังคมพหุวัฒนธรรม ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์
หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ ชั้นปีที่ ๑
ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑
วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	รหัสสมาชิก	ชื่อ-นามสกุล	ลงชื่อ
120	61541101031-2	นาย พงศธร สุขเจริญจิตต์	พงศธร
121	61541101032-0	นางสาว พรวิภา ปันตาริษฐ์	พรวิภา
122	61541101034-6	นางสาว ศิวาพร แสงชัน	ศิวาพร
123	61541101035-3	นาย สหรัตน์ชัย ขำรงโรจนโกมล	สหรัตน์
124	61541101036-1	นางสาว สิริพร อลอม	สิริพร
125	61541101037-9	นางสาว สิริภากร ปาณี	สิริภากร
126	61541101038-7	นางสาว อังกริยา สำราญบำรุง	อังกริยา
127	61541101039-5	นางสาว อาทิตยา ปานสักขณ์	อาทิตยา
128	61541101040-3	นางสาว อรุณรัตน์ สมบูรณ์	อรุณรัตน์
129	61541101041-1	นางสาว เมฆรินทร์ สดสวาท	เมฆรินทร์
130	61541101042-9	นางสาว กนกวรรณ ศอนโนนทิ	กนกวรรณ
131	61541101043-7	นางสาว จนิษฐา แก้วไธสง	จนิษฐา
132	61541101044-5	นางสาว จุฑามาศ อรรถจันทร์	จุฑามาศ อรรถจันทร์
133	61541101045-2	นางสาว ชมพูนุท ยอดมณีคามธน	ชมพูนุท
134	61541101046-0	นางสาว นภาฤดา นามคุ้ม	นภาฤดา
135	61541101047-8	นางสาว ณัฐธิดา เกตุผล	ณัฐธิดา
136	61541101048-6	นาย ณัฐดนัย ทองจำนงค์	ณัฐดนัย
137	61541101049-4	นางสาว ณัฐริกา บุญเรือง	ณัฐริกา
138	61541101050-2	นางสาว คาราวรรณ แสงสด	คาราวรรณ
139	61541101051-0	นาย ต่อเกียรติ ช่างเหล็ก	ต่อเกียรติ
140	61541101052-8	นางสาว ทิพย์ดา แสงดี	ทิพย์ดา
141	61541101053-6	นางสาว อัญญา คำคั่น	อัญญา
142	61541101054-4	นางสาว ปณิชา ธนสิริวัฒน์	ปณิชา
143	61541101055-1	นางสาว ทวีระกมล วัฒนา	ทวีระกมล
144	61541101056-9	นางสาว ศิษิตรา เจริญฉาย	ศิษิตรา
145	61541101057-7	นางสาว พิศาลวิไล พิณเดช	พิศาลวิไล
146	61541101058-5	นางสาว เมษิรา นาสี	เมษิรา
147	61541101059-3	นางสาว นริศญา นามะ	นริศญา
148	61541101060-1	นางสาว จิณภัทร ขันวัฒนา	จิณภัทร
149	61541101061-9	นางสาว สักขณันดา รามใจ	สักขณันดา
150	61541101062-7	นางสาว วิภาณี ชูมานะ	วิภาณี
151	61541101063-5	นาย ศศวรรค์ อามะ	ศศวรรค์
152	61541101064-3	นาย ศรพิชญ์ พงศ์ธีระ	ศรพิชญ์
153	61541101065-0	นางสาว ศศิณา มาลัยวัน	ศศิณา
154	61541101066-8	นางสาว ศิริพร แซ่หว่อ	ศิริพร
155	61541101067-6	นางสาว สุกัญญา บุตร	สุกัญญา
156	61541101068-4	นางสาว อรพรม เทพรัตน์	อรพรม
157	61541101069-2	นางสาว อาทิตยา คำมา	อาทิตยา
157	61541101070-0	นางสาว ณัฐวิภากร ศรีปัญญา	ณัฐวิภากร

โครงการเรียนรู้พุทธธรรมในสังคมทาสถาณ ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์
หลักสูตรระบบสารสนเทศทางธุรกิจ/หลักสูตรการท่องเที่ยวและบริการ ชั้นปีที่ ๑
ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑
วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	รหัสนักศึกษา	ชื่อ-นามสกุล	ชื่อ
158	61541101001-5	นางสาว เป็ชภัทร เสรีศักดิ์	เป็ชภัทร
159	61541101002-3	นางสาว ชลล	ชลล
160	61541101003-1	นางสาว ธวัชพร แก้วคำ	ธวัชพร
161	61541101004-9	นางสาว เพ็ชรเมธี สีไยยอด	เพ็ชรเมธี
162	61541101005-6	นางสาว สุวิศา หวีรวงศ์พัฒน์	สุวิศา
163	61541101006-4	นางสาว อธิศา ทาวิ	อธิศา
164	61541101007-2	นางสาว ศัญญาณี ทิศล้ำ	ศัญญาณี
165	61541101008-0	นางสาว ชวิญจิรา มิ่งขวัญ	ชวิญจิรา
166	61541101009-8	นางสาว จันทรีทิพร เจริญ	จันทรี เจริญ
167	61541101010-6	นางสาว เจนจิรา พะภณมา	เจนจิรา
168	61541101011-4	นางสาว ชุตินาญจน์ ทองขาว	ชุตินาญจน์
169	61541101012-2	นางสาว บุรีศรา โฉมล้ำ	บุรีศรา
170	61541101013-0	นางสาว รังสิยา สักดาศรี	รังสิยา
171	61541101014-8	นางสาว วรางคณา หานโน	วรางคณา
172	61541101015-5	นางสาว สุวิศา ไชยธรรม	สุวิศา
173	61541101016-3	นางสาว อังฉรา เจริญ	อังฉรา
174	61541101017-1	นางสาว เนตรนภา เสียวสกุลวงศ์	เนตรนภา
175	61541101018-9	นางสาว กัญญาภัทร แซ่เจ้า	กัญญาภัทร
176	61541101019-7	นางสาว จาณณิ	จาณณิ
177	61541101020-5	นางสาว จุฑามาศ ผ่องแผ้ว	จุฑามาศ
178	61541101021-3	นางสาว ชนพิชากร ประดิษฐ์	ชนพิชากร
179	61541101022-1	นางสาว ชลันธร อิ่มดีวงศ์	ชลันธร
180	61541101023-9	นางสาว ณุศวิมล ศรีเพ็ชรวรรณดี	ณุศวิมล
181	61541101024-7	นางสาว วิภาพร สิริวิ	วิภาพร
182	61541101025-4	นางสาว ณัฐณิชา อภิรัตนานนท์	ณัฐณิชา
183	61541101026-2	นางสาว ณัฐธิดา ตากูบ	ณัฐธิดา
184	61541101027-0	นางสาว อมรรณ	อมรรณ
185	61541101028-8	นางสาว นภาพร ทะนิง	นภาพร
186	61541101029-6	นางสาว ปาริชาติ เทพวงศ์	ปาริชาติ
187	61541101030-4	นางสาว ปริญญา โห้	ปริญญา

โครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์

ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

ณ วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	รหัสนักศึกษา	ชื่อ-นามสกุล			โทรศัพท์	ลายมือชื่อ
๑	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๐๑-๕	นางสาว	ณิชาภัทร	เสรีศักดิ์		
๒	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๐๒-๓	นางสาว	แดง	อุป่าง		
๓	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๐๓-๑	นางสาว	ธนัชพร	แก้วคำ		
๔	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๐๔-๙	นางสาว	เพชรมณี	สียะยอด		
๕	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๐๕-๖	นางสาว	สุทิดา	หวังวนพัฒน์		
๖	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๐๖-๔	นางสาว	อริสา	ทาวี		
๗	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๐๗-๒	นางสาว	อัญมณี	ทิศลัก		
๘	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๐๘-๐	นางสาว	ขวัญจิรา	มิ่งขวัญ		
๙	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๐๙-๘	นางสาว	จันทร์ทิรา	เงินตะ		
๑๐	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๑๐-๖	นางสาว	เจนจิรา	ทะกุนา		
๑๑	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๑๑-๔	นางสาว	ชุติกานุจน์	ทองขาว		
๑๒	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๑๒-๒	นางสาว	นริศรา	ใจหล้า		
๑๓	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๑๓-๐	นางสาว	รังศิยา	ศักดิ์ศรี		
๑๔	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๑๔-๘	นางสาว	วรางคณา	ยาโน		
๑๕	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๑๕-๕	นางสาว	สุทิดา	โยะระราช		
๑๖	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๑๖-๓	นางสาว	อัจฉรา	เครือธง		
๑๗	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๑๗-๑	นางสาว	เนตรนภา	เรียวสกุลวงศ์		
๑๘	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๑๘-๙	นางสาว	กัญญาภัทร	แซ่เจ้า		
๑๙	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๑๙-๗	นางสาว	จาฤมล	ต๊อบหล้า		
๒๐	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๒๐-๕	นางสาว	จุฑามาศ	ผ่องแผ้ว		
๒๑	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๒๑-๓	นางสาว	ชมพิชาน์	ประดิษฐ์		
๒๒	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๒๒-๑	นางสาว	ชลันธร	อินตะวงศ์		
๒๓	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๒๓-๙	นางสาว	ญาครินทร์	ศรีเพ็ชรวรรณดี		
๒๔	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๒๔-๗	นางสาว	ฐิตาพร	ศิริวัง		

๒๕	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๒๕-๔	นางสาว	ณัฐธัญนันท์	อภิรัชตานนท์		
๒๖	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๒๖-๒	นางสาว	ณัฐธิดา	ตากุน		
๒๗	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๒๗-๐	นางสาว	ธมนวรรณ	ผื่นเตี้ย		
๒๘	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๒๘-๘	นางสาว	น้ำฝน	พรมปิง		
๒๙	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๒๙-๖	นางสาว	ปราณปรียา	เทพวงศ์		
๓๐	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๓๐-๔	นางสาว	ปรียาภรณ์	โพธิ		
๓๑	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๓๑-๒	นาย	พงศธร	สุขเจริญจิตต์		
๓๒	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๓๒-๐	นางสาว	พรนัฏดา	ปิ่นตารินทร์		
๓๓	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๓๓-๖	นางสาว	ศิวาพร	แข่งขัน		
๓๔	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๓๔-๓	นาย	สหัสสิทธิ์ชัย	อัครังโรจนโกมล		
๓๕	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๓๕-๑	นางสาว	สิริภัทร	ฉลอม		
๓๖	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๓๖-๙	นางสาว	สิริภากร	ปาฬี		
๓๗	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๓๗-๗	นางสาว	อัจฉรียา	สำราญบำรุง		
๓๘	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๓๘-๕	นางสาว	อาทิตยา	ปานลักษณ์		
๓๙	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๓๙-๓	นางสาว	อารีรัตน์	สมบูรณ์		
๔๐	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๔๐-๑	นางสาว	แทมรินทร์	สุตสวาท		
๔๑	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๔๑-๙	นางสาว	กนกวรรณ	ดอนนันทชัย		
๔๒	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๔๒-๗	นางสาว	กนิษฐา	แก้วไธสง		
๔๓	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๔๓-๕	นางสาว	จุฑามาศ	ธรรมพันธ์		
๔๔	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๔๔-๒	นางสาว	ชมพูนุท	ยอดมณีกาญจน์		
๔๕	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๔๕-๐	นางสาว	ณกฤตา	บ้านตุ่น		
๔๖	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๔๖-๘	นางสาว	ณัฐนิชา	เกิดผล		
๔๗	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๔๗-๖	นาย	ณัฐดนัย	ทองจำรูญ		
๔๘	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๔๘-๔	นางสาว	ณัฐริกา	บุญเรือง		
๔๙	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๔๙-๒	นางสาว	ดารารวรรณ	แดงสด		
๕๐	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๕๐-๐	นาย	ต่อเกียรติ	ช่างเหล็ก		
๕๑	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๕๑-๘	นางสาว	ทิตยา	แซ่จ้ง		
๕๒	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๕๒-๖	นางสาว	ธิญญา	คำผัน		
๕๓	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๕๓-๔	นางสาว	ปณิชา	ธนสิริวัฒน์		
๕๔	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๕๔-๑	นางสาว	พัชรพิมล	รัตนพล		

๕๕	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๕๖-๙	นางสาว	พิจิตรา	เจริญฉาย		
๕๖	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๕๗-๗	นางสาว	พิมพ์ลัญช์	พันธ์เดช		
๕๗	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๕๘-๕	นางสาว	มณฑิรา	มาเขียว		
๕๘	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๕๙-๓	นางสาว	มริษฎา	นทีนันท์		
๕๙	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๖๐-๑	นางสาว	รัชนิกร	ท้าววัฒนากุล		
๖๐	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๖๑-๙	นางสาว	ลักษณนารา	ร่วมใจ		
๖๑	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๖๒-๗	นางสาว	วันทนีย์	สุมานะ		
๖๒	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๖๓-๕	นาย	ศตวรรษ	อินตากุล		
๖๓	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๖๔-๓	นาย	ศรพิรัชย์	พงศ์ศิริระ		
๖๔	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๖๕-๐	นางสาว	ศศิณา	มาละวัน		
๖๕	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๖๖-๘	นางสาว	ศิริพร	แซ่วอ		
๖๖	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๖๗-๖	นางสาว	สุกัญญา	บุญจู		
๖๗	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๖๘-๔	นางสาว	อรพรรณ	เทพนันท์		
๖๘	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๖๙-๒	นางสาว	อาทิตยา	คำมา		
๖๙	๖๑๕๔๑๑๐๑๐๗๐-๐	นางสาว	อารีย์วรรณ	ศิริปัญญา		

แบบสอบถามความพึงพอใจของเยาวชนต่อกิจกรรมการผลิตสื่อการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตม
หาสถาน เยาวชนมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถาม

เพศ

☐

ชาย

☐

หญิง

อายุ

☐

๖-๑๒ ปี

☐

๑๓-๑๘ ปี

☐

๑๙-๒๕ ปี

☐

๒๕ ปีขึ้นไป

☐

นักศึกษา / สถาบันมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่ (ชั้นปีที่ ๑)

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับความคิดเห็นของตนเองมากที่สุด

ข้อความคำถาม	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ด้านพุทธประวัติความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน					
๑. ท่านคิดว่าสัตตมหาสถานมีประโยชน์แก่เยาวชน มากน้อยเพียงใด					
๒. ท่านทราบการเสวยวิมุตติสุข ของพระพุทธเจ้า มากน้อยเพียงใด					
๓. ท่านทราบความหมายและความสำคัญของสัตตมหาสถาน มากน้อยเพียงใด					
๔. ท่านคิดว่า จะนำความรู้พุทธประวัติเกี่ยวกับสัตตมหาสถานและการเสวยวิมุตติสุข ๗ สัปดาห์ของพระพุทธเจ้า ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้มากน้อยเพียงใด					
ด้านหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน					
๑. ท่านมีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าในสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๑ “โพธิบัลลังก์” มากน้อยเพียงใด					
๒. ท่านมีความเข้าใจในธรรมะสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๒ “อนิมิสเจดีย์” มากน้อยเพียงใด					
๓. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับการเดินจงกรมของพระพุทธเจ้ามากน้อยเพียงใด ในสัปดาห์ที่ ๓ “รัตนจงกรมเจดีย์”					
๔. ท่านทราบการพิจารณาธรรมของพระพุทธเจ้า สัปดาห์ที่ ๔ รัตนขรรเจดีย์					

มากนักน้อยเพียงใด					
๕. หลักพุทธธรรม สัปดาห์ที่ ๕ “อชปาลนิโครธ” พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาธรรมและให้ข้อธรรมนำไปประพฤติ และปฏิบัติได้มากนักน้อยเพียงใด					
๖. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับ สัปดาห์ที่ ๖ “มจลินท์” มากน้อยเพียงใด					
๗. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๗ “ราชายตนะ” มากน้อยเพียงใด					
๘. ท่านคิดว่าจะนำหลักธรรมะสัตตมหาสถานในแต่ละสัปดาห์ เพื่อนำประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้มากนักน้อยเพียงใด					
ด้านการผลิตสื่อธรรมะ					
๑. ท่านมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตสื่อหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน มากน้อยเพียงใด					
๒. ท่านคิดว่าจะนำหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานไปผลิตสื่อแบบสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้มากนักน้อยเพียงใด					
๓. ท่านสามารถแยกย่อยหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานที่เข้าใจได้ยาก เพื่อนำมาผลิตสื่อให้เข้าใจได้ง่าย มากน้อยเพียงใด					
๔. ท่านคิดว่ากิจกรรมการมีส่วนร่วมผลิตสื่อหลักพุทธธรรมของเยาวชน มีประโยชน์ มากน้อยเพียงใด					
๕. ท่านมีความภูมิใจมากนักน้อยเพียงใดที่สามารถผลิตสื่อได้อย่างสร้างสรรค์ และเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคม					

ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้า

มี)

.....

.....

กำหนดการ

โครงการเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัทมมหาสถาน ผ่านการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์
(วันที่ ๑ – วันที่ ๕)

ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑ - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

ณ วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

วันที่หนึ่ง (กิจกรรมปฏิบัติธรรมตามรอยพระศาสดา)

เวลา	๐๗.๐๐ - ๐๗.๓๐ น.	- ลงทะเบียน/รับเอกสาร
เวลา	๐๘.๐๐ - ๐๙.๐๐ น.	- ชี้แจงกิจกรรมศึกษาเรียนรู้พุทธประวัติ
เวลา	๐๙.๐๐ - ๐๙.๓๐ น.	- คณะบดีคณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ ประธานในพิธี จัดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยและกล่าวให้โอวาท - พระเทพปริยัติ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ กล่าว สัมโมทนียกถา เปิดโครงการเรียนรู้
เวลา	๐๙.๓๐ - ๑๐.๐๐ น.	- บรรยายพิเศษ “ความเป็นมาและความสำคัญของสัทม มหาสถาน” โดย พระเทพปริยัติ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่
เวลา	๑๐.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.	- ทำแบบทดสอบก่อนเรียน
เวลา	๑๐.๓๐ - ๑๒.๐๐ น.	- บรรยาย เรื่อง “หลักพุทธธรรมในสัทมมหาสถาน” โดย พระครูปริยัตตยานุศาสน์, ดร.รองเจ้าคณะอำเภอ เมืองเชียงใหม่
เวลา	๑๒.๐๐ - ๑๓.๐๐ น.	- พักรับประทานอาหารกลางวัน
เวลา	๑๓.๐๐ - ๑๗.๐๐ น.	- บรรยาย เรื่อง “กระบวนการผลิตสื่อสร้างสรรค์” โดยอาจารย์ ปัทมกร อัครวิรุณ ผู้กำกับภาพยนตร์
เวลา	๑๗.๐๐-๑๘.๐๐ น.	- กิจกรรมธรรมะจิตอาสา สถานที่ วัดเจ็ดยอด พระ อารามหลวง พระอธิการดณัย นนทธมมิโก วัดสุวรรณคีรี มงคล (วัดม่อน)

กำหนดการ

โครงการอบรมจริยธรรมนักศึกษาใหม่ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑

คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

(รุ่นที่ ๑ - รุ่นที่ ๕)

ระหว่างวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑ - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

ณ วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

วันที่สอง(กิจกรรมปฏิบัติธรรมตามรอยพระศาสดา ณ สัตตมหาสถาน

จำลอง วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่)

เวลา	๐๗.๐๐-๐๗.๓๐ น.-	ลงทะเบียนรับเอกสาร
เวลา	๐๘.๐๐-๐๙.๐๐ น. -	ผู้เข้าร่วมอบรมพร้อมกัน ณ ห้องประชุม
เวลา	๐๙.๐๐-๑๒.๐๐ น. -	กิจกรรมฐานศึกษาแหล่งเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน/ปฏิบัติธรรม ณ สัตตมหาสถานจำลอง ๗ แห่ง (อาจารย์พลสรรค์ สิริเดชนนท์)
เวลา	๑๒.๐๐-๑๓.๐๐ น. -	พักรับประทานอาหารกลางวัน
เวลา	๑๓.๐๐-๑๗.๐๐ น. -	กิจกรรมวัดความรู้การเรียนรู้หลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน (post-test)
-		สัมภาษณ์เยาวชนกลุ่มเรียนรู้สัตตมหาสถาน ๗ กลุ่ม โดย พระวิทยากร/วิทยากร
		-ประกาศผลเยาวชนที่สอบได้คะแนนอันดับที่ ๑-๓
		-ประกาศผลเยาวชนที่สัมภาษณ์หรืออภิปรายกลุ่มได้อันดับที่ ๑-๓
		-มอบรางวัลพร้อมใบประกาศให้กับนักศึกษาที่ชนะเลิศตอบปัญหาธรรมะและบรรยายธรรมะสัตตมหาสถาน
เวลา	๑๗.๐๐-๑๘.๐๐ น.	- กิจกรรมธรรมะจิตอาสา ณ วัดเจ็ดยอด (เดินทางกลับ)

ภาคผนวก ฉ

วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง

มอบเกียรติบัตรฉบับนี้ให้ไว้เพื่อแสดงว่า

นางสาวณิชากัทร เสรีศักดิ์

ได้ผ่านโครงการอบรมจริยธรรมนักศึกษาใหม่ ประจำปี ๒๕๖๑

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลป

ศาสตร์

ณ วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง อำเภอเมืองเชียงใหม่
จังหวัดเชียงใหม่

ขอให้มีความสุขความเจริญในธรรมเป็นนิตย์ เทอญ

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๒ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

(พระเทพปริยัติ)
เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่

แบบประเมินการผลิตสื่อแบบมีส่วนร่วมของเยาวชน
สำหรับเยาวชน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่ (นักศึกษาใหม่ ชั้นปีที่ ๑)

ข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถาม

เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
 อายุ ☐ ๖-๑๒ ปี ☐ ๑๓-๑๘ ปี ☐ ๑๙-๒๕ ปี
☐ ๒๕ ปีขึ้นไป
☐ นักศึกษา / สถาบันมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่ (ชั้นปีที่ ๑)

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับความคิดเห็นของตนเองมากที่สุด

ข้อคำถาม	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ด้านพุทธประวัติความเป็นมาและความสำคัญของสัตตมหาสถาน					
๑. ท่านคิดว่าสัตตมหาสถานมีประโยชน์แก่เยาวชน มากน้อยเพียงใด					
๒. ท่านทราบการเสวยวิมุตติสุข ของพระพุทธเจ้า มากน้อยเพียงใด					
๓. ท่านทราบความหมายและความสำคัญของสัตตมหาสถาน มากน้อยเพียงใด					
๔. ท่านคิดว่า จะนำความรู้พุทธประวัติเกี่ยวกับสัตตมหาสถานและการเสวยวิมุตติสุข ๗ สัปดาห์ของพระพุทธเจ้า ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้มากน้อยเพียงใด					
ด้านหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน					
๑. ท่านมีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าในสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๑ “โพธิบัลลังก์” มากน้อยเพียงใด					
๒. ท่านมีความเข้าใจในธรรมะสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๒ “อนิมิสเจดีย์” มากน้อยเพียงใด					
๓. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับการเดินจงกรมของพระพุทธเจ้ามากน้อยเพียงใด ในสัปดาห์ที่ ๓ “รัตนจงกรมเจดีย์”					
๔. ท่านทราบการพิจารณาธรรมของพระพุทธเจ้า สัปดาห์ที่ ๔ รัตนขจรเจดีย์					

มากนัก้อยเพียงใด					
๕. หลักพุทธธรรม สัปดาห์ที่ ๕ “อชปาลนิโครธ” พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาธรรมและให้ข้อธรรมนำไปประพฤติ และปฏิบัติได้มากนัก้อยเพียงใด					
๖. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับ สัปดาห์ที่ ๖ “มจลินท์” มากนักน้อยเพียงใด					
๗. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับสัตตมหาสถาน สัปดาห์ที่ ๗ “ราชายตนะ” มากนักน้อยเพียงใด					
๘. ท่านคิดว่าจะนำหลักธรรมะสัตตมหาสถานในแต่ละสัปดาห์ เพื่อนำประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้มากนัก้อยเพียงใด					
ด้านการผลิตสื่อธรรมะ					
๑. ท่านมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตสื่อหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถาน มากนักน้อยเพียงใด					
๒. ท่านคิดว่าจะนำหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานไปผลิตสื่อแบบสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้มากนัก้อยเพียงใด					
๓. ท่านสามารถแยกย่อยหลักพุทธธรรมในสัตตมหาสถานที่เข้าใจได้ยาก เพื่อนำมาผลิตสื่อให้เข้าใจได้ง่าย มากนักน้อยเพียงใด					
๔. ท่านคิดว่ากิจกรรมการมีส่วนร่วมผลิตสื่อหลักพุทธธรรมของเยาวชน มีประโยชน์ มากนักน้อยเพียงใด					
๕. ท่านมีความภูมิใจมากนัก้อยเพียงใดที่สามารถผลิตสื่อได้อย่างสร้างสรรค์ และเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคม					

ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นายพลสรรค์ สิริเดชนนท์
- เกิด : ๖ พฤษภาคม ๒๕๑๑
- สถานที่เกิด : ๓๖๙/๑ หมู่ที่ ๑ ตำบลตาหลังใน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว
- การศึกษา : กำลังศึกษาในระดับปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
เชียงใหม่
- : ปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- : ปริญญาตรี รัฐศาสตรบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์
- ประสบการณ์การทำงาน
- ตำแหน่ง : ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙ เจ้าหน้าที่โครงการธรรมะสัตตมหาสถาน
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๒๖/๒ หมู่ที่ ๒ ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่